Ольга АНДРЄЄВА
Сергій ДАНИЛЕНКО
Анатолій ЯКОВЕЦЬ

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

ПІДРУЧНИК З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОП «МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ»

КИЇВ 2025

УДК 327.5 (075)

Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол №7 від 25 лютого 2025 р.

Рецензенти:

О.Ф.Самойлов, кандидат історичних наук, директор Навчально-наукового інституту журналістики, кіно і телебачення Київського міжнародного університету

О.М. Гриценко, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин Національного університету «Києво-Могилянська Академія», керівник магістерської програми «Міжнародні відносини»

Андрєєва О.М., Даниленко С.І., Яковець А.В.
Вступ до спеціальності: Підручник // О.М. Андрєєва, С.І. Даниленко, А.В. Яковець – Київ, 2025. – 412 с.

У підручнику розглянуто зміст вищої освіти як передумови й основи майбутньої професії, історію становлення та закономірності, тенденції розвитку у сучасному світі. Охарактеризовано структуру та особливості системи вищої школи в Україні та країнах світу. Проаналізовано роль Київського університету імені Тараса Шевченка у підготовці фахівців, які працюватимуть у різних сферах, зокрема в зовнішній політиці.

Розкрито сутність міжнародних комунікації як сфери діяльності, науки і професії, напрями трансформаційних змін у сучасних умовах.

Підручник розрахований для фахівців напряму підготовки міжнародних відносин.

ISBN

©Андрєєва О.М.,
Даниленко С.І.,
Яковець А.В.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Ольга АНДРЄЄВА
Сергій ДАНИЛЕНКО
Анатолій ЯКОВЕЦЬ

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

ПІДРУЧНИК З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОП «МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ»

КИЇВ 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО 6

ВСТУП 8

ТЕМА1. СТРУКТУРА СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ОСВІТНІ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ 13

Контрольні запитання: 35

Теми для обговорення: 36

Завдання для самостійної роботи: 36

ТЕМА2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ 38

Контрольні запитання: 64

Теми для обговорення: 65

Завдання для самостійної роботи: 65

ТЕМА 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ... 67

Контрольні запитання: 91

Теми для обговорення: 92

Завдання для самостійної роботи: 92

ТЕМА 4. ДЖЕРЕЛА ТА КАНАЛИ ОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОШУК 93

Контрольні запитання 112

Теми для обговорення 113

Завдання для самостійної роботи 113

ТЕМА 5. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СТАН ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ПОЛОЖЕННЯ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ: СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ 114

Контрольні запитання: 140

Теми для обговорення: 140

Завдання для самостійної роботи: 141

ТЕМА 6. ТРИ СВІТИ, У ЯКИХ МИ ЖИВЕМО: РЕАЛЬНИЙ (ФІЗИЧНИЙ), ІНФОРМАЦІЙНИЙ (СВІТ ЗНАНЬ), ВІРТУАЛЬНИЙ (СВІТ СЕНСІВ)..... 145
Контрольні запитання 159
Теми для обговорення..... 159
Завдання для самостійної роботи 159
ТЕМА 7. ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ: ВІД ДІАЛОГУ ПЛАТОНА «ФЕДР» ТА МОТИВІВ «СВЯТОГО ПИСЬМА» ДО МЕСЕНДЖЕРІВ Й ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕВОЛЮЦІЇ В ІСТОРІЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ЗМІНА РОЛІ ФОРМ ТА МЕТОДІВ КОМУНІКУВАННЯ 160
Контрольні запитання 174
Теми для обговорення..... 175
Завдання для самостійної роботи 175
ТЕМА 8. КОМУНІКАЦІЯ ДЛЯ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І БІЗНЕСУ. УРЯДОВІ ТА КОРПОРАТИВНІ КОМУНІКАЦІЇ..... 176
Контрольні запитання 192
Теми для обговорення..... 192
Завдання для самостійної роботи 193
ТЕМА 9. МАСОВА КУЛЬТУРА Й МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ. КОМУНІКАТИВНІ ДИСКУРСИ ТА ПОПУЛЯРНІ МЕДІА 194
Контрольні запитання 209
Теми для обговорення..... 210
Завдання для самостійної роботи 210
ТЕМА 10. СУЧАСНІ КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ: МІЖЛЮДСЬКИЙ І МІЖДЕРЖАВНИЙ РІВЕНЬ..... 211
Контрольні запитання 226
Теми для обговорення..... 227
Завдання для самостійної роботи 227
ЛІТЕРАТУРА..... 228
ДОДАТКИ 236

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Маю велику приємність звернутися до Вас, шановні першокурсники. Адже донедавна я і сам мав честь читати вам лекції «Вступ до спеціальності» за освітньою програмою «міжнародні комунікації». Загальновизнаним є той факт, що наші випускники серед найкращих фахівців з міжнародних відносинах. Можливо, у майбутньому ви згадаєте, що шлях до професії почався зі сторінок саме цього підручника.

Ви тримаєте в руках підручник «Вступ до спеціальності», якій понад тридцять років – майже ровесниці Незалежності нашої держави, яку Збройні Сили України зараз відстоюють на передовій.

Тут, в аудиторіях Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, ми теж знаходимось на передовій – передовій освітнього фронту, надаючи майбутнім фахівцям з міжнародної комунікації наймогутнішу в світі зброю: вміння та навички інформаційної роботи, аналітично-прогностичної діяльності та стратегічної комунікації.

Пригадую, як на одному з круглих столів наш випускник, колишній міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, автор книжки «Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот», зауважив, що «комунікація сьогодні, у XXI столітті – це проактивна взаємодія. Це набагато більше, ніж інформування, зокрема, це «живе» спілкування з пересічними людьми, які виявляють інтерес до вашої діяльності». У підручнику «Вступ до спеціальності: міжнародні комунікації», на мій погляд, якраз і простежуються ці ланцюжки «проактивної взаємодії», широко розкриті її механізми, продемонстровано, як відбуваються процеси планування комунікативної діяльності в усіх сферах буття міжнародних відносин. Авторам вдалося розкрити окремі «секрети» ефективних комунікацій в політиці, економіці, культурі, освіті та соціальному житті. Про це йдеться в розділах, що стосуються суті й напрямів розвитку комунікаційних процесів.

Рекомендуючи студентам-першокурсникам цей підручник, як навчальний матеріал, хочу підкреслити, що він стане своєрідним путівником з комунікації. Автори намагалися популярно і доступно викласти кожну з десяти тем. Так, теоретична частина побудована на матеріалах, що були апробовані в аудиторіях, досліджені в окремих книжках-монографіях,

наукових статтях та виголошені у виступах на науково-практичних конференціях. Теоретичний матеріал вдало проілюстровано цікавими прикладами, історичними екскурсами, афоризмами та практичними завданнями для самостійної роботи.

Усі ази та рекомендації зі «Вступу до спеціальності» освітньої програми «Міжнародні комунікації» не просто пов'язані зі щоденними комунікаціями у суспільному житті, вони можуть змінити філософію спілкування, стати орієнтирами у вашому подальшому житті. Автори підручника вважають та переконують кожного, що від ефективної комунікації залежить не лише ваше життя, а й подальша доля держави у вільній сім'ї європейських держав.

Комунікація впливає на стиль діяльності як державних установ, так і бізнесу. Ви будете вивчати та застосовувати на практиці комунікативні технології, зрозумієте та опануєте високу місію цієї доповненої реальністю комунікації не тільки на рівні держав чи міжнародних організацій, але й на рівні міжособистісного спілкування, а також відкриєте для себе неабиякі можливості цифрової ери. Лише задумайтесь: якщо на початку третього тисячоліття соціальні мережі сприймалися швидше як розвага, то сьогодні за їхньою допомогою в країнах змінюють політичні режими, а потужні корпорації ведуть багатомільярдний бізнес.

Освоєння матеріалу цього підручника – своєрідна інформаційно-комунікаційна подорож у безмежний світ комунікації. Сподіваюся, що кожному з вас вдасться опанувати ці знання, необхідні для майбутнього фахівця-комунікаційника у сфері міжнародних відносин, а зрештою – посісти гідне місце у суспільстві, знайти себе у бурхливому просторі сучасних вимог та тенденцій, що диктує ринок праці та саме життя.

Щиро Ваш,

Валерій КОПІЙКА

ВСТУП

В умовах глобалізації та швидкого поширення інформації, держава, яка не взаємодіє активно з іншими країнами через інформаційні канали, ризикує залишитись ізольованою. Активна участь у міжнародному інформаційному просторі дозволяє не тільки отримувати необхідні знання, а й впливати на формування глобальних трендів і рішень, що, без сумніву, є важливим чинником у розвитку будь-якої держави.

Підготовка фахівців для роботи в цьому просторі стає основою для створення конкурентоспроможних державних і приватних структур, які зможуть ефективно взаємодіяти з іншими країнами, в тому числі у сферах економіки, політики та безпеки. Важливо, щоб у цій підготовці акцент ставився на високі технології, критичне мислення та здатність адаптуватись до швидких змін.

Створення в нашому Інституті першої кафедри міжнародної інформації в 1993 році стало важливим кроком у підготовці кваліфікованих фахівців, здатних працювати в умовах глобалізації та використовувати сучасні інформаційні технології для аналізу міжнародних процесів. Це була відповідь на потребу держави в кваліфікованих фахівцях, які могли б ефективно орієнтуватися в складних питаннях міжнародних відносин та забезпечувати інформаційну безпеку.

Головними завданнями освітньої програми є:

- підготовка фахівців з вищою освітою, здатних виконувати висококваліфіковану аналітичну, організаційну та дослідницьку роботи в галузі інформаційного забезпечення зовнішньополітичної, зовнішньоекономічної та міжнародно-правової діяльності;

- проведення наукових досліджень, творчої та інформаційно-аналітичної діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців інформаційних аналітиків - міжнародників;

- виховання та підготовка молоді до самостійної наукової, викладацької, творчої діяльності;

- встановлення прямих зв’язків з навчальними закладами, науковими установами України та інших країн, міжнародними організаціями та фондами з метою обміну науковою, методичною інформацією, навчальними програмами, студентами, аспірантами, докторантами та науково-педагогічними працівниками.

Метою дисципліни **є** ознайомлення студентів-першокурсників з освітньо-професійними програмами підготовки бакалаврів та магістрів з

міжнародних комунікацій, зовнішніх зносин, ознайомлення з базовими поняттями комунікації та інформаційно-аналітичної діяльності в міжнародних відносинах та їх роллю в зовнішній політиці держави.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни "Вступ до спеціальності" є: процеси навчання студентів у вищих навчальних закладах України та країн світу; процеси пошуку, збирання, накопичення, оброблення та поширення інформації про політичні події в зарубіжних країнах.

Предметом вивчення навчальної дисципліни "Вступ до спеціальності" є: основні положення організації навчального процесу у вищій школі України та країн світу, інформаційно-аналітичної діяльності фахівців інформаційних аналітиків-міжнародників.

До початку вивчення курсу «Вступ до спеціальності» студенти мають

1. *знати*: що таке комунікація, мати загальне уявлення про систему міжнародних відносин, що таке держава та її основні характеристики.
2. *вміти*: Вміти розмірковувати, критично оцінювати свої власні міркування та міркування інших людей, коректно аргументувати власну точку
3. *володіти елементарними навичками* правильного міркування і критичного мислення, інформаційного пошуку та ораторського мистецтва.

Дисципліна «Вступ до спеціальності» є складовою освітньої програми підготовки фахівців за освітнім рівнем «бакалавр», належить до переліку обов'язкових навчальних дисциплін (ОК 2) і викладається українською мовою на першому році навчання. Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» є базовою дисципліною для розуміння суті освітньої програми «Міжнародні комунікації». В дисципліні висвітлені структура системи вищої освіти України та країн світу, засадничі принципи Болонського процесу, освітні рівні вищої освіти в Україні, особливості підготовки фахівців за ОР Бакалавр та ОР Магістр, форми організації навчального процесу у вищій школі, елементи організації навчальної діяльності, а також надано інформацію про сучасну систему масових комунікацій і глобальних медіа, тенденції їх розвитку PR технологій, центри індустрії міжнародних ЗМК, сфери їх поширення, вплив на міжнародні політичні, економічні, фінансові та культурні процеси, розповсюдження ідей, поглядів, ідеологій та пропагуванні складових масової культури.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни "Вступ до спеціальності" є здобуття студентами базових знань з організації самостійної навчальної діяльності; застосовувати на практиці знання основ організації навчання у вищій школі; визначати соціально-психологічні елементи навчальної діяльності: мета, потреба, мотив, засіб, спосіб, результат; формулювати основні завдання інформаційно-аналітичної роботи в

міжнародних відносинах; визначати компоненти інформаційно-аналітичної діяльності: мета, сутність, причина та наслідок, тенденція, основний результат; проводити інформаційний пошук; досліджувати джерела та канали отримання міжнародної інформації.

Результати навчання за дисципліною:

Знати

основні принципи та правила організації навчального процесу в ЗВО, взагалі, та на освітній програмі «Міжнародні комунікації», зокрема особливості комунікаційної системи, специфіку комунікацій з громадськістю, методи здійснення досліджень та збирання інформації інститутами PR, методику роботи з основними групами громадськості та використання різних інструментів комунікації.

Вміти

Використовувати у власній діяльності знання щодо організації навчального процесу

проводити дослідження громадської думки, створювати ІКС, організовувати спеціальні PR-події: брифінги, прес-конференції, виступи у медіа

Отримати базові комунікативні навички:

здатність брати участь в дискусіях, концентруватися на значущих складових обраної проблеми (теми)

щодо функціонування стратегічних комунікацій, с також методи та форми здійснення зв’язків з громадськістю, зокрема політичній, соціокультурній, економічній та сфері міжнародних відносин

проявляти увагу і толерантність до іншої (й інакшої) думки у процесі інтелектуальної комунікації

Автономність та відповідальність:

знаходити необхідну інформацію з різних джерел, упорядковувати її, оцінювати її достовірність, пояснювати значущість, приймати обґрунтовані рішення

мати інтелектуальне сумління, чесність у справі формування і вираження інтелектуальної позиції

Програмні результати навчання за освітньо-професійною програмою підготовки (Додаток А Освітньо-професійна програма МК)

ПРН2. Демонструвати знання про природу та механізми міжнародних комунікацій.

ПРН6. Розуміти роль і особливості використання інформації та комунікації у сучасних міжнародних відносинах

ПРН10. Аналізувати та оцінювати концептуальні підходи до вирішення проблем міжнародних відносин та зовнішньої політики.
ПРН27. Демонструвати здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності
Завершується навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» заліком.

Схема формування оцінки:

Контроль знань і розподіл балів, які отримують студенти

У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1 - 5, а у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 6-10. Обов'язковим для заліку є виконання індивідуальних робіт, передбачених програмою навчальної дисципліни (Додаток Б РНП ВДС).

Оцінювання за формами контролю:

		ЗМ1		***ЗМ2***	
		*Min. – **15** балів*	*Max. – **30** бали*	*Min. – **30** бали*	*Max. – **50** балів*
Виконання індивідуальних робіт	Тема 5	*20*	*30*		
	Тема 10			*20*	**30**
Модульна контрольна робота		**5**	**10**	***5***	***10***
Підсумкова модульна контрольна робота				**10**	**20**

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100 бальною шкалою. Для студентів, які набрали сумарно меншу кількість балів ніж *критично-розрахунковий мінімум – **35** балів* для одержання заліку обов'язково здають залік (контрольну роботи підвищеної складності), який оцінюється у ***25** балів*. Рекомендований мінімум для допуску до заліку (підсумкової модульної контрольної роботи)– ***45 балів***.

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль1	Змістовий модуль2	ПМК / залік	Підсумкова оцінка
Мінімум	*15*	*30*	*15*	*60*
Максимум	**30**	**50**	**20**	**100**

За 100 – бальною шкалою	За національною шкалою
90 – 100	зараховано
85 – 89	
75 – 84	
65 – 74	
60 – 64	
1 – 59	не зараховано

ТЕМА1. СТРУКТУРА СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ОСВІТНІ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ

Освіта - основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства та держави, визначається в Законі України „Про освіту”.

Існує велика кількість визначень освіти, наприклад:

- *освіта* – це розповсюдження наукових знань;
- *освіта* – сукупність знань, здобутих у процесі навчання;
- *освіта* – процес засвоєння знань та загальний їх рівень;
- *освіта* – це процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок;
- *освіта* – сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, набутих в результаті навчання в навчальному закладі або шляхом самоосвіти;
- *освіта* – процес і результат оволодіння системою наукових знань та пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей.

Освіта *– це система знань , які надбані в процесі навчання, самоосвіти, для професійної діяльності, для життя, розвитку та на майбутнє.*

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Україна визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

Основними принципами освіти в Україні є:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;

- органічний зв’язок з світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв’язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування.

Історія освіти в Україні тісно пов’язана з історією українського народу. Освітня епоха Київської Русі не була державною та систематизованою, а освітні функції виконували церковнослужителі та освічені особи з Візантії та Західної Європи. Багатовікове перебування під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських та угорських феодалів вплинуло на існування роздрібненості освіти. У XVI – XVII століттях міське населення України організовувалися в братства, які відкривали школи, друкарні, згуртовували культурні сили. Братські школи засновували і вищі навчальні заклади.

У 1632 році шляхом об’єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянську колегію, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. У 1701 році Києво-Могилянська колегія одержала титул та права академії і почала називатися Київською академією, названою на честь митрополита Петра Могили. Навчання в ній носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання продовжувався 12 років і поділявся на вісім класів: підготовчий, молодший, граматики, синтаксису і вищі – поетики, риторики, філософії та богослов’я. Студенти одержували філологічну підготовку, вивчали мови (слов’янську, українську літературну, грецьку, латинську, польську), опановували поетичне і риторичне мистецтво, класичну грецьку, римську і частково середньовічну літературу, студіювали історію, географію, філософію і богослов’я. Приймали в академію молодь усіх станів. У ній навчалися вихідці з Лівобережжя, Запорожжя, Західної України, Закарпаття. Щорічно тут одержували освіту від 500 до 2000 студентів. Київська академія була також важливим просвітницьким центром. Вона заснувала колегії в Гощі, Вінниці, Кремінці, Чернігові, Харкові і Переяславі. З 40-х років XVII ст. в академії здобували освіту і молодь з закордону. У 1862 році академія переведена до Полтави.

Визначну роль у розвитку освіти на західноукраїнських землях відігравав Львівський університет. 20 січня 1661 року польський король підписав диплом, що надавав Львівській єзуїтській колегії статус академії і титул університету. В університеті діяли два відділи – філософський і теологічний. Освітній процес в університеті завершувався одержанням наукового ступеня – ліценціата, бакалавра, магістра, доктора наук. У другій половині XVII ст. відкрито кафедру математики, створено фізико-математичний кабінет, астрономічну обсерваторію, запроваджувалося вивчення польської, французької і німецької мов, географії та історії як окремих предметів. У 1773 році з ліквідацією ордену єзуїтів головним завданням вищої освіти, у тому числі Віденського, Празького і Львівського університетів визначено підготовку професійних кадрів – учителів, суддів і священиків.

У 1809 році засновано Київську гімназію, згодом (1811) її було зараховано до вищих навчальних закладів. У 1805 році відкрито Харківський університет. У 1834 році засновано Київський університет (Імператорський Університет Св. Володимира на базі перенесеного до Києва польського Кременецького ліцею). Крім привілейованих чоловічих навчальних закладів відкривались станові жіночі навчальні заклади – інститути шляхетних дівчат у Харкові (1812), Полтаві (1817), Одесі (1828), Керчі (1835), Києві (1838). У 1865 році почав функціонувати Новоросійський університет в Одесі. У 1874 році створено Чернівецький університет. У 60-70-х р.р. XIX ст. поступово сформувалася система підготовки вчителів, зокрема для початкових класів. 1914 року в Україні нараховувались 26 учительських семінарій і 6 вчительських інститутів. На початку XX ст. в Україні центрами наукової думки, підготовки вчених, учителів, лікарів, юристів та інших фахівців стали Харківський, Київський і Новоросійський (м. Одеса), Львівський і Чернівецький університети. Фахівців для промисловості та сільського господарства готували Львівський політехнічний інститут (1844), Харківський ветеринарний інститут (1850), Харківський технологічний інститут (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Катеринославське вище гірниче училище (1899) та інші.

На початку XX ст. кількість студентів в університетах збільшилась у середньому більш ніж удвічі. Усього в Україні до 1917 року діяло 27 вищих навчальних закладів, в яких навчалося понад 35 тисяч студентів. У 1918 році університет Св. Володимира в Києві, Харківський і Новоросійський (Одеський) стали державними університетами.

У перші роки радянської окупації виникли своєрідні форми інтеграції науки, вищої освіти і виробництва. Один із прикладів такої інтеграції стали

Інститути інженерів-електриків-виробничників. Студенти чотири дні в тиждень працювали на заводі, протягом двох днів по 10 годин займалися в інституті, не було залікових сесій, іспит з вивченого предмету складався одразу. Нова концепція практицизму і професіоналізму знайшла своє відображення в рішенні наради „Про реформу вищої школи" (1920), що передбачала створення вузькоспеціалізованих факультетів із трирічним терміном навчання. У 1921 році на основі старих університетів почали створювати інститути народної освіти: Київський, Харківський, Одеський, Катеринославський.

Значною подією у розвитку системи вищої освіти в Україні стало відновлення університетів. З 1 вересня 1932 року відновлені університети в Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську. За короткий термін вони стали науковими та освітніми центрами України. У 1939 році до цих університетів приєдналась Львівський та Чернівецький університети. Напередодні Другої світової війни в УРСР нараховувалось 129 вищих навчальних закладів. У 1938 році було затверджено однотипні для усіх університетів країни навчальні плани. Остаточно було визначено структуру навчального плану: загальнотеоретична підготовка, загальноспеціальна підготовка і на останніх курсах – підготовка з конкретної спеціальності, передбачались курси на вибір.

З 1950 року до 1960 року кількість укрупнених вищих навчальних закладів скоротилася зі 160 до 135 при одночасному збільшені студентів: з 201,5 тис. до 417,7 тис.

У 1984 році в УРСР функціонувало 146 вищих навчальних закладів, у тому числі університетів – 9, технічних вищих навчальних закладів – 50, сільськогосподарських вищих навчальних закладів – 17, вищих навчальних закладів економіки і права – 10, пединститутів – 30, вищих навчальних закладів охорони здоров'я – 15, вищих навчальних закладів фізкультури і спорту – 3, культури і мистецтв – 12.

Після здобуття в 1991 році незалежності Україна почала формувати власну політику і систему вищої освіти. У спадок країна отримала специфічну систему освіти СРСР. Головні її недоліки були пов'язані як з надмірною централізацією, так і з залишковим принципом фінансування. У 90-х роках спостерігалась тенденція реорганізації великих інститутів в університети. Було запроваджено ступеневу структуру підготовки фахівців. Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти: молодший спеціаліст, бакалавр (базова вища освіта), спеціаліст, магістр

(повна вища освіта), що діяла в Україні до 2014 року, коли було прийнято новий Закон України «Про вищу освіту».

Кожен громадянин України має право на отримання освітніх послуг. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів. Держава забезпечує підготовку фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти. Для навчання, професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами застосовуються види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку.

Інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Організація інклюзивного навчання у закладах освіти на відповідних рівнях освіти здійснюється відповідно до порядків, затверджених Кабінетом Міністрів України. Заклади освіти створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. Заклад освіти відповідно до законодавства організовує та/або забезпечує надання особам з особливими освітніми потребами психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також допоміжних засобів для навчання.

Структура системи освіти України*:*

Дошкільна освіта
Повна загальна середня освіта
Професійна (професійно-технічна) освіта
Фахова передвища освіта
Вища освіта

Дошкільна освіта

Метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання,

навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок. Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти несуть батьки.

Повна загальна середня освіта

Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Повна загальна середня освіта має три рівні освіти:

I. початкова освіта тривалістю чотири роки;
II. базова середня освіта тривалістю п’ять років;
III. профільна середня освіта тривалістю три роки.

Початкова освіта здобувається, як правило, з шести років. Діти, яким на початок навчального року виповнилося сім років, повинні розпочинати здобуття початкової освіти цього ж навчального року.

На рівнях початкової та базової середньої освіти освітній процес може організовуватися за циклами, визначеними спеціальним законом, поділ на які здійснюється з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей.

Здобуття профільної середньої освіти передбачає два спрямування:

- академічне - профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти;
- професійне - орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів.

Результати навчання здобувачів освіти на кожному рівні повної загальної середньої освіти оцінюються шляхом державної підсумкової атестації, яка може здійснюватися в різних формах, визначених законодавством, зокрема у формі зовнішнього незалежного оцінювання.

Професійна (професійно-технічна) освіта

Метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар’єрного зростання впродовж життя.

Вона здобувається на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту.

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти можуть також здійснювати підготовку фахівців за окремими професіями без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти.

Рівнями професійної (професійно-технічної) освіти є:

I. перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;
II. другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;
III. третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти.

Фахова передвища освіта

Фахова передвища освіта спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації.

Вона здобувається на основі повної або базової середньої освіти. Здобуття фахової передвищої освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту.

Вища освіта

Метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти:

початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
перший (бакалаврський) рівень;
другий (магістерський) рівень;
третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

1) молодший бакалавр;

2) бакалавр;

3) магістр;

Молодший бакалавр - це освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня молодшого бакалавра на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня бакалавра на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі

фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Доктор філософії - це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Вища освіта - рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Вища освіта - сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти. (за законом України «Про вищу освіту»

У різних країнах світу система освіти, як і культура її народу, має свої національні особливості, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж

інші системи (транспорту, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості. Проте наймогутнішими ініціаторами змін у системі освіти виступають не її власні проблеми чи негаразди (системні чинники), а ті, які перебувають поза нею, насамперед, пріоритети й вимоги до навчання і виховання, спричинені включенням даної країни до спільного руху світового співтовариства у майбутнє, змінами у виробництві, культурі та поведінці. Відтак, при реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого - завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак домінують дві тенденції :

Унітарна, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. *В унітарній* системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших ВНЗ становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з так званими «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

Бінарна, або подвійна, система з *традиційним університетським сектором,* що так чи інакше опирається на концепцію Humboldt університету та на окремий *неуніверситетський сектор* вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді. З європейських країн *бінарну* систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи разом із розвитком сильного сектору вищої освіти неуніверситетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття «університет», що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального ***європейського університету***, - *установа з інтенсивною співпрацею,*

узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де велика увага приділяється індивідуальному навчанню.

Основні ж завдання щодо організації навчальних закладів вищої освіти, які мають професійно-орієнтовані програми навчання паралельно з університетським сектором, майже однакові у більшості країн:

- *запропонувати професійно-орієнтовані та економічно вигідні типи освіти для задоволення потреб ринку праці;*

- *забезпечити потреби зростаючої кількості вступників без істотного збільшення урядових витрат на вищу освіту;*

- *запропонувати передусім програми, орієнтовані на викладання, в яких частково використовуватимуться дослідження прикладного характеру;*

- *поновлення та покращення вже існуючої професійно орієнтованої освіти.*

За інформацією Держкомстату, станом на 2018-2019 навчальні роки в Україні налічувалося 282 університети, академії та інститути, де навчалися 1,3 млн студентів. А за даними міністерства освіти Польщі, там працює понад 400 державних та приватних університетів при кількості населення у 38 мільйонів. Тобто, це навіть щільніше «охоплення», ніж в 42-мільйонній Україні. Але тут треба зважати на те, що Польща робить ставку на залучення на навчання іноземних студентів переважно з пострадянських країн. А державних університетів у Польщі усього 59.

У Німеччині при вдвічі більшій кількості населення (82,7 мільйони) працюють ті ж 300 університетів, з яких класичних – усього 92. Поруч із університетами існує багато вищих шкіл, які зосереджені більше на практиці, ніж на вивченні класичних дисциплін.

У Франції з населенням у 67 мільйонів налічується 80 університетів і близько 300 вищих шкіл.

Загалом же, чи не ключовою відмінністю в побудові системи вищої освіти в Україні і на Заході, є те, що у нас університетом може бути будь-який заклад, який виконує ліцензійні вимоги щодо IV рівня акредитації. В результаті університетами стають вузькопрофільні виші. А от у США та, як бачимо, країнах Європи університети надають саме широкопрофільну освіту.

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включно і вищу освіту. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог.

Гармонізація національних систем освіт країнів-членів ЄС отримала назву **Болонський процес** і пройшла в своєму розвитку декілька важливих етапів.

Об'єднання вищої школи в європейських країнах назріло ще в середині XX століття, у зв'язку з тим, що воно стало неконкурентоспроможним порівняно з американським.

Спроби вдосконалення європейської освіти за єдиними стандартами почалися з 1957 року, коли було підписано Римську угоду, в якій ставилися принципово нові завдання: приведення національних законодавств у сфері освіти до загальноєвропейських норм, розширення доступу до вищої освіти, підвищення академічної мобільності студентів та їхньої затребуваності на ринку праці, створення довгострокових систем навчання.

Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференцій міністрів освіти європейських країн (1971р, 1976р), у Маастрихтському договорі (1992). Надалі під егідою ЄС, Ради Європи впроваджувалися різноманітні програми.

В історії Болонського процесу виділяють три етапи:

Передісторія: від Великої Хартії Університетів (1988 р) до Болонської декларації;

Початок: Болонська декларація (1999 р);

Розвиток: після Болонської декларації.

Ідеї створення європейського університетського співтовариства та єдиного європейського простору вищої освіти виходять від найстарішого в Італії й у всій Європі Болонського університету. Ще в 1986 році, готуючись до свого 900-річного ювілею, він звернувся до всіх університетів Європи з пропозицією прийняти Велику Хартію Університетів - ***Magna Charta Universitarum***. Ідея була з ентузіазмом підхоплена, і під час ювілейних урочистостей в 1988 році цей документ, що проголошує універсальні і вічні цінності університетської освіти, а також необхідність тісних зв'язків між ними, був підписаний ректорами 80 Європейських університетів.

У 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято ***Лісабонську конвенцію*** про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких і сформулювали згодом принципи Болонської декларації. Лісабонська угода декларує наявність і цінність різноманітних освітніх систем і ставить за мету створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма цінностями і здобутками національних систем освіти і науки, зможе бути мобільними на європейському ринку праці.

Через рік, у 1998 році, чотири країни — Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина — підписали так звану ***Сорбонську декларацію***, завдання якої спрямовані на створення відкритого європейського простору вищої освіти, який має стати більш конкурентноспроможним на світовому ринку освітніх послуг. Основна ідея цих документів — двоступенева

структура вищої освіти, використання системи кредитів (ECTS), міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти, що надає особі кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра відповідно до положень Лісабонської угоди.

Саме таким чином поступово створювалися умови для інтеграційних процесів у сфері вищої освіти європейських країн. „Європа знань" уже широко визнана як незамінний чинник соціального та гуманітарного розвитку. Міністри вищої освіти 32 країн Європи 18-19 червня 1999 р. в Болоньї взяли на себе зобов'язання у межах першого десятиліття третього тисячоліття досягти шести основних цілей:

- введення двоциклової системи навчання - перший цикл (3 – 4 роки) – завершується здобуттям академічного ступеня (бакалавр), другий цикл (1-2 роки) – може передбачати отримання ступеня магістра та/або ступеня доктора (за умови загальної тривалості навчання 7 – 8 років);

- запровадження системи кредитів за типом ECTS – європейської системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості, як належного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності;

- ***контроль якості освіти***, незалежний від національних урядів і міжнародних організацій;

- розширення мобільності студентів;

- ***забезпечення працевлаштування випускників*** задля користі всієї Європи, використання єдиного Додатку до диплома;

- забезпечення привабливості європейської системи вищої освіти.

Україна була і є активним учасником цих процесів. В травні 2005 року Україна приєдналася до Болонського процесу. Обрані шляхи модернізації вищої освіти України співзвучні загальноєвропейським підходам.

Основним завданням на цей період є запровадження передбаченої Болонською декларацією системи академічних кредитів, аналогічній ECTS (Європейській кредитно-трансферній системі). Саме її розглядають як засіб підвищення мобільності студентів щодо переходу з однієї навчальної програми на іншу, включно з програмами післядипломної освіти. ECTS стане багатоцільовим інструментом визнання й мобільності, засобом реформування навчальних програм, а також засобом передачі кредитів вищим навчальним закладам інших країн. Важливий момент запровадження акумулюючої кредитної системи — можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо.

Визначення змістовних модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента повинно стати

основою для вирішення ще однієї задекларованої в Болоньї мети — створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, менеджерів освіти та дослідників на теренах Європи.

Обов'язковою також вважається наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю якості освіти.

Загалом визначальними критеріями освіти в рамках Болонського процесу є:

- якість підготовки фахівців;
- зміцнення довіри між суб'єктами освіти;
- відповідність європейському ринку праці;
- мобільність;
- сумісність кваліфікації;
- посилення конкурентоспроможності Європейської системи освіти.

Особливості університетської освіти

В Україні, як і у всьому світі, найпрестижнішою є університетська освіта. Університет, як це визначено раніше – вищий навчальний заклад, в якому реалізуються освітньо-професійні програми як правило освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра за широким спектром природничих, гуманітарних та інших напрямів науки, техніки, культури, проводяться фундаментальні та прикладні дослідження. Статус університету передбачає:

- підготовку за широким переліком природничих, гуманітарних, економічних, технічних та інших напрямів науки, виробництва, суспільного життя висококваліфікованих фахівців, які володіють глибокими фундаментальними знаннями і високим рівнем загальної культури;

- участь в навчальному процесі наукових та науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації;

- наявність загальновизнаних наукових шкіл, значних досягнень в галузі фундаментальних і прикладних досліджень, науково-методичних і педагогічних новацій;

- підготовку науково-педагогічних кадрів, в тому числі через аспірантуру та докторантуру, підвищення кваліфікації та перепідготовку викладацького складу і фахівців народного господарства з вищою освітою;

- поширення наукових знань, культурно-просвітницьку діяльність.

Мережа університетів, враховуючи їх соціально-економічний вплив, може бути поділена на типи:

- *класичні університети* як великі, багатофункціональні вищі навчальні заклади з високим науково-педагогічним, науково-технічним і культурним

потенціалом, сфера їх впливу має екстериторіальний характер і включається в поле впливу університетів світового рівня (до такого типу належить Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

- *регіональні університети*, вплив яких охоплює великі територіальні утворення;

- *галузеві університети*, як центри розвитку науки, освіти, культури в певних галузях народного господарства.

Основні характеристики університетської освіти :

- фундаментальність підготовки;
- гуманітаризація освіти;
- поєднання навчання та наукової роботи;
- академічні свободи.

Фундаментальність підготовки полягає в тому, в університеті готується не стільки "людина знаюча", з незмінним світоглядом, скільки людина, підготовлена до життя, яка вміє орієнтуватися в складних проблемах, обґрунтовувати та приймати оптимальні рішення. Для цього на першому етапі підготовки забезпечується перш за все розуміння і широта кругозору, а на наступних – індивідуалізація навчання, що дозволить майбутньому фахівцю діяти не лише на основі взірців, стереотипів, засвоєних у ході навчання, а й на основі ним самим розроблених, знайдених, виплеканих прийомів і способів. Фундаменталізація освіти передбачає викладання блоку природничих та гуманітарних дисциплін як єдиного комплексу наук про природу, суспільство і місце людини в них.

Гуманітаризація університетської освіти покликана забезпечити загальнокультурний розвиток майбутнього фахівця, його духовних начал, орієнтувати його в світі загальнолюдських цінностей, розвивати художнє мислення, можливості якісного аналізу явищ і процесів суспільного життя, поєднувати в єдину систему компоненти екології, політики, економіки, менеджменту, соціології, філософії, психології та педагогіки.

Поєднання навчання та наукової роботи – один з фундаментальних принципів університетської освіти, який полягає в об'єднанні в одному середовищі двох взаємодіючих процесів – наукової і освітньої діяльності. Якщо освітній процес протікає в середовищі "наукового затишку", він позбавлений властивостей, які запускають внутрішній механізм саморозвитку.

Академічні свободи забезпечують мобільність особи в процесі навчання в університеті. Особлива увага приділяється індивідуальним заняттям, які активізують мотивацію студентів до розвитку своїх знань та здібностей.

Університет - багатопрофільний вищий навчальний заклад, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

Можуть створюватися класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Заклади вищої освіти діють у відповідності до своїх статутів.

Структурні підрозділи закладу вищої освіти створюються відповідно до законодавства і можуть мати окремі права юридичної особи.

Основними структурними підрозділами ЗВО є: *кафедри, факультети, інститути, філії, бібліотека* тощо.

Кафедра - базовий структурний підрозділ ЗВО (його філій, інститутів, факультетів), що проводить навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням Вченої ради ЗВО за умови, якщо до її складу входить не менше ніж п'ять науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з них мають науковий ступінь та\або вчене звання.

Керівництво кафедрою здійснює завідуючий кафедрою, який обирається на цю посаду за конкурсом Вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років. Із завідуючим кафедрою укладається контракт.

Факультет - основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ ЗВО, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється рішенням Вченої ради закладу вищої освіти за умови, якщо до його складу входить не менше ніж три кафедри і на ньому навчається не менше ніж 200 студентів денної (очної) форми навчання.

Інститут - навчально-науковий або науковий структурний підрозділ, який може створюватися в університетах та академіях з метою більш ефективної реалізації статутних завдань закладу. Навчально-науковий інститут об'єднує споріднені факультети, кафедри. Керівництво навчально-науковим інститутом здійснює директор інституту, який обирається на посаду за конкурсом на п'ять років.

Філія - відокремлений структурний підрозділ, що створюється з метою забезпечення потреб у фахівцях місцевого ринку праці та наближення місця навчання студентів до їх місця проживання.

Заклад вищої освіти повинен мати у своєму складі бібліотеку.

ЗВО у своєму складі можуть мати підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, лабораторії, навчально-методичні кабінети, обчислювальні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена чинним законодавством. ЗВО можуть також мати аспірантуру, докторантуру, науково-дослідні установи.

Вищий навчальний заклад може створювати навчальні підрозділи: курси, факультети суміжних і додаткових професій та інші підрозділи, що надають платні освітні послуги.

Вищий навчальний заклад має право створювати у своєму складі заклади післядипломної освіти, які на базі вищої освіти у скорочені терміни готують фахівців з нових перспективних напрямів науки і техніки.

Безпосереднє управління діяльністю вищого навчального закладу здійснює його керівник - ректор (президент), начальник, директор тощо.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. N 963 до переліку ***посад науково-педагогічних працівників*** віднесено наступні посади:

- Керівник (ректор, президент тощо),
- заступник керівника (перший проректор, проректор, перший віце-президент, віце-президент), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом,
- декан, заступник декана,
- керівник навчально-наукового інституту у складі вищого навчального закладу IV рівня акредитації,
- його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом),
- вчений секретар,
- завідувач кафедрою - професор,
- професор,
- доцент,
- старший викладач,
- викладач,
- асистент,
- викладач-стажист,

- завідувач: докторантурою, аспірантурою, ординатурою, інтернатурою, підготовчим відділенням.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка сьогодні — це класичний університет дослідницького типу, провідний сучасний науково-навчальний центр України.

21 квітня 1994 р. Указом Президента України Л.М. Кравчука №176/94 університету було надано статус "національний", а 25 листопада 1999 р. новим Указом Президента України Л.Д. Кучми №1496/99 автономний статус університету суттєво розширено. 5 травня 2008 р. видано Указ Президента України В.А. Ющенка №412/2008, яким передбачено перетворення університету на головний навчально-науковий центр України з підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації. 29 липня 2009 р. постановою Кабінету Міністрів України №795 університету було надано статус самоврядного (автономного) дослідного національного вищого навчального закладу, передбачено посилене фінансування програм перспективного розвитку університету.

Високий статус класичного університету дослідного зразка підтверджується численними науковими здобутками вчених - співробітників університету, досягнення яких відзначено, зокрема, Державними преміями України в галузі науки і техніки, преміями НАН України та галузевих національних академій наук, орденами "За заслуги", "Святих Кирила та Мефодія", почесними званнями "Заслужений працівник освіти України", "Заслужений юрист України", преміями Президента України для молодих вчених, преміями Верховної Ради України найталановитішим молодим вченим у галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок.

Університет здійснює підготовку фахівців за всіма трьома освітніми рівнями вищої освіти: Бакалавр, Магістр та Доктор філософії.

В університеті працює

- 13 факультетів (географічний; економічний; історичний; інформаційних технологій; комп'ютерних наук та кібернетики; механіко-математичний; соціології; психології; радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем; фізичний; філософський; хімічний; юридичний;),
- 10 навчально-наукових інститутів (військовий; високих технологій; журналістики; міжнародних відносин; післядипломної освіти; філології; управління державної охорони України; публічного управління та державної служби; "Інститут геології"),

- 1 навчально-науковий центр (ННЦ "Інститут біології та медицини"),
- 2 коледжі (геологорозвідувальних технологій та оптико-механічний),
- Український фізико-математичний ліцей,
- підготовче відділення,
- Центр українознавства,
- Музеї: геологічний та зоологічний, Музей історії університету, Міжфакультетський лінгвістичний музей,
- Інформаційно-обчислювальний центр,
- Астрономічна обсерваторія,
- Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
- Наукова бібліотека ім. М. Максимовича.

Станом на 01.12.2022 в Університеті **навчалось** понад 31 тис. осіб:

- майже 900 – за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста та фахового молодшого бакалавра;
- понад 29 тис. – за освітніми рівнями бакалавра та магістра;
- понад 1000 – за освітньо-науковим рівнем доктора філософії і в докторантурі.

Станом на 01.12.22 в Університеті навчальний процес забезпечувало 2880 викладачів, зокрема, 232 (8 % від загальної кількості викладачів) – зовнішніх сумісники та погодинники. Серед науково-педагогічних працівників мали:

науковий ступінь:

доктора наук – 746 (26 %);

кандидата наук – 1702 (59 %);

учене звання:

професора – 506 (17,6 %;

доцента – 1188 (41 %).

Штатними працівниками були 12 академіків і 22 член-кореспонденти Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, Національної академії правових наук України, Національної академії аграрних наук України.

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин. Початком історії Інституту міжнародних відносин вважається **1944 рік**, коли на підставі наказу наркома освіти УРСР від 18 жовтня 1944 року в Київському університеті було відкрито новий факультет – міжнародних відносин. Головна мета – підготовка практичних працівників Міністерства

закордонних справ. Очолювали факультет у перші повоєнні роки І.А. Василенко та М.П. Овчаренко.

Першим завідувачем кафедри історії міжнародних відносин став професор О.К. Касименко, директор Інституту історії АН УРСР. Після нього кафедру очолювали В.А. Жебокрицький і В.А. Тарасенко – дипломат, раніше працював у радянському посольстві у Вашингтоні.

1962 рік. На юридично-економічному факультеті створено відділення міжнародного права. Забезпечити навчальний процес на відділенні була покликана кафедра міжнародного права й іноземного законодавства, яку очолив доктор юридичних наук І.І. Лукашук.

З 1971 року підготовку фахівців-міжнародників було продовжено на відновленому факультеті міжнародних відносин і міжнародного права. Структурно факультет включав кафедру історії міжнародних відносин і зовнішньої політики, кафедру міжнародного права й іноземного законодавства та кафедру російської мови для іноземців, яка до того була загальноуніверситетською. Деканами факультету на той час були відомі фахівці, засновники наукових шкіл з міжнародних відносин і міжнародного права професор Г.М. Цвєтков, член-кореспондент Академії наук України А.А. Чухно, доцент О.К. Єрьоменко, професори К.С. Забігайло, А.С. Філіпенко, В.Г. Буткевич.

1972 рік. На факультеті відкрито ще одну спеціальність – «Міжнародні економічні відносини». Незабаром було створено й відповідну випускну кафедру – міжнародних економічних відносин (завідувачі – професори В.С. Будкін, А.С. Філіпенко).

1975 рік. На базі факультету відкрито заочне відділення підвищення кваліфікації лекторів-міжнародників із дворічним терміном навчання (керівник відділення – доц. О.І. Ганусець). На відділення зараховувалися громадяни України з вищою освітою, які займалися лекторською, викладацькою та науково-дослідною роботою.

1976 рік. Як структурний підрозділ факультету створено кафедру іноземних мов, що забезпечувала підготовку вітчизняних студентів для роботи референтами-перекладачами з урахуванням спеціальності фахівців-міжнародників. Першим завідувачем була відомий фахівець-мовознавець, доцент І.І. Борисенко. За період свого функціонування (до 1990 року) факультет підготував понад 3500 фахівців-міжнародників (переважно з числа іноземців). Випускники факультету склали основу нечисленного на той час дипломатичного корпусу в Україні, заклали підвалини педагогічної та наукової шкіл у галузі міжнародних відносин і міжнародного права.

4 травня 1988 року факультет міжнародних відносин і міжнародного права Київського університету імені Тараса Шевченка було реорганізовано в Інститут міжнародних відносин і міжнародного права, який у грудні 1990 року перейменовано на Інститут міжнародних відносин. Директором інституту було призначено професора В.В.Пащука. У 1994 році у зв'язку з переходом В.В.Пащука на дипломатичну роботу Інститут очолив проректор університету професор (нині – академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка) Л.В.Губерський. Підготовка фахівців здійснювалася за трьома спеціальностями:

- міжнародні відносини;
- міжнародне право;
- міжнародні економічні відносини.

З 1993 р. Вперше в Україні розпочато підготовку студентів за спеціальністю **«Міжнародна інформація»** (кафедра міжнародної інформації).

Якісно нова сторінка в історії Інституту відкрилася з проголошенням незалежності України. Указом Президента України від 30 травня 1995 року Інститут було визначено головним навчально-методичним центром з підготовки фахівців для роботи у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики нашої держави.

У 2002 році вперше серед вищих навчальних закладів України в Інституті розпочато підготовку студентів за спеціальністю «Міжнародний бізнес» (кафедра міжнародного бізнесу).

У 2012 р. розпочато підготовку студентів за спеціальністю «Країнознавство» (кафедра країнознавства).

У 2017 році було розпочато діяльність IIR Business School, міжнародної освітньої платформи, мета якої – розвивати сучасні практичні навички та зв'язки клієнта для успішної побудови бізнесу та особистісного розвитку.

Місія школи – відібрати з величезного потоку інформації найнеобхіднішу та найкориснішу; якісно та зрозуміло донести її до слухача, піклуючись про його комфорт, час, особисті потреби і, перш за все, внутрішній розвиток.

Важливо, щоб випускники IIR Business School не тільки засвоїли нові навички, але й отримали заряд енергії та натхнення для постановки та реалізації нових цілей як у бізнес-сфері, так і в повсякденному житті.

Сьогодні Інститут – це сучасний освітньо-науковий центр з розгалуженою структурою та гнучкою системою організації навчального процесу, в якому функціонують 11 спеціальних кафедр та загальноінститутська кафедра іноземних мов, що забезпечують підготовку

фахівців за шістьма спеціальностями: «Міжнародні відносини», «Міжнародне право», «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна інформація», «Міжнародний бізнес», «Країнознавство».

В Інституті навчається понад 2500 студентів, аспірантів і стажистів, майже 250 з них – іноземні громадяни з більш як 50 країн світу; понад 300 осіб здобувають другу вищу освіту заочно. Навчальний процес забезпечує висококваліфікований професорсько-викладацький колектив, що нараховує близько 200 осіб. Серед них 25 докторів наук, професорів, 80 – кандидати наук, доценти.

До читання лекцій залучаються відомі науковці, педагоги та фахівці-практики з факультетів університету, вузів і наукових установ України та країн зарубіжжя. Перед студентами регулярно виступають відповідальні працівники Офісу Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Міністерства закордонних справ, Міністерства економіки, інших міністерств і відомств України, зарубіжні державні діячі та дипломати. В Інституті працює науково-дослідний підрозділ, що налічує понад 40 наукових працівників. Крім свого прямого призначення він є також резервом науково-педагогічних кадрів для навчального процесу.

Інститут – центр проведення численних національних та міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, «круглих столів» з широкого кола світових проблем. Крім того, організуються зустрічі студентів з високими зарубіжними гостями, послами іноземних держав в Україні. Видаються фахові монографічні праці та наукові збірники, функціонують спеціалізовані вчені ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій. Кафедри Інституту працюють над науковими проблемами на замовлення міністерств та відомств України, беруть участь у численних міжнародних наукових проєктах за міжнародними програмами ТЕМПУС-ТАСІС, ІНТАС, благодійного фонду «Відродження» та ін. Інститут постійно розширює і зміцнює контакти з університетами й науковими центрами України та зарубіжжя. У рамках міжуніверситетських угод Інститут співпрацює з більш ніж 60 вищими навчальними закладами-партнерами з Великобританії, Бельгії, Греції, Єгипту, Ірану, Іспанії, Канади, КНР, ФРН, Республіки Корея, Польщі, Росії, США, Франції, Японії та ін.

Серед **випускників Інституту** – 5-й президент України, міністри закордонних справ, міністр економіки України, міністр зовнішніх економічних зв'язків та торгівлі України, міністр юстиції України, міністр екології та природних ресурсів України, заступники міністрів, посли України в зарубіжних державах, генеральні консули України, ректори Дипломатичної

академії України при МЗС України, співробітники представництв України в ООН, ЮНЕСКО та інших міжнародних організаціях.

Випускники Інституту обиралися до Верховної Ради України різних скликань.

Вихованці Інституту складають переважну більшість апарату МЗС України, працюють в інших міністерствах, відомствах та організаціях, пов'язаних із зовнішніми відносинами України.

Інститут пишається й своїми численними випускниками-громадянами зарубіжних країн, серед яких чимало видатних державних діячів, впливових політиків, дипломатів, керівників великих підприємств, установ та організацій, відомих вчених.

Освітня програма «Міжнародні комунікації» є наступницею спеціальності «Міжнародна інформація», створеної в Інституті міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка **1 червня 1993 року** професором Валерієм Петровичем Гондюлом.

Мета – підготовка висококваліфікованих фахівців-міжнародників для інформаційно–аналітичних підрозділів і департаментів з комунікації міжнародних, державних, комерційних і громадських організацій.

Запропонована професором В.П. Гондюлом концепція підготовки фахівців за спеціальністю «Міжнародна інформація» випередила свій час і з роками не лише не втратила актуальності, але стала ще більш затребуваною.

Ґрунтовні знання міжнародних відносин і двох іноземних мов, поглиблені знання сучасних комунікативних технологій у поєднанні із інструментарієм інформаційно-аналітичної роботи і навичками використання сучасних інформаційних технологій підвищують конкурентоспроможність випускників і створюють широкі можливості для працевлаштування як всередині країни, так і за кордоном.

З 2015 року підготовка фахівців-міжнародників у сфері інформації і комунікації здійснюється у межах спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» №266, від 29 квітня 2015 року). Набір абітурієнтів здійснюється на освітню програму «Міжнародні комунікації» (МК).

Контрольні запитання:

1. *Дайте визначення терміну освіта.*
2. *Яка мета освіти?*

3. *Назвіть перший вищий навчальний заклад в Україні і коли його було створено.*
4. *Коли було створено Київський університет?*
5. *Коли було прийнято Закон України «Про вищу освіту»?*
6. *Що є метою повної загальної середньої освіти?*
7. *Що є метою професійної (професійно-технічної) освіти?*
8. *Що є метою вищої освіти?*
9. *Що таке традиційний університетський сектор.*
10. *Переваги та недоліки ступеневої підготовки фахівців з вищою освітою.*
11. *Що таке Болонський процес?*
12. *Яка основна мета прийнятої у1997 році Лісабонської конвенції.*
13. *Охарактеризуйте основну мету запровадження системи кредитів ECTS.*
14. *Що таке кафедра?*
15. *Які посади науково-педагогічних працівників в ЗВО?*

Теми для обговорення:

1. *Проаналізуйте основні права громадян в галузі освіти.*
2. *Охарактеризуйте основні зобов'язання держави перед громадянами в освітній сфері.*
3. *Чи потрібне державне регулювання в освітньому середовищі?*
4. *Порівняйте унітарну та бінарну систему вищої освіти.*
5. *Визначить відмінності в побудові системи вищої освіти в Україні і на Заході.*
6. *Як можна поєднувати навчання та наукову роботу студентам в рамках ЗВО?*
7. *Проаналізуйте особливості університетської освіти.*
8. *Чим відрізняється університетська освіта від освіти, отриманої в інших вищих навчальних закладах?*
9. *Чи не забагато університетів в Україні?*

Завдання для самостійної роботи:

1. *Проаналізуйте основні характеристики освіти.*
2. *Дайте характеристику основним принципам освіти в Україні.*
3. *Охарактеризуйте основні етапи становлення освіти в Україні.*
4. *Визначте та проаналізуйте структуру системи освіти України.*

5. *Охарактеризуйте рівні вищої освіти.*
6. *Проаналізуйте особливості освітньо-професійного та освітньої-наукового рівнів вищої освіти.*
7. *Охарактеризуйте ступені вищої освіти в Україні.*
8. *Дайте характеристику освітньому рівню Бакалавр.*
9. *Дайте характеристику освітньому рівню Магістр.*
10. *Дайте характеристику освітньому рівню Доктор філософії.*
11. *Охарактеризуйте континентальний європейський університет.*
12. *Охарактеризуйте процеси європейської інтеграції в вищій освіті України.*
13. *Дослідить основні етапи Болонського процесу.*
14. *Охарактеризуйте роль Великої Хартії Університетів в європейському освітньому просторі.*
15. *Дослідить основні структурні підрозділи закладу вищої освіти.*
16. *Охарактеризуйте Київський національний університет імені Тараса Шевченка як класичний університет дослідницького типу.*
17. *Охарактеризуйте Навчально-науковий інститут міжнародних відносин як флагман підготовки кадрів для міжнародних зносин.*
18. *Охарактеризуйте освітні програми «Міжнародні комунікації».*
19. *Для чого потрібен державний стандарт освіти в епоху глобалізації?*

ТЕМА2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Освітня діяльність в КНУТШ на різних рівнях освіти здійснюється за відповідними освітніми, освітньо-професійними, освітньо-науковими (освітньо-творчими) програмами (надалі – ***Освітні програми***).

Освітні програми Університету спрямовані на:

- здобуття особами, які навчаються, вищої освіти за ступенями молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії;
- підвищення кваліфікації (освітньої і/або професійної) слухачами у межах того самого рівня Національної рамки кваліфікацій;
- підготовку слухачів до навчання за відповідним рівнем вищої освіти.

Особам, які успішно опанували відповідну Освітню програму, Університет гарантує отримання відповідного диплома або атестата та/або сертифіката.

Зміст Освітніх програм Університету, крім професійної підготовки, має забезпечувати формування в осіб, які навчаються, ключових компетентностей, що необхідні для самореалізації, активної громадянської позиції, соціальної злагоди та здатності до працевлаштування у суспільстві знань, зокрема:

- формування духовних і моральних цінностей на рівні, який сприятиме їх інтеграції у суспільство та становленню активної громадянської позиції;
- формування картини світу, що адекватна сучасному рівню наукових знань (відповідно до рівня вищої освіти), базових компетентностей у сфері науки та техніки;
- комунікативну компетентність, культурну освіченість, здатність до інтеграції до національної і світової культури;
- сприяння багатогранному розвитку особистості, у тому числі – формування вміння навчатися з відповідним рівнем самостійності, критичного мислення, творчого підходу, ініціативності, здатності розв'язувати проблеми із застосуванням здобутих знань і навичок, оцінювати ризики, рішучості та конструктивного управління почуттями, підприємливості.

Освітні програми вищої освіти розробляються з урахуванням вимог стандарту вищої освіти відповідної спеціальності (обсяг кредитів ЄКТС, перелік компетентностей випускника, результати навчання, форми атестації здобувачів вищої освіти, вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти), вимог професійних стандартів (за

наявності) і прийнятого на основі затвердженої місії Університету та аналізу потреб суспільства рішення Вченої ради щодо загальних компетентностей випускників Університету.

Обсяг Освітніх програм вищої освіти визначається у кредитах ЄКТС і становить звичайно (якщо інше не визначене стандартом вищої освіти):

- за освітнім рівнем бакалавра на основі повної загальної середньої освіти (11 років) – 240 кредитів ЄКТС;
- за освітнім рівнем магістра: освітньо-наукова програма – 120 кредитів ЄКТС (у т. ч. дослідницька складова в обсязі не менш ніж 36 кредитів ЄКТС), освітньо-професійна програма – 90-120 кредитів ЄКТС.
- за освітньо-науковим рівнем доктора філософії – 4 роки, обсяг освітньої складової частини освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії визначається Університетом (у межах від 30 до 60 кредитів ЄКТС), відповідно до вимог стандарту вищої освіти певної спеціальності.

Нормативна тривалість навчання за Освітніми програмами визначається в академічних роках. Для рівнів вищої освіти навчальне навантаження здобувача освіти денної форми зазвичай становить 60 кредитів ЄКТС за один академічний рік.

Мовою викладання та оцінювання за Освітніми програмами в Університеті є державна мова, при цьому одна або кілька дисциплін можуть викладатися іншими (іноземними) мовами. Освітні програми, що створені для навчання іноземних громадян та осіб без громадянства, які здобувають вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, можуть передбачати викладання та оцінювання англійською мовою, іншими мовами Європейського Союзу тощо. У такому випадку Освітня програма передбачає вивчення державної мови як окремої навчальної дисципліни. Освітні програми, що створені для вивчення іноземних мов чи мов національних меншин, передбачають викладання й оцінюваннями відповідних дисциплін мовами, які вивчаються за цими програмами.

Безпосереднє керівництво Освітньою програмою за рівнями вищої освіти здійснює ***Гарант Освітньої програми*** – штатний науково-педагогічний працівник Університету, для якого Університет є основним місцем роботи, що має науковий ступінь і/або вчене звання за відповідною або спорідненою з Освітньою програмою спеціальністю, стаж науково-педагогічної і/або наукової роботи не менше 10 років. Гарант Освітньої програми несе персональну відповідальність за забезпечення якості викладання та навчання на Освітній програмі, своєчасне надання інформації із моніторингу програми, її акредитацію та конкурентоздатність. Призначення гарантів Освітніх програм, за поданням учених рад відповідних

структурних підрозділів або Вченої ради Університету, здійснюється наказом ректора Університету.

Відповідальність за високий професійний рівень науково-педагогічних, педагогічних і наукових працівників, які беруть участь у забезпеченні Освітніх програм, наявність необхідних інформаційних ресурсів, спеціалізованого обладнання та приміщень, релевантність, об'єктивність і відкритість процесів оцінювання результатів навчання осіб, що навчаються, відповідність процедур оцінювання рівню кваліфікації і спеціальності покладається на Університет. Кафедри як основний і базовий структурний підрозділ несуть повну відповідальність за реалізацію Освітніх програм, в яких вони задіяні.

Моніторинг Освітніх програм здійснюється на **локальному** та **загальноуніверситетському** рівнях. Вимоги до локального та загальноуніверитетського моніторингу за поданням Науково-методичної ради Університету затверджуються ректором.

Локальний моніторинг здійснюють зазвичай члени робочої групи програми (комітет Освітньої програми) за участі профільних кафедр із залученням представників органів студентського самоврядування. Відповідальність за організацію та проведення локального моніторингу Освітньої програми покладається на її гаранта. Результати локального моніторингу не менш ніж раз на рік обговорюються на науково-методичній комісії і вченій раді відповідного структурного підрозділу. Звіти із локального моніторингу подаються до сектору моніторингу якості освіти Університету. Організація та здійснення загальноуніверситетського моніторингу, метою якого є узагальнення та поширення кращих практик у межах Університету, своєчасне виявлення негативних тенденцій, допомога у формуванні самозвітів для акредитації Освітніх програм і формування фактологічної бази для інституційної акредитації, покладається на сектор моніторингу якості освіти Університету. Сектор моніторингу якості освіти готує аналітичні матеріали для Науково-методичної ради та Вченої ради Університету за звітами щодо локального моніторингу. Необхідним складником локального та загальноуніверситетського моніторингу є опитування здобувачів освіти, випускників і роботодавців щодо їхньої задоволеності Освітньою програмою, її компонентами, організацією та забезпеченням освітнього процесу, викладацьким складом.

Форми навчання в ЗВО. Навчання в Університеті може здійснюватися за такими формами:

1. інституційні: очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева;

2. індивідуальна (екстернатна);
3. дуальна.

За очної (денної, вечірньої) форми здобувач освіти бере безпосередню участь в освітньому процесі. Денна форма навчання є основною формою здобуття освіти та/або кваліфікації із відривом від виробництва. За ***вечірньої*** форми – можливе здобуття освіти та/або кваліфікації без відриву від виробництва.

Заочна форма здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою в проміжку між ними. Заочна форма навчання є формою здобуття освіти та/або кваліфікації без відриву від виробництва. Освітній процес за заочною формою навчання організовується з урахуванням передбачених чинним законодавством пільг для осіб, які поєднують роботу із навчанням.

Дистанційна форма здобуття освіти – індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Мережева форма здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участі різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють на договірних засадах.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присвоєння освітньої кваліфікації здійснюється відповідно до законодавства.

Дуальна форма освіти – спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти із навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації на основі відповідних договорів.

Особа, яка навчається, може поєднувати форми навчання. Не допускається одночасне навчання на двох програмах очної денної форми.

Форми організації навчального процесу. Навчальний процес у ЗВО (надалі – навчальний процес) – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні відповідно до стандартів вищої освіти.

Навчальний процес базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських і релігійних організацій.

Мова навчання визначається Законом України “Про мови”.

Навчальний процес організується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, в галузях науки, техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки.

Організація освітнього процесу на всіх рівнях освіти може бути індивідуальною, груповою, колективною та реалізується із застосуванням таких форм за програмами вищої освіти:

1) навчальні заняття (лекція, семінарське заняття, практичне заняття, лабораторне заняття, індивідуальне навчальне заняття, консультація, факультатив);

2) самостійна робота (самостійне опанування освітніх компонентів, індивідуальне завдання, у т. ч. курсове й дипломне проектування);

3) практична підготовка (навчальні та виробничі практики, науково-дослідницька робота);

4) контрольні заходи (іспит, залік, диференційований залік, вхідні та підсумкові контрольні роботи, захист курсових і кваліфікаційних/дипломних робіт тощо).

Навчальні заняття проводяться за такими основними видами:

- *лекція;*
- *лабораторне заняття;*
- *практичне заняття;*
- *семінарське заняття;*
- *індивідуальне заняття;*
- *консультація.*

Лекція – це особливий вид заняття, протягом якого викладач у концентрованій, логічно витриманій формі повідомляє слухачам новий або структурує вже відомий навчальний матеріал, а особи, які навчаються, його активно сприймають, це основний вид проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція є найбільш економічним способом передавання навчальної інформації.

Лекції розрізняють: 1) за місцем в освітньому процесі (вступні, установчі, поточні, заключні й оглядові); 2) за способом проведення (інформаційні, проблемні, візуальні, бінарні, лекції-провокації, лекції-конференції, лекції-консультації, лекції-дискусії тощо).

Тематика лекцій визначається робочою програмою навчальної дисципліни, яка розробляється кожним лектором самостійно. Лекції читають лектори – професори та доценти, а також провідні науковці або фахівці, що запрошені для їх читання. Допускається за окремим дозволом читання лекцій асистентами/викладачами, що мають наукові ступені та/або досвід науково-педагогічної і практичної роботи. Лектор зобов'язаний дотримувати робочої програми навчальної дисципліни щодо тем лекцій, але не обмежується в питаннях тлумачення навчального матеріалу, послідовності його викладення, формах і засобах донесення його до студентів.

Відвідування лекцій є обов'язковим для студентів. Лектор може здійснювати перекличку на лекції, і застосовувати до студентів, які були відсутніми на лекції, заходи стосовно забезпечення засвоєння лекційного матеріалу.

Вільне відвідування студентами лекційних занять (для студентів третього та наступних курсів, які виконують навчальну програму дисципліни) допускається за дозволом вченої ради інституту (факультету) за заявою студента і клопотанням випускної кафедри.

Лабораторне заняття – вид навчального заняття під керівництвом викладача, під час якого здобувачі освіти проводять експерименти чи дослідження з використанням відповідного навчально-методичного забезпечення, устаткування, комп'ютерної техніки з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень відповідної науки (дисципліни), набувають практичних навичок роботи із лабораторним устаткуванням, обладнанням, комп'ютерною технікою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній сфері, це вид навчального заняття, при якому студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуває практичних роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, засобами обчислювальної техніки, вимірювальною технікою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Лабораторні заняття проводять у спеціально обладнаних приміщеннях (лабораторіях) із використанням лабораторного обладнання, що пристосоване до навчального процесу (хімічних реактивів, лабораторного посуду, приладів, лабораторних установок, спеціального ліцензованого

програмного забезпечення). Допуску здобувачів освіти до лабораторних занять із будь-якої дисципліни передує інструктаж із питань охорони праці й техніки безпеки. При проведенні лабораторних занять академічні групи поділяють на дві-три підгрупи (8-13 осіб).

Виконання повного обсягу лабораторних занять, визначених робочою навчальною програмою дисципліни, є обов’язковим для студента. Студент, який з тих, чи інших причин не виконав повний обсяг лабораторних занять, повинен їх виконати у час, вказаний викладачем. В протилежному випадку студент не допускається до підсумкового контролю.

Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості студентів до виконання конкретної лабораторної роботи, виконання завдань теми заняття, оформлення індивідуального звіту з виконаної роботи та його захист перед викладачем.

Виконання лабораторної роботи оцінюється викладачем. Підсумкова оцінка виставляється в журналі обліку виконання лабораторних робіт. Підсумкові оцінки, отримані студентом за виконання лабораторних робіт, враховуються при виставленні семестрової підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Практичне заняття – вид навчального заняття, під час якого викладач організовує детальний розгляд здобувачами освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Перелік тем практичних занять визначає робоча програма навчальної дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – наборі завдань різної складності для розв'язання їх на занятті. Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок здобувачів освіти, постановку загальної проблеми викладачем і її обговорення, розв'язання завдань з їх обговоренням, контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Практичні заняття проходять в аудиторіях, що оснащені необхідними технічними засобами навчання. Одним із видів практичних занять є комп'ютерний практикум. Практичні заняття зазвичай проводять з однією академічною групою (20-25 осіб). З окремих дисциплін практичні заняття можуть проводитися із половиною академічної групи, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

Виконання повного обсягу практичних занять, визначених робочою навчальною програмою дисципліни, є обов’язковим для студента. Студент, який з тих, чи інших причин не виконав повний обсяг практичних занять та

індивідуальних завдань, повинен їх виконати у час, вказаний викладачем. В протилежному випадку студент не допускається до підсумкового контролю.

Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Семінарське заняття – навчальне заняття у формі колективного обговорення наперед визначених викладачем питань, доповідей, рефератів, завдань, есе тощо, це вид навчального заняття, на якому викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

Семінарські заняття спрямовано на поглиблення та систематизацію знань здобувачів освіти, організацію та підвищення рівня автономності їх самостійної пізнавальної діяльності, формування оціночних суджень. Перелік тем семінарських занять визначено та затверджено у робочій програмі навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює якість виконання здобувачами освіти завдань, їх виступи, активність, уміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Методику проведення семінарського заняття (семінар-бесіда, семінар-заслуховування, семінар-диспут тощо) для конкретної навчальної дисципліни розробляють ті викладачі, що її викладають. Семінарські заняття звичайно проводять з однією академічною групою. У випадку незначної кількості студентів в академічних групах допускається зведення на семінарському занятті двох і більше академічних груп (сукупна кількість студентів у зведеній групі не має перевищувати 30 осіб).

Індивідуальне навчальне заняття – заняття, що проводиться з окремими студентами задля підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. Індивідуальні навчальні заняття організовують за окремим графіком, вони можуть охоплювати частину або повний обсяг занять з однієї або кількох навчальних дисциплін.

Консультація – вид навчального заняття, під час якого студент отримує від викладача пояснення щодо окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування; відповіді на конкретні запитання у межах навчальної дисципліни. Консультація може бути індивідуальною або колективною, залежно від того, консультує викладач студентів з питань, що пов'язані із виконанням індивідуальних завдань чи з теоретичних питань навчальної дисципліни. Час, що відведений для проведення консультацій із конкретної дисципліни, визначається навчальним планом.

Самостійна робота студента. Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Обсяг часу, що відведений для самостійної роботи студента, визначається рівнем Освітньої програми за Національною рамкою кваліфікацій, фіксується в описі освітньої програми, навчальному плані та становить (для денної форми навчання, у відсотках від загального обсягу навчального часу дисципліни):

- за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (освітнім ступенем молодшого бакалавра) – від 33 до 67 %;
- за освітнім ступенем бакалавра – від 50 до 67 %; ▪ за освітнім ступенем магістра – від 67 до 75 %;
- за освітньо-науковим ступенем доктора філософії – від 75 до 85 %.

Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники, текст або конспект лекцій викладача, практикум тощо.

Методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова та фахова монографічна і періодична література.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни та виконання індивідуальних завдань може виконуватися у бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також в домашніх умовах.

Самостійна робота студента – специфічна форма навчальної діяльності, головною метою якої є формування самостійності суб’єкта навчання, а формування вмінь, навичок та знань здійснюється опосередковано через зміст та методи усіх видів навчальних занять. Специфічність цієї форми діяльності студента визначається тим, що вона ставить двоєдину ціль: формування самостійності студента (спеціальна мета навчання) та розвиток здібностей, вмінь, знань і навичок студентів (основна мета навчальної діяльності).

Світовий досвід теж свідчить, що індивідуальна робота студента під час навчальних занять, самостійна робота при виконанні індивідуальних завдань, в наукових лабораторіях, бібліотеках, комп’ютерних залах, а також в домашніх умовах – запорука успішного опанування фахом.

Індивідуальне завдання – один із видів самостійної роботи студентів. До індивідуальних завдань належать: підготовка курсових і

кваліфікаційних/дипломних робіт/проектів, рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні дослідження, участь у конференціях, олімпіадах тощо. Індивідуальні завдання студенти виконують самостійно; за згодою вченої ради структурного підрозділу допускаються випадки виконання робіт із комплексної тематики кількома студентами. Індивідуальні завдання, які виконуються в рамках дисципліни, визначаються в робочій програмі навчальної дисципліни. Індивідуальні завдання, що мають міждисциплінарний характер, визначаються Освітньою програмою, мають у навчальних планах окрему позицію та власний кредитний вимір. Невиконання без поважної причини визначених робочим і/або індивідуальним навчальним планом індивідуальних завдань є невиконанням навчального плану та вважається академічною заборгованістю.

Аналітичні огляди (реферати, есе тощо) – це завдання, які сприяють поглибленню та розширенню теоретичних знань студентів з окремих тем наук (дисциплін), розвивають навички самостійної роботи із навчальною та науковою літературою.

Кваліфікаційна робота (проект) молодшого бакалавра, бакалавра та магістра (дипломна робота/проект молодшого спеціаліста) виконується, відповідно до навчального плану, на завершальному етапі навчання певного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та передбачає:

1) систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних виробничих та інших завдань;

2) розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, що пов'язані із темою проекту (роботи).

Здобувачу освіти надається право обрати визначену в установленому порядку тему кваліфікаційної/дипломної роботи/проекту або запропонувати власну з обґрунтуванням доцільності її розроблення. Затвердження назв тем і керівників кваліфікаційних робіт (за потреби – й мови виконання та/або захисту роботи) здійснює вчена (педагогічна) рада структурного підрозділу перед початком останнього семестру. Порядок захисту кваліфікаційних робіт, їх оприлюднення та зберігання (відповідно до вимог регламенту Національного репозитарію академічних текстів) регулюються окремим положенням.

Курсова робота (проект) є одним із видів індивідуального завдання, виконується, відповідно до навчального плану, з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, що отримані здобувачами освіти за час

навчання, і їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Тематика курсових проектів/робіт має відповідати практичним потребам фаху або завданням конкретної навчальної дисципліни. Студент виконує не більше однієї курсової роботи/проекту за семестр. Її захист відбувається перед комісією за участі керівника курсового роботи/проекту.

Науково-дослідна робота – це форма організації роботи студентів, під час якої їх залучають до активної самостійної (або під керівництвом викладача) науково-дослідної діяльності для формування наукового світогляду, розвитку дослідницьких умінь, навичок творчого вирішення практичних завдань. Ця форма сприяє опануванню методології і методів наукового пошуку молодими дослідниками.

Науково-дослідна робота студентів в Університеті здійснюється за такими основними напрямами:

1) науково-дослідна робота в освітньому процесі (визначається навчальними планами та робочими навчальними програмами);

2) науково-дослідна робота студентів у познавчальний час;

3) науково-організаційні заходи – конференції, конкурси, олімпіади тощо.

Конспектування лекцій як форма самостійної роботи студента. З позицій діяльнісного підходу ***конспектування*** - це робота студента з безпосереднім предметом навчання. Мета - засвоєння навчального матеріалу, конспектування - система дій над заданим викладачем матеріалом.

Навчання під час лекції припускає активну розумову діяльність, у ході якої студенти повинні:

- сприймати інформацію;
- сортувати її, не втрачаючи логіки міркування;
- погоджувати її з раніше пройденим матеріалом;
- розуміти;
- запам'ятовувати;
- записувати по ходу пояснення формулювання, графіки, висновки.

Однак навички конспектування при цьому часто виявляються недостатніми. Швидкість запису явно уступає швидкості викладу матеріалу викладачем, спроба повного конспектування приречена на невдачу. Лектор вимовляє 80 - 100 слів за хвилину, дослівний запис студент може вести зі швидкістю до 20 слів за хвилину. Отже, або викладач вказує, що і коли потрібно записувати, або до студентів це уміння приходить після багатьох проб і помилок. Але ж темп пояснення зростає, кількість інформації, що видається на кожному занятті, збільшується. Матеріал новий, незрозумілий,

хочеться і формулу записати, і висновок, і пояснення до нього, а там і графік з'явився. У поспіху це часто переноситься в конспект з помилками і перекручуваннями. Словесні ж зв'язки, міркування, логічні переходи з розповіді викладача до конспекту практично не потрапляють. А вони дуже важливі при виконанні індивідуального завдання, при підготовці до семінарського заняття або контрольного заходу тощо.

У цьому світлі представляється доцільним видача студентам видрукуваних матеріалів, що відбивають суть матеріалу і розвантажують їх від непродуктивної писанини, але при такому підході зменшується вплив на запам’ятовування на основі моторної пам’яті.

У процесі СРС у студентів не завжди є можливість проконсультуватися у викладача, також виникають проблеми сприйняття, сортування інформації, диференціації її за критеріями «головне - другорядне» тощо. І тут на допомогу можуть прийти *опорні сигнали* й *опорні конспекти*.

За Шаталовим ***опорний сигнал*** - це «асоціативний символ, що заміняє деяке значення; він здатний відновити в пам'яті відому раніше і зрозумілу інформацію». Під ***опорним конспектом*** розуміють «систему опорних сигналів, що мають структурний зв'язок і представляють собою наочну конструкцію, яка заміщає систему значень, понять, ідей як взаємозалежних елементів».

Рекомендації зі складання творчих опорних конспектів

Творчим опорним конспектом будемо називати такий конспект, що складається самим студентом при вивченні якої-небудь теми. Діяльність студента в деяких аспектах подібна, а в інших - відмінна від діяльності викладача при складанні опорного конспекту.

Етапи роботи над складанням творчого опорного конспекту:

1. Первинне ознайомлення з матеріалом теми, з якої складається опорний конспект (робота з підручниками, додатковою літературою тощо).

2. Виділення головного в цьому матеріалі (відбирається матеріал ядра і найближчої оболонки).

3. Підбір опорних сигналів (ключових слів, символів та інш.), їхнє кодування.

4. Пошук внутрішніх логічних взаємозв'язків, а також міжпредметних зв'язків в оброблюваному матеріалі.

5. Складання первинного варіанта конспекту, компонування матеріалу в окремі блоки. Компонування повинне враховувати логічні взаємозв'язки частин розглянутого матеріалу.

6. Критичне осмислювання першого варіанта конспекту.

7. Перекомпонування, перебудова окремих частин конспекту, спрощення окремих елементів.

8.Уведення кольору, акцентування кольором головних ідей (цей вид роботи може вироблятися і раніше - пункти 3, 4, 5).

9. Колір тла частин опорного конспекту.

10. Озвучування опорного конспекту й остаточне його корегування.

Розробка творчого опорного конспекту суттєво полегшується з використанням засобів обчислювальної техніки. Основою для розробки такого конспекту може стати *електронний конспект, електронний підручник* або *електронний навчальний посібник* як види *навчального електронного видання*.

Самостійна робота студента до проведення, робота під час і після проведення лабораторного, практичного та семінарського заняття

Лабораторне заняття – вид навчального заняття, на якому студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуває практичних роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, засобами обчислювальної техніки, вимірювальною технікою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Підготовка до лабораторного заняття включає:

- *самостійне* опрацювання теоретичного матеріалу за конспектом лекцій, підручником чи навчальними посібниками;

- *самостійне* визначення та засвоєння методики проведення імітаційного чи натурного експерименту;

Під час проведення лабораторного заняття студент *особисто* проводить дослідження згідно з визначеною методикою, та *самостійно* готує звіт про результати дослідження. На лабораторних заняттях можна виділити чотири етапи: ознайомлення зі схемою та обладнанням лабораторної роботи; відтворення досліджуваного процесу чи явища, дослідження основних ознак, аналіз та узагальнення результатів.

Експеримент необхідно проводити свідомо, тобто відчувати, реєструвати процес. Для цього під час лабораторної роботи потрібно не лише вести записи спостережень, а й відображати результати графічно.

Практичне заняття - вид навчального заняття, на якому викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Підготовка до практичного заняття включає *самостійне* опрацювання теоретичного матеріалу за конспектом лекцій, підручником чи навчальними посібниками.

Під час проведення практичного заняття студент *особисто* або разом з групою бере участь у детальному розгляді теоретичних положень навчальної дисципліни, виконує вправи, задачі, інші завдання.

Після проведення практичного заняття студент, як правило, *самостійно* виконує індивідуальні завдання. При цьому потрібно пам'ятати, що мета заняття - це засвоєння методу використання теорії, а не лише вірний розв'язок конкретної задачі. Вірна відповідь - це підтвердження вірно вибраного методу розв'язку, вірно обраного математичного апарату та відсутність похибок в розрахунках. Невірно розпочинати розв'язок задачі, не визначивши плану розв'язку та послідовності дій, адже такий підхід - це механічний підхід, відмова від можливості навчитися логічному мисленню. При використанні математичного апарату доцільно під рукою мати математичний довідник, використовуючи як готові формули, так і виводячи деякі з них.

Семінарське заняття - вид навчального заняття, на якому викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

Підготовка до семінарського заняття включає:

- *самостійне* опрацювання теоретичного матеріалу за конспектом лекцій, підручником чи навчальними посібниками;
- *самостійну* підготовку реферату.

Під час проведення семінарського заняття студент *самостійно* приймає рішення: брати чи не брати участь у дискусії, на які аргументи опиратися при виборі певної позиції. Повідомлення або доповіді на семінарському занятті, обговорення, доповнення, зауваження дають можливість навчитися вести дискусії, чітко викладати свої думки, аргументувати свої судження, вести наукову полеміку, зважати на точку зору опонентів тощо.

Робота з джерелами інформації як форма самостійної роботи студента

Основними джерелами інформації в навчальному процесі залишаються підручник, навчальні посібники, монографії, наукові статті як в друкованому, так і в електронному вигляді. Як би добре не читав лекцію лектор, як би уважно не слухав його студент, як би старанно він не конспектував цю лекцію, для успішного вивчення навчальної дисципліни необхідно опрацювати матеріал підручника, інших рекомендованих джерел.

Багаторічний досвід свідчить, що більшість першокурсників не вміють ефективно і з невеликими затратами часу працювати з книгою.

Розрізняють два методи читання: швидкий (для поверхневого ознайомлення) та повільний (для глибокого вивчення). Необхідно оволодіти обома методами. Перший з них дозволяє швидко підібрати необхідні джерела, другий метод поглибленого вивчення підручників, монографій сприяє формуванню базових уявлень, що лежать в основі системи професійних знань та світогляду в цілому.

Перед тим як приступити до читання будь-якої книги, потрібно ознайомитися з нею. Як правило, у назві та рубрикації автор намагається розкрити зміст, тому необхідно в першу чергу розглянути зміст і вивчення вести відповідно до розділів, підрозділів, глав, параграфів тощо. Мисленні огляди доцільно робити після читання завершеного підрозділу, відтворюючи в пам'яті сенс прочитаного. Після кожної перерви в роботі з книгою доцільно зробити короткий огляд попереднього тексту для встановлення зв'язку з новим матеріалом.

Якщо в процесі читання зустрічаються незнайомі терміни, поняття, визначення, доцільно звертатися до словників, довідників, енциклопедій. Уміння працювати з довідковою літературою - ознака відповідного рівня культури розумової праці.

У книжках часто зустрічаються рисунки, графіки, таблиці. Графічний матеріал для фахівців, які вміють читати схеми і графіки, суттєво доповнює текст.

Критичне ставлення до прочитаного дозволяє не лише поглибити розуміння матеріалу, а й розвивати здатність до самостійного аналізу та синтезу інформації. Порівнюючи різні думки та підходи авторів, можна не тільки відкрити нові перспективи, але й уникнути поверхневого сприйняття матеріалу.

Зміст книжки краще та глибше засвоюється, якщо читання ведеться з олівцем або ручкою в руках, якщо здійснюються замітки, робляться виписки та конспекти. Читання з одночасним записом допомагає сконцентрувати увагу, з'ясувати головне, краще його запам'ятати.

Форми запису можуть бути різноманітними. Недопустимо робити позначки в самій книжці, краще використовувати закладки, на яких записують сторінки й абзаци. Виписки з підручника доцільно заносити до конспекту лекцій, наприклад, на ліву, вільну сторінку. Виписки, зроблені на окремих аркушах, вклеюють до конспекту лекцій.

Конспектування книги багато в чому схоже на конспектування лекції, але є й суттєва відмінність: при конспектуванні книги є можливість

повернутися до прочитаного (і не один раз), продумати його, писати не поспішаючи, робити менше скорочень.

Конспект може бути різного ступеня деталізації в залежності від значення джерела, складності його засвоєння. Деякі таблиці, графіки, схеми доцільно копіювати. Цитати повинні бути дослівними з вказанням вихідних даних книги. Конспект книги, тези, план - є елементами вторинної обробки інформації, повинні бути акуратними, чіткими, зрозумілими.

При роботі з науковими статтями, доцільно виписки по кожній з них вести на окремих картках.

Процес конспектування джерела в електронній формі і спрощується, і, одночасно, ускладнюється.

Причини спрощення:

- текст вже існує у файловій структурі, тому можливі такі режими роботи як копіювання, вирізання, вставки об’єктів тощо;

- результат діяльності теж отримано у вигляді файлу.

Причини ускладнення:

- пошук інформації за ключовими словами та різними пошуковими системами.

Практична підготовка. Практична підготовка – обов'язковий компонент освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, що спрямований на набуття студентом професійних і загальних компетентностей і передбачає:

1) оволодіння здобувачами освіти сучасними методами, формами організації і знаряддями праці у сфері їх майбутньої професії;

2) формування у здобувачів освіти професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи у реальних ринкових і виробничих умовах;

3) виховання потреби систематично оновлювати свої знання й творчо їх застосовувати у практичній діяльності;

4) розвиток навичок науково-дослідної роботи та вирішення прикладних завдань;

5) формування навичок командної роботи;

6) підвищення здатності до працевлаштування;

7) отримання здобувачем освіти досвіду роботи, що необхідний для присвоєння професійної кваліфікації.

Практики, залежно від спрямованості та умов проведення, специфічних для конкретного фаху навчальних цілей, поділяють на такі види:

навчальна (тренінг, екскурсійно-оглядова, ознайомча, технологічна, навчально-виробнича експлуатаційна, навчально-виробнича

конструкторська тощо), під час якої особа, що навчається, під постійним керівництвом викладача у складі групи або індивідуально вирішує навчальні завдання;

виробнича (педагогічна, асистентська, переддипломна, науково-дослідна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська тощо), під час якої студент повністю або частково виконує функціональні обов'язки працівника відповідного фаху та рівня та вирішує реальні завдання. Структура виробничої практики залежить від змісту практичного навчання та має забезпечити виконання основних професійних функцій тих посад, на які може претендувати студент після здобуття відповідного освітнього ступеня.

Перелік видів практик конкретної Освітньої програми, їх зміст, форми, тривалість, терміни проведення визначено в описі Освітньої програми та навчальних планах.

Практичну підготовку здобувачів освіти проводять із врахуванням компетентнісного підходу на базах практики Університету, в органах державної влади, у наукових установах, на підприємствах, в організаціях, у закладах освіти та культури України та інших країн. Організацію практичної підготовки регламентує Положення про проведення практики студентів, інші нормативні документи Університету. Із метою врахування специфіки практичної підготовки за різними спеціальностями у кожному структурному підрозділі на підставі Положення Університету розробляються власні Положення про організацію практики та програми практик, які затверджують вчені (педагогічні) ради цих підрозділів. Захист звіту про практику відбувається перед комісією за участі керівника практики від Університету

Практична підготовка студентів здійснюється на передових сучасних підприємствах і організаціях різних галузей господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури та мистецтва, торгівлі і державного управління.

Практична підготовка проводиться в умовах професійної діяльності під організаційно-методичним керівництвом викладача вищого навчального закладу та спеціаліста з даного фаху.

Метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їх майбутньої професії, формування у них, на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань, професійних умінь, навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності.

Практика студентів проводиться на ***базах практики***, які мають відповідати вимогам програми. Для студентів, які навчаються за

держзамовленням, бази практики визначає кафедра. Для студентів, які навчаються за контрактом, бази практики погоджуються з замовником. Студенти можуть самостійно з дозволу кафедри підбирати собі місце проходження практики і пропонувати його для використання як бази практики.

З базами практики вищі навчальні заклади укладають договори за відповідною формою.

Навчально-методичне керівництво і виконання програми практики забезпечує відповідна кафедра. До керівництва практикою залучаються найбільш досвідчені викладачі кафедри.

Керівник практики від вищого навчального закладу:

- контролює підготовленість бази практики;
- забезпечує проведення організаційних заходів перед від'їздом на практику (інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надання студентам необхідних документів - направлення, програми практики, щоденника, календарного плану, індивідуального завдання тощо);
- повідомляє студентам про систему звітності з практики, а саме - подання письмового звіту, вимог щодо ведення щоденника, оформлення індивідуального завдання, підготовки виступу тощо);
- у тісному контакті з керівником практики від бази практики забезпечує високу якість її проходження;
- контролює забезпечення нормальних умов праці і побуту студентів під час практики;
- контролює виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку;
- у складі комісії приймає заліки з практики;
- подає завідувачу кафедри звіт про проведення практики.

Студенти при проходженні практики зобов'язані:

- до початку практики отримати від керівника практики від вищого навчального закладу консультації щодо оформлення усіх документів;
- своєчасно прибути на базу практики;
- у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики;
- вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці і техніки безпеки;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- своєчасно скласти залік з практики.

Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання.

Письмовий звіт, щоденник. характеристика подаються на рецензування керівнику практики від вищого навчального закладу.

Звіт з практики захищається студентом (з диференційованою оцінкою) в комісії, призначеній завідуючим кафедрою. Комісія приймає залік у студентів на базах практики в останні дні її проходження або у вищому навчальному закладі протягом перших десяти днів семестру, який починається після практики.

Оцінка за практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість і в залікову книжку студента за підписами членів комісії.

Контрольні заходи. ***Контрольні заходи включають діагностичний, поточний і підсумковий контроль.***

Діагностичний контроль *проводиться у формі вхідного контролю із дисципліни, ректорських і міністерських контрольних робіт тощо.*

Поточний контроль *здійснюється під час проведення практичних, лабораторних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи*.

Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання рівня знань визначаються відповідною кафедрою.

Підсумковий контроль *проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах.*

Присвоєння здобувачу освіти кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю. Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувачів освіти.

Заклад вищої освіти може використовувати ***модульну*** та інші форми підсумкового контролю після закінчення логічно завершеної частини лекційних та практичних занять з певної дисципліни і їх результати враховувати при виставленні підсумкової оцінки.

Семестровий контроль проводиться у формі іспиту, диференційованого заліку або заліку із конкретної навчальної дисципліни в обсязі навчального матеріалу, що визначений її навчальною програмою, і в терміни, що встановлені навчальним планом. Здобувач освіти може бути не допущений до семестрового контролю з конкретної навчальної дисципліни, якщо у встановлені графіком освітнього процесу терміни він не підтвердив опанування на мінімальному рівні результатами навчання, оцінювання яких, згідно із робочою програмою навчальної дисципліни, має відбутися під час

семестру. Терміни семестрового контролю визначають графіки освітнього процесу та захисту курсових робіт/проектів і практик.

Іспити проводяться, згідно із розкладом, який доводиться до відома викладачів і здобувачів освіти не пізніше, як за місяць до початку семестрового контролю. Порядок і методика проведення заліків та іспитів визначено у Положенні про оцінювання знань. За наявності об'єктивних підстав здобувачу освіти розпорядженням декана факультету (директора інституту, коледжу) за згодою проректора з науково-педагогічної роботи може бути встановлений індивідуальний графік семестрового контролю.

Семестровий іспит – форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що відбувається як окремий контрольний захід.

Форма проведення іспиту (письмова, усна, письмово-усна) та вид завдань (тест, запитання з відкритими відповідями, кейс-завдання) визначено у робочій програмі навчальної дисципліни. В оцінюванні зазвичай бере участь більш ніж один викладач. При визначенні підсумкової оцінки враховують результати навчання, оцінені під час семестру, однак позитивна оцінка з дисципліни не може бути виставлена інакше, ніж у результаті успішного складання іспиту.

Семестровий диференційований залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні комісією засвоєння студентом навчального матеріалу із певного освітнього компонента винятково на підставі результатів виконаних індивідуальних завдань (розрахункових, графічних тощо). Застосовується, зокрема, при оцінюванні практик і курсових робіт (проектів).

Семестровий залік – форма підсумкового контролю, що передбачає оцінювання засвоєння здобувачем освіти навчального матеріалу звичайно на підставі поточного контролю (за результатами роботи на практичних, семінарських або лабораторних заняттях, а також контрольних заходів). Виставлення підсумкової оцінки здобувачу освіти, що успішно виконав навчальний план, може бути здійснено за його відсутності.

Результати складання екзаменів і диференційованих заліків оцінюються за національною чотирибальною шкалою ***("відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно")***, або відповідною шкалою ECTS, а заліків - за двобальною шкалою ***("зараховано", "незараховано")*** і вносяться в екзаменаційну відомість, залікову книжку, навчальну картку студента.

Студенти, які одержали під час сесії більше двох незадовільних оцінок, відраховуються з вищого навчального закладу Студентам, які

одержали під час сесії не більше двох незадовільних оцінок, дозволяється ліквідувати академзаборгованість до початку наступного семестру.

Повторне складання екзаменів допускається не більше двох разів з кожної дисципліни: один раз викладачу, другий - комісії, яка створюється деканом факультету (директором інституту).

Студенти, які не з'явились на екзамени без поважних причин, вважаються такими, що одержали незадовільну оцінку.

Неможливо визначити єдиний критерій систем оцінювання у європейських країнах. У більшості з них діє національна система оцінок, яка в жодному випадку не є універсальною. Впровадження як міжнародного стандарту системи академічних кредитів ECTS надає можливість створити компромісну шкалу оцінок в різних національних системах освіти. Менша кількість оцінок дала б занадто мало інформації, більша - означала б несуттєві уточнення та спричинила б збільшення механічної роботи у виставленні оцінок. Інформація, представлена оцінкою ECTS, пов'язує роботу одного студента з роботою інших студентів групи.

Таблиця Шкала оцінювання ECTS

Оцінка ECTS	Відсоток студентів, які, зазвичай, успішно досягають відповідної оцінки	Визначення
A	**10**	**ВІДМІННО** - відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
B	**25**	**ДУЖЕ ДОБРЕ** - вище середнього рівня з кількома помилками
C	**30**	**ДОБРЕ** - в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок
D	**25**	**ЗАДОВІЛЬНО** - непогано, але зі значною кількістю недоліків
E	**10**	**ДОСТАТНЬО** - виконання задовольняє мінімальні критерії
FX	**-**	**НЕЗАДОВІЛЬНО** - потрібно попрацювати перед тим, як отримати залік
F	**-**	**НЕЗАДОВІЛЬНО** - необхідна серйозна подальша робота (повторний курс вивчення)

Шкала має міцне статистичне підкріплення, але статистичні дані повинні бути поєднані з реалістичним описовим підходом.

Атестація здобувачів освіти здійснюється екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією після завершення навчання на певному освітньому (освітньо-кваліфікаційному) рівні з метою встановлення фактичної відповідності рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів освіти та Освітньої програми. Форми атестації визначено у відповідному стандарті освіти та Освітній програмі. Екзаменаційна комісія (ЕК) створюється як єдина для всіх форм навчання із кожної спеціальності. За наявності великої кількості випускників створюють комісії за Освітніми програмами; може бути створено кілька комісій для однієї програми. За незначної кількості випускників може бути організована об'єднана комісія для споріднених спеціальностей. До складу екзаменаційної комісії можуть бути включені представники роботодавців і їх об'єднань. Порядок формування та діяльності екзаменаційної комісії визначає окреме положення. Рішення екзаменаційної комісії щодо присвоєння кваліфікації є остаточним.

ЕК організовується щорічно і діє протягом календарного року. До складу комісії входять голова і члени комісії. Голова комісії призначається міністерствами, відомствами, яким підпорядкований вищий навчальний заклад, на пропозицію ректора вищого навчального закладу з числа провідних спеціалістів виробництва або вчених.

До складання державних екзаменів та до захисту дипломних проектів (робіт) допускаються студенти, які виконали всі вимоги навчального плану.

До ЕК перед початком державних екзаменів або захисту дипломних проектів (робіт) подаються такі документи:

- зведена відомість про виконання студентами навчального плану і про отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових проектів і робіт, практик, з державних екзаменів (тільки перед захистом дипломних проектів або робіт); *(При наявності декількох екзаменаційних оцінок з однієї дисципліни, в зведену відомість про виконання навчального плану заноситься середня зважена оцінка з округленням до її цілого значення.)*
- відгук керівника про дипломний проект (роботу);
- рецензія на дипломний проект (роботу) спеціаліста відповідної кваліфікації. *(До ЕК можуть бути подані також інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаного проекту (роботи): друковані статті за темою проекту (роботи), документи, які вказують на практичне застосування проекту (роботи), макети, зразки матеріалів, виробів тощо.)*

Складання екзаменів або захист дипломних проектів (робіт) проводиться на відкритому засіданні ЕК за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії.

Результати захисту дипломного проекту (роботи) та складання екзаменів визначаються оцінками **"відмінно", "добре", "задовільно" і "незадовільно".**

Результати захисту дипломних проектів (робіт), а також складання державних екзаменів, оголошуються у цей же день після оформлення протоколів засідання ЕК.

Студенту, який отримав підсумкові оцінки "відмінно" не менше як з 75 відсотків усіх навчальних дисциплін та індивідуальних завдань, передбачених навчальним планом, а з інших навчальних дисциплін та індивідуальних завдань - оцінки "добре", склав державні екзамени з оцінками "відмінно", захистив дипломний проект (роботу) з оцінкою "відмінно", а також виявив себе в науковій (творчій) роботі, що підтверджується рекомендацією кафедри, видається документ про освіту з відзнакою.

Рішення ЕК приймається на закритому засіданні ЕК відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів комісії, котрі брали участь в засіданні. При однаковій кількості голосів голос голови є вирішальним.

Студент, який при складанні державного екзамену або при захисті дипломного проекту (роботи) отримав незадовільну оцінку, відраховується з вищого навчального закладу і йому видається академічна довідка.

До диплому про вищу освіту вищим навчальним закладом видається додаток з переліком усіх нормативних і вибіркових дисциплін, їх обсягів та підсумковими оцінками.

Психологічні основи навчання у вищій школі

Навчання як складний психологічний процес. Діяльнісний підхід до навчання

Діяльність - активна взаємодія людини з середовищем, в якій вона досягає свідомо поставленої мети (цілі), що виникла в результаті появи у неї певної потреби.

Виділяють наступні форми людської діяльності:

- *спілкування;*
- *гра;*
- *праця;*
- *навчання.*

Спілкування - діяльність, що полягає в обміні інформацією між людьми. Спілкування - одна з форм комунікацій, взаємодія на основі психічного відображення.

Вища форма спілкування - ***мовлення*** з допомогою слів як вираз понять. Розрізняють п'ять видів мовного спілкування:

- *інтелектуальне;*
- *емоційне;*
- *образне;*
- *асоціативне;*
- *волюнтаристське.*

Інтелектуальне мовне спілкування - це обмін поняттями, які найбільш точно відображають певні явища і обов'язково однозначно сприймаються адресантом та адресатом комунікації за допомогою: висловленого та почутого, або написаного та прочитаного слова.

Емоційне мовне спілкування - це вид комунікації, коли важливо не те, про що йде мова, а якими емоціями вона супроводжується, тобто має місце невербальна комунікація.

Образне мовне спілкування характеризується використанням образів для передачі інформації.

Асоціативне мовне спілкування використовує зв'язки між поняттями, коли поява одного поняття викликає появу іншого.

Волюнтаристське мовне спілкування характеризується наявністю стану "нав'язування" інформації адресату, робить її обов'язковою для нього. Цей вид спілкування здійснюється за допомогою команди, інструкції, статуту, пропаганди.

Гра - форма діяльності в умовних ситуаціях, що направлена на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в засобах здійснення предметних дій.

Праця - цілеспрямована форма діяльності людини по зміні та опануванні природними і соціальними силами з метою задоволення потреб, в результаті якої створюються матеріальні та духовні цінності, формується сама людина.

Навчання - особлива форма діяльності, в якій заздалегідь встановлюються цілі, визначається зміст, принципи, методи та форми навчальної роботи, що найкращим чином забезпечують формування здібностей, знань, умінь та навичок особи, що навчається.

Це діяльність, яка криє в собі два протилежні (хтось віддає, а хтось приймає), але єдині та внутрішньо зв'язані моменти навчання - *викладання* та *учіння*.

Викладання - цілеспрямований вид діяльності, здійснюваний педагогом, організатором навчального процесу.

Учіння - цілеспрямоване засвоєння знань, умінь, навичок, соціального досвіду з метою наступного їх використання у практичній діяльності.

Нас, в першу чергу, буде цікавити процес учіння.

Структура навчальної діяльності

Діяльність складається з множини дій - конкретних елементів діяльності, в результаті яких досягаються конкретні цілі, що не розкладаються на більш прості. Кожна дія має таку ж структуру як і діяльність в цілому.

Системний підхід до аналізу діяльності дозволяє виділити дві групи її структурних елементів: *організаційну* та *соціально-психологічну.*

Розглянемо особливості навчання як форми діяльності.

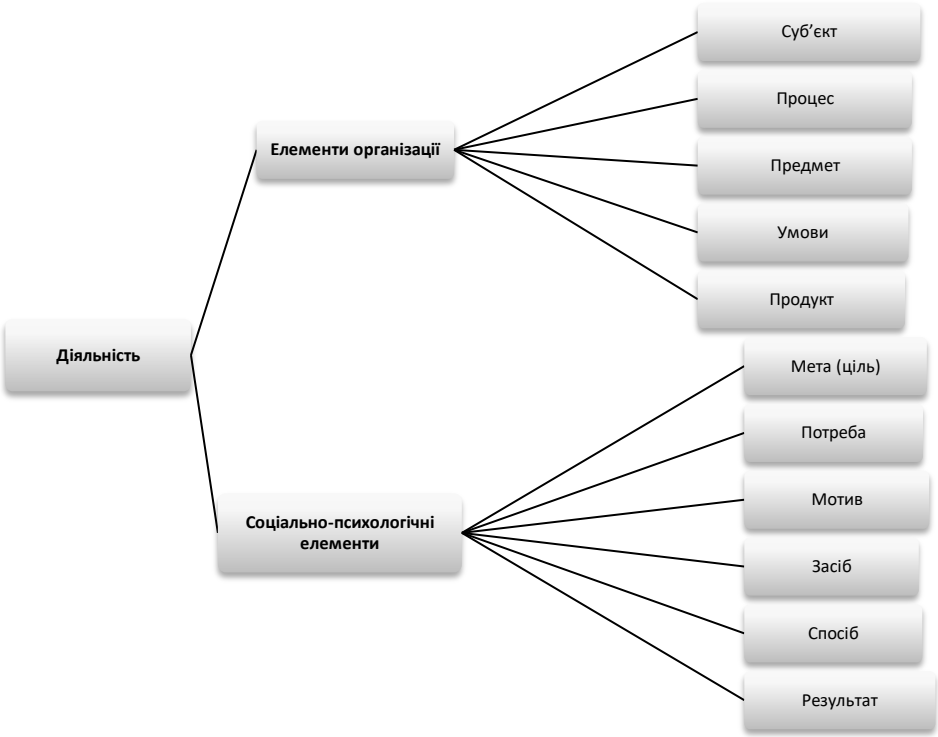

Рис2.1. Структура навчальної діяльності.

Мета навчання - засвоєння кожною особою, що навчається (суб'єктом навчання) визначеної сукупності умінь, знань, навичок, здібностей, характерних для певних історичних умов і необхідних для успішної професійної діяльності. Досягнення результату навчання - це і є досягнення мети. Головне в навчанні - це те, що той хто вчиться, є суб'єктом навчальної діяльності, а не предметом навчання. В процесі навчання особа, що навчається повинна перетворювати у відповідності до загальної структури

діяльності, певний предмет для того, щоб засвоїти та набути певні уміння, знання, навички.

Мету навчання можна виразити питанням “Для чого вчитися?”. Відповідь: “Для формування умінь, засвоєння знань і набуття навичок професійної діяльності”.

При формуванні *мети навчання* необхідно враховувати:

- *джерела та способи формування мети у суб’єкта* (*внутрішні* - мотив стає ціллю, *зовнішні* - необхідно створити умови, щоб з’явився мотив);
- *рівень ясності та розуміння мети суб’єктом* (його позиція щодо необхідності досягнення мети, думка про можливість досягнення);
- *визначення якісних та кількісних параметрів цілі* (перелік умінь та необхідних для цього знань і навичок у професійній діяльності, інтенсивність навчання);
- *ієрархічність, взаємозалежність цілей*;
- *розподіл цілей за масштабом та часом навчання* (*стратегічні* - вся система навчання, *тактичні* - цілі навчання за дисциплінами, *оперативні* - цілі заняття, завдання);
- *вимірювальність* - можливість оцінювання результативності та ефективності навчання.

Предмет у навчанні - це все, на що направлена думка, що може якимось чином бути сприйнято, названо або представлено.

Продукт у навчанні - це перетворений предмет, тобто уміння, знання, навички.

Між продуктом і предметом завжди знаходиться ***дія***. Дія - це і цілеспрямований зв’язок від суб’єкта до предмета, і сукупність операцій, і відносно самостійний процес. Але ***головна ознака дії*** - *спрямованість на досягнення усвідомленої мети.*

1.*Якість підготовки фахівця повинна визначатися* умінням студента вирішувати поставлені завдання. Якщо студент може вирішити будь-яке завдання з переліку, то якість підготовки - відмінна. Успішність навчальної діяльності студента визначаються, в першу чергу, загальною спрямованістю особи та її устремлінням оволодіти тим чи іншим видом діяльності. Таким чином, *інтереси* та *потреби* особи є найбільш могутніми соціальними факторами.

2. *Успішність навчання визначається* загальним рівнем розвитку пізнавальних процесів студента, а це значить, що засвоєння змісту навчального матеріалу залежить від розвитку сприйняття, уяви, пам’яті, мислення, уваги та мови студента, визначається його вольовими якостями, умінням долати перешкоди та спонукати себе до роботи.

3. ***Засвоєння навчального матеріалу включає*****:**

- *сприйняття*, для чого потрібна сконцентрована увага студента до матеріалу, що викладається;
- *переробку та з'ясування змісту*, що веде до розуміння повідомлення, для чого потрібно в пам'яті відшукати аналогічні знання та пов'язати їх з новими;
- чітку *фіксацію* переробленого та з'ясованого змісту.

При цьому для першого фактору важливі вольові та емоційні характеристики особи, її уміння сконцентруватися, внутрішня дисципліна. Для другого фактору необхідна активна пізнавальна діяльність, яка включає постановку та формування завдання самим студентом, усвідомлення його змісту. Для третього фактору необхідно засвоєння знань та дій, формування практичних характеристик, коли знання перетворюються в уміння та навички студента.

4. ***На пам'ять можна впливати:***

- *моторну* - шляхом запису прослуханого або прочитаного;
- *зорову* - шляхом уявного відтворення побаченого;
- *слухову* - повторенням вголос найбільш суттєвих означень, висловлювань;
- *емоційну* - шляхом висловлювання всього, що необхідно запам'ятати, з підвищеною увагою.

Провідне значення у навчанні належить словесно-логічній пам'яті. Для її мобілізації необхідно розуміння прочитаного або прослуханого, на неї впливає обговорення, коли одночасно беруть участь і слухова, і рухова та емоційна пам'ять.

Усі види пам'яті тісно пов'язані між собою, тому одночасна мобілізація їх позитивно впливає на запам'ятовування. Мислене повторення прочитаного ефективніше для запам'ятовування ніж повторне читання.

5. Матеріал, що відкладений у довготривалій пам'яті забувається за експонентою. Частка, що залишається, не перевищує 20-50 % від початкового рівня, тому робота з додатковими джерелами інформації допомагає підвищити обсяги сприйнятого матеріалу та краще його запам'ятати.

Контрольні запитання:

1. *Що таке навчальна дисципліна?*
2. *Охарактеризуйте робочу програму дисципліни.*
3. *Визначте основні види навчальних занять.*
4. *Охарактеризуйте лекцію.*
5. *Охарактеризуйте лабораторне заняття.*
6. *Охарактеризуйте практичне заняття.*
7. *Охарактеризуйте семінарське заняття.*

8. *Охарактеризуйте індивідуальне заняття.*
9. *Охарактеризуйте консультацію.*
10. *Що таке практична підготовка студента?*
11. *Самостійна робота студента: її види та особливості.*
12. *Визначте основну мету курсової роботи.*
13. *Поточний контроль: його види та особливості.*
14. *Семестровий контроль: його види та особливості.*
15. *Підсумковий контроль: його види та особливості.*
16. *Атестація студента: її види та особливості.*
17. *Проаналізуйте основні елементи організації навчальної діяльності.*
18. *Соціально-психологічні елементи навчальної діяльності.*
19. *Види дій в навчанні.*
20. *Індивідуальні показники здатності особи до навчання.*

Теми для обговорення:

1. *Чому у вищих навчальних закладах існує така значна кількість видів навчальних занять, тоді як у середній школі є лише один вид - урок?*
2. *Чи існує принципова різниця між заліком та іспитом як видами підсумкового контролю?*
3. *Які форми проведення кваліфікаційної роботи можна рекомендувати для державної атестації?*
4. *Як покращити пам'ять?*

Завдання для самостійної роботи:

1. *Чи можна зняти практику як форму організації навчального процесу у вищих навчальних закладах?*
2. *Чи потрібні різноманітні види поточного та підсумкового контролю знань, вмінь та навичок, набутих студентами?*
3. *Чи існує принципова різниця між державним іспитом та захистом кваліфікаційної роботи?*
4. *Чи існує відмінність між завданнями-продуктами та завданнями-діями?*
5. *Чому конспектування лекцій можна віднести до самостійної роботи студентів?*
6. *Чому в навчальний процес вищої школи вводиться кредитно-трансферна система?*
7. *Що забезпечує ECTS в системі організації навчального процесу?*
8. *Як розвинути можливості мозку?*
9. *Як підвищити ефективність власного навчання?*

10. *Способи оптимізації самостійної роботи.*
11. *Який з видів науково-дослідної роботи студента вимагає найбільшого ступеня самостійності?*
12. *В чому полягають особливості підготовки, поведінки під час та виконання індивідуальних завдань після проведення лабораторних, практичних та семінарських занять як видів самостійної роботи студента?*

ТЕМА 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Інформаційно-аналітична діяльність та її компоненти

Наукові дослідження в сфері міжнародних відносин дають нам широке поле для інформаційно-аналітичної діяльності, визначенні та дослідженні основних акторів міжнародних відносин, їх цілей та стратегій. Сучасна система міжнародних відносин характеризується багатомірністю та поліваріантністю, що формує, в свою чергу, безліч альтернатив розвитку подій та забезпечення інтересів міжнародних акторів. Перш ніж перейти до вивчення суті інформаційно-аналітичної роботи в сфері міжнародних відносин, потрібно з'ясувати саму сутність міжнародних відносин, їх мету та структуру.

Міжнародні відносини - це система взаємодії між різними суверенними державами та іншими міжнародними акторами, яка включає політичні, економічні, соціальні, культурні та інші аспекти. Сутність міжнародних відносин полягає у встановленні, підтриманні та розвитку взаємозалежності, співробітництва та усуненні конфліктів між державами.

Основне завдання міжнародних відносин полягає в досягненні певних цілей держав (національних інтересів), забезпеченні миру, безпеки, стабільності та процвітання на міжнародному рівні.

Держави займаються міжнародними відносинами, щоб захищати свої національні інтереси, забезпечити безпеку свого народу, розвивати економічні та торговельні відносини, співпрацювати в глобальних питаннях, зберігати мир та встановлювати норми поведінки в міжнародному співтоваристві.

Міжнародні відносини також спрямовані на розвиток і підтримку міжнародного права, демократії, прав людини, розвитку та збереження навколишнього середовища. Іншим важливим завданням міжнародних відносин є вирішення конфліктів та розбіжностей між державами шляхом дипломатичних переговорів, медіації, арбітражу та інших способів мирного врегулювання суперечок

Отже, ***метою міжнародних відносин є створення стійкого міжнародного порядку, сприяння мирному врегулюванню конфліктів, підтримка співробітництва, зміцнення безпеки та економічного розвитку на міжнародному рівні.***

Міжнародні відносини мають складну структуру, яка включає різні рівні та акторів. Рівні системи міжнародних відносин мають ієрархічний характер, чітке підпорядкування, зо виражається в понятті зовнішньої

політики держави. А до акторів міжнародних відносин, в першу чергу, відносять держави, що є основними акторами в міжнародних відносинах. Вони мають суверенітет та представляють свої національні інтереси на міжнародній арені. Взаємодія між державами здійснюється через дипломатичні контакти, переговори, укладання угод та інше. Другим вагомим актором міжнародних відносин виступають міжнародні організації, що мають спільну зовнішню політику. Існує багато міжнародних організацій, таких як ООН (Організація Об'єднаних Націй), ЄС (Європейський Союз), НАТО (Північноатлантичний альянс) та інші. Ці організації займаються спільними питаннями, сприяють співробітництву, вирішенню конфліктів та розвитку на міжнародному рівні.

Ще одним важливим елементом в структурі міжнародних відносин виступають міжнародні правила та норми. В міжнародних відносинах існують різні правила та норми, які регулюють поведінку держав та інших міжнародних акторів. Ці правила можуть бути закріплені у міжнародних договорах, угодах, конвенціях та інших документах. Наприклад, міжнародне право, яке включає правила щодо поведінки воєнних конфліктів, права людини, морського права та інше та інші міжнародні інститути та економічні системи, вступаючи до яких, держава бере на себе певні зобов’язання підкорення їхнім регуляторним механізмам, як наприклад Світова організація торгівлі (WTO), Міжнародний валютний фонд (IMF), Світовий банк(WB) , Міжнародна фінансова корпорація (IFC) та інші, які сприяють спільному розвитку, торгівлі та інвестиціям та Кіотський протокол, що обмежує держави у шкідливих викидах в атмосферу.

Міжнародні відносини дійсно включають в себе широкий спектр взаємодій між державами, міжнародними організаціями, неурядовими акторами та іншими учасниками, які спрямовані на забезпечення миру та стабільності в глобальному масштабі.

Зовнішня політика ж є інструментом, через який країни виражають свої інтереси на міжнародній арені, визначаючи стратегії взаємодії з іншими державами. Вона включає дипломатію, економічні заходи, військові стратегії та інші механізми впливу, що забезпечують реалізацію національних інтересів.

Зовнішня політика - це сукупність стратегій, рішень і дій, які вживаються державою для забезпечення її інтересів і взаємодії з іншими державами та міжнародними акторами на міжнародній арені. Зовнішня політика включає в себе низку аспектів, таких як дипломатія, міжнародні відносини, зовнішньоекономічна діяльність, взаємодія в рамках міжнародних організацій та інше.

Головною метою зовнішньої політики є захист національних інтересів держави, забезпечення її безпеки, розвитку, просування своїх цінностей та сприяння співробітництву з іншими країнами. Зовнішня політика може спрямовуватися на досягнення таких цілей, як забезпечення миру, вирішення конфліктів, спільний розвиток, підтримка міжнародної правової системи, захист прав людини, розширення торговельних відносин і інвестицій, участь у міжнародних організаціях та формування міжнародних союзів і коаліцій, але основна мета зовнішньої політики завжди лишається незмінною: забезпечення стабільності і добробуту в середині держави.

Зовнішня політика є важливим інструментом держави, вона може бути реалізована через різні засоби, включаючи дипломатію, переговори, укладання міжнародних угод, санкції, військову діяльність, гуманітарну допомогу та інші.

Зовнішня політика держави може бути багатовекторною, спрямованою на розвиток відносин з різними країнами та регіонами, а також на участь у міжнародних ініціативах та проектах. Вона визначається політичною системою та цінностями держави, її економічними та геополітичними інтересами, а також поточною ситуацією у світі.

Інформаційно - аналітична робота (ІАР)_у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики - сукупність дій, що відбуваються в інтересах підвищення ефективності управлінської діяльності і мають на меті пізнання сутності, причин, тенденцій розвитку подій і явищ на світовій арені, розгляд і оцінювання ситуацій, вироблення на основі аналізу й обробки міжнародної інформації висновків, рекомендацій, коментарів.

Інформаційно-аналітична робота у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики відіграє важливу роль у прийнятті рішень, формуванні стратегій та сприяє успішній реалізації зовнішньополітичних цілей держави. Вона допомагає забезпечити відповідну реакцію на змінюючу міжнародну ситуацію та підтримує діалог та співпрацю між державами на міжнародній арені.

Мета інформаційно - аналітичної роботи - пізнання сутності, причин, тенденцій міжнародних подій і явищ для обґрунтування прийняття відповідних рішень.

Сутність виражає цілісність законів, властивих об'єкту, внутрішній зв'язок, що об'єднує різні сторони предмета або процесу. Сутність виявляється через явище - як зовнішню форму об'єкта.

Причина і наслідок - категорії, що відображають необхідний зв'язок між предметами і явищами. Цей зв'язок полягає в тому, що будь-який предмет,

будь-яке явище виникають з інших предметів і явищ, що їх породжують, а зникаючи у свою чергу перетворюються в інші предмети та явища.

Тенденція - напрямок розвитку будь - якого явища, думки.

Основним результатом ІАР є вивідна (аналітична) інформація.

Основні задачі ІАР у міжнародних відносинах:

I. знайти в інформаційному потоці ті факти, що викликають інтерес у царині міжнародних відносин;

II. у сукупності виділених фактів знайти проблемну ситуацію, яку необхідно розв'язати;

III. на підставі проведеного аналізу зробити висновки, внести пропозиції для прийняття рішень.

Функції інформаційно - аналітичної роботи:

- пізнавальна (гносеологічна);
- перетворююча.

Пізнавальна діяльність: єдність емпіричного та теоретичного пізнання

Пізнання - суспільно-історичний процес діяльності людини, спрямований на відображення об'єктивної дійсності. Пізнання проходить шлях від аналізу явищ до аналізу сутності, від вивчення об'єкта до дослідження системи взаємозв'язків між об'єктами. У своєму розвитку пізнання проходить ряд рівнів, що відрізняються один від іншого за формою та методами.

Пізнавальна діяльність - нерозривна єдність емпіричного та теоретичного пізнання.

Емпіричне пізнання - відображення предметів у процесі взаємодії з ними людини. Специфічними методами цього рівня пізнання є спостереження й опис.

Спостереження - цілеспрямоване сприйняття інформації, обумовлене завданнями діяльності.

Опис - відтворення характеристик об'єкта з метою створення у свідомості інших образа цього об'єкта.

На цьому рівні пізнання відбувається збирання фактів, фіксація зовнішніх проявів, властивостей об'єкта дослідження.

Теоретичне пізнання - поглиблення людської думки в сутність явищ дійсності. Дійсність відображається людиною у формах: відчуття, сприйняття, уявлення.

Відчуття - елементарний образ, відображення окремих властивостей предметів і явищ об'єктивного світу.

Сприйняття - конкретний образ, відображення цілісного образу предметів і явищ дійсності, сформований шляхом виділення й об'єднання різноманітних відчуттів.

Уявлення - конкретне, цілісне відображення у свідомості предметів і явищ. На відміну від відчуття і сприйняття уявлення формується поза органами почуттів людини.

Суттєві зв'язки між об'єктами, закономірності їхнього розвитку відображаються у формах абстрактного мислення: поняттях, судженнях, висновках (умовиводах).

Поняття - логічна форма, за допомогою якої формуються інші форми мислення. Формування поняття можливо лише шляхом абстракції. За допомогою понять виділяють суттєве, загальне (властивість, ознаку, функцію). Поняття характеризує не один предмет, а клас предметів, об'єднаних однією ознакою.

Судження - будь-яке висловлення про конкретний об'єкт, явище. Судження - зв'язок двох понять. Одне з них - суб'єкт (логічний підмет), друге - предикат (логічний присудок).

Висновок (умовивід) - логічна форма мислення, у якій з одного або декількох суджень (посилань) на основі правил логіки виводиться нове судження (наслідок). Умовивід - основний метод одержання нового знання.

У процесі пізнання дослідник використовує різноманітні логічні прийоми: аналіз і синтез, дедукцію й індукцію.

Аналіз і синтез - процеси фактичного або уявного розкладання цілого на частини і відтворення цілого з частин.

Дедукція - один з основних засобів суджень і умовиводів, методів дослідження. У формальній логіці дедукція розглядається як рух знання від загального до конкретного. У ІАР дедукція розуміється як доказ наслідків із посилань на основі законів логіки. З фактичного матеріалу вибирається сукупність початкових положень (аксіом) і за допомогою правил логіки виводиться нове знання.

Індукція - один з основних способів суджень і методів дослідження, що у формальній логіці розглядається як рух знання від конкретного до загального.

Наукове пізнання використовує такі методи як моделювання, формування гіпотез, створення теорій.

Моделювання - побудова моделі досліджуваного об'єкта. Модель - система елементів, що відображає визначені сторони, зв'язку, функції об'єкта дослідження. При інформаційно-аналітичних дослідженнях поширене математичне моделювання.

Гіпотеза - основа, принцип, - ще не доведена теоретична побудова.

Теорія - форма узагальненого відображення дійсності в мисленні. У широкому смислі - теорія - це наука, знання взагалі. У більш вузькому - це знання, що має строгу визначену форму.

У процесі пізнання того або іншого об'єкта дослідник починає з його зовнішнього опису, фіксує окремі його властивості, сторони. Розкриваючи сутність, дослідник може перейти до пояснення властивостей об'єкта, ув'язуючи знання про окремі сторони об'єкта в цілісну систему. Отримане в такий спосіб глибоке конкретне знання про об'єкт і є теорія, що характеризується визначеною внутрішньою логічною структурою.

Моделі і моделювання в міжнародних відносинах

Модель (лат. modulus - міра, зразок, норма) - у широкому розумінні - аналог, замінник деякого об'єкта-оригіналу (події, процесу, явища) іншим об'єктом, що за певних умов відображає властивості оригіналу.

Будь-яка модель може виникнути в процесі інформаційно - аналітичної роботи трьома способами:

- у результаті прямого спостереження явищ, їхнього безпосереднього вивчення й осмислювання (такі моделі називають феноменологічними);
- у результаті процесу дедукції, коли нова модель створюється як окремий випадок деякої більш загальної моделі (такі моделі називають асимптотичними);
- у результаті процесу індукції, коли нова модель є узагальненням деяких елементарних моделей (такі моделі називають моделями ансамблів).

Таким чином, під ***моделлю*** ми будемо розуміти ***спрощене або "упаковане" знання, що несе цілком визначену обмежену інформацію про об'єкт (предмет, фактор, подію, процес, явище), що відображає ті або інші його властивості.*** Модель можна розглядати як спеціальну форму кодування інформації. При цьому модель містить у собі потенційне знання, яке, досліджуючи модель, можна одержати і використовувати в практичних інтересах.

Моделювання - процес дослідження реальних об'єктів шляхом побудови, вивчення й інтерпретації моделей.

Математична модель - наближене, виражене в математичних термінах, представлення об'єктів, концепцій, систем і процесів.

Математичне моделювання в міжнародних відносинах - процедура, яка переводить допущення щодо проблемної ситуації або явища в математичний вираз, із наступним аналізом цієї проблеми за допомогою математичних засобів.

Кінцева мета створення математичних моделей - установлення функціональних залежностей між змінними і параметрами.

Змінна - математична величина, яка у досліджуваній проблемі може приймати різноманітні значення.

Параметр - математична величина, яка у досліджуваній проблемі зберігає одне і теж значення.

Різниця між змінною і параметром відносна, тому що величина, постійна при вивченні однієї проблеми, може бути змінною в іншій постановці дослідження.

Функція - відповідність між змінними, при якій кожному значенню однієї з них (аргументу, незалежній змінній) відповідає визначене значення іншої змінної (залежної змінної). Така відповідність може бути задана формулою, графіком, таблицею.

Математичний вираз - сукупність скінченої множини змінних, параметрів, функцій, об'єднаних операторами математичних дій.

Усі моделі можна розділити на два класи:

- матеріальні;
- ідеальні.

Матеріальні моделі - моделі, об'єктивні за формою й змістом.

Ідеальні моделі - моделі, об'єктивні за змістом (відображають реальну дійсність), але суб'єктивні за формою (існують тільки у свідомості людей і функціонують за законами логіки).

Ідеальні моделі:

- наочні:

- схеми;
- карти;
- креслення;
- графіки;
- гіпотези;
- представлення;

- аналогії;
- знакові:

- символи;
- алфавіт;
- упорядкований запис;
- топологічний запис;
- графовий опис;
- мережеве представлення;

- математичні:

- структурні;
- функціональні;
- аналітичні;
- чисельні;
- імітаційні.

Структурні моделі відтворюють склад елементів об'єкта, системи, явища і взаємозв'язку між ними, тобто структуру об'єкта моделювання.

Функціональні моделі імітують спосіб поведінки оригіналу, його функціональну залежність від зовнішнього середовища.

Аналітичні моделі дозволяють одержати явні залежності необхідних величин від змінних і параметрів, що характеризують явище. Аналітичний розв'язок математичного співвідношення є узагальненим описом об'єкта.

Числові моделі характеризуються тим, що значення необхідних величин можна одержати в результаті застосування кількісних методів. Усі кількісні методи дозволяють одержати тільки часткову інформацію щодо пошукуваних величин, тому що для своєї реалізації потребують завдання всіх параметрів, які входять до математичного співвідношення.

Імітаційні моделі реалізують на ЕОМ у вигляді моделюючих алгоритмів (програм), що дозволяють обчислити значення вихідних характеристик і визначити новий стан, у якому знаходиться модель при заданих значеннях вхідних змінних, параметрів і початковому стані моделі.

За поведінкою в часі моделі бувають:

- динамічними (час відіграє роль незалежної змінної, а поведінка об'єкта моделювання змінюється в часі);
- статичними (поведінка об'єкта моделювання не залежить від часу);
- квазистатичними (поведінка об'єкта моделювання змінюється з одного статичного стану на інший відповідно до зовнішніх впливів).

Якщо елементи математичної моделі достатньо точно визначені і поведінку об'єкта моделювання можна точно визначити, те така модель - детермінована, у протилежному випадку - стохастична.

Якщо параметри і змінні моделі є неперервними величинами, то математична модель неперервна, у протилежному випадку - дискретна.

Математична модель може мати лінійні або нелінійні математичні вирази.

Наприклад: модель хвильового процесу конфліктної ситуації

Математичні моделі міжнародних відносин, як правило, динамічні, стохастичні, дискретні, нелінійні.

У залежності від постановки задачі дослідження при математичному моделюванні міжнародних відносин використовують такий математичний апарат:

- рівняння (алгебраїчні, трансцендентні, диференціальні,);
- методи апроксимації (інтерполяція, екстраполяція,);
- методи оптимізації (структурна та параметрична оптимізація, оптимізація на графах і мережах);
- методи аналізу стохастичних систем (теорія ймовірностей, математична статистика, планування експериментів, теорія ігор, теорія систем масового обслуговування);
- алгебра логіки;
- теорія автоматів;
- теорія алгоритмів;
- теорія інформації.

Рівні та форми інформаційно-аналітичної діяльності

З точки зору характеристики процесу, виділяють два рівні інформаційно - аналітичної роботи у міжнародних відносинах: ***інформаційний рівень***, що полягає в пошуку, збиранні, зберіганні, поширенні інформації та ***аналітичний рівень***, що полягає в узагальненні, класифікації інформації, її аналізі і перетворенні, розробці висновків, пропозицій, рекомендацій і прогнозів.

Інформаційний і аналітичний рівні є двома важливими складовими інформаційно-аналітичної роботи у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики. Кожен рівень має свої функції, завдання і методи роботи, а їх поєднання дозволяє забезпечити якісний аналіз інформації та підготовку аналітичних матеріалів для прийняття рішень.

І.***Інформаційний рівень.*** Інформаційний рівень охоплює збір, обробку та аналіз інформації про події, тренди та розвиток ситуацій у міжнародних відносинах. На цьому рівні проводиться постійний моніторинг новин, публікацій, заяв та інших джерел інформації, які стосуються міжнародної політики. Інформаційний рівень допомагає забезпечити актуальну та об'єктивну інформацію для подальшого аналізу.

ІІ.***Аналітичний рівень.*** Аналітичний рівень передбачає глибокий аналіз та оцінку зібраної інформації з метою розуміння тенденцій, причин, наслідків та можливих сценаріїв розвитку подій у міжнародній арені. На цьому рівні проводиться аналіз політичної, економічної, соціальної та інших сфер, що впливають на міжнародні відносини. Аналітичний рівень допомагає

формувати узагальнені висновки, прогнози та рекомендації щодо прийняття рішень з питань зовнішньої політики

Взаємодія інформаційного і аналітичного рівнів дозволяє забезпечити постійний потік інформації, її аналіз та перетворення на аналітичні матеріали, які є основою для прийняття рішень у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики

А з позицій прийняття рішень розрізняють ***(1) оперативний, (2) тактичний і 3) стратегічний рівні*** інформаційно - аналітичної роботи.

Оперативний, тактичний і стратегічний рівні є важливими складовими інформаційно-аналітичної роботи у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики. Кожен рівень має свою специфіку та визначену мету, а їх поєднання дозволяє забезпечити комплексний підхід до аналізу та прийняття рішень.

I. ***Оперативний рівень.*** Оперативний рівень охоплює найближчий до поточних подій та вирішення питань. На цьому рівні проводиться постійний моніторинг подій, збір і аналіз оперативної інформації, що дозволяє оперативно реагувати на зміни та події у міжнародній арені. На цьому рівні робота спрямована на підтримку поточної діяльності зовнішньополітичних органів, дипломатичних місій, відповідних відділів та служб тощо.

II. ***Тактичний рівень.*** Тактичний рівень орієнтований на аналіз та вирішення конкретних питань і завдань, що виникають у зовнішньополітичній діяльності держави. На цьому рівні проводиться глибокий аналіз та оцінка політичної ситуації, розробка тактичних планів дій, вивчення можливих сценаріїв та їх впливу на інтереси держави. Тактична робота допомагає ухвалювати рішення на основі конкретних обставин та завдань, що виникають у міжнародних відносинах.

III. ***Стратегічний рівень.*** Стратегічний рівень спрямований на формування довгострокових стратегій та цілей зовнішньої політики держави. На цьому рівні проводиться комплексний аналіз міжнародної ситуації, визначення довгострокових тенденцій, прогнозування розвитку подій, вивчення можливих шляхів досягнення стратегічних цілей. Стратегічна робота допомагає визначити пріоритети держави у зовнішній політиці, розробити довгострокові плани та програми дій.

Взаємодія між цими рівнями інформаційно-аналітичної роботи дозволяє забезпечити збалансований і комплексний підхід до міжнародних відносин і зовнішньої політики держави, а також забезпечити ефективну взаємодію з іншими державами та міжнародними організаціями.

Форми інформаційно-аналітичної роботи у міжнародних відносинах:

Так, моніторинг, аналіз та дослідження є найрозповсюдженішими формами інформаційно-аналітичної роботи у міжнародних відносинах.

І.***Моніторинг*** передбачає постійне спостереження та збір інформації про міжнародні події, розвиток ситуацій та тренди. Це може включати стеження за новинами, аналіз засобів масової інформації, спостереження за діяльністю міжнародних організацій, аналіз політичних заяв та документів, що циркулюють в системі міжнародних відносин.

ІІ.***Аналіз*** охоплює глибинне розуміння зібраної інформації, виявлення залежностей, трендів та причинно-наслідкових зв'язків. Аналіз дозволяє розкрити сутність інформації, зробити висновки та прогнози щодо міжнародних подій та процесів.

ІІІ.***Дослідження*** включає систематичний аналіз конкретних аспектів міжнародних відносин. Це можуть бути дослідження політичних процесів у регіонах, економічних тенденцій, соціальних проблем, дипломатичних взаємодій, військових аспектів тощо. Дослідження зазвичай базуються на зборі та аналізі доступних даних, використанні методів соціології, економіки, політології, історії та інших наукових дисциплін для розкриття проблеми та формулювання висновків.

Результати моніторингу, аналізу та досліджень використовуються для підготовки аналітичних звітів, розробки політичних стратегій, прийняття рішень у сфері міжнародних відносин, прогнозування розвитку подій та формування позиції держави.

Критерії оцінки вивідної (аналітичної) інформації

Визначимо серед критеріїв аналітичної інформації:

1. Корисність

Аналітична інформація повинна бути корисною для забезпечення національних інтересів. З погляду впливу виконаної ІАР на ефективність досягнення мети результат інформаційно-аналітичної роботи можна оцінити як:

- порожня інформація (її ніяк не можна використовувати для прийняття відповідних рішень);
- негативна інформація (дезінформація);
- позитивна інформація.

2. Повнота і точність

Повнота аналітичної інформації характеризується урахуванням усіх основних факторів, що склалися у визначеній ситуації, глибиною освітлення основних подій.

Точність характеризує ступінь наближення фактів, висновків, коментарів, прогнозів до дійсного розвитку подій.

3. Достовірність

Достовірність аналітичної інформації має важливе значення. Недооцінка або переоцінка різних факторів можуть завдати велику шкоду. Важливими умовами, дотримання яких забезпечує достовірність інформації є:

- правильний добір фактів;
- виділення найбільше важливих моментів;
- глибоке розуміння дійсності.

4. Своєчасність

У чисто наукових працях своєчасність не грає істотної ролі (наприклад, наукові праці з міжнародних відносин СРСР, що проводяться сьогодні). У ІАР корисність усіх документів залежить від того, наскільки вони своєчасні. Для того, щоб забезпечити своєчасне подання інформації, необхідно встановлювати строки виконання завдання.

5. Чіткість викладу

Аналітичний матеріал повинен бути написаний просто, доступно, ілюстрований схемами, таблицями, графіками. Якщо інформація не зрозуміла, її не читають і їй не вірять.

6. Переконливість

Аналітик повинен дивитися на свою роботу очима замовника, адресата. Щоб документ був переконливий, його необхідно чітко аргументувати і викладати висновки, рекомендації.

Основні принципи інформаційно-аналітичної роботи:

Основні принципи інформаційно-аналітичної роботи в міжнародних відносинах включають

1. ***Об'єктивність***. Інформація та аналіз повинні базуватися на фактах та даних, а не на особистих уподобаннях або прикметних судженнях. Важливо збирати об'єктивну та достовірну інформацію і проводити аналіз на основі обґрунтованих методів.

2. ***Комплексність***. Аналіз міжнародних відносин вимагає урахування різноманітних аспектів, таких як політичні, економічні, соціальні, культурні та інші фактори. Важливо розглядати взаємозв'язки між цими аспектами та їх вплив на державу та міжнародну систему в цілому.

3. ***Неперервність***. Інформаційно-аналітична робота повинна бути систематичною та постійною. Ситуація в міжнародних відносинах постійно змінюється, тому важливо збирати та аналізувати нові дані, оновлювати аналітичні звіти та робити корекції у стратегічних планах.

4. ***Контекстуальність***. Інформацію та аналіз слід розглядати у контексті конкретної ситуації та міжнародного середовища. Культурні, історичні, геополітичні та інші особливості країн та регіонів мають вплив на міжнародні відносини, тому їх слід враховувати під час аналізу.

5. ***Системність***. Інформаційно-аналітична робота повинна бути організована у вигляді системи, що включає збір, обробку, аналіз та поширення інформації. Різні етапи роботи повинні бути взаємопов'язані та спрямовані на досягнення конкретних цілей.

6. ***Актуальність***. Інформація та аналіз повинні бути актуальними та відповідати поточним потребам у прийнятті рішень. Важливо відстежувати актуальні події та тренди в міжнародних відносинах та вчасно адаптувати аналітичну роботу до нових викликів.

Ці принципи є основою ефективної інформаційно-аналітичної роботи в міжнародних відносинах і допомагають забезпечити об'єктивність, комплексність, неперервність, контекстуальність, системність та актуальність аналізу та розробки політики в цій сфері.

Основні підходи, як способи організації інформаційно-аналітичної роботи:

Перш ніж визначити основні підходи до інформаційно-аналітичної роботи, зосередимось на порядку (алгоритмі) дій під час інформаційно-аналітичної діяльності:

- формування мети досліджень (це основа підходу для вирішення питання ”Для чого” проводиться дослідження);
- створення понятійного апарату (що дозволяє формувати судження й умовиводи в певних категоріях);
- забезпечення достатньої інформованості (досягнення “критичної” маси);

- розкриття значення фактів (обробити “сирі” факти)”
- встановлення причин та наслідків;
- врахування історичного розвитку та національного характеру;
- визначення тенденцій розвитку;
- забезпечення високого рівня достовірності;
- формування висновків і рекомендацій;

- наявність зворотного зв’язку (аналітик повинен знати оцінку споживачів, як використовуються результати досліджень).

Порівняльний (компаративний) підхід базується на співставленні отриманих в результаті емпіричного пізнання фактів уже з відомими і формуванням умовиводів, висновків за аналогією.

Методичний підхід базується на використанні всебічного аналізу всіх отриманих фактів у відповідності до вибраної методики дослідження.

Експериментальний підхід полягає в проведенні експериментів для отримання нової інформації. При цьому можливі як натурні, так і модельні експерименти. *В міжнародних відносинах можливість проведення натурних експериментів обмежена, тому частіше використовуються модельні експерименти.*

Системний підхід базується на представленні об’єкту дослідження в вигляді великої складної системи і використання методів системного аналізу та синтезу.

На останньому підході зупинимось більш детально, оскільки він надає широкі перспективи для інформаційно-аналітичної роботи в галузі міжнародних відносин.

Велика система (складна система)- керована система, що розглядається як сукупність взаємозв’язаних керованих підсистем, об’єднаних спільною метою функціонування. ***Система*** (підсистема)- цілісний комплекс взаємозв’язаних елементів, що мають певну(означену) структуру і взаємодіють з зовнішнім середовищем.

Основними складовими системного підходу в аналітичних дослідженнях є:

- визначення системоутворюючого фактору (мети), а звідси - і функцій, що виконує система;
- визначення структури (сукупності відношень між елементами системи);
- визначення взаємодії з іншими підсистемами.

Системний аналіз - методологія дослідження об’єктів шляхом подання їх як систем і аналізу цих систем.

Системний підхід є важливим інструментом в інформаційно-аналітичній роботі. В рамках системного підходу розглядаються зв'язки та взаємодія різних елементів системи, що дозволяє отримати глибше розуміння її функціонування та впливу на міжнародні відносини.

Основні принципи системного підходу включають:

1. ***Глобальний погляд.*** Системний підхід передбачає розгляд системи у цілому, а не окремих її компонентів. Він зосереджується на взаємозв'язках, взаємозалежностях та взаємодії між різними складовими системи.

2. ***Елементи системи.*** Системний підхід визначає складові елементи системи, такі як держави, міжнародні організації, глобальні проблеми, політичні актори тощо. Ці елементи взаємодіють між собою та впливають на розвиток системи в цілому.

3. ***Взаємодія та зв'язки.*** Системний підхід досліджує взаємодію та зв'язки між елементами системи. Він враховує вплив одних елементів на інші та аналізує їх взаємодію для зрозуміння причинно-наслідкових зв'язків.

4. ***Динаміка та розвиток.*** Системний підхід дозволяє аналізувати динаміку та розвиток системи з часом. Він допомагає виявити тенденції, зміни та вплив факторів на розвиток міжнародних відносин.

5. ***Інтегрованість.*** Системний підхід підкреслює необхідність інтегрованого підходу до аналізу. Він враховує різні аспекти системи, такі як політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші, щоб отримати комплексне розуміння міжнародних відносин.

Застосування системного підходу в інформаційно-аналітичній роботі дозволяє отримати глибоке розуміння міжнародних відносин, виявити складні взаємозв'язки та залежності між різними факторами, а також розробити більш ефективні стратегії та політику в цій сфері.

Системний підхід орієнтує дослідника на розкриття цілісності об’єкта через його функції, виявлення в ньому складових елементів, їх властивостей та взаємов’язків, зведення їх в єдину теоретичну модель.

Методи, які використовують в інформаційно-аналітичних дослідженнях

У інформаційно-аналітичних дослідженнях використовуються як кількісні, так і якісні методи.

Кількісні методи передбачають збір і аналіз числових даних, використання статистичних методів та математичних моделей для виявлення шаблонів, трендів і статистичних залежностей. Деякі з основних кількісних методів аналітичних досліджень включають:

- *Опитування та анкетування*. Вимірювання думок, переконань, установок і поглядів респондентів шляхом стандартизованих питань і форматів.
- *Соціологічні дослідження*. Вивчення соціальних явищ, взаємин та практик на основі статистичних методів, опитувань і спостережень.

- *Економетричний аналіз.* Використання статистичних методів для вивчення економічних зв'язків та прогнозування економічних та соціально-політичних явищ.
- *Кореляційний аналіз*. Виявлення взаємозв'язків та залежностей між різними змінними за допомогою статистичних методів.
- *Математичне моделювання*. Використання математичних моделей для аналізу складних систем і прогнозування результатів.

Якісні методи, у свою чергу, зосереджені на розумінні контексту, суб'єктивних думок, уявлень та досвіду людей. Деякі з основних якісних методів аналітичних досліджень включають:

- *Спостереження*. Систематичний аналіз і опис поведінки, явищ та взаємодій без активного втручання.
- *Глибинні інтерв'ю*. Детальні розмови з учасниками дослідження для збору детальної інформації про їхні думки, досвід та переживання.
- *Фокус-групи.* Спільні дискусії групи учасників з метою виявлення поглядів, переконань і думок про певну тематику.
- *Контент-аналіз*. Систематичне дослідження тексту, зображень або інших медіа для виявлення тематик, трендів і шаблонів.
- *Етнографія*. Вивчення культурних, соціальних та історичних аспектів конкретної групи або спільноти.

Використання якісних і кількісних методів у поєднанні дозволяє отримати більш глибоке та об'єктивне розуміння досліджуваних явищ у міжнародних відносинах.

Ситуація як предмет інформаційно-аналітичної діяльності. Кожний предмет і явище в природі та суспільстві має свій зміст і свою форму. Зміст, як філософська категорія, це сукупність взаємодіючих різних сторін та властивостей об’єкту, функцій, що виконуються об’єктом. Зміст об’єкта, процесу, явища певним чином організовано, тобто структуровано. Цю структуру, яка виявляється зовнішнім чином, характеризує форма.

Зміст інформаційно-аналітичної роботи в міжнародних відносинах розкривається через поняття: суб’єкт, об’єкт, предмет, процес і засоби.

Суб’єктом міжнародних відносин виступають народи, нації, держави, системи держав, міжнародні організації, політичні сили та індивідууми.

Суб’єктом інформаційно-аналітичної роботи виступає аналітик-фахівець в галузі міжнародних відносин та їх різних аспектів.

Об’єктом інформаційно-аналітичних досліджень в міжнародних відносинах є міжнародна обстановка - сукупність факторів, які безпосередньо

або опосередковано впливають на стан, розвиток і результати міжнародних відносин, визначають види напрямів, форм, методів і засобів.

Предмет інформаційно-аналітичної діяльності в міжнародних відносинах складають конкретні ситуації міжнародної обстановки.

Ситуація - характеристика стану міжнародної обстановки, що склалася на певний час, на певному напрямі, в певній сфері.

Стан може бути задовільним або незадовільним. Якщо стан задовільний - мова йде про стандартні ситуації. Якщо стан незадовільний - виникає проблемна ситуація.

Проблема - невідповідність між цілями, інтересами суб'єктів міжнародних відносин і обставинами, що склалися.

Проблемна ситуація - сукупність виявлених суперечностей між суб'єктами міжнародних відносин. Крайні прояви проблемних ситуацій - конфлікти, кризові ситуації.

Ситуація є одним з основних предметів інформаційно-аналітичної діяльності в міжнародних відносинах. Ситуація включає комплексну інформацію про різні аспекти міжнародних відносин, такі як політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна ситуація та інші фактори, що впливають на взаємодію міжнародних акторів.

Інформаційно-аналітична діяльність спрямована на збір, обробку, аналіз і поширення інформації про ситуацію в міжнародних відносинах. Вона включає в себе моніторинг подій та трендів, аналіз міжнародно-політичних та інших процесів, інтерпретацію інформації, прогнозування можливих сценаріїв та розробку рекомендацій для прийняття рішень.

Основна мета інформаційно-аналітичної діяльності щодо ситуації в міжнародних відносинах полягає в наданні об'єктивної, актуальної і надійної інформації для прийняття рішень і формування зовнішньої політики держави. Вона допомагає розуміти поточну ситуацію, виявляти виклики і можливості, прогнозувати наслідки різних рішень і стратегій, а також розробляти ефективні підходи до взаємодії з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Об'єктивний та актуальний аналіз ситуації дозволяє державам бути обізнаними про ризики власним інтересам та можливості, а також розробляти стратегії, які враховують міжнародні тенденції та контекст. Крім того, інформаційно-аналітична діяльність допомагає забезпечити прозорість та взаєморозуміння між державами, сприяє формуванню довіри та партнерства у міжнародних відносинах.

Основні аспекти ситуації, які можуть бути об'єктом інформаційно-аналітичної роботи, включають:

- Політичну ситуацію. Включає аналіз політичних процесів, конфліктів, змін у правлінні, політичних установах та прийнятих рішень в міжнародній спільноті.
- Економічну ситуацію: Охоплює аналіз економічних показників, торгівельних відносин, інвестиційного клімату та економічної стійкості держав у міжнародному контексті.
- Безпекову ситуацію. Включає аналіз загроз безпеці, конфліктів, тероризму, збройних сил та оборонної політики держав у міжнародній системі.
- Соціокультурну ситуацію. Відображає аналіз соціальних та культурних процесів, міжнаціональних відносин, демографічних змін та інших соціокультурних аспектів у міжнародному контексті.

Інформаційно-аналітична діяльність зорієнтована на збір, аналіз, оцінку та інтерпретацію даних та інформації щодо цих ситуацій з метою розробки стратегій, прийняття рішень та визначення дії в міжнародних відносинах.

Характеристики проблемних ситуацій:

- Об’єктні. Відповідають на питання “Що?” собою представляє ситуація.
- Суб’єктні. Відповідають на питання ”Хто?” є учасником ситуації.
- Причинні. Відповідають на питання ”Чому?” виникла ситуація.
- Цільові. Відповідають на питання ”Навіщо?”
- Характеристики вибору шляхів, засобів, способів. Відповідають на питання ”Як?” розвивається ситуація.
- Характеристики часового розвитку ситуації. Відповідають на питання ”Коли?”.

Компоненти проблемних ситуацій: факт, подія, явище

Факт - це конкретне і перевірене спостереження або подія, яка сталася в міжнародному контексті. Факти можуть включати, наприклад, дії держав, зміни у політичному режимі, економічні показники, випуск ядерної зброї, вчинення терористичного акту, економічні санкції тощо. Факти є об'єктивними і мають підстави для підтвердження.

Подія - те, що відбулося, суттєве явище міжнародних відносин, це важливий інцидент, яка має велике значення в міжнародних відносинах і впливає на політичну, економічну або соціальну ситуацію. Події можуть включати, наприклад, дипломатичні зустрічі, вибори, прийняття важливих

міжнародних документів, війна, конфлікт, зміни у політичному ландшафті, міжнародні кризи тощо. Вони можуть мати великий вплив на розвиток міжнародної спільноти.

Явище - це те, що проявляється в процесі міжнародних відносин, яке характеризується певними тенденціями або трендами в міжнародних відносинах. Явища можуть включати, наприклад, глобалізацію, зміну клімату, транснаціональний тероризм, міграційні процеси, економічні кризи тощо. Вони є комплексними і мають довготривалий характер, впливаючи на багато сфер міжнародних відносин

Компоненти проблемних ситуацій в міжнародних відносинах можуть взаємодіяти між собою і викликати складні виклики та завдання для держав та міжнародних організацій і мати комплексний вплив на розвиток подій у міжнародній спільноті, їх аналіз допомагає розуміти природу проблемних ситуацій та розробляти ефективні стратегії та рішення для їх вирішення

Процес інформаційно-аналітичної діяльності: сукупність спрямованих на визначений предмет операцій мислення і технологічних процедур, виконання яких в певній послідовності із використанням засобів забезпечує вирішення поставленого завдання.

Процес складається з компонентів:

- організаційний, спрямований на формування процесу як єдиного, цілісного;
- методичний, спрямований на відбір операцій та технологічних операцій;
- інформаційний, веде до одержання аналітичної інформації;
- комунікаційний, спрямований на підтримку зв’язків з інформаційними системами, споживачем, джерелами тощо;
- формування висновків, пропозицій.

Стадії (етапи) процесу інформаційно-аналітичної роботи:

1. Загальне знайомство з проблемою, постановкою задачі.
2. Формування понять, їх визначення.
3. Збір фактів, створення емпіричної бази. Тут важливим є поняття ”критичної маси”, яка дасть можливість зробити правильні висновки. З одного боку - фактів повинно бути достатньо, з другого - не дати “потонути” в фактах.
4. Тлумачення фактів.
5. Формування гіпотези, перевірка гіпотез.
6. Формування висновків.

7. Безпосередній виклад матеріалів.

Процес інформаційно-аналітичної роботи має ітераційний характер, тобто з наступних стадій може бути повернення до попередніх.

Процес інформаційно-аналітичної діяльності має на меті надати об'єктивну та збалансовану інформацію для прийняття рішень в міжнародних відносинах, сприяти розумінню ситуації та впливати на формування політики та стратегічних напрямків дії

Засоби інформаційно-аналітичної роботи - сукупність інтелектуальних та технічних засобів, що забезпечують виконання поставленої задачі.

Таблиця3.1. Засоби інформаційно-аналітичної роботи

Інтелектуальні засоби	
Відомості	характеристики властивостей об'єкта, що спостерігається або досліджується, представлені у доступній для людини формі
Дані	факти або відомості, представлені в формалізованому вигляді, що забезпечує можливість їх зберігання, обробки та передачі
Повідомлення	форма подачі інформації - сукупність логічно пов'язаних відомостей, що представляють для споживача єдине ціле. Зацікавлених у змісті повідомлення називають споживачами
Технічні засоби	
Системи інформаційного обслуговування	система, що здатна вирішувати не лише пошук інформації, яка є у наявності, а і отримання нової інформації шляхом використання правил логічного висновку та умовиводів
Системи штучного інтелекту	автоматизовані системи, що моделюють інтелектуальну діяльність людини.
Експертні системи	автоматизовані системи, що здатні замінити експерта при прийнятті рішень в окремих вузькоспеціалізованих галузях знань. Експертна система використовує вже не базу даних, а базу знань, сукупність формалізованих знань з деякої предметної області, що представлені у вигляді фактів та правил, які виражають евристичні знання про методи вирішення задач в даній предметній області

Засоби інформаційно-аналітичної роботи в міжнародних відносинах включають різноманітні інструменти, технології та джерела, що допомагають збирати, аналізувати, інтерпретувати та поширювати інформацію, як правило інтелектуальні та технічні засоби вдало поєднуються і використовуються в комплексі. Як приклад, можемо визначити основні комплексні засоби інформаційно-аналітичної роботи:

Інформаційні джерела. Це можуть бути різні джерела інформації, такі як медіа (газети, телевізійні та радіо програми, онлайн-публікації), документи (державні звіти, угоди, договори), дослідницькі звіти та публікації, бази даних, архіви тощо, ці джерела надають інформацію про події, процеси та становище у різних аспектах міжнародних відносин і більшість таких джерел знаходяться в базах даних, для пошуку інформації в яких аналітик використовує систему автоматизованого пошуку або штучний інтелект.

Аналітичні методи та моделі. Для аналізу зібраної інформації використовуються різні методи та моделі, такі як SWOT-аналіз, сценарний аналіз, системний аналіз, матриця взаємодії тощо, ці методи дозволяють розглядати інформацію з різних точок зору та здійснювати аналітичні оцінки за допомогою різних програмно-апаратних засобів.

Інформаційно-комунікаційні технології. Використання сучасних технологій дозволяє ефективно збирати, обробляти, аналізувати та поширювати інформацію, це можуть бути спеціалізовані програми та системи для обробки та аналізу даних, онлайн-інструменти для пошуку та моніторингу інформації, електронні бази даних, комунікаційні платформи тощо.

Аналітичні звіти та презентації. Результати аналітичної роботи можуть бути представлені у вигляді звітів, доповідей або презентацій, які містять аналітичні оцінки, рекомендації та висновки, ці матеріали допомагають структурувати інформацію та передати аналітичні результати зацікавленим сторонам.

Мережі та спільноти. У міжнародних відносинах важлива роль відводиться спілкуванню та обміну інформацією між різними акторами. Мережі та спільноти, такі як дипломатичні мережі, дослідницькі групи, експертні організації, дозволяють збирати та обмінюватися інформацією, проводити спільні дослідження та аналізувати складні проблеми.

Ці засоби інформаційно-аналітичної роботи сприяють збору, обробці, аналізу та поширенню інформації в міжнародних відносинах, допомагають розуміти складні проблеми та приймати обґрунтовані рішення.

Реалізація змісту інформаційно-аналітичної роботи у відомстві, організації, установі характеризує його інформаційну культуру.

Інформаційна культура фахівця з міжнародних комунікацій проявляється у зовнішньому та внутрішньому вимірах.

Зовнішній вимір інформаційної культури характеризує рівень, на якому поставлена інформаційно-аналітична робота, використання сучасних техніки, методології.

Внутрішній вимір інформаційної культури визначає:

- знання джерел (де і як можна отримати інформацію);
- усвідомлення власних інформаційних потреб;
- уміння давати правильну оцінку первинним даним;
- уміння визначати тенденції;
- уміння застосування новинки для аналізу та синтезу інформації;
- уміння виробляти алгоритм на шляху досягнення мети.

Інформаційна культура в інформаційно-аналітичній роботі в галузі міжнародних відносин відіграє важливу роль. Вона охоплює знання, навички і цінності, необхідні для ефективної роботи з інформацією і аналізом в цій сфері. Основні аспекти інформаційної культури включають

Знання про міжнародні відносини. Фахівець з міжнародних комунікацій повинен мати глибокі знання про основні принципи, інституції, тенденції та процеси в міжнародних відносинах, це включає розуміння політичних, економічних, соціальних, культурних та правових аспектів цієї галузі.

Інформаційні навички. Важливо володіти навичками зібрання, оцінки, аналізу та організації інформації, що включає вміння користуватися різними джерелами інформації, в тому числі бази даних, архіви, наукові джерела, медіа та інші.

Аналітичні навички. Важливо мати навички критичного мислення, аналізу та оцінки інформації. Фахівець з міжнародних комунікацій повинен бути здатний виділяти ключові факти, розпізнавати тенденції, робити прогнози та формулювати висновки.

Технологічна грамотність. Знання та вміння використовувати сучасні інформаційні технології та програмні засоби є важливими в інформаційно-аналітичній роботі, це включає вміння працювати з базами даних, статистичними пакетами, програмами для аналізу тексту, веб-додатками та іншими інструментами.

Етичні аспекти. Фахівець з міжнародних комунікацій повинен володіти етичними нормами і стандартами в роботі з інформацією, це включає додержання принципів конфіденційності, достовірності, об'єктивності та відповідального використання інформації.

Комунікативні навички. Важливо мати вміння ефективно спілкуватися та представляти аналітичні висновки та дослідження. Це включає вміння писати звіти, статті, презентації, вести переговори та комунікувати з різними стейкхолдерами.

Всі ці аспекти інформаційної культури в сфері міжнародних відносин допомагають забезпечити якісну інформаційно-аналітичну роботу та сприяють прийняттю обґрунтованих рішень.

Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади зовнішньополітичною інформацією

"Хто володіє інформацією - той володіє світом" - вираз, який став беззаперечною істиною в наш час, і напевно є однією з перших рушійних сил у пошуку необхідної інформації.

Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади зовнішньополітичною інформацією є важливим елементом успішної зовнішньополітичної діяльності. Його основною метою є забезпечення збалансованої, об'єктивної та достовірної інформації для прийняття обґрунтованих рішень у галузі зовнішньої політики. Для цього використовуються різні інструменти та підходи, включаючи:

Збір і моніторинг інформації. Органи державної влади ведуть систематичний збір і моніторинг інформації про події, які відбуваються в міжнародному середовищі, розробляють спеціалізовані інформаційні системи та бази даних для зберігання такої інформації.

Аналіз та оцінка інформації. Інформаційно-аналітичні служби органів державної влади проводять аналіз та оцінку зібраної інформації. Вони використовують методи інформаційного аналізу, статистичних досліджень, дослідницьких проектів та інші для отримання, глибокого розуміння та оцінки подій і тенденцій.

Прогнозування тенденцій. Інформаційно-аналітичні служби використовують прогностичні методи для визначення майбутніх тенденцій у міжнародному середовищі, що допомагає передбачати можливі сценарії розвитку подій і реагувати на них заздалегідь.

Інформування та комунікація. Інформаційно-аналітичні служби забезпечують ефективну передачу отриманої інформації органам державної влади, зокрема керівникам, дипломатичним представникам та іншим зацікавленим сторонам, що може включати підготовку звітів, аналітичних нотаток, презентацій та інших матеріалів.

Взаємодія з іншими державами та міжнародними організаціями. Органи державної влади встановлюють та підтримують зв'язки з

аналогічними інституціями в інших країнах та міжнародних організаціях для обміну інформацією та спільної аналітичної роботи.

Забезпечення кібербезпеки. Оскільки інформаційно-аналітична діяльність в основному відбувається в онлайн-середовищі, дуже важливо забезпечувати кібербезпеку та захист інформації від несанкціонованого доступу та кібератак

Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади зовнішньополітичною інформацією відіграє важливу роль у прийнятті обґрунтованих рішень та успішному реалізації зовнішньополітичної стратегії держави.

Отже, замість підсумків визначимо роль інформаційно-аналітичної діяльності в міжнародних відносинах

Інформаційно-аналітична діяльність в міжнародних відносинах має велику важливість і впливає на багато аспектів зовнішньополітичної діяльності держави. Ось кілька ключових аспектів, які підкреслюють важливість інформаційно-аналітичної діяльності:

Прийняття обґрунтованих рішень. Інформаційно-аналітична діяльність забезпечує керівникам держави достовірну інформацію про міжнародну ситуацію, тенденції, інтереси, позиції та можливі стратегії інших акторів. Це дозволяє приймати обґрунтовані рішення, засновані на аналізі фактів і тенденцій, що допомагає досягти національних цілей.

Прогнозування та вплив на розвиток подій. Інформаційно-аналітична діяльність допомагає прогнозувати можливі сценарії розвитку подій у міжнародній арені. Це дозволяє державам адаптувати свою зовнішньополітичну стратегію, передбачати наслідки своїх дій та ефективно впливати на розвиток цих подій.

Забезпечення національної безпеки. Інформаційно-аналітична діяльність відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки, вона допомагає виявляти загрози, аналізувати дії потенційних противників та розробляти стратегії для власного захисту.

Захист національних інтересів. Інформаційно-аналітична діяльність допомагає державі захищати свої національні інтереси у міжнародній арені, це включає виявлення загроз, визначення потенційних союзників і партнерів, а також розробку стратегій для захисту та просування своїх інтересів.

Управління зовнішньополітичною комунікацією. Інформаційно-аналітична діяльність підтримує зовнішньополітичну комунікацію держави, забезпечуючи аналітичні матеріали, доповіді, дослідження, які допомагають ефективно комунікувати з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Забезпечення діалогу та співробітництва. Інформаційно-аналітична діяльність створює можливості для обміну інформацією, дослідженнями та аналізом між різними державами і міжнародними організаціями. Це сприяє встановленню діалогу, розумінню та спільним діям у сфері міжнародних відносин.

Підвищення впливу та престижу держави на міжнародній арені. Інформаційно-аналітична діяльність допомагає державам збільшити свій вплив у міжнародному співтоваристві. Аналіз і розповсюдження інформації про свої досягнення, позиції та інтереси допомагають створити позитивний імідж держави та сприяють залученню підтримки та співробітництва з іншими країнами.

Ці аспекти показують, що інформаційно-аналітична діяльність є необхідною для ефективного функціонування держави у міжнародних відносинах, покращують прийняття рішень, забезпечують безпеку та допомагають досягати національних цілей.

Контрольні запитання:

1. *Дайте визначення поняттю міжнародні відносини.*
2. *Основне завдання міжнародних відносин полягає в.*
3. *На що спрямовані міжнародні відносини.*
4. *Визначить основних акторів міжнародних відносин.*
5. *Дайте визначення поняттю зовнішня політика.*
6. *Головною метою зовнішньої політики є.*
7. *Інформаційно - аналітична робота (ІАР) у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики це.*
8. *Мета інформаційно - аналітичної роботи.*
9. *Функції інформаційно - аналітичної роботи.*
10. *Емпіричне пізнання*
11. *Види моделей в інформаційно-аналітичній роботі.*
12. *Визначить рівні та форми інформаційно-аналітичної діяльності.*
13. *Назвіть основні принципи інформаційно-аналітичної роботи.*
14. *Ситуація як предмет інформаційно-аналітичної діяльності.*
15. *Що таке суб'єкт інформаційно-аналітичної роботи.*
16. *Об'єкт інформаційно-аналітичних досліджень.*
17. *Предмет інформаційно-аналітичної діяльності в міжнародних відносинах.*
18. *Характеристики проблемних ситуацій:*

19. *Визначить основні стадії (етапи) процесу інформаційно-аналітичної роботи*
20. *Основні аспекти інформаційної культури включають.*

Теми для обговорення:

1. *Визначить роль математичного моделювання в міжнародних відносинах.*
2. *Дослідить основні методи, які використовують в інформаційно-аналітичних дослідженнях.*
3. *Проаналізуйте засоби інформаційно-аналітичної роботи.*
4. *Інформаційна культура фахівця з міжнародних комунікацій.*
5. *Визначить роль інформаційно-аналітичної діяльності в міжнародних відносинах.*
6. *Які основні фактори впливають на формування зовнішньої політики держав*?

Завдання для самостійної роботи:

1. *Охарактеризуйте мету міжнародних відносин.*
2. *Охарактеризуйте основні компоненти інформаційно-аналітичної діяльності.*
3. *Охарактеризуйте спільні та відмінні риси міжнародних відносин та зовнішньої політики.*
4. *Охарактеризуйте моделі і моделювання в міжнародних відносинах.*
5. *Охарактеризуйте критерії оцінки вивідної (аналітичної) інформації.*
6. *Охарактеризуйте роль системного аналізу в інформаційно-аналітичній роботі.*
7. *Дослідить процес інформаційно-аналітичної діяльності.*
8. *Охарактеризуйте інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади зовнішньополітичною інформацією.*
9. *Охарактеризуйте основні аспекти ситуації, які можуть бути об'єктом інформаційно-аналітичної роботи.*
10. *Визначить основні підходи, як способи організації інформаційно-аналітичної роботи.*

ТЕМА 4. ДЖЕРЕЛА ТА КАНАЛИ ОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОШУК

Важливість комунікації в міжнародних відносинах важко переоцінити. Комунікація виступає основним інструментом спілкування, обміну інформацією та встановлення зв'язків між державами та іншими учасниками міжнародного співтовариства.

Ось декілька причин, чому комунікація є основним інструментом в системі міжнародних відносин:

Розуміння та взаємодія. Комунікація допомагає розвивати взаєморозуміння між державами та іншими акторами міжнародних відносин. Вона дозволяє сторонам висловлювати свої погляди, стурбованості та інтереси, а також знаходити спільну мову та шляхи співробітництва.

Розвиток довіри. Ефективна комунікація сприяє побудові довіри між державами. Вона дозволяє сторонам виражати свої наміри, дотримуватися зобов'язань та взаєморозуміння, що сприяє стабільності та сприяє вирішенню конфліктів.

Передача інформації. Комунікація є каналом для обміну інформацією між державами. Інформація про політичні, економічні, соціальні та інші аспекти стосунків міжнародних акторів допомагає зрозуміти контекст та приймати інформовані рішення.

Переговори та дипломатія. Комунікація є основним інструментом переговорів та дипломатії. Вона допомагає виробляти спільні позиції, встановлювати правила та заключати міжнародні договори та угоди.

Вирішення конфліктів. Ефективна комунікація може відіграти роль у вирішенні конфліктів та сприяти мирному врегулюванню суперечностей. Вона дозволяє сторонам висловлювати свої позиції, вислуховувати аргументи та шукати компроміси.

Публічна дипломатія та вплив на широку громадськість. Комунікація має значний вплив на широку громадськість та міжнародну суспільну думку. Інформаційні кампанії, медіа, публічні виступи та інші комунікаційні інструменти допомагають формувати громадську думку, впливати на переконання та сприяти підтримці міжнародних ініціатив.

Розповсюдження цінностей та ідей. Комунікація також має велике значення для розповсюдження цінностей, ідей та культурних впливів між країнами. Вона допомагає зближувати різні культури, сприяє взаємному вивченню та розумінню між народами.

Усі ці аспекти показують, що комунікація в міжнародних відносинах є базовим і життєво необхідним елементом для розвитку діалогу, співробітництва та підтримки стабільності та миру між державами та учасниками міжнародного співтовариства. Комунікація відіграє вирішальну роль в системі міжнародних відносин і має значний вплив на їх розвиток і результати.

Комунікація - "*процес прискорення обміну інформацією*". Комунікація забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання й передачу інформації як в межах однієї генерації, так і між генераціями. Наприклад, суспільство зросло в обсягах, і перейшло від усної комунікації до усної плюс писемної, що дозволило подолати обмеження у передачі, у часі та просторі. Техніка розвинула обидві складові: магнітний запис, телефон, телебачення, Інтернет тощо. Комунікація дозволяє синхронізувати життя суспільства у часі та просторі.

Комунікація - це процес передачі і обміну інформацією, ідеями, думками та почуттями між людьми або групами. Вона включає в себе використання мови, символів, знаків, жестів, звуків та інших засобів для передачі повідомлень і встановлення зв'язку

Комунікація відіграє важливу роль у всіх сферах життя, включаючи особистий, професійний та громадський контексти. Вона сприяє розумінню, взаємодії, співробітництву та вирішенню проблем. Ефективна комунікація вимагає належного використання мовних навичок, вміння слухати, відповідати, враховувати контекст та встановлювати зв'язок з аудиторією.

Комунікація має важливе значення в міжнародних відносинах, оскільки вона є основою спілкування між державами, міжнародними організаціями та іншими учасниками міжнародного співтовариства. Вона допомагає урізноманітнити погляди, вирішувати конфлікти, розбиратися в складних питаннях та сприяє досягненню спільних цілей та домовленостей.

Міжнародні комунікації - це увесь комплекс комунікацій в системі міжнародних відносин.

Класифікація комунікації:

Комунікацію можна класифікувати за різними критеріями. Основні типи класифікації комунікації включають:

1. За характером передачі інформації
   - Вербальна комунікація, передача інформації за допомогою мови, усного або письмового спілкування
   - Невербальна комунікація, передача інформації за допомогою жестів,
2. За кількістю учасників:

- Індивідуальна комунікація, спілкування між двома особами
- Групова комунікація, спілкування в рамках групи, де багато учасників взаємодіють одночасно
- Масова комунікація, інформування широких верств населення за допомогою Засобів Масової Інформації

3. За напрямком комунікації:
   - Вертикальна комунікація, передача інформації від керівництва до підлеглих або навпаки, вздовж ієрархічної ланки
   - Горизонтальна комунікація, передача інформації між співробітниками на одному рівні у структурі організації
   - Діагональна комунікація, передача інформації між співробітниками на різних рівнях та функціональних підрозділах організації
   - Кросс-комунікація, передача інформації між представниками різних груп або підрозділів організації
4. За формою комунікації:
   - Офіційна комунікація, формальні, структуровані види спілкування, які регулюються офіційними процедурами та протоколами
   - Неофіційна комунікація, неструктуровані, неформальні види спілкування, які відбуваються без офіційного контролю
5. За каналами комунікації:
   - Особиста комунікація, прямий, безпосередній обмін інформацією між людьми, такий як усна бесіда або зустріч
   - Невербальна комунікація, передача повідомлень без використання мови, наприклад, жести, міміка, символи
   - Письмова комунікація, передача інформації за допомогою письма, електронної пошти, документів тощо
   - Технічна комунікація, передача інформації за допомогою технічних засобів, таких як телефон, відеоконференції, соціальні мережі

Комунікація виконує різноманітні функції, які сприяють ефективному обміну інформацією, взаєморозумінню та взаємодії між людьми. Основні функції комунікації включають:

Інформативна функція. Комунікація передає інформацію про факти, події, ідеї, думки та інші аспекти, що потребують спільного розуміння, ця функція сприяє обміну знаннями, передачі інформації, повідомленню новин і фактів.

Виразна (образна) функція. Комунікація дозволяє виражати почуття, емоції, думки та ідеї, вона допомагає нам висловлювати себе, виявляти свою ідентичність, демонструвати свої переконання та ставлення до різних аспектів життя тощо.

Регулятивна (нормотворча) функція. Комунікація використовується для координації дій, встановлення правил, норм і спільних цілей, вона допомагає вирішувати конфлікти, встановлювати порядок і забезпечувати ефективну взаємодію між людьми.

Соціалізаційна функція. Комунікація допомагає індивідам входити в соціальні групи, встановлювати і підтримувати взаємини з іншими людьми, вона сприяє навчанню соціальних норм, цінностей і правил поведінки, а також формуванню соціальних ролей і ідентичностей.

Впливова функція. Комунікація дозволяє впливати на думки, переконання, ставлення і поведінку інших людей, вона використовується для переконання, мотивації, переконування та викликає зміни в поведінці індивідуумів та соціальних спільнот.

Це загальні функції комунікації, вони використовуються в різних ситуаціях та контекстах, сприяють побудові взаєморозуміння, встановленню стосунків, розвитку суспільства та сприяють успіху в особистому та професійному житті.

Інформаційні потреби адресата в сфері міжнародних відносин

Користувач інформації - кінцева ланка будь-якої комунікації, інформаційної системи. З одного боку, він є виробником інформації (автор рішень, нових гіпотез, теорій), з іншого боку, для успішної роботи йому потрібна інформація з питань, що його цікавлять, і які, свого часу, розроблялися іншими людьми. Відповідно до цього склалася система інформаційних зв'язків між авторами (і одночасно користувачами) інформації за допомогою формальних (публікації й інші документальні джерела) і неформальних (особисті контакти, усні виступи тощо) каналів, забезпечуючи необхідний обмін інформацією і кількісне зростання загальнолюдських знань.

Одним із важливих умов забезпеченості суспільно необхідного рівня інформованості керівників, фахівців, населення в галузі міжнародних політичних, правових, військових, соціально-економічних відносин є точне визначення їхніх інформаційних потреб.

Співвідношення інформаційних потреб і інтересів є складною залежністю, що обумовлюється рівнем суспільної свідомості, світоглядом і ерудицією адресатів, специфікою фахової діяльності, психологічними особливостями. ***Інформаційні потреби***, як різновид пізнавальних, обумовлюються, у першу чергу, через складну систему суспільних, головним чином виробничих відносин, оскільки робота фахівців у галузі міжнародних відносин набуває яскраво вираженого колективного характеру. Інформаційні потреби формуються під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних

чинників, у першу чергу пов'язаних із необхідністю розв'язання перспективних (стратегічних) і оперативних (поточних) завдань міжнародного співробітництва.

Таким чином, поняття ***"інформаційна потреба"*** можна визначити як *усвідомлення користувачем необхідності вивчення комплексу даних , що доповнюють початкові знання, через які суб'єкт інформаційної взаємодії вирішує об'єктивну проблему, що виникла перед ним у процесі взаємодії з навколишньою дійсністю і розв'язання якої пов'язано з підтримкою його діяльності в усвідомлений проміжок часу на оптимальному рівні.*

Інформаційна потреба за своєю природою динамічна. Вона постійно змінюється під впливом зовнішнього середовища, конкретизації завдань, зміни напрямку та інструментарію інформаційного пошуку. Мотиви потреби відображаються у свідомості людини й спонукують її до діяльності у певній галузі. Інформаційна потреба, що властива кожному індивідууму, залежить від ерудиції і набуває конкретного змісту у формі інформаційного запиту. У процесі контакту користувача з інформаційною системою, тобто в процесі комунікації, запит прагне наблизиться до потреби.

Об'єктивний характер потреб виявляється в тому, що в процесі діяльності вони існують незалежно від свідомості індивідуума, а ***суб'єктивний характер*** виражається через цілеспрямовану діяльність фахівців, вчених і ін.

В царині міжнародних відносин інформаційні потреби включають широкий спектр аспектів, пов'язаних з взаємодією держав і міжнародних організацій. Основні види інформаційних потреб в міжнародних відносинах включають:

Політичні. Інформація про політичні системи, уряди, політичні партії, дипломатичні відносини між країнами, зовнішню політику, міжнародні конфлікти, договори та угоди, рішення міжнародних організацій тощо

Економічні. Інформація про економічні показники, торгівельні відносини, інвестиції, фінансові ринки, міжнародні економічні угоди, розвиток глобальної економіки, економічні санкції тощо.

Військові. Інформація про військові справи, збройні сили, військові конфлікти, зброя та військова техніка, міжнародна безпека, договори про роззброєння, військові навчання та операції, миротворчі місії тощо.

Культурні. Інформація про культурні обміни, міжнародні фестивалі, мистецькі проекти, мови та культури інших країн, національні традиції, спадщину, культурний діалог, туризм тощо.

Юридичні. Інформація про міжнародне право, правові норми, договори, правову систему інших країн, правовий статус держав, судові рішення, міжнародні трибунали, права людини, правовий захист тощо.

Інформаційні потреби про міжнародну співпрацю. Інформація про міжнародні організації, програми розвитку, гуманітарну допомогу, міжнародні проекти, спільні ініціативи, регіональну інтеграцію, міжнародні конференції та зустрічі, дипломатичні місії тощо.

Ці види інформаційних потреб відображають різні аспекти взаємодії між державами, їхніми політичними, економічними, військовими, культурними, юридичними аспектами співпраці в різних сферах.

Інформаційні потреби можна розділити на:

- абсолютні;
- кардинальні;
- фактичні.

Абсолютні інформаційні потреби - це такі потреби, що відображають весь комплекс проблем міжнародних відносин.

Кардинальні інформаційні потреби - це потреби держави, міністерства, відомства, організації, групи фахівців або індивідуума в релевантній інформації, яка необхідна для успішного розв'язання поставлених перед ними на певний період задач.

Фактичні інформаційні потреби - це частина кардинальних потреб, що задовольняються конкретною комунікацією.

Задача комунікацій - наблизити фактичні потреби до кардинальних, а кардинальні - до абсолютних.

Однією з характеристик інформаційних потреб є їх поділ на *об'єктивні і суб'єктивні*.

Об'єктивними називають інформаційні потреби, що виникають під впливом об'єктивних чинників: закономірностей розвитку міжнародних відносин, міжнародного права; цілей і умов трудової діяльності; зростанні творчих початків у роботі; кількісно-якісних змін в інформаційних потоках.

До об'єктивних умов відносять:

- вид діяльності (професія);
- сфера діяльності (галузь міжнародних відносин);
- місце користувача в службовій ієрархії (посада).

До ***суб'єктивних*** відносять інформаційні потреби, усвідомлені індивідуумом. Вони формуються під впливом об'єктивних чинників, але на них відкладають відбиток особисті мотиви, установки й оцінки.

До суб'єктивних чинників належать :

- сукупність знань, умінь і навичок користувача;

- особливості характеру;
- інформаційна культура.

В основі визначення інформаційних потреб лежать об'єктивні чинники, суб'єктивні інформаційні потреби мають допоміжне значення, але через наявність їх коливань у фахівців і керівників однієї категорії, вони можуть сильно впливати на ефективність розв'язання проблем.

У залежності від відношення до оптимального розв'язання проблем інформаційні потреби можна розділити на *явні і неявні, дійсні та уявні*.

Явними - називають потреби, які користувач формулює сам.

Неявними вважають інформаційні потреби**,** що невідомі користувачу тільки тому, що вони не виявлені і не усвідомлені ним. Неявні інформаційні потреби визначаються при порівнянні інформаційних потреб конкретної ситуації і думки користувача про неї.

Дійсними вважають інформаційні потреби, що відповідають оптимальному розв'язанню проблем.

Уявними вважають інформаційні потреби, задовольняючи які користувач йде неоптимальним, а можливо і помилковим шляхом вирішення проблеми.

Ці категорії допомагають розрізняти інформаційні потреби, залежно від того, наскільки вони явні, свідомі, пов'язані з реальними проблемами або просто уявними. Врахування цих відмінностей може бути корисним при плануванні та забезпеченні інформаційних ресурсів для рішення проблем у міжнародних відносинах.

Будучи за змістом цілісною системою, інформаційні потреби органів влади залежать від багатьох чинників:

- **галузь інформування** (профіль інтересів користувача);
- **вид інформації**, необхідної користувачу в його безпосередній діяльності (політична, економічна, наукова і т.д.);
- **режим інформування** (систематичне, разове);
- **форма подачі інформаційних матеріалів** (першоджерело, анотація, опис, реферат, огляд, наукова доповідь, аналітична довідка);
- **оперативність інформаційного обслуговування** (періодичність інформування, час видачі відповіді на запит, час чекання при замовленні і т.д.);
- **повнота, обсяг і глибина необхідної інформації**;
- **час інформування** (час, що може витратити користувач для ознайомлення з інформацією);
- **рівень допустимих матеріальних витрат**.

З точки зору людини, інформаційні потреби можуть залежати від різних чинників.

Індивідуальні характеристики. Вікова група, освіта, професійні інтереси, мотивація та цінності людини впливають на її інформаційні потреби. Кожна людина може мати свої унікальні інформаційні потреби, відповідно до своїх особистих інтересів і цілей.

Соціальні чинники. Суспільство, в якому ми живемо, впливає на наші інформаційні потреби, культура, мова, цінності, політична ситуація та соціальні тренди можуть визначати, яку інформацію ми шукаємо та в якому обсязі.

Технологічний прогрес. Розвиток технологій і засобів комунікації також впливає на наші інформаційні потреби. Людям стають більш доступними різні джерела інформації, включаючи Інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки тощо.

Середовище і ситуація. Інформаційні потреби можуть змінюватись залежно від конкретної ситуації або середовища. Наприклад, в ситуації надзвичайних подій або кризи, люди можуть шукати актуальну та оперативну інформацію з захисту від тих чи інших надзвичайних ситуацій або способів поводження в них.

Враховуючи ці чинники, інформаційні потреби людини можуть варіюватись і змінюватись з часом. Інформаційна грамотність та здатність ефективно задовольняти свої інформаційні потреби стають все більш важливими навичками у сучасному світі.

Отже, інформаційні потреби людини можна класифікувати за різними ознаками.

Потреби в професійній інформації. Це інформація, необхідна для виконання робочих обов'язків або розвитку професійних навичок, це може включати актуальні новини в професії, наукові статті, технічну документацію, статистику тощо.

Потреби в освітній інформації. Люди постійно шукають інформацію для навчання і саморозвитку, це можуть бути навчальні матеріали, курси, підручники, новітні наукові дослідження та розробки й інші ресурси, які допомагають засвоїти нові знання.

Потреби відповідно до інтересів і хобі. Люди шукають інформацію, пов'язану з їхніми особистими інтересами, хобі, розвагами і відпочинком, це можуть бути новини про спорт, культуру, мистецтво, моду, музику, фільми, кулінарію та багато іншого.

Потреби в медичній інформації. Люди шукають інформацію про здоров'я, медичні поради, симптоми хвороб, лікування та

профілактику, інтерес до цієї інформації може бути пов'язаний зі здоров'ям, доглядом за собою та бажанням підтримувати здоровий спосіб життя тощо.

Потреби в інформації про новини та події. Багато людей цікавляться актуальними новинами та подіями в світі, інформація про політику, економіку, культуру, науку, спорт і інші сфери життя може бути важливою та цікавою для більшості населення.

Потреби в соціальній інформації. Люди шукають інформацію про своє оточення, події в сім'ї та друзях, соціальні зміни, культурні традиції тощо, ця інформація допомагає зберігати соціальні зв'язки і відчувати себе частинкою соціуму.

Ці види інформаційних потреб можуть перетинатися і варіюватися в залежності від індивідуальних характеристик, інтересів та ситуації. Кожна людина має свої унікальні інформаційні потреби, і задоволення цих потреб допомагає зберігати інформаційну грамотність та розвиватися.

Важливим показником інформаційної потреби, від якої залежить форма подачі інформації й організації комунікативного процесу є ***ступінь узагальнення (згортання) інформації***. Цей показник визначає у скільки разів потрібно зменшити обсяг першоджерела без втрати інформації, щоб він став доступним для сприйняття певною категорією фахівців, керівників.

Ступінь узагальнення (згортання) інформації визначає рівень деталізації інформації, що передається, це впливає на рівень деталізації та специфічність інформації, що передається.

Існує три рівні узагальнення (згортання) інформації:

1. Детальний рівень. На цьому рівні передається докладна інформація з усіма деталями та конкретними фактами, це найбільш докладний рівень інформації, який може бути корисним при проведенні детального аналізу або дослідження.
2. Середній рівень. На цьому рівні інформація є більш узагальненою та сконцентрованою. Вона включає основні факти та важливі аспекти, але не розкриває всіх деталей, цей рівень може бути використаний для швидкого ознайомлення з темою або загального розуміння ситуації.
3. Загальний рівень. На цьому рівні інформація є ще більш узагальненою, що передає основні пункти, основні тенденції та загальні узагальнення. Цей рівень підходить для широкого розуміння ситуації без глибокого дослідження.

Ступінь узагальнення (згортання) інформації залежить від контексту та потреби отримувача. В деяких випадках потрібна детальна інформація для

розуміння складної проблеми або прийняття важливих рішень, тоді як в інших випадках може бути достатньо загального огляду для швидкого орієнтування в ситуації.

Наприклад, якщо розрахунок показує, що інформаційна потреба начальника відділу в міністерстві відповідає 40 друкованим аркушам (кожний друкований аркуш - це 40 тис. знаків, приблизно 20-25 сторінок машинописного тексту), а його фізичні можливості по її використанню не перевищують 20 друкованих аркушів, то коефіцієнт узагальнення інформації повинен бути 0,5 (20/40). З цього витікає, що начальник відділу повинний мати не менше половини вихідного обсягу інформації в згорнутому вигляді. У протилежному випадку частина потрібної інформації залишиться невикористаною.

У залежності від джерела відомостей про інформаційні потреби методи вивчення поділяють на *прямі і непрямі*.

Під ***прямими*** розуміють методи взаємодії (у тому числі опосередковані) із фахівцями - користувачами інформації. До цих методів відносять:

- *анкетування;*
- *інтерв'ювання;*
- *використання рубрикаторів;*
- *використання карт зворотного зв'язку;*
- *використання уніфікованих бланків-запитів або технічних завдань на інформаційне обслуговування.*

Непрямі (документальні) методи базуються на аналізі документальних джерел інформації.

Вивчення інформаційних потреб в міжнародних відносинах може вимагати специфічних методів дослідження, які враховують особливості цієї галузі. Ось декілька методів, які можуть бути використані при дослідженні:

Аналіз документів. Цей метод включає огляд різних документів, таких як міжнародні договори, звіти, статистика та інші публічні матеріали, що дозволяє зрозуміти та вивчити інформаційні потреби, пріоритети та тенденції в міжнародних відносинах.

Експертні опитування. Цей метод включає консультації з експертами та практиками в галузі міжнародних відносин. Шляхом опитування фахівців можна отримати інсайти та експертну думку щодо потреб у певній інформації, основних тенденцій та проблем в сфері.

Дослідження ринку. Цей комплекс методів включає збір даних і проведення дослідження для визначення ринкових тенденцій, поведінки учасників міжнародних відносин та їхніх інформаційних

потреб, це може включати опитування різних зацікавлених сторін, аналіз конкурентів, оцінку попиту на різні типи інформації та інше.

Спостереження. Цей метод включає спостереження за поведінкою та активностями в сфері міжнародних відносин, такими як участь у конференціях, форумах, дипломатичних зустрічах тощо, це дозволяє спостерігати, як люди шукають, обмінюються та використовують інформацію у міжнародному контексті.

Експерименти та пілотні проекти. Цей метод включає проведення експериментів або пілотних проектів для вивчення відповідей на конкретні запитання або проблеми в міжнародних відносинах, це може включати тестування нових методів комунікації, збору даних або впровадження нових інформаційних ресурсів.

Ці методи можуть використовуватися окремо або в поєднанні, залежно від цілей дослідження та доступних ресурсів. Важливо враховувати специфіку міжнародних відносин, такі як міжкультурні розбіжності та політичні особливості, при застосуванні цих методів.

Джерела і канали отримання міжнародної інформації

Розрізняють два види джерел інформації:

- *документальні;*
- *фактографічні.*

Поняття ***документ*** використовують для визначення об'єктів, що мають на будь-якому матеріальному носії (папері, кіноплівці, магнітній стрічці тощо) інформацію за допомогою певної знакової системи, призначену для передачі в просторі і часі.

Фактографічні джерела інформації містять інформацію у вигляді конкретних фактів, подій або їхньої сукупності, необов'язково зафіксовані на матеріальному носії. ***Факт*** - деяка достовірна, одинична подія або явище, конкретний об'єкт, поданий докладним описом своїх характерних рис і властивостей.

У системі комунікацій між автором і користувачем інформації документ і факт є ***джерелами інформації***. З їхньою допомогою знання, отримані творцем інформації в процесі будь-якого типу діяльності (наукової, суспільної, виробничої й ін.) збільшують обсяг знань користувача інформації.

Між документальними і фактографічними повідомленнями є багато спільного. Фактографічні повідомлення, також як і документальні, можуть бути зафіксованими на матеріальному носії, переміщатися в просторі і часі, бувають простими і складними. Будь-яке фактографічне повідомлення може бути подане у вигляді документа. Це дозволяє співвідносити їх, як часткове

і ціле. Один документ може містити один або декілька фактів, але в окремих випадках може їх не мати зовсім. Документ, як правило, на відміну від факту, має надлишкову інформацію.

Фактографічні повідомлення створюються в результаті реєстрації відомостей про факти або шляхом витягу фактів і відомостей із документів у результаті їхньої аналітико-синтетичної обробки.

У практиці інформаційної діяльності документи поділяють на *первинні і вторинні*.

Вважається, що в ***первинних документах*** наводяться безпосередні результати спостережень, наукових досліджень, нові відомості або нові осмислювання відомих ідей і фактів, а у ***вторинних документах*** - результати аналітико-синтетичної і логічної обробки одного або декількох первинних документів або відомості про них.

Документи поділяють також на *опубліковані і неопубліковані*.

Опубліковані документи подають відомості за допомогою друку, проходять тиражування і, як правило, офіційну реєстрацію. Розрізняють *авторські й офіційні опубліковані документи*. До ***авторських опублікованих документів*** відносять розробки з вказівкою прізвищ конкретного автора (авторського колективу), до ***офіційних опублікованих документів*** - матеріали законодавчого, нормативного або директивного характеру.

Каналами поширення первинних документів є видання різних видів.

Видання - продукт, що має самостійне поліграфічне оформлення, який пройшов редакційно-видавничу обробку, має установлені вихідні відомості і призначений для передачі інформації, що знаходиться в ньому.

За структурою видання поділяють на *моновидання та збірники*.

За призначенням видання поділяють *на наукові, навчальні, науково-популярні, політичні* тощо.

Серед ***неопублікованих документів*** необхідно відзначити:

- *звіти;*
- *пояснювальні записки;*
- *переклади з іноземних видань;*
- *дисертації й автореферати;*
- *депоновані рукописи;*
- *протоколи і рішення адміністративних, вчених рад і інших колегіальних органів, організацій, установ, відомств*.

Вторинні інформаційні документи виконують дві основні функції:

1. оперативно повідомляють користувачів про появу первинних документів;
2. у стиснутому вигляді викладають зміст первинних документів.

Вторинні документи публікуються в *інформаційних виданнях*.

До числа ***інформаційних видань*** відносять видання, що містять систематизованої відомості про опубліковані і неопубліковані роботи у формі, зручній для швидкого знайомства з ними, і випущені органами, установами й організаціями інформаційного обслуговування.

За характером поміщеної інформації і цільового призначення інформаційні видання поділяють на:

- *бібліографічні;*
- *реферативні;*
- *оглядові.*

Бібліографічне видання - бібліографічний посібник у формі неперіодичного, серійного або періодичного видання, що має сукупність бібліографічних описів, об'єднаних за певною ознакою.

Реферативні видання містять анотації та реферати.

Анотацією називають текст, що коротко розкриває центральну тему або предмет якогось документа.

Реферат - стислий виклад змісту документа або його частини. Він включає основні фактичні відомості і висновки, необхідні для первинного знайомства з документом і визначення доцільності звертання до нього.

Оглядові видання - найбільше доконаний вид вторинних документів, що повно і кваліфіковано висвітлюють не окремі документи, а всю тему в стислому й узагальненому вигляді. Основна частина оглядового видання - один або декілька оглядів, що є результатом інформаційного, наукового, техніко-економічного аналізу відомостей, викладених у документальних джерелах. Огляд у стислій формі подає систематизовані відомості та наукові узагальнення з розглянутих питань: про їхній стан, рівні і тенденції розвитку, з аргументованою критичною оцінкою, висновками і рекомендаціями.

У залежності від глибини аналізу й узагальнення первинних документів оглядові видання поділяють на *реферативні й аналітичні*.

Відношення інформативності документа до його інформаційної ємності характеризує ***інформаційну щільність документа.*** Інформаційна щільність документа залежить від мови і стилю автора. Популярність і доступність викладу полегшує сприйняття, але розтягують текст і знижують інформаційну щільність. Інформаційна щільність документа завжди менше одиниці і до деякої міри характеризує цінність (корисність) документа для конкретного користувача.

Інформаційна щільність документа відображається у відношенні обсягу інформації, яка міститься в документі, до його загального обсягу або розміру, це вказує на те, наскільки багато інформації включено в документ на одиницю простору або часу.

Інформаційна щільність може бути визначена за допомогою таких показників:

Обсяг інформації. Це кількість даних, фактів, деталей, аргументів, прикладів та інших елементів інформації, які містяться в документі. Чим більша кількість інформації міститься на обмеженому просторі або в обмежений період часу, тим вища інформаційна щільність.

Концентрація інформації. Це ступінь зосередженості інформації в документі, якщо документ містить значну кількість інформації на обмеженому просторі, він має високу концентрацію інформації і, отже, високу інформаційну щільність.

Розмір документа. Розмір документа вказує на його фізичні або цифрові характеристики, такі як кількість сторінок, об'єм пам'яті, тривалість аудіо або відеофайлу тощо. Чим більший обсяг інформації міститься в документі при обмеженому розмірі, тим вища інформаційна щільність.

Використання форматування та структурування. Ефективне використання форматування, заголовків, підрозділів, списків, таблиць та інших структурних елементів може сприяти підвищенню інформаційної щільності документа, це дозволяє зберегти інформаційний обсяг, але розміщувати його більш організовано і легко сприймати без зайвих деталей. Наочна демонстрація завжди є більш інформаційно щільною ніж текстове представлення.

Використання відповідних термінів та скорочень. Використання спеціалізованої термінології та скорочень може допомогти передати більше інформації в обмежений обсяг. Це особливо важливо в технічних, наукових або професійних текстах

Інтеграція мультимедійних елементів. Включення фотографій, графіків, діаграм, відео або аудіо матеріалів може додати додатковий обсяг інформації до документа без збільшення його текстової частини.

Враховуючи ці фактори, інформаційна щільність документа може бути різною, від високої до низької, в залежності від того, наскільки ефективно вдалося передати обсяг інформації на обмежений простір або час.

Для того, щоб джерела міжнародної інформації ефективно виконували головну задачу - передавати факти міжнародної обстановки, до них пред'являються такі **вимоги**:

- **оперативність** (подача інформації в найбільше короткі строки);
- **повнота** (наявність істотних даних, що характеризують предмет повідомлення з усіх можливих аспектів);
- **новизна** (наявність нових даних, не відомих раніше);
- **надійність** (відсутність або мінімум відхилень у порівнянні з фактичним станом предмета вивчення);
- **стислість** (мінімально можливий обсяг повідомлень).

Взаємозв'язок джерел і каналів міжнародної інформації

Існує п’ять основних каналів отримання міжнародної інформації6

Канал "Текст". Це основний канал отримання інформації, який включає письмові джерела, такі як документи, звіти, прес-релізи, статті, книги, наукові дослідження та інше. Інформація передається через письмовий текст, що дозволяє отримати докладну і структуровану інформацію.

Аудіо-відеоканал. Це канал отримання інформації, що передається у формі аудіо- та відеозаписів. Це можуть бути промови, інтерв'ю, новинні відео, радіопередачі, подкасти та інші форми мультимедійного контенту. Цей канал дозволяє отримати інформацію в звуковій та візуальній формі, що допомагає краще сприймати і зрозуміти матеріал.

Канал «Діалог». Це форма комунікації, в якій інформація обмінюється між двома або більше сторонами через взаємну комунікацію. Це можуть бути переговори, консультації, дипломатичні зустрічі, форуми, конференції та інші форми обговорення та обміну думками. Діалог дозволяє отримати інформацію від прямих джерел та сприяє встановленню взаєморозуміння та співпраці

Канал "Експерт". Це канал отримання інформації через експертів, які мають спеціалізовані знання і досвід у певній галузі. Інформація передається через консультації, експертні огляди, наукові статті, доповіді тощо. Експертний канал дозволяє отримати глибокі та авторитетні знання від висококваліфікованих фахівців.

Канал "Джокер". Це нестандартний канал отримання інформації, який включає неочікувані джерела та диверсифіковані методи отримання інформації. Це можуть бути соціальні мережі, блоги, неформальні зустрічі, громадські заходи, художні твори та інші незвичні джерела інформації. Канал "Джокер" дозволяє отримати неочікувану або нетрадиційну інформацію, яка може бути цінною в контексті міжнародних відносин.

1. ***Канал "Текст"*** (передає до 60-80% інформації) і містить джерела:

Офіційні документи:

- держави;
- інших країн;
- міжнародних організацій, спілок.

Масові публікації:

- місцева преса(регіональна і галузева);
- національна преса;
- міжнародна преса.

Спеціальні видання (прес-релізи, огляди).

Наукові видання:

- матеріали конференцій, семінарів, симпозіумів;
- літописи;
- спеціальні тематичні збірники;
- каталоги виставок, ярмарків.

Автоматизовані бази даних.

2. ***Аудіо-відеоканал*** (адресат одержує до 20-30% інформації):

Радіопрограми.

Телепрограми.

3. ***Діалог*** (адресат одержує до10-20% інформації). Джерела:

Співробітники своєї організації.

Співробітники інших організацій.

Представники інших країн.

Рекламні агентства, центри суспільних зв'язків.

Семінари, конференції, ярмарки, салони, виставки.

4. ***Канал "Експерт"*** (забезпечує до 5-10% інформації). Джерела:

Консультанти.

Експерти.

5. ***Канал "Джокер"*** (забезпечує до 1-5% інформації).

Випадкова інформація.

Отримання міжнародної інформації широким загалом може здійснюватися за допомогою найпоширеніших джерел.

Засоби масової інформації. Це включає телевізійні, радіо-, друковані, інтернет-засоби масової інформації, які постачають новини і аналітику з усього світу. Ці джерела можуть бути загальними, такими як міжнародні новинні агентства або спеціалізованими виданнями, що спеціалізуються на певних аспектах міжнародних відносин.

Державні органи влади. Державні органи, такі як Міністерство закордонних справ, посольства та консульства надають інформацію

про зовнішньополітичні події, урядові рішення, міжнародні договори та інші важливі питання в міжнародних відносинах.

Міжнародні організації. Організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС), НАТО та інші, мають свої веб-сайти, документи, звіти та інші джерела, які надають інформацію про свою діяльність, прийняті рішення та стан справ у світі.

Академічні джерела. Університети, дослідницькі інститути та інші академічні установи проводять дослідження в галузі міжнародних відносин і публікують свої результати у наукових журналах, монографіях та інших академічних джерелах.

Міжнародні конференції та семінари. Участь у міжнародних конференціях, семінарах і форумах дозволяє отримати нову інформацію, обмінятися досвідом і взаємодіяти з експертами та представниками різних країн.

Інтернет та соціальні мережі. Інтернет надає доступ до великої кількості інформації з усього світу. Веб-сайти міжнародних організацій, урядові портали, академічні ресурси, блоги та соціальні мережі можуть бути цінними джерелами міжнародної інформації.

Монографії та наукові статті. Література з міжнародних відносин, політичних наук та інших відповідних галузей, мемуари політичних діячів, все це надає детальні інформацію, аналіз та дослідження на різні теми.

Ці джерела та канали можуть бути використані окремо або в поєднанні для отримання широкого спектру інформації з міжнародних відносин. Важливо критично оцінювати джерела та перевіряти їх достовірність та авторитетність

Інформаційний пошук

Інформаційний пошук - обов'язковий етап задоволення інформаційних потреб користувача. Він охоплює весь діапазон комунікацій, що виникає між людиною і масивом інформації.

Під ***інформаційним пошуком*** розуміють сукупність логічних і технічних операцій, кінцева мета яких - пошук документів (текстів), відомостей про них, фактів, даних, релевантних до запиту користувача.

Інформаційний пошук - це процес знаходження та вибору необхідної інформації з різних джерел і джерел інформації. Він включає в себе систематичне збирання, аналіз і оцінку інформації, що дозволяє знайти необхідну інформацію з метою виконання конкретного завдання або задачі.

Процес інформаційного пошуку включає наступні кроки:

1. Визначення потреби в інформації. Це перший крок, в якому визначається, яку саме інформацію потрібно знайти. Чітко сформульоване завдання пошуку допоможе зосередитися на важливій інформації та уникнути зайвого перегляду.
2. Вибір джерел інформації. Для знаходження потрібної інформації потрібно вибрати відповідні джерела, такі як бази даних, бібліотеки, веб-сайти, наукові журнали тощо. Важливо враховувати авторитетність джерел та їхню актуальність.
3. Застосування методів пошуку. Використовуйте різні методи пошуку, такі як ключові слова, фрази, фільтри, дати тощо, щоб знайти відповідну інформацію. Також можна використовувати розширені пошукові опції, які дозволяють точніше визначити критерії пошуку.
4. Оцінка інформації. Після знаходження інформації слід оцінити її достовірність, актуальність та релевантність до потреби, це допоможе вам відфільтрувати неперевірену або неактуальну інформацію та сконцентруватися на найбільш цінній.
5. Організація інформації. Після отримання необхідної інформації рекомендується організувати її таким чином, щоб вона була легко доступна і зрозуміла. Це може включати створення структурованих файлів, використання маркерів, закладок, створення заміток тощо.
6. Аналіз та використання інформації. Після отримання необхідної інформації, потрібно провести аналіз, визначити ключові відомості та їх відношення до завдання або дослідження. Використання зібраної інформації для прийняття рішень, підготовки звітів, написання наукових робіт тощо.

Комбінація цих кроків дозволяє ефективно здійснювати інформаційний пошук та отримувати необхідну інформацію для вирішення завдань у сфері міжнародних відносин.

Основним поняттям інформаційного пошуку є ***поняття релевантності***, тобто ступеня відповідності пошукового документа запиту користувача.

У залежності від мети пошуку розрізняють:

- ***пошук документальний***, тобто пошук відомостей про документ або пошук документа; пошук
- ***фактографічний,*** тобто пошук даних, фактів, відображених у документах.

За засобами пошуку документальний і фактографічний не відрізняються, різниця полягає в змістовній стороні пошуку: у першому випадку шукають власне документ або відомості про нього, а в другому - факт, відображений у документі.

У кожному виді пошуку по різному використовують семантику документа. За цією ознакою розрізняють пошук:

- формально-механічний;
- семантичний;
- ситуаційний.

Формально-механічний пошук застосовують у роботі з картковими каталогами, коли шукають адресу (шифр) або бібліографічний опис документа, а також у найпростіших механізованих і автоматизованих інформаційно-пошукових системах.

При ***семантичному пошуку*** зміст документа виражається штучно створеною мовою, яку називають інформаційно-пошуковою. Користуючись цією мовою, початковий документ скорочують різноманітними засобами, які певним чином відображають зміст, тобто створюють замінник документа, що називається пошуковим образом документа. Такий же замінник створюють для запиту. У цьому випадку він називається пошуковим образом запиту . Використання пошукових образів замість документів і запитів дає можливість зберігати в пам'яті ЕОМ великі масиви інформації. Пошук відбувається шляхом зіставлення пошукових образів запиту і документів за відповідними правилами. Пошук програмним засобом підвищує його оперативність, але при цьому можуть бути втрачені релевантні документи, а також частково можуть видаватися документи не релевантні запиту.

Ситуаційний пошук передбачає більш глибоку значеннєву переробку документів і інформації, коли логічним опрацюванням з існуючої інформації утвориться нова. Такий пошук здійснюється в інформаційно-логічних системах.

Методи пошуку використовують усі канали (4k+1) і різноманітні форми:

1. ***4k+1 у формі " дощ, що мрячить,"*** - метод, що використовується при нормальному функціонуванні служби інформації. Щодня, одноманітно відбувається пошук інформації.
2. ***4k+1 у формі "гроза"*** - метод пошуку інформації при обмеженні на час пошуку. При цьому необхідно перевірити наявність інформації в існуючих базах.
3. ***Вихід на сімейство джерел*** використовують при необхідності повторного огляду інформації, забезпечення її достовірності.
4. ***Метод "Стежина інформації"*** застосовують при пошуку інформації шляхом аналізу посилань на джерела інформації.

Існує кілька методів інформаційного пошуку, які можуть бути використані для знаходження потрібної інформації. Ось декілька основних методів:

1. ***Пошук за ключовими словами.*** Цей метод використовується в пошукових системах, базах даних та інтернет-ресурсах. Ви вводите ключові слова або фрази, які пов'язані з вашою темою або запитом, і отримуєте результати, які містять ці ключові слова
2. ***Пошук за джерелами.*** Цей метод передбачає специфічний пошук на основі конкретних джерел інформації, таких як наукові журнали, електронні бази даних, бібліотеки, офіційні веб-сайти тощо. Пошук спрямовується на ці джерела для отримання відповідної інформації.
3. ***Пошук за фільтрами.*** Цей метод дозволяє використовувати фільтри для точного визначення критеріїв пошуку, можна фільтрувати результати за часом, мовою, країною, авторством, типом джерела тощо. Це допомагає скоротити обсяг результатів і зосередитися на більш специфічних даних.
4. ***Систематичний огляд літератури.*** Цей метод використовується в наукових дослідженнях і передбачає аналіз наукових публікацій, дисертацій, книг і т. д. з метою зібрати інформацію про вже проведені дослідження і відкриття в певній галузі.
5. ***Експертні консультації.*** Цей метод використовується для отримання інформації від експертів в певній галузі, можна звернутися до фахівців, вчених, викладачів або інших досвідчених людей, які можуть надати консультації та поради з певного питання або теми.
6. ***Мережевий пошук.*** Цей метод передбачає використання мережі професійних контактів та спільнот для отримання інформації, можна звернутися до колег, друзів, співробітників або інших осіб у вашій галузі, щоб отримати рекомендації, посилання або інформацію з першоджерел.

Комбінування цих методів допомагає здійснити ефективний пошук інформації, що відповідає потребам та допомагає знайти найбільш актуальну та цінну інформацію. Важливо використовувати різноманітні джерела та методи для отримання широкої та різноманітної інформації.

Контрольні запитання

1. *Основні види інформаційних потреб в міжнародних відносинах.*
2. *Що таке інформаційні потреби.*
3. *Класифікація комунікації.*
4. *Визначте основні характеристики міжнародних комунікацій.*
5. *Дайте визначення користувачеві інформації.*
6. *Визначить чинники формування інформаційних потреб.*
7. *Визначить основну задачу комунікацій.*

8. *Види джерел інформації.*
9. *Рівні узагальнення (згортання) інформації.*
10. *Дайте визначення поняттю інформаційний пошук.*
11. *Проаналізуйте процес інформаційного пошуку.*
12. *Види інформаційного пошуку.*
13. *Охарактеризуйте основні методи інформаційного пошуку.*
14. *Охарактеризуйте поняття інформаційної щільності документа.*
15. *Визначить основні вимоги до джерел міжнародної інформації.*
16. *Охарактеризуйте основні канали отримання міжнародної інформації.*
17. *Проаналізуйте найпоширеніші джерела отримання міжнародної інформації широкою аудиторією.*

Теми для обговорення

1. *Роль комунікації в суспільстві та її особистий, професійний та громадський контексти.*
2. *Дослідить об'єктивний та суб'єктивний характер інформаційних потреб в міжнародних відносинах.*
3. *Чому комунікація є основним інструментом в системі міжнародних відносин.*
4. *Охарактеризуйте поняття комунікація, як базовий концепт життєдіяльності суспільства.*
5. *Охарактеризуйте поділ документів у практиці інформаційно-аналітичної діяльності.*
6. *Охарактеризуйте основні методи вивчення інформаційних потреб в міжнародних відносинах.*

Завдання для самостійної роботи

1. *Охарактеризуйте основні елементи комунікації.*
2. *Охарактеризуйте модель комунікації Якобсона*
3. *Охарактеризуйте функцій комунікації:*
4. *Охарактеризуйте модель комунікації Шеннона-Вівера*
5. *Охарактеризуйте модель комунікації Ньюкома*
6. *Від яких чинників залежать інформаційні потреби органів влади?*
7. *Від яких чинників залежать інформаційні потреби людини?*
8. *Охарактеризуйте показник ступінь узагальнення (згортання) інформації.*
9. *Охарактеризуйте основні канали поширення первинних документів.*
10. *Охарактеризуйте основні канали поширення вторинних документів.*

ТЕМА 5. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СТАН ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ПОЛОЖЕННЯ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ: СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Держава є суверенною політичною, територіальною та організаційною одиницею, яка здійснює владу та управління на певній території та встановлює закони та правила для своїх громадян.

Держава - це політично-територіальна організація, яка має суверенітет, контролює певну територію і населення та володіє владою, щоб приймати рішення та здійснювати контроль над своїми внутрішніми справами, вона визначає правила, закони та норми поведінки для свого населення і забезпечує порядок і стабільність на своїй території.

Держава має свою мету та функції, які включають забезпечення безпеки, захист прав і свобод громадян, забезпечення громадського порядку, здійснення соціальної політики, розвиток економіки та інфраструктури.

До основних характеристик держави включають:

Суверенітет. Держава має повну владу та незалежність на своїй території, вона визначає свою внутрішню та зовнішню політику, законодавство та здійснює контроль над своїми ресурсами.

Територія. Держава має конкретну територію з визначеними кордонами, на якій здійснюється її суверенітет, вона включає землю, воду, повітря та всі природні ресурси, що знаходяться на її території.

Населення. Держава має постійне населення, яке проживає на її території, громадян держави, які наділені правами та мають обов'язки перед державою.

Правову систему. Держава має встановлену правову систему, яка включає Конституцію, закони та інші нормативні акти. Ця система регулює взаємини між державою та громадянами, а також внутрішні відносини в державі.

Владу. Держава створює спеціальні органи влади, які здійснюють управління та контроль над державними справами: сюди відносять виконавчу, законодавчу та судову владу, які здійснюють різні функції згідно з конституційними повноваженнями та відповідальні за управління державою та прийняття рішень.

Здатність забезпечувати безпеку та порядок. Держава відповідає за забезпечення безпеки свого населення та підтримання громадського порядку. Вона повинна мати власні правоохоронні органи, військові сили та інші структури, що забезпечують безпеку і правопорядок.

Міжнародне визнання. Держава повинна бути визнана іншими державами та повинна мати встановлені дипломатичні відносини з ними. Це важливий аспект, який підтверджує статус держави на міжнародній арені.

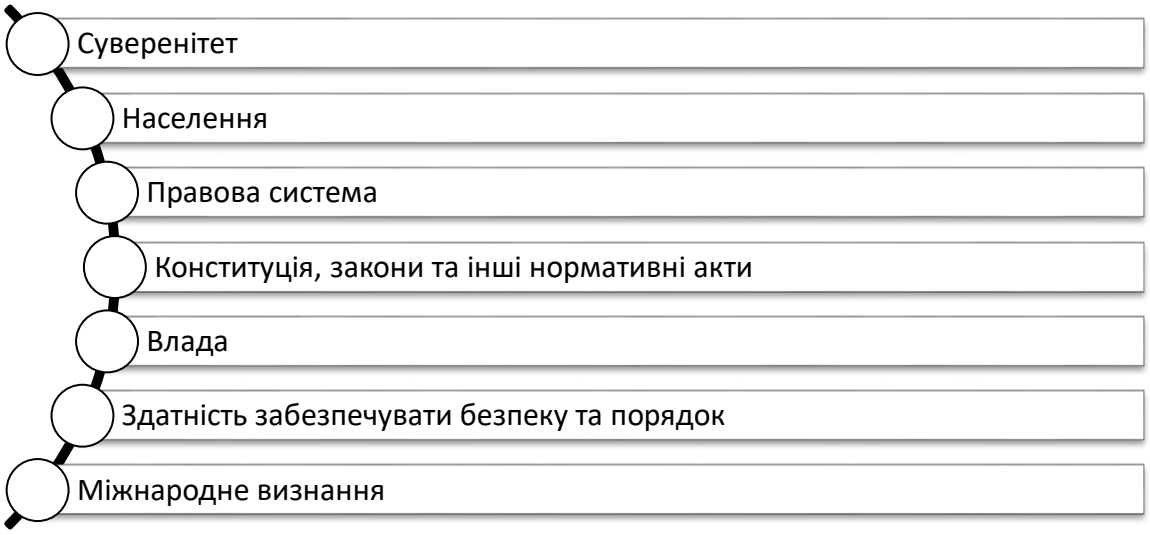

Рис.5.1. Основні характеристики держави

Держава також відповідає за забезпечення соціального, економічного та культурного розвитку свого населення, забезпечення безпеки та оборони, управління економікою та інфраструктурою, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та багато інших аспектів суспільного життя. Важливо відзначити, що конкретні ознаки та характеристики держави можуть варіюватись в залежності від політичної системи, культурних традицій та історичних умов кожної конкретної держави.

Загальна характеристика держави визначається її суверенітетом, територією, населенням, правовою системою, органами влади та їх функціями. Кожна держава може мати свою специфічну структуру та організацію, але ці характеристики є загальними для більшості держав у світі.

Комплексна система функціонування держави включає в себе різноманітні складові та елементи, які співпрацюють між собою для забезпечення ефективного управління та функціонування держави.

Основні складові цієї системи включають:

1. Загальна характеристика держави.
2. Внутрішні складові системи функціонування держави.
    a. Характеристика держави за сферами її функціонування.
3. Зовнішні складові системи функціонування держави.
    a. Характеристика держави у її взаємодії з іншими акторами міжнародних відносин.

До загальних характеристик держави зазвичай включають:

Символи держави. Символи держави є важливими для визначення та ідентифікації держави, а також підтримки її національної свідомості та гордості. Вони відображають національну символіку, історичні та культурні цінності держави та включають такі елементи:

- державний прапор. Це основний символ держави, який відображається на полотнищі зазвичай прямокутному. Він може мати різні кольори, смуги, емблеми або інші характеристики, що відрізняють його від прапорів інших держав.
- державний герб. Це символічне зображення, яке представляє державу. Герб може включати емблеми, символи, тварин, рослини або інші елементи, які мають сакральне історичне або культурне значення для держави та її населення;
- державний гімн. Це музичний твір, який служить офіційною мелодією держави. Гімн може мати слова або бути інструментальним, він виконується при офіційних заходах та символізує національний дух, єдність та суверенітет;
- державний геральдичний знак. Це символ або емблема, що використовується для ідентифікації держави. Він може бути використаний на документах, марках, монетах або інших предметах, що мають державну підтримку (використовується як правило в монархіях);
- державний девіз. Це коротке фразове висловлювання, яке символізує основні цінності або принципи держави. Девіз може бути використаний на гербі, прапорі, монетах або в офіційних документах.

Територія. Територія є одним з основних елементів держави, який визначає її просторові межі, суверенітет, ресурси та можливості розвитку. Основні аспекти території включають:

- межі, які визначають її територіальний обсяг, ці межі можуть бути природними (річки, гори, моря) або штучними (кордони, договори між державами);
- ресурси, територія держави може містити різноманітні природні ресурси, такі як земля /ґрунти, водні ресурси, мінеральні багатства, ліси тощо, ці ресурси можуть бути використані для економічного розвитку держави і забезпечення потреб її населення.

Населення. Населення є однією з важливих характеристик держави. Воно визначає кількість громадян, які проживають на території держави та становлять її населення. Населення є важливим ресурсом для держави,

оскільки воно становить суспільство, яке забезпечує робочу силу, культурну різноманітність та інтелектуальний потенціал. Ефективне управління населенням та забезпечення його потреб є важливими завданнями держави. Основні аспекти населення як характеристики держави включають:

- кількість. Це кількість осіб, які проживають на території держави. Кількість населення може бути різною і змінюватися з часом через природний приріст (народження мінус смертність) та міграцію (переселення в межах країни або з інших країн);
- демографічні характеристики. Населення держави може бути характеризоване за такими факторами, як вікова структура, стать, етнічний склад, релігійна приналежність та інші демографічні характеристики, ці фактори впливають на соціокультурну динаміку та розвиток держави;
- розміщення. Населення може бути розподілене по різних регіонах або територіальних одиницях в межах держави. Розміщення населення може мати велике значення для розвитку інфраструктури, економічного потенціалу та рівня доступності різних послуг для населення та рівня професійної зайнятості;
- соціальні та економічні характеристики. Населення визначає соціальні та економічні характеристики держави, такі як рівень освіти, зайнятість, рівень життя, соціальні нерівності, стан здоров'я тощо. Ці фактори впливають на соціально-економічний розвиток держави та якість життя її населення.

Державний устрій. Державний устрій є важливою характеристикою держави, оскільки він визначає спосіб організації та функціонування державних інституцій, політичних систем, взаємовідносин між владою та громадянами. Він визначає, яким чином влада переходить від одних осіб до інших, як утворюється влада та приймаються рішення у суспільстві, відображає ступінь розподілу влади між центральними та регіональними рівнями управління та визначає, яка роль держави відведена в регулюванні суспільних процесів та забезпеченні громадського благополуччя.

Ці аспекти державного устрою можуть варіюватися в різних країнах, визначаючи особливості політичного, правового та соціального середовища, в якому функціонує держава

Політичний режим - це спосіб організації політичної влади і функціонування політичної системи в державі, він визначає, як влада здійснюється, які правила і процедури прийняття рішень і як забезпечується політична стабільність.

Основні типи політичних режимів:

- демократія. Демократія передбачає владу народу або представницький характер уряду, вона включає громадянські свободи, права і можливість громадян брати участь у політичному процесі, включаючи вибори та утворення уряду;
- автократія. Автократія передбачає концентрацію влади в руках однієї особи або групи людей, у цьому типі режиму відсутня або обмежена участь громадян у прийнятті рішень і політичному процесі.
- авторитаризм. Авторитарний режим характеризується сильною централізацією влади і обмеженнями на громадянські свободи. Влада зосереджена в руках обмеженої групи людей, і громадяни не мають широких можливостей для участі у політичному процесі;
- тоталітаризм. Тоталітарний режим передбачає повний контроль і диктатуру над громадянами. Влада контролює всі сфери життя, включаючи політику, економіку, культуру та особисте життя громадян. Громадяни не мають свободи виразу, вибору і участі у політичних процесах.

Форма правління визначає спосіб організації і функціонування влади в державі. Існують різні форми правління, кожна з яких має свої особливості. Основні форми правління включають:

- монархія. У монархії голова держави є монархом, королем або імператором і влада передається у спадок;
- республіка. У республіці голова держави обирається або призначається на певний термін як правило обмежену кількість разів. Республіка може мати президентську форму правління, де голова держави (президент) має значні повноваження, або парламентську форму правління, де роль голови держави є більш представницькою або церемоніальною, а всі управлінські функції покладено на парламент, який обирає голову уряду, або форма правління може бути змішаною, парламентсько-президентською;
- конституційна монархія. Конституційна монархія поєднує елементи монархії та республіки. Глава держави є монархом, але його повноваження обмежені конституцією або іншими правовими актами. Фактична влада належить парламенту або іншим політичним органам, а монарху належать церемоніальні функції;
- диктатура. У диктатурі всю владу контролює одна особа або мала група людей, в такій країні не проводяться демократичні вибори і не існує реального контролю влади з боку громадян. Диктаторський режим характеризується авторитарним контролем і обмеженнями на громадянські свободи.

Форма державного устрою є важливою характеристикою держави, оскільки вона визначає організацію та функціонування державних інститутів, розподіл влади між центральними та регіональними рівнями держави та механізми прийняття рішень.

Основні характеристики цих форм державного устрою такі:

- унітарна держава. В унітарній державі влада централізована та концентрована в центральному уряді. Регіональні чи місцеві органи влади мають обмежені повноваження, які їм надаються центральною владою, рішення приймаються на центральному рівні та передаються для виконання на місцеві рівні;
- федеративна держава. У федеративній державі влада розподіляється між центральним урядом та регіональними одиницями (штатами, землями, провінціями тощо), які мають певну автономію. Центральний уряд має визначені повноваження, а регіональні одиниці зберігають свою внутрішню владу та компетенції. Федеративна держава базується на принципі децентралізації та поділу влади між центром та регіонами.
- Конфедеративна держава. В конфедеративній державі влада зосереджена в руках регіональних одиниць, а центральний уряд володіє обмеженими повноваженнями, які йому делегують регіони. Регіональні одиниці зберігають широку самостійність і мають право вето на рішення центрального уряду. Конфедерація ґрунтується на принципі децентралізації влади та обмеженості повноважень центрального органу, як правило з кола досить обмежених питань, як то оборона, монетарна політика тощо.

Політична система - це комплекс взаємозв'язаних політичних інститутів, правил, процедур та норм, які регулюють взаємодію політичних суб'єктів у державі. Вона визначає спосіб організації та функціонування політичної влади, процеси прийняття рішень та розподіл політичного впливу

Основні типи політичних систем включають

- монопартійна система. У монопартійній системі одна політична партія або коаліція партій має монопольний контроль над політичною владою. Інші політичні партії можуть бути заборонені або обмежені у своїй діяльності;
- двопартійна система. У двопартійній системі політична влада концентрується між двома основними політичними партіями. Інші партії можуть існувати, але зазвичай мають обмежений вплив на політичні процеси;
- багатопартійна система. У багатопартійній системі діє багато політичних партій, які конкурують між собою за політичний вплив.

Уряд може формуватися шляхом утворення коаліцій або утримання більшості в парламенті.

Національна ідея. Національна ідея є важливою характеристикою держави, оскільки вона визначає цінності, цілі та спрямованість суспільства. Це концептуальний фундамент, на якому ґрунтується самобутність та ідентичність держави. Джерелом національної ідеї є поєднання трьох ключових факторів формування нації: історії, культури та релігії, оскільки вони впливають на розвиток держави та самоідентифікації її населення, перетворюючи його в націю. Ось як ці три аспекти впливають на державу:

- ***Історія***:

Історія держави включає в себе події, які відбулися в минулому, формування території, політичні та соціальні зміни, війни та перемоги, це допомагає встановити контекст і розуміння державних інституцій, політичної системи та їх розвитку. Історичні фактори можуть впливати на структуру та функціонування державних інститутів.

Історія також впливає на національну самосвідомість та ідентичність народу. Історичні досягнення, герої та події стають частиною національної пам'яті та національного наративу, сприяючи формуванню єдності та почуття належності до держави, вони створюють спільну пам'ять та наративи, які зближують громадян держави

- ***Культура:***

Культура включає мову, традиції, обряди, мистецтво, літературу, музику та інші прояви народної творчості. Культурні цінності формують ідентичність та цінності держави, а також впливають на її соціальну та економічну діяльність.

Культура має велике значення для самоідентифікації народу та сприяє розвитку національної свідомості та вияву національної ідентичності. Вона підтримує внутрішню згуртованість і гармонію в суспільстві та почуття належності до держави, сприяє розвитку творчості та вияву національної ідентичності а також сприяє міжкультурному діалогу та взаєморозумінню.

- ***Релігія:***

Релігія впливає на світогляд, моральні цінності та систему переконань громадян. Вона може мати великий вплив на політичні, правові та етичні норми держави. Релігійні установи можуть грати важливу роль у суспільному житті, благодійності та соціальній сфері.

Релігійна різноманітність може впливати на соціальний лад та взаємовідносини між різними групами громадян. Крім того, релігія може бути важливим фактором у формуванні національної ідентичності та патріотизму.

Історія, культура та релігія взаємодіють і взаємопов'язані, формуючи національну ідею, унікальну характеристику держави. Вони впливають на політичну, соціальну, економічну та культурну сфери держави, визначають її співвідношення з народом та іншими країнами. Ці три аспекти допомагають зберегти ідентичність народу та зміцнюють внутрішні і зовнішні (через діаспори) зв’язки в державі. Вони є ключовими чинниками, що формують національну самосвідомість, сприяють розвитку культурної спадщини, підтримують соціальну гармонію та формують у громадян національну свідомість.

Рис.5.2. Загальна характеристика держави

При інформаційно-аналітичному дослідженні загальної характеристики держави важливо зосереджуватись на якісних характеристиках її структурних елементів, а не захоплюватись лише статистичними показниками. Цінність цифрового показника при інформаційно-аналітичній роботі зосереджена у вмінні аналітика-міжнародника його пояснити та описати.

Внутрішні складові системи функціонування держави.

Внутрішні складові системи функціонування держави відіграють важливу роль у забезпеченні її ефективного та стабільного функціонування, вони взаємодіють між собою і впливають на розвиток та стан держави, сприяють забезпеченню правової державності, ефективного управління, розвитку економіки, соціального благополуччя, політичної стабільності та сталого розвитку. Ці складові взаємодіють між собою та визначають роль та функції держави в суспільстві. Важливо, щоб держава забезпечувала розвиток і покращення у всіх складових, здатність реагувати на потреби та виклики суспільства.

Характеристика держави за сферами її функціонування.

До основних внутрішніх складових системи держави зазвичай включають наступні сфери:

1. Політична сфера
2. Економічна сфера
3. Соціальна сфера
4. Юридична (правова) сфера
5. Інформаційна сфера
6. Науково-технологічна сфера
7. Екологічна сфера
8. Гуманітарна сфера
9. Військова сфера
10. Сфера ідеології та пропаганди

Політична сфера. Політична сфера включає всі аспекти, пов'язані з управлінням державою, прийняттям політичних рішень і встановленням політичних інституцій, організацію та функціонування політичної системи, забезпечення безпеки, захист прав та свобод громадян. Політична система визначає структуру та механізми влади в державі, вона включає органи державної влади, політичні партії, систему виборів, правові норми та

процедури, що регулюють політичну діяльність. Політична система забезпечує стабільність, рівновагу та регуляцію політичних процесів у державі. До політичних інституцій належать парламент, уряд, президент, судова система та інші органи державної влади, ці інституції забезпечують здійснення політичної влади, прийняття політичних рішень та контроль за їх виконанням. Політичні партії є основними суб'єктами політичної системи, вони представляють різні політичні позиції та ідеології, змагаються за виборців та беруть участь у виборчих процесах. Виборча система визначає правила проведення виборів та виборчий процес. Політична сфера включає активну участь громадян у політичному житті держави, включаючи право на свободу слова, свободу зібрань, право на петиції та інші форми громадської діяльності.

Політична сфера держави визначає спосіб прийняття політичних рішень, розподіл політичної влади та визначає взаємовідносини між державою та громадянами.

Економічна сфера. Економічна сфера охоплює всі аспекти, пов'язані з економічною діяльністю, виробництвом, розподілом та споживанням матеріальних благ та включає регулювання економічних відносин, створення сприятливих умов для економічного розвитку, забезпечення стабільності фінансової системи, формування бюджету та розподіл ресурсів. Економічна система визначає спосіб виробництва, розподілу та споживання матеріальних благ у державі, вона може бути заснована на ринкових принципах, державному регулюванні або комбінації обох підходів. Економічна система впливає на рівень життя населення, забезпечення робочих місць, розвиток підприємництва та інвестиційний клімат у державі. Держава створює сприятливі умови для функціонування підприємств та підтримує розвиток різних галузей економіки, створення підприємницького середовища, регулювання економічних процесів, захист прав власності та підтримку підприємництва. Держава забезпечує функціонування фінансової системи, включаючи банківську систему, фінансові ринки та інвестиційну діяльність. Вона регулює грошово-кредитні відносини, контролює інфляцію, забезпечує стабільність фінансової системи та сприяє економічному розвитку. Держава розробляє економічну політику та регулює економічні процеси з метою забезпечення сталого економічного зростання, зниження безробіття, стабільності цін, забезпечення соціальної справедливості та інших економічних цілей.

Економічна сфера держави визначає рівень розвитку її економіки, добробут громадян, конкурентоспроможність на міжнародному ринку та загальний економічний потенціал держави.

Соціальна сфера. Соціальна сфера включає забезпечення рівного доступу громадян до основних соціальних благ в державі та забезпечення соціальної справедливості та високих соціальних стандартів життя власних громадян, рівний доступ до освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, житла та інфраструктури. Держава встановлює стандарти якості життя і забезпечує рівні можливості для всіх громадян. Соціальна система включає в себе соціальні відносини, інститути та норми, що регулюють взаємодію громадян у суспільстві. Соціальна система сприяє формуванню соціальної солідарності, розвитку людського потенціалу та забезпеченню соціальної справедливості в державі.

Держава встановлює соціальні програми та політики, спрямовані на забезпечення соціального захисту, соціальної підтримки та соціальної справедливості. Це можуть бути програми соціального забезпечення, медичне страхування, пенсійні системи, допомога малозабезпеченим верствам населення та інші. Держава встановлює норми та закони, спрямовані на забезпечення соціальної справедливості та рівності перед законом, що включає боротьбу з дискримінацією, захист прав меншин, рівність статей, визнання прав жінок та прав людей з інвалідністю тощо. Держава створює та підтримує соціальну інфраструктуру та соціальні сервіси, що сприяють комфорту та розвитку населення.

Соціальна сфера має важливе значення для сталого розвитку держави, задоволення потреб населення та забезпечення суспільної стабільності. Вона спрямована на покращення якості життя громадян, забезпечення їхніх потреб у соціальній підтримці, освіті, охороні здоров'я та забезпеченні соціальної справедливості.

Юридична (правова) сфера. Юридична сфера включає створення правової системи, забезпечення дотримання законності, розробку та виконання законодавства, забезпечення правопорядку та правосуддя, захисті прав та свобод громадян, регулюванні взаємин між суб'єктами суспільства та врегулюванні конфліктів. Юридична система встановлює правові норми, правила та процедури, які регулюють поведінку громадян та організацій у державі, вона включає конституцію, закони, судову систему та інші нормативно-правові акти. Юридична система забезпечує захист прав та свобод громадян, забезпечує правопорядок та регулює взаємини між різними

суб'єктами в державі. Юридична сфера заснована на конституції держави, яка встановлює основні принципи державного устрою, права та свободи громадян, розділ влади та інші ключові аспекти. Вона передбачає наявність системи законодавства, яке встановлює правила та норми поведінки, права та обов'язки суб'єктів суспільства та забезпечує дотримання цих законів та правопорядку в державі шляхом створення правоохоронних органів, судової системи, системи правосуддя та інших інститутів, які відповідають за захист прав громадян та накладення невідворотної відповідальності за порушення закону.

Юридична сфера є необхідною для стабільності та розвитку держави. Вона створює правовий фундамент для функціонування економічних, соціальних та політичних сфер суспільства та забезпечує взаємовідносини між суб'єктами держави на основі законності та справедливості.

Інформаційна сфера. Інформаційна сфера включає всі аспекти пов'язані з обробкою, передачею, зберіганням та використанням інформації в державних структурах та взаємодії з громадянами. Вона відіграє важливу роль у сучасному суспільстві і має безпосередній вплив на рівень розвитку держави. Інформаційна система в державі включає державну інформаційну політику, розроблену стратегію та політику в галузі інформації, що включає регулювання інформаційного простору, підтримку розвитку інформаційних технологій, створення інформаційних ресурсів та забезпечення доступу до них. Інформаційна політика спрямована на підвищення ефективності управління, розвитку економіки, підвищення культурного рівня та сприяння інноваційному розвитку держави. Розвиток і використання сучасних інформаційних технологій та засобів комунікації є важливим елементом інформаційної сфери держави. Інформаційні технології дозволяють забезпечити швидкий обмін інформацією, автоматизувати багато адміністративних процедур та покращити доступ до інформаційних ресурсів. Держава повинна забезпечувати вільний доступ громадян до інформації про діяльність державних органів, прийняття рішень та інших публічних процесів, це сприяє прозорості та відкритості в управлінні державою, підвищує довіру громадян до влади та сприяє взаємодії між державою та суспільством. Держава має розробляти відповідні нормативні акти та механізми, які гарантують конфіденційність, цілісність та доступність персональних даних, що збираються та обробляються державними органами та іншими організаціями. Забезпечення інформаційної безпеки є важливим аспектом функціонування держави, сюди включають заходи щодо захисту інформації від несанкціонованого доступу, кібератак, витоку даних та інших

загроз. Захист інформації важливий для збереження державної та приватної конфіденційності, функціонування критичних інфраструктур та забезпечення безпеки громадян

Ці аспекти інформаційної сфери впливають на ефективність управління, розвиток економіки, доступ до інформації та взаємодію між державою та громадянами. Їх належна організація та розвиток є важливими завданнями для забезпечення стійкого розвитку держави.

Науково-технологічна сфера. Науково-технологічна сфера відіграє важливу роль у створенні інновацій, підвищенні конкурентоспроможності та поліпшенні якості життя громадян. Вона включає в себе наукову діяльність, технологічний розвиток, інновації, трансфер технологій та інші аспекти, пов'язані з науковими дослідженнями і їх впровадженням у практику. Розвиток наукових досліджень є основою для науково-технологічного прогресу. Держава сприяє розвитку наукової бази, забезпечуючи фінансування досліджень, створення наукових інститутів та лабораторій, підтримку молодих науковців та сприяння міждисциплінарному співробітництву. Розвиток технологій є не менш важливим аспектом науково-технологічної сфери, це виражається в підтримці створення та впровадження нових технологій, розвитку високотехнологічних галузей, створенню інноваційних підприємств та розробці нових продуктів і послуг. Держава стимулює інноваційну діяльність, надає фінансову та правову підтримку для комерціалізації інноваційних рішень, сприяє створенню інноваційних кластерів та інкубаторів.

Трансфер технологій сприяє передачі технологій з академічної сфери до промисловості та бізнесу, забезпечуючи механізми та програми для комерціалізації наукових розробок і їх використання в реальному секторі економіки. Держава забезпечує розвиток системи вищої освіти, підтримує науково-технічні університети та коледжі, залучає студентів до дослідницької роботи, сприяє підвищенню науково-технічного рівня населення.

Науково-технологічна сфера в державі сприяє розвитку економіки, підвищенню інноваційності, покращенню якості життя громадян, забезпечує конкурентоспроможність на міжнародній арені та створення сприятливих умов для розвитку інших сфер держави.

Екологічна сфера. Екологічна сфера включає в себе усі аспекти, пов'язані з охороною навколишнього середовища, збереженням природних ресурсів, екологічною безпекою та сталим розвитком. Вона включає в себе

всі аспекти, пов'язані з охороною довкілля, управлінням природними ресурсами, екологічною безпекою та сталим розвитком.

Держава здійснює заходи для запобігання забрудненню навколишнього середовища, збереження природних ресурсів та біологічного різноманіття, ці заходи включають прийняття екологічних законів та нормативних актів, контроль за виконанням екологічних стандартів, впровадження екологічних технологій та стимулювання екологічної свідомості серед населення. Держава відповідає за раціональне використання та охорону природних ресурсів, таких як вода, повітря, ліси, ґрунти та інші шляхом розробки стратегій управління ресурсами, контроль за їх використанням, забезпечення економічної ефективності використання ресурсів та збереження їх для майбутніх поколінь Держава забезпечує захист населення від негативних екологічних наслідків, таких як природні катастрофи, забруднення довкілля, радіаційна та хімічна небезпека, для чого створюється система превентивних заходів, розробки планів надзвичайних ситуацій, забезпечення контролю за ризиками та швидким реагуванням на них та всією своєю діяльністю в екологічній сфері держава сприяє реалізації принципів сталого розвитку, які передбачають забезпечення потреб сучасного покоління без погіршення можливостей майбутніх поколінь, розвитку екологічно чистих технологій, енергоефективних систем, сприяння зеленому господарству та екологічно відповідальному споживанню.

Екологічна сфера в державі має велике значення для забезпечення здоров'я та добробуту громадян, збереження біорізноманіття, сталого розвитку та створення екологічно безпечного життєвого простору

Гуманітарна сфера. Гуманітарна сфера включає в себе всі аспекти, пов'язані з соціокультурним розвитком і охоплює різні аспекти, пов'язані з розвитком та забезпеченням добробуту громадян. Держава забезпечує доступ до якісної медичної допомоги та охорони здоров'я для всіх громадян. Це включає розвиток медичної інфраструктури, фінансування медичних закладів, забезпечення медикаментів та лікарських послуг, превентивні заходи та ініціативи з просвіти щодо здорового способу життя.

До цієї сфери також відносять і державну підтримку розвитку культурного життя та збереження культурної спадщини. Держава також працює над збереженням історичних пам'яток та традицій. Держава забезпечує доступ до якісної освіти для всіх громадян, що включає розвиток освітніх програм, підтримку освітніх закладів, створення сприятливих умов для навчання та розвитку громадян, підвищення рівня грамотності та кваліфікації населення, вона сприяє розвитку спорту, організації спортивних

змагань та подій, підтримує спортивну інфраструктуру, спортивні клуби та федерації. Спорт відіграє важливу роль у збереженні здоров'я нації, формуванні позитивних цінностей, творчого підходу та сприяє національній гордості.

Гуманітарна сфера функціонування держави сприяє розвитку людського потенціалу, підвищенню якості життя громадян, зміцненню культурного та соціального вимірів суспільства. Вона створює передумови для розвитку громадянського суспільства, культурного розмаїття та інтелектуального потенціалу нації.

Військова сфера. Військова сфера функціонування держави є життєво важливою складовою її діяльності. Вона включає організацію та управління збройними силами, забезпечення національної оборони та здійснення захисту територіальної цілісності та суверенітету держави. Головним завданням держави в військовій сфері є виявлення і оцінка основних загроз державі, життю та здоров’ю її громадян як у відкритих джерелах, так і за допомогою спеціально сформованих державних структур військової розвідки і, на основі аналізу таких загроз, розробка військової стратегії, яка визначатиме загальні принципи та цілі використання збройних сил з метою усунення таких загроз, що включає визначення оборонних та наступальних стратегій, військових доктрин та планів тощо. Держава формує та утримує збройні сили для забезпечення національної оборони, що включає армію, повітряні та морські сили, спеціальні військові підрозділи та інші військові структури різного призначення. Задля забезпечення власних потреб в обороноздатності та\або з економічною і міжнародно-політичною вигодою, держава розвиває військово-промисловий комплекс для виробництва зброї, військової техніки та обладнання, наукові дослідження, розробку технологій, виробництво та модернізацію військової апаратури та техніки.

Військова сфера функціонування держави забезпечує захист інтересів держави, збереження національної безпеки та стабільності. Вона відіграє важливу роль у забезпеченні територіальної цілісності, зміцненні обороноздатності, відстоюванні суверенітету та захисті прав громадян.

Сфера ідеології та пропаганди. Ідеологія та пропаганда до 24 лютого 2022 року була досить дискусійною сферою, але повномасштабне вторгнення агресора довело її ключову роль в життєзабезпеченні держави. Ідеологія та пропаганда відіграють важливу роль у сфері функціонування держави, особливо з точки зору формування і утримання соціального порядку, політичного спрямування та внутрішньої єдності нації. Ідеологія є системою

цінностей, переконань, політичних та соціальних ідей, які формуються в рамках держави і використовуються для визначення її цілей, спрямування розвитку та політичної програми. Ідеологія може включати політичні теорії, релігійні принципи, національні цінності та національну ідею і мету. Пропаганда є системою комунікаційних засобів та методів, які використовуються для поширення ідеології, політичних поглядів та інформації, що сприяють формуванню думок, уявлень та переконань населення. Пропаганда може використовувати мас-медіа, заяви політичних діячів, культурні заходи та інші засоби для впливу на громадську думку та формування певного образу або думки.

Держава має здійснювати контроль за поширенням інформації, що включає регулювання мас-медіа, моніторинг соціальних мереж, обмеження доступу до певних джерел інформації та інші заходи, спрямовані на зміцнення системи національної безпеки, збереження певної ідеології або захисту національних інтересів.

Ідеологія та пропаганда впливають на формування громадської думки, включаючи уявлення про державу, її лідерів, політику та інші аспекти. Проте не поодинокі випадки, коли ідеологія та пропаганда можуть використовуватися для маніпулювання громадською думкою, створення певного образу держави, політиків чи політичних супротивників, це може включати використання засобів дезінформації, маніпулювання емоціями та інші методи впливу.

Ідеологія та пропаганда є важливою сферою в політичному та соціальному житті держави, ці інструменти визначають спосіб сприйняття державних цінностей, формують політичні орієнтири та впливають на поведінку громадян, однак, їх використання також може бути предметом дебатів, оскільки вони можуть бути використані для маніпуляції та обмеження основних громадянських свобод.

Всі ці сфери в системі функціонування держави відображають різноманітні аспекти її діяльності та впливу на суспільство, вони є взаємопов'язані і впливають одна на одну, утворюючи комплексну систему функціонування держави, проте кожна з них має свою специфіку та вимоги до розвитку та ефективного управління.

Рис.5.3. Основні сфери системи функціонування держави

Зовнішні складові системи функціонування держави.

Комплексна система функціонування держави взаємодіє зовнішніми факторами та об'єктивними чинниками і становить характеристику держави на міжнародній арені.

Міжнародні відносини - це сукупність взаємовідносин, контактів та взаємодії між основними акторами: державами та міжнародними організаціями у різних сферах функціонування держави. Це галузь науки, що вивчає взаємодію та поведінку держав на міжнародному рівні, а також ролі, які вони відіграють у світовому співтоваристві.

Міжнародні відносини визначаються принципами міжнародного права, інтересами держав, а також геополітичними факторами та грають важливу роль у формуванні світового порядку, забезпеченні безпеки та співробітництва, вирішенні глобальних проблем та розвитку міжнародних норм та стандартів.

Зовнішня політика держави - це сукупність стратегій, принципів, прийомів та дій, які використовуються для взаємодії та спілкування держави з іншими акторами на світовій арені. Зовнішня політика спрямована на забезпечення національних інтересів та колективної безпеки, розвиток

співробітництва, налагодження відносин у різних сферах, розвиток міжнародного простору та вирішення конфліктів.

Зовнішня політика держави дозволяє їй встановлювати взаємовідносини з іншими державами, захищати свої інтереси, сприяти мирному врегулюванню конфліктів, підтримувати стабільність та сприяти економічному розвитку як у межах своєї країни, так і на міжнародному рівні.

Характеристика держави у її взаємодії з іншими акторами міжнародних відносин.

Політична сфера. Міжнародна взаємодія держави в політичній сфері охоплює взаємовідносини та співпрацю держав з іншими країнами та міжнародними організаціями. Вона включає такі аспекти:

- Дипломатія та консульства. Держави постійно взаємодіють між собою за допомогою дипломатичних та консульських місій, що перебувають у державі на постійній основі і діють їй на користь, що дозволяє державам сприяти своїм національним інтересам та вирішувати спільні проблеми.
- Міжнародні організації. Держави співпрацюють в рамках різноманітних міжнародних організацій, що створені в певних сферах або з певною метою або на глобальному або на регіональному рівнях. Ці організації служать форумами для спільного прийняття рішень, вирішення конфліктів, спільного розв'язання проблем світового масштабу тощо.
- Договори та угоди. Держави укладають міжнародні двосторонні або багатосторонні договори та угоди, що регулюють їх взаємовідносини. Ці документи включають різні сфери чи аспекти співробітництва та взаємодії між державами.
- Міжнародні конфлікти та миротворчі операції. Політична сфера також включає вирішення міжнародних конфліктів та участь у миротворчих операціях. Держави в рамках міжнародного права можуть використовувати дипломатичні зусилля, переговори, санкції або навіть військову силу для забезпечення миру в регіоні та стабільності в світі.

Міжнародна взаємодія держави в політичній сфері визначає її статус, вплив та роль у світі чи регіоні. Вона дозволяє державам вирішувати спільні проблеми, сприяти своїм інтересам та забезпечувати міжнародний порядок та стабільність.

Економічна сфера. Міжнародна взаємодія держави в економічній сфері включає різні аспекти співробітництва та взаємодії між державами у галузі економіки. Ця взаємодія може мати різний характер та форми, залежно від цілей та стратегій кожної держави. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав у економічній сфері включають:

- Зовнішньоекономічні відносини. Це взаємодія між державами у сфері торгівлі товарами і послугами, інвестиціями, фінансами та іншими економічними питаннями. Держави можуть укладати торговельні угоди, підписувати інвестиційні договори, співпрацювати у сфері фінансового регулювання та інших економічних ініціатив.
- Міжнародна економічна інтеграція. Держави можуть входити до різних економічних об'єднань та організацій, таких як Всесвітня Торговельна Організація (ВТО), Європейський Союз (ЄС), НАФТА, АСЕАН та інші. Членство в таких організаціях сприяє зниженню торговельних бар'єрів, створенню спільних правил та стандартів, сприяє економічному процвітанню та розвитку.
- Міжнародні інвестиції. Держави можуть залучати іноземні інвестиції або самостійно інвестувати у проекти за межами своїх кордонів. Іноземні інвестиції можуть стимулювати економічний розвиток, створення нових робочих місць та передачу технологій тощо.

Міжнародна взаємодія держав в економічній сфері допомагає забезпечувати економічний розвиток, сприяти торгівлі та інвестиціям, зміцнювати економічну безпеку та стабільність.

Соціальна сфера. Міжнародна взаємодія держав в соціальній сфері включає різні аспекти співробітництва та взаємодії між державами у сфері соціального розвитку. Ця взаємодія спрямована на забезпечення соціального добробуту та покращення якості життя населення. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав у соціальній сфері включають:

- Консульська допомога. Держава надає допомогу власним громадянам у випадках надзвичайних ситуацій, таких як природні катастрофи, терористичні атаки або інші загрози безпеці. Консульські установи можуть організовувати евакуацію громадян, забезпечувати консульську захистну або правову допомогу у вирішенні правових питань, наприклад, у випадках арешту, затримання, конфлікту з місцевими законами або інших правових проблем.
- Співпраця у сфері соціального захисту. Держави можуть співпрацювати у сфері соціального захисту населення, обмінюватись

досвідом у сфері соціального забезпечення, охорони здоров'я, соціальної реабілітації та інших аспектів соціального захисту.

- Гуманітарна допомога. Держави можуть надавати гуманітарну допомогу країнам, що переживають кризові ситуації, такі як природні катастрофи, війни, голод тощо, це може включати надання матеріальної допомоги, медичної допомоги, гуманітарних послуг та іншу підтримку, таку як спорядження місій порятунку, медичних місій тощо.

Міжнародна взаємодія держав у соціальній сфері сприяє покращенню якості життя населення, захисту прав людини, розвитку особистості, а також взаємному сприйняттю та розумінню міжнаціональних та міжкультурних добросусідських відносин.

Юридична (правова) сфера. Міжнародна взаємодія держав у юридичній (правовій) сфері передбачає співпрацю та взаємодію між державами на основі правових принципів та норм, що регулюють міжнародні відносини. Юридична взаємодія між державами спрямована на створення правового порядку, забезпечення миру, безпеки, співробітництва та вирішення спірних питань. Юридична взаємодія носить дуальний характер: з одного боку будь-яка міжнародна взаємодія у будь-який сфері підпорядкована правовим нормам, а з іншого, існує специфічно юридична міжнародна взаємодія, наприклад у сфері видачі злочинців тощо. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав у юридичній сфері включають:

- Міжнародні угоди. Держави укладають міжнародні угоди, які встановлюють зобов'язання та права держав у відносинах між собою, ці угоди можуть стосуватися різних сфер, включаючи торгівлю, боротьбу зі злочинністю, охорону навколишнього середовища, прав людини тощо.
- Міжнародні організації. Держави співпрацюють у міжнародних організаціях, таких як ІНТЕРПОЛ, Міжнародний кримінальний суд (МКС), для спільного прийняття рішень, розробки стандартів та забезпечення співробітництва в юридичних питаннях.
- Регулювання конфліктів. Держави можуть звертатись до міжнародних правових механізмів для вирішення конфліктів та спорів між ними, це може включати міжнародні суди, арбітражні процедури, переговори та медіацію (посередництво).
- Міжнародний правозахист. Держави зобов'язані дотримуватись міжнародного права та захищати права людини. Міжнародні юридичні конвенції обов'язкової дії, такі як Загальна декларація прав людини,

Конвенція про запобігання тортурам та інші міжнародні договори, створюють правову основу для захисту прав та свобод людини.

Міжнародна взаємодія держав у юридичній сфері важлива для забезпечення правопорядку, розвитку міжнародного співробітництва та зміцнення взаємодії між країнами.

Інформаційна сфера. Міжнародна взаємодія держав у інформаційній сфері передбачає співпрацю та обмін інформацією між державами з метою забезпечення ефективної комунікації, розвитку технологій, захисту інформаційної безпеки та регулювання цифрових процесів. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав у інформаційній сфері включають:

- Міжнародна телекомунікаційна співпраця. Держави співпрацюють для забезпечення зв'язку та обміну інформацією між собою, це може включати розробку стандартів телекомунікацій, взаємну підтримку та спільні проекти у сфері зв'язку.
- Кібербезпека. Держави співпрацюють для захисту своїх інформаційних систем від кібератак та злочинної діяльності в кіберпросторі, вони обмінюються досвідом, встановлюють спільні стандарти та співпрацюють у розслідуванні кіберзлочинів та вживають спільних заходів у припиненні кіберзлочинності.
- Розвиток інформаційних технологій. Держави співпрацюють для розвитку інформаційних технологій, включаючи штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей та інші інноваційні рішення, вони можуть об'єднувати зусилля для спільного дослідження, розробки стандартів та впровадження нових технологій.
- Регулювання інформаційного простору. Держави співпрацюють для встановлення правил та норм, що регулюють міжнародний інформаційний простір, це включає розробку законодавства щодо захисту персональних даних, боротьби з дезінформацією та кіберзлочинністю, а також встановлення стандартів для міжнародного обміну інформацією.

Міжнародна взаємодія держав у інформаційній сфері сприяє покращенню спілкування, розвитку інновацій та забезпеченню безпеки в цифровому світі, вона сприяє зміцненню глобального інформаційного суспільства.

Науково-технологічна сфера. Міжнародна взаємодія держав у науково-технологічній сфері включає співпрацю, обмін знаннями, технологіями та інноваціями між різними країнами, ця взаємодія є важливою

для просування наукових досліджень, розвитку технологій та забезпечення наукового прогресу. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав у науково-технологічній сфері включають:

- Обмін науковими дослідженнями. Держави співпрацюють у проведенні спільних наукових досліджень, обміні науковими статтями, публікаціями та результатами досліджень, це допомагає збагачувати наукову базу знань та сприяє розвитку наукових галузей.
- Технологічний обмін. Держави обмінюються технологіями, знаннями та передовими розробками, що дозволяє прискорити технологічний розвиток та покращити конкурентоспроможність країн.
- Спільні наукові проекти. Держави співпрацюють у реалізації спільних наукових проектів, які можуть включати будь-які сфери новітніх інноваційних технологій, що сприяє об'єднанню зусиль і ресурсів для досягнення важливих наукових цілей.
- Міжнародні наукові конференції та виставки. Держави беруть участь у міжнародних наукових конференціях, семінарах, виставках та ярмарках для обміну досвідом, презентації новітніх наукових розробок та встановлення контактів між вченими та фахівцями з різних країн.

Міжнародна взаємодія держав у науково-технологічній сфері сприяє прогресу, інноваціям та розвитку країн. Це стимулює наукові дослідження, покращує якість життя громадян і сприяє зменшенню наслідків глобальних викликів, таких як зміна клімату, енергетична безпека, пандемії тощо.

Екологічна сфера. Міжнародна взаємодія держав в екологічній сфері є важливим аспектом забезпечення сталого розвитку та збереження природних ресурсів на планеті, ця взаємодія включає спільні зусилля держав по захисту довкілля, збереження біорізноманіття, боротьбою зі зміною клімату та забезпеченням відновлювальною енергією. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав в екологічній сфері включають:

- Міжнародні договори та угоди. Держави укладають міжнародні договори та угоди з метою спільного забезпечення охорони навколишнього середовища, прикладом таких угод є Паризька угода про зміну клімату, Кіотський протокол, Конвенція про біологічне різноманіття та інші.
- Спільні проекти та ініціативи. Держави співпрацюють у реалізації спільних проектів та ініціатив, спрямованих на збереження екологічних ресурсів, це можуть бути спільні дослідження, програми відновлення екосистем, спільні проекти з енергоефективності та відновлюваної енергетики.

- Інформаційний обмін та технологічний трансфер. Держави обмінюються досвідом, знаннями та технологіями, що сприяють екологічному розвитку, це допомагає впровадженню екологічно чистих технологій, удосконаленню методів відновлення довкілля та раціонального використання природних ресурсів.
- Міжнародне співробітництво в рамках міжнародних організацій. Держави співпрацюють у рамках міжнародних організацій, таких як ООН, Європейський Союз, Всесвітня організація охорони природи та інші, для координації своїх зусиль у сфері екології та здійснення спільних природоохоронних заходів.

Міжнародна взаємодія держав в екологічній сфері є важливим механізмом для вирішення глобальних проблем довкілля та забезпечення сталого розвитку. Спільна дія держав у цій сфері сприяє збереженню природних ресурсів, зменшенню забруднення та покращенню якості життя населення.

Гуманітарна сфера. Міжнародна взаємодія держав в гуманітарній сфері орієнтована на захист прав людини, забезпечення гідності та підтримку людей у вразливих ситуаціях, співробітництво в галузі освіти, культури та охорони здоров’я, ця сфера включає різноманітні гуманітарні дії та програми, спрямовані на покращення здоров’я та якості життя. Основні аспекти міжнародної взаємодії держав в гуманітарній сфері включають:

- Співпраця у сфері прав людини. Держави співпрацюють у міжнародних організаціях та форумах для захисту та просування загальноприйнятих принципів прав людини, вони можуть підписувати міжнародні угоди, ратифікувати міжнародні конвенції та співпрацювати у справі моніторингу та дотримання прав людини.
- Культурний обмін та співпраця. Держави сприяють обміну культурними цінностями, мистецтвом, літературою, музикою та іншими аспектами культури, це може включати організацію культурних заходів, виставок, фестивалів днів держави, міст-побратимів, а також сприяння міжнародному туризму.
- Співпраця у сфері освіти. Держави співпрацюють у освітній сфері, обміні студентами та науковцями, спільному проведенні наукових досліджень та програм розвитку освіти, це допомагає підвищувати якість освіти, розширювати можливості для навчання та сприяти міжнародному розумінню, толерантності та знижувати освітні бар'єри, такі як взаємного визнання дипломів і кваліфікацій та інше.

- Співпраця у сфері охорони здоров'я. Співпраця у сфері охорони здоров'я є важливою складовою глобальної адженди для забезпечення здоров'я населення та боротьби зі світовими проблемами в цій галузі. Держави співпрацюють, щоб спільно вирішувати глобальні проблеми здоров'я, покращувати якість медичних послуг, запобігати захворюванням та забезпечувати доступність ліків та вакцин.

Міжнародна взаємодія в гуманітарній сфері спрямована на забезпечення гідного життя та освітнього рівня для всіх людей, незалежно від їхнього статусу, релігії, етносу або політичних переконань.

Військова сфера. Міжнародна взаємодія держав у військовій сфері включає різноманітні форми співробітництва та взаємодії між країнами у сфері безпеки, оборони та воєнної діяльності, цей важливий аспект міжнародних відносин спрямований на підтримку стабільності, миру та безпеки у міжнародному співтоваристві. Держави можуть співпрацювати у таких галузях:

- Військові союзи та альянси. Держави можуть утворювати військові союзи або альянси, щоб спільно вирішувати безпекові питання та забезпечувати колективну оборону, прикладами таких союзів є НАТО (Північноатлантичний договір) та ШОС (Шанхайська організація співробітництва).
- Військові місії та операції. Держави можуть спільно брати участь у військових місіях або операціях для підтримки миру, виконання миротворчих завдань, боротьби з тероризмом або надання гуманітарної допомоги, такими прикладами є місії ООН, миротворчі операції та коаліційні операції в гарячих точках.
- Військові навчання та обмін досвідом. Держави можуть спільно проводити військові навчання, тренування та обмін досвідом, щоб покращити свої військові навички та ефективність.
- Виробництво та торгівля зброєю. Держави можуть співпрацювати у виробництві зброї та торгівлі нею, включаючи спільні проекти розробки військової техніки, обмін технологіями та експорт-імпорт військової продукції.
- Переговори, демонстрація сили або погроза силою. Держави ведуть діалог та переговори з метою вирішення конфліктів, забезпечення власних інтересів та узгодження спільних позицій у військовій сфері, це можуть бути переговори про демілітаризацію, контроль зброї, роззброєння та інші питання безпеки або з метою досягнення власних

інтересів залякування інших держав демонстрацією зброї або, навіть, прямі залякування її застосувати.

Міжнародна взаємодія в військовій сфері сприяє забезпеченню миру, стабільності та безпеки в світі, вона базується на принципах взаємовигідності, співробітництва та розуміння між державами.

Сфера ідеології та пропаганди. Міжнародний вплив держави у сфері ідеології та пропаганди може виявлятися у різних формах і має на меті впливати на громадську думку, формування і поширення певних ідей, цінностей та політичних переконань в інших країнах як на населення цих держав так і на власну діаспору або так звану «п'яту колонну». Співробітництво у сфері ідеології та пропаганди як правило не відбувається, тут можна досліджувати лише ідеологічні впливи та пропагандистські наративи. Це відбувається як правило за допомогою мас-медіа та інформаційних ресурсів. Держави можуть використовувати міжнародні медіа, супутникові системи та інші інформаційні ресурси, такі як телебачення, радіо, преса, Інтернет-портали та соціальні мережі для пропаганди своїх ідеологічних поглядів.

Вплив у сфері ідеології та пропаганди здійснюється з метою забезпечення підтримки політики держави за її межами задля забезпечення власних інтересів на міжнародній арені.

Основна мета зовнішніх складових системи функціонування держави полягає в забезпеченні її взаємодії, співробітництва та взаємовідносин з іншими державами і міжнародними організаціями. Вище зазначені взаємодії мають на меті досягнення певних стратегічних цілей та досягненню власних національних інтересів.

В інформаційно-аналітичній діяльності дуже важливо визначити кінцеву мету характеристики держави і вже для досягнення поставленої мети визначити чинники та показники для аналізу і виробленню певних рішень і рекомендацій.

Стан держави і її положення на світовій арені залежать від багатьох чинників і показників.

Чинники в загальному розумінні - умови, рушійна сила, причини будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактори. В інформаційно-аналітичній діяльності під чинниками розуміють причину та\або складові частини досліджуваної проблеми, що мають вплив на проблемну ситуацію і змінюються за певних умов.

Показники в загальному розумінні - наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь. В

інформаційно-аналітичній діяльності під показниками розуміють систему певного оцінювання чинників, вона може бути як цифровою (статистичною, індексною, рейтинговою), так і описовою (багато\мало, добре\погано, позитивний\негативний, низький\високий). Наразі існує безліч міжнародних рейтингів та індексів, за допомогою яких можна досліджувати як процеси в середині країни, так і порівнювати країни в рейтингах і прослідковувати динаміки змін.

Політичні чинники та показники: Стабільність політичної системи, рівень демократії, прозорість та ефективність управління, рівень корупції, зовнішня політика та відносини з іншими країнами.

Економічні чинники та показники: Рівень економічного розвитку, ВВП на душу населення, інфляція, безробіття, зовнішньоекономічні зв'язки, інвестиції та торгівля.

Соціальні чинники та показники: Рівень освіти, якість життя, рівень соціальної справедливості, рівень розвитку інфраструктури, демографічні показники.

Юридичні (правові) чинники та показники: Законодавство, незалежність судової системи, дотримання прав людини, виконання правових норм, доступ до правосуддя, індекс правової держави, кількість злочинів та ув'язнених.

Інформаційні чинники та показники: Інформаційна свобода, інформаційна інфраструктура, кібербезпека, рівень впровадження інформаційного суспільства, цифрова економіка, індекс розвитку електронного урядування, інформаційна освіта.

Науково-технологічні чинники та показники: Наукові дослідження, технологічна інфраструктура, інноваційна активність, технологічна освіта, індекс інноваційності, державне фінансування науки, кількість громадян зайнятих в науці, міжнародні рейтинги ЗВО.

Екологічні чинники та показники: Стан довкілля, екологічні проблеми, використання відновлюваних джерел енергії, стійкий розвиток, державне фінансування галузі, забруднені території.

Гуманітарні чинники та показники: Доступність, якість та рівень освіти, відсоток населення з вищою освітою, культурна спадщина, мова, національна ідентичність, вплив на світову культуру, сприйняття та оцінка культурних цінностей, доступність та якість медичних послуг, рівень життя населення, соціальний захист і підтримка вразливих груп, рівень розвитку громадянського суспільства.

Військові чинники та показники: Сила та потужність військових сил, наявність ядерної зброї, оборонна політика та військова стратегія, членство в міжнародних оборонних блоках та альянсах, участь в миротворчих місіях.

Ідеологічні та пропагандистські чинники та показники: Офіційна ідеологія, кількість пропагандистських кампаній, рівень впливу державної пропаганди на громадян, система комунікаційних засобів та методів, які використовуються державою для поширення своїх ідеологічних поглядів, медіа-свобода, рівень розвитку мас-медіа, соціальні мережі, кількість державно контрольованих медіа, рівень медіа-грамотності, громадська думка.

Всі ці чинники та показники є лише загальними, і кожна держава має свої унікальні особливості та контекст. Важливо враховувати їх взаємодію та взаємозалежність при аналізі стану держави та її положення на світовій арені.

Контрольні запитання:

1. *Що таке держава?*
2. *Що включають до основних характеристик держави?*
3. *Перерахуйте внутрішні складові системи функціонування держави.*
4. *Перерахуйте зовнішні складові системи функціонування держави.*
5. *Охарактеризуйте поняття державний суверенітет, яким він буває?*
6. *Що включає комплексна система функціонування держави?*
7. *Які символи держави Ви знаєте?*
8. *Що визначає територія держави?*
9. *Визначте основні демографічні показники в державі.*
10. *Що таке державний устрій і які його складові?*
11. *Яка різниця між чинниками та показниками в інформаційно-аналітичній діяльності?*

Теми для обговорення:

1. *Чи можливе міжнародне співробітництво в сфері ідеології та пропаганди в демократичних країнах?*
2. *Дослідить основні функції держави в внутрішній сфері.*
3. *Дослідить основні функції держави в зовнішній сфері.*
4. *Чому для держави важливе міжнародне визнання?*
5. *Охарактеризуйте національну ідею України.*

Завдання для самостійної роботи:

1. *Охарактеризуйте політичну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
2. *Охарактеризуйте економічну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
3. *Охарактеризуйте соціальну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
4. *Охарактеризуйте юридичну (правову) сферу системи функціонування держави (на вибір). (на вибір).*
5. *Охарактеризуйте інформаційну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
6. *Охарактеризуйте науково-технологічну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
7. *Охарактеризуйте екологічну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
8. *Охарактеризуйте гуманітарну сферу системи функціонування держави (на вибір).*
9. *Охарактеризуйте військову сферу системи функціонування держави (на вибір).*
10. *Охарактеризуйте сферу ідеології та пропаганди в системи функціонування держави (на вибір).*

Завдання для науково-дослідної індивідуальної роботи №1

Підготовка до візиту Президента України в Державу (на вибір)

План роботи:

1. Загальна характеристика Держави.
2. Біографічна довідка на лідера Держави.
3. Цікаві факти про Державу, її народ.
4. Двосторонні відносини між Україною і Державою за сферами.
5. Можливі теми до обговорення між лідерам України і Держави.

Основні правила та поради написання науково-дослідних індивідуальних робіт з дисципліни Вступ до спеціальності «Міжнародні комунікації»

Індивідуальна робота є не лише важливою формою поточного контролю успішності студентів (своєрідним підведенням підсумків самостійної роботи студента за певним змістовим модулем), а й ефективним засобом опанування теоретичного матеріалу курсу, систематизації набутих знань і виробленні практичних умінь їх застосування. Підготовка індивідуальної роботи дає змогу отримати важливий досвід самостійної роботи з науковою літературою та інформаційними джерелами, нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, аналітичними доповідями та іншими документами як національного так і іноземного походження. тобто, з'ясувати важливість теоретичних знань, практичних умінь і навичок для вирішення конкретного практичного завдання.

1. З'ясувати, яка істинна мета Вашого наукового тексту та сформувати систему мотивації і само заохочення до написання тексту.
2. Потрібно зацікавитись проблематикою досліджень в галузі міжнародних відносин, для чого потрібно виробити в собі звичку до щоденного перегляду основних міжнародних новин, бажано із різних джерел: вітчизняних та закордонних.
3. Важливо визначити, хто буде читачем вашої роботи, поставити себе на його місце, визначити його\її мотиви та інформаційні потреби..
4. Писати наукове дослідження треба лише тоді, коли ви достатньо занурились в проблему і в голові чітко сформулювали основні тези та структуру роботи.
5. Дуже важливим є вміння відволікатись від всього зайвого і занурюватись в проблематику, проте не забувати і про фактор часу і фактор обсягу тексту, які є обмеженими.
6. Завжди потрібно починати з ідеї, поступово огортати її у факти і тільки після цього приступати до наукового аналізу, висновків та рекомендацій.
7. Писати потрібно зрозумілою мовою з чіткими формулюваннями, уникати натяки та двоякі фрази. В тексті не допускається використання іншомовних слів, якщо є українській аналог такого слова, це ж стосується і специфічних термінів, якщо аналогів не існує, тоді в дужках потрібно дати роз'яснення терміну).
8. Під час дослідження теми і виконання поставлених завдань потрібно продемонструвати глибокі теоретичні знання, при цьому потрібно уникати зайвої деталізації та непотрібної деталізації, що не відноситься до загальної теми.
9. Виклад матеріалу в індивідуальній роботі повинен бути послідовним, логічно обґрунтованим від загального до конкретного, від теорії до

розв’язання практичних завдань, уникаючи повторень, тавтологій та підмін понять.

10. Починати індивідуальну роботу потрібно зі вступу, де визначити основну мету та поставити дослідницькі задачі, наприкінці індивідуальної роботи доцільно подати висновки, узагальнення та рекомендації..
11. Під час написання індивідуальної роботи потрібно звертати увагу не тільки на змістову частину роботи, але й на правила її оформлення, дотримання вимог щодо правил оформлення є не просто формальністю, а свідченням поваги до викладача, глибокої наукової культури, етики та дисципліни майбутнього аналітика-міжнародника.
12. Робота повинна бути виконана охайно, без граматичних помилок з чітким дотриманням плану роботи, послідовності викладу матеріалу, строків виконання і вимог щодо обсягів роботи. Запам’ятайте! В інформаційно-аналітичній діяльності більше тексту не означає краще та якісніше!

Вимоги до оформлення індивідуальних робіт:

Обсяг індивідуальної роботи повинен становити 7-10 стандартних сторінок формату А4 (210×297 мм), комп’ютерний набір MS Word – 14 кегль, 1,5 інтервал, шрифт Times New Roman; розмір берегів (полів): ліве – 25 мм., праве – 20 мм., верхнє – 20 мм., нижнє – 20 мм., вирівнювання основного тексту по ширині., назви змістових частин – по центру жирним курсивом.

Індивідуальна науково-дослідної робота складається з:

титульної сторінки;

вступу;

основної частини, в разі необхідності текст розділяється на розділи, підрозділи, пункти, підпункти;

висновку;

списку використаних джерел.

При оцінюванні індивідуальних науково-дослідних робіт студентів викладачами беруться до уваги наступні компоненти:

Знання студента:

основного теоретичного матеріалу з теми

основних фактів та сучасного міжнародно-політичного стану

Вміння студента:

працювати з джерелами інформації

відзначати основне та другорядне з теми

вміння створювати вторинний текст

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів
Якість оформлення, оцінка мови і стилю виконаної роботи
Критерій оцінювання:

актуальність та новизна досліджуваної теми
повнота опрацювання джерельної бази
ступінь розкриття поставленої мети та завдань
дослідницький характер роботи
самостійність та обґрунтованість зроблених висновків
грамотність написання роботи
естетичний вигляд роботи
дотримання термінів здачі роботи

ТЕМА 6. ТРИ СВІТИ, У ЯКИХ МИ ЖИВЕМО: РЕАЛЬНИЙ (ФІЗИЧНИЙ), ІНФОРМАЦІЙНИЙ (СВІТ ЗНАНЬ), ВІРТУАЛЬНИЙ (СВІТ СЕНСІВ)

Люди – то активні свідомості, між якими потрібно встановити щонайменше міжособистісні стосунки, щоб вони могли існувати спільно і формувати більші групи та співтовариства. У контексті нашої науково-практичної галузі – комунікативістики – ми могли б поставити питання про потребу в налагодженні комунікації між двома біологічними організмами, що формують чи сформовані власною свідомістю. Тож, ми будемо виходити з того, що свідомість та тіло є двома умовами комунікації, а отже вони мають існувати одночасно у двох площинах – світі фізичних та хімічних законів і процесів та у світі норм, знань, правил та оцінок навколишнього середовища – світогляду.

Один із фундаторів української школи комунікативістики, чиї праці читають далеко за межами України, професор Георгій Почепцов висунув та пропонує, принаймні для професійного середовища, концепцію «трьох світів». Одразу зауважимо, вона знайшла як своїх прихильників, так і критиків, однак залишається доволі стрункім та логічним дороговказом до того, як можна побудувати ефективну практику втілення завдань комунікативної взаємодії та впливу. Звичайно, можна поділяти чи піддавати критиці думку науковця, але його теорія «трьох світів» – добре підґрунтя, щоб через прийняття чи спростування сформувати своє бачення і шлях для власних комунікативних рішень. Принаймні тут є від чого відштовхнутися і рухатися далі.

Отож, з погляду Г. Почепцова, інформаційний простір (де містяться знання, дані, зафіксовані процедури, правила та послідовності дій) допомагає суспільству вирішити завдання, що не можуть бути вирішені у фізичному чи віртуальному просторі. Тут ми маємо все ж повернутися до простору, де існує біологічний організм – фізичний простір, все матеріальне, що нас оточує, без його змістового навантаження. Для розтлумачення скористаємося можливостями історичної науки, де вивчаються конфлікти держав – війни. Земля, раби, золото та прянощі – головні ресурси, за який велися війни. У фізичному просторі інструментами, за твердженням Г. Почепцова, крім воєн є репресії, цензура, інквізиція, таємна поліція та пограбування сусіднього племені.

Якщо брати до уваги міжнародну сферу, то ще донедавна у суспільних та політичних науках домінувало уявлення про те, що від завершення Другої світової війни та формування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних

відносин застосовувати суто фізичний інструментарій для комунікування було неефективно, оскільки «історія завершилася» (Ф.Фукуяма), а ліберальна ідеологія та ринкова економіка стали домінантними у світі, що сприяло розвою демократичних форм правління та появі нових транзитивних демократій на місці тоталітарних та авторитарних держав. Ця ілюзія почала поступово (не одразу і не скрізь) розвіюватися та зникла після незаконної анексії Росією українського Криму, вторгнення проксі-сил Москви у Донецьку та Луганську області України, їхньої тимчасової окупація. Ця ілюзія залишалася і після 24 лютого 2022 року, коли розпочалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що стало початком формування нового світового порядку. Але для нас, хто вивчає комунікативістику, постало питання переосмислення ролі комунікації у тому, що ми назвали світом фізичним. Це не значить, що він – фізичний світ – відновив домінування. Скоріше навпаки, означив типові для нього прояви, нагадавши світові, перш за все Європі, її часи Середньовіччя. Він не став домінантним для агресора – Росії, що використала можливості інформаційного та віртуального світів для просування фізичних потреб. Цей тимчасовий стан, коли інструменти світу фізичного ніби відновили свій статус, є тимчасовим у нашому постмодерному існуванні. Адже фізичний інструментарій вимагає невиправданих ресурсів, що завжди є скінченними, та головне тут – він побудований на примусові. І коли політику примусу можна реалізовувати певний час у межах однієї країни для збереження влади, як це ми бачимо у путінській Росії, то щодо інших територій, що визначають поняття фізичного простору, знайти ресурс, аби тримати у фізичній покорі народи, що вибудували чи будують національний інформаційний та віртуальний світи, буде неможливо. Адже, як зауважує Г. Почепцов, інформаційний та віртуальний інструментарій трансформують когнітивну структуру суспільства і людини. Люди звикають жити у відповідності до власних бажань, цінностей та світоглядів, які можуть обійтися без фізичної корекції, оскільки сучасний стан постіндустріального суспільства дозволяє їм вільно оперувати незалежними масивами інформації, налагоджувати комунікації на власний розсуд та інтерес.

Однак спільним для цих світів є те, що і інформаційний, і віртуальний простір вимагають свого розширення там само, як і фізичний. Тут виявляє себе одне із понять простору, як категорії ***теорії комунікації*** *(від лат. communicatio, communicio – роблю спільним, поєдную, спілкуюсь) – вчення про зміст, форми, фундаментальні принципи та закономірності процесів:*

- *передачі повідомлень (сигналу, інформації) від джерела до одержувача в часі та просторі;*

- *виробництва та обміну значеннями (символами, кодами, знаками).*

Водночас на відміну від розширення у фізичному просторі, що є скінченним у сучасному світі, а отже завершується конфліктом, інформаційний та віртуальний простори для дослідників комунікації трактуються як безкінечні, принаймні для сучасної людини та її можливостей технічно сортувати на архівувати накопичені дані. А найбільш цінним «призом» є увага індивідуальної та масової свідомості, за яку й точиться боротьба в інформаційному просторі на усіх його рівнях та усіх можливих форматах. І кордони тут не обмежуються кордонами держав чи міждержавних союзів, маються на увазі кордони географічні. Проте і інформаційний, і віртуальний простори теж мають межу, однак вона не така чітка, виразна чи стабільна, як це ми звикли бачити у фізичному вимірі. Головним обмежувальним бар'єром стає не дріт-огорожа чи інша форма заборони й фізичного обмеження, як на звичному нам прикордонному переході, а внутрішні потреби та інтерес індивідуума.

Віртуальність була характерна й для перших двох світів (фізичного та інформаційного) у вигляді релігій, що виникли на першому – фізичному – етапі, ідеологій, що з'явилися у межах становлення другого – інформаційного – простору, де люди віддавали свої життя за певні гасла, що були сформовані іншими. Ювал Ной Харарі вважає оперування вигадкою головною рисою, що відрізняє світ людини від світу тварин. Вимисел у вигляді релігій або ідеологій дозволяв, на його думку, поєднувати великі масиви людей, чого не можуть зробити тварини. Автор бестселерів «Sapiens» і «Homo Deus» висловлює впевненість, що багатьом людям не сподобається порівняння релігії з фейковими новинами, однак у цьому полягає суть сили віртуальності. «Коли тисяча осіб вірить якійсь штучній оповіді протягом місяця – це фейкова новина. Коли мільярд людей вірить у неї впродовж тисячі років – це релігія, і ми вимагаємо не називати це «фейковими новинами», щоб не ображати почуття вірян», – пише він у роботі «21 урок для 21 століття». І додає, що «зводячи людей разом, релігійні віровчення уможливлюють великомасштабну співпрацю людей. Вони надихають будувати лікарні, школи і мости на додачу до армій і в'язниць… Більша частина Біблії може бути вигадкою, однак вона все ще тішить мільярди осіб і спонукає людей до милосердя, сміливості й творчості, так само, як інші видатні вигадані твори – «Дон Кіхот» і «Гаррі Потер». Г.Почепцов, звертаючись до тих, хто опікується питаннями міжнародних відносин, зазначає, що віртуальний продукт у вигляді фільму, серіалу про Гаррі Поттера, маючи комерційні, а не ідеологічні завдання, вільно проходить через територіальні кордони. Тільки окремі країни на кшталт Ірану або Китаю ще продовжують суворо ставитися

до «чужого». Що стосується Ірану, то це боротьба за свою релігію, Китаю — за свою ідеологію. Тому ми маємо враховувати, що світові лідери нашого часу – постмодерного, постінформаційного чи, пак, віртуального – зможуть домовитися з питань економічних чи навіть безпекових, але щодо ідей та світоглядів – тут вони спільної мови не знайдуть, а отже боротьба і суперництво триватимуть.

У світі фізичному від людини потрібні були її м'язи, в інформаційному – знання, щонайменше навичка писати і читати, щоб виконувати базові завдання для індустріального суспільства – працювати на металургійному заводі чи ткацькій фабриці. У боротьбі за увагу завжди перемагатиме віртуальність, бо хоч телесеріали, хоч фейки, хоч конспірологія – зроблені так, аби врахувати уподобання і бажання людини, а реальність (фізичний світ) часто їм суперечить.

Наше ключове міркування полягає у тому, що у віртуальному просторі продукуються контенти. Завдяки їм у суспільну та індивідуальну свідомість проникають різноманітні **сенси**, які так само формалізуються у наративах. Обіг цих «продуктів» інформаційної доби забезпечується комунікативними каналами, що все щільніше проникають у повсякденне життя та «забирають» все більшу частину нашого робочого часу та дозвілля. Це пояснює нам, чому сучасні конфлікти називають гібридними, завдячуючи перш за все їхній інформаційній, тобто пропагандистській складовій.

Наративи стали сьогодні поширеним концептом як у науковій, так і у практичній комунікативістиці. Український медіаексперт Дмитро Золотухін вказує на багатогранність цього терміну, а його основною ознакою визначає мультидисциплінарність та крос-секторний підхід. Адже, щоб зрозуміти, у який спосіб людина піддається маніпулятивному впливу та як захиститись від цього, необхідно враховувати різні аспекти комунікації, психології, історії, маркетингу та інших наук, часом навіть природничого чи технічного спрямування.

В одній зі своїх статей експерт аналізує руйнування усталених сенсів, що формують сталий наратив, під час пандемії Covid-19. Ми беремо цей приклад, щоб продемонструвати відображення ідеї наративів, домінування яких характеризує особливість віртуального світу у повсякденному бутті людства. Д. Золотухін переконаний, що найбільшою кризою, з якою зіткнувся світ, стала криза сенсів, адже пандемія трансформувала майже всі процеси в інструменти виживання. Концентрація на цьому вузькому спектрі завдань (вижити) відсунула на другий план інші сенси існування. Потреба якісних змін в існуванні людської цивілізації та розв'язання глобальних проблем поступилися конкуренції за засоби виживання.

Конкретизуємо цю тезу на прикладі сфери міжнародних відносин і зовнішньої політики, головної для студента-міжнародника. Загальне руйнування сенсів, що підважило звичні до того наративи, спонукало країни, що розвиваються робити драматичний вибір на користь того геополітичного лідера, який запропонує їм кращі наративи та кращі умови. Медіаексперт нагадує, що активна політична та інформаційна робота Росії щодо країн Африки базується на їхньому ресентименті. Російська пропаганда за допомогою ресентименту формує певну образу на країни західного світу, що були метрополіями африканських колоній та нібито викачували з них ресурси, після чого кинули напризволяще. Цей наратив мав всі підстави спрацювати і бути застосований для віртуального простору з його метафорами, кодами та знаками, спонуканий тим реальними фактами, що лідери країн «золотого мільярда» у час пандемічного загострення не поспішали відправляти поза межі власних країн фізичні ампули з вакцинами. Відповідний наратив, посилений ресентиментом, нагодився у такій ситуації. Щоб продемонструвати, як розуміння концепту «наратив», а саме його теоретичного наповнення, може бути застосоване до вирішення практичних завдань у сфері інформаційного протиборства, звернемося ще до висновків Д. Золотухіна. Вони зроблені на основі аналізу короткого інтерв'ю російського диктатора і, на думку експерта, допомагають акцептувати наративи української перемоги. Одразу зауважимо, що загальним вихідним пунктом фахівця з комунікацій, коли він береться втілювати свій комунікативний проєкт, є потреба спочатку артикулювати (для себе та замовника/аудиторії) те, що він планує витворити. Тобто, «назвати» свій комунікативний продукт і у такий спосіб оречевлити його. Побудувати своєрідний «місток між світами». Ще важлива частина рефлексивного управління, якщо виходити з того розуміння, що завдяки змістам ми управляємо майбутнім, формуємо його. Тому одним із комунікативних завдань перемоги України у російсько-українській війні було, поруч зі світом фізичним (фінанси, техніка, амуніція та жива сила) чи інформаційним (розвідувальні дані, знімки ворожих позицій з космосу тощо), ще й артикуляція формули перемоги – спільний наратив, що був би добре сприйнятий і засвоєний нашими партнерами. Це допомогло б нашим дипломатам ефективніше вирішувати завдання перших двох світів. Це дуже складне завдання, оскільки навіть наприкінці другого року широкомасштабного вторгнення Росії в Україну такої формули не було напрацьовано. Діяв аморфний наратив «ми будемо допомагати Україні скільки, стільки потрібно». Така невизначеність для віртуального світу, де

наратив є концентрованою історією, зрозумілою й прийнятною для більшості, є неефективною.

Тому Д. Золотухін, як фахівець з комунікацій, що добре розуміє роль зарубіжної аудиторії у перемозі України, намагається достукатися до неї, підштовхнути до більш рішучих дій тим, що показує як російський тиран сам озвучує такі наративи. Для нього вони є очевидними, а відповідно їхнє використання західними політиками чи медіа не становить ризику викликати нову хвилю гніву російської неоімперської держави з її ідеологією – рашизмом. Тому експерт наголошує, що російський президент сам дає формулу наративу, що буде корисною для перемоги над імперією, він зокрема легітимізує до деколонізації, «трансформації Росії, що може призвести до відродження придушених ідентичностей і деколонізації поневолених імперією народів». Звичайно, це лише окремий підхід з артикулювання одного з переможних наративів.

Згадаємо економічний форум в Давосі-2024 (WEF), що варто розглядати перш за все з позицій експертної дискусії. Навіть політики першої ланки, які так полюбляють відвідувати це поважне зібрання, виступають тут саме у такій іпостасі. Швейцарський форум не зраджує ідеям і задуму своїх батьків-засновників, тому попри всю увагу до політичних заяв на WEF з боку перш за все світових медіа його інтелектуальна складова потребує додаткової оцінки. Загалом політичні заяви у Давосі – лише відображення експертної думки, вдалої чи ні, що спрогнозувала чи навпаки проґавила щось у поступі людства. У цьому контексті звернемо увагу на один із аналітичних документів, що з'явився у рамках чергового зібрання на WEF. Мовиться про доповідь «Global Risks Report 2024», а саме про відображення у ній ролі інформаційної складової нашого буття, зокрема загроз, що на нас чатують та, ймовірно, матимуть вплив з подальшим продовження у економічній, військовій чи гуманітарній сферах. Аби не втомлювати читача аналізом масиву таблиць і графіків, лише одна тезу з документа: «… місінформація та дезінформація (несвідомо помилкова інформація та цілеспрямоване дезінформування) – новий лідер топ-10 ризиків з рейтингу цього року». Протягом ближчих двох років (особливо у період виборів) «фальсифікована інформація може бути використана для досягнення різноманітних цілей, від кліматичної активності до ескалації конфлікту». Кліматичні зміни чи політична поляризація, конфлікти та міграція йдуть поруч.

Від себе нагадаємо, що свідома брехня безпосередньо не вбиває. Але така діяльність призводить до втрати балансу й рівноваги в окремому суспільстві чи групі держав. Це начебто відома нам інформація, трюїзм, але чому тоді люди перебігають дорогу на червоне світло світлофора і

потрапляють в дорожні пригоди, адже їм ще з дитинства забороняли це робити, говорили про небезпеку? Всі системи – біологічні, геологічні чи соціальні – періодично втрачають рівновагу, важливо знати, що і коли це зробить. У сучасному інформаційному суспільстві неправдива інформація виведе світову систему з рівноваги. Найімовірніше, саме це міркування висловлюють автори GRR 2024.

Французький кінорежисер Жан-Люк Годар якось зауважив, що телебачення створено не для того, щоб спілкуватися, воно створено для того, щоб передавати накази. У нашому випадку можна сказати – наративи. Розглянемо наукові підвалини цього концепту більш докладно. Одразу зауважимо, що і теоретичне тлумачення, і застосування цього концепту у розробці та реалізації завдань зі стратегічного комунікування тривалий час залишалося та й досі викликає різноманітне уявлення про його змістовне наповнення. Хоча останнім часом такі розбіжності долають у середовищі як теоретиків комунікативістики, так і практиків комунікативних проєктів. Як зазначав академік НАН України В. Горбулін, «найбільш важливою та критичною залишається проблема із ключовою складовою стратегічних комунікацій – зі стратегічним наративом, мета-розповіддю, на утвердження якої у цільових аудиторіях і спрямована вся діяльність стратегічних комунікацій. Сьогодні ми часто не лише не маємо сформованого стратегічного наративу, однак все ще перебуваємо у масштабній дискусії про те, чим він є або не є, як/де/ким він має бути сформульований та як саме ми маємо його впроваджувати у зовнішні (та внутрішні) середовища. Так само досить жвавою науковою дискусією позначається і намагання визначити, чим взагалі є стратегічні комунікації, з яких елементів вони складаються та хто і як має їх реалізовувати». Коротко зауважимо на ще одному терміні, що тут з'явився: стратегічні комунікації. Не будемо глибоко занурюватися у його зміст, оскільки подальше навчання за освітньою програмою «Міжнародні комунікації» передбачає окрему навчальну дисципліну. Проте зазначимо, що Д.Дубов визначає наступне: на інструментальному рівні ефективна система стратегічних комунікацій – це передусім однозначна формалізована модель взаємодії відомств, їхня оперативна співкоординація для утвердження певного наративу. У «Стратегії інформаційної безпеки України», схваленої Указом Президента України від 15 жовтня 2021 року, зокрема подано визначення стратегічних комунікацій, як скоординованого і належного використання комунікативних можливостей держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави. У цьому ж документі міститься і нормативне тлумачення поняття

«стратегічний наратив» як спеціально підготовленого тексту, призначеного для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію.

Повернімося до концепту наратив, який ми визначили визначальним для світу віртуального, що нині визначає, з нашого погляду, буття людини епохи постмодерну. У своїй книзі «Людина на перехресті. Роздуми про екзистенційний інтелект» український інтелектуал, релігієзнавець Ігор Козловський висловлює думку, що кожна людина створює свої власні наративи, певні міфи. Вони існують для того, щоб мати змогу щось пояснити, тому що головна природа міфу – пояснення. Відсутність необхідних пояснень або відповідного власного міфу, який став би відповіддю на поставлене запитання, спричиняє появу тривоги. Вона становить внутрішній ризик для нашої екзистенції і створює більшу напругу, аніж страх.

Український вчений Микола Ожеван твердить, наративами або «стратегічними наративами (лат. narrare – оповідати) у політичному сенсі є засоби, до яких вдаються політичні актори, щоб сконструювати смисли та значення «великої політики» – як внутрішньої, так і зовнішньої, як державної, так і корпоративної, громадської тощо. Цінність подібних наративів полягає у їхній спроможності до умовного, бажаного безконфліктного розповсюдження. А отже, вони організовують поведінку політичних акторів на засадах відданості певним ціннісним системам, що утворюють «тіло» того чи іншого наративу. Таким чином, саме стратегічні наративи є тими інструментами, за допомогою яких національні держави, корпорації, громадські та партійні структури тощо артикулюють свої інтереси, цінності та аспірації». Дослідник вказує на панівну роль сучасних медіа – засобів масової комунікації – у формуванні та просуванні наративів. Про цей феномен ми будемо говорити окремо. У загальному ж вигляді наратив можна тлумачити як цікаві оповіді, захоплюючі історії. Чимало з цих «історій», які дійшли до нас з давніх часів, лягли в основу національної культури (чому їх так важко, а то й неможливо здолати), є міфами, що є «тілом» різноманітних релігій, ідеологій та пов'язаних з ними народних вірувань, і є метанаративами, панівними наративами, великими наративами тощо (metanarratives; master-narratives; grand narratives)».

Неминуче ці наративи стикаються під час взаємодії культур, народів чи цивілізацій, а отже виникає конфлікт наративів, що можна взяти за суть інформаційного (комунікативного) протиборства. Кожен гранд-наратив претендує на винятковість і включає переконання, що єдине правильне розуміння історії (ситуації, події тощо) забезпечує саме цей наратив, а всі інші наративи – хибні. Люди є тваринами, фундаментально узалежненими від

«оповідачів історій» (story-telling animals). Видається, ми, як окремі індивіди, що формують групи і суспільства, по суті неспроможні зрозуміти певні факти або дані, якщо вони попередньо не будуть вбудованими в певні різновиди наративних матриць – «narrative matrix» (Ентоні Олкотт / Anthony Olcott). Тому така значна роль у сучасному глобальному суспільстві тих, хто дотичний до формування цих наративних матриць. І хоча соціальні мережі ніби створюють для нас таку можливість долучитися до інформаційно-комунікативного потоку як окремих осіб, однак держава та її суб'єкти – політики та інституції, кардинально впливають та власне і визначають цей процес наративного впливу. Особливо це стосується тих держав, де політичний режим сформований як недемократичний, а тоталітарний чи авторитарний, де панує тиранія чи кліка.

Наративи не викладають перебігу подій і фактів з хронологічною точністю. Вони спрощують реальну картинку, внаслідок чого вона набуває рис захоплюючої, доступної для розуміння, тиражування та поширення у медіа. Ідеї наратології, моделі, як їх можна структурувати, набирати, мов пазли у грі, запропонували такі дослідники як Володимир Пропп, описавши елементи «чарівної казки», та Вільям Лейбов зі своєю універсальною моделлю наративів (delineating story patterns). Коли накладаєш ці теоретичні моделі на практику сьогоднішніх «хвиль інформаційного впливу», то знаходиш певне раціональне зерно та підтвердження наукових припущень. Особливо це стосується використання таких жанрів як телесеріал чи ток-шоу для роботи із широкими аудиторіями.

Згаданих авторів об'єднує та думка, що впровадження власних наративів та протидія наративам противника не мають сенсу, якщо в державі відсутня прозора і вертикально інтегрована система управління стратегічними комунікаціями. Про них, як ми зазначали вище, мовитиметься у рамках спеціальної навчальної дисципліни.

Тепер спробуємо узагальнити, чому саме у віртуальному світі наративи набувають особливого значення. Хоча вони існували відтоді, відколи у людства, яке на певному етапі свого розвитку вже було об'єднано в суспільства, а згодом і держави, виникла потреба мати спільні уявлення та ідеї щодо співіснування та виживання. Власне спробуємо узагальнити, які базові умови мають бути сформовані у суспільстві, чи то низці суспільств, щоб наративи стали складовими їхньої взаємодії. Зауважимо, що ця взаємодія може бути як союзницькою, партнерською чи добросусідською, так і войовничою, конкурентною чи навіть спрямованою на підкорення та поглинання.

Саме у світі постмодерну виникають такі передумови. Їх можна об'єднати у кілька кластерів:

- політико-інституційні, включаючи військову складову;
- інформаційно-технологічні як можливість гарантовано, стійко й надійно забезпечувати таку комунікацію, яка б досягала у максимально можливому обсязі бажану аудиторію;
- масив культури, перш за все урбаністичної та масової, яка здатна стати джерелом ідей, сенсів, знаків та символів, міських легенд – сучасних казок, навіть якщо вони про драконів та дивних істот. Звичайно, не залишаємо поза увагою традиційний сільський фольклор як базу національних культурних проявів.

Розглянемо кожен із цих кластерів. Кожен наратив не формується і не поширюється автоматично. Як і все у комунікативному процесі, він повинен мати ініціатора, суб'єкта його просування та зацікавленого комуніканта, який має визначену мету та докладає зусиль для його функціонування, щоб її досягти. Тут одразу постають дві зацікавлені сторони суспільного буття – держава та громадянське суспільство. Ці суб'єкти формують та застосовують у процесі комунікування інституційні структури, чиї функціональні завдання полягають у поширенні змістовно визначеної інформації з певним цілепокладанням. Ми свідомо обираємо інституційних підхід до цього опису, щоб продемонструвати необхідність застосування у цій діяльності ґрунтовних теоретичних знань та врахування емпіричного досвіду комунікативних кампаній. Таким чином ми прагнемо засвідчити, що комунікативна діяльність тим ефективніша, чим структурованішою та функціонально вивіреною є та інституція, яка опікується наративною діяльністю. Якщо врахувати ці вимоги, то тут перевага держави з її бюрократією, людськими та інфраструктурними ресурсами, впливом на медіа через регулюючі органи, державним бюджетом, врешті силовим блоком є визначальними. Тому сміливо можемо твердити, що політико-інституційний кластер першочергово наповнюється інтересами держави. Відповідно йому може протистояти тільки, знову ж таки, структуроване, мережеве громадянське суспільство, яке завдяки приватній ініціативі громадських лідерів, їхній активній громадянській позиції, наявності соціальних мереж як противазі до контрольованих державою традиційних медіа, виступає єдиною альтернативою, де може сформуватися та протікати інший, часто контроверсійний до державного комунікативний процес у віртуальному просторі.

Щодо другого кластеру, де визначальним є рівень розвитку в суспільстві чи групі суспільств інформаційно-комунікативних технологій як умови

формування віртуального простору, то тут для нас є ключовою оцінка технологічного розвитку країни, долученості її мешканців до технологічних новинок, здатності – рівень освіти та матеріальних доходів – масової аудиторії активно споживати їх. Адже лише паперових носіїв інформації, як це відбувалося в добу Йоганна Гутенберга з його друкарським верстатом бракує для повноцінного формування віртуального простору. Потрібні були проривні технологічні рішення, щоб винайти і зробити масовим та доступним радіо, а потім і телебачення. Без цього неможливо говорити про їхній вплив на споживачів інформації, їхні смаки, уявлення про світ і споживання продукції інших галузей. До того ж, такі технології обов'язково мають стати доступними для більшості членів суспільства. Такою технологією наприкінці ХХ-го століття виявився інтернет, молодший, але значно потужніший брат теле- і радіоприймача, що завершив епоху інформаційного простору та засвідчив домінування простору віртуального з усіма його особливостями та перевагами. Одна з них полягає в тому, що інформаційно-комунікативні можливості окремої людини спричинили феномен «масового лідерства». У цьому епітеті-оксюмороні зашито суперечність, але у світі фізичному лідерами можуть бути одиниці, пасіонарії. Тепер це доступно усім, хто має вхід до нових медіа, а це –більшість мешканців планети.

Побутує така думка, що надлишок інформації у постіформаційному світі (Д. Золотухін) приніс різноманітність правди. У наукових джерелах тепер звично використовувати слово правда у множині – «правд», що доволі незвично для слововжитку в українській мові. Непрямою прикметою цього феномена є масова пасивна втеча населення країн, тут є спільне для багатих і менш заможних держав, до віртуальної реальності. З одного боку, при множинному розумінні правди віртуальна правда така ж правда. З іншого, держави, а точніше, той хто урядує, прямо й опосередковано зацікавлені убезпечити себе від соціальних збурень, протестів та революцій, тому спрямовують залюбки своїх громадян до світів віртуальних, де можна у будь-який спосіб виявляти свої емоції. Хоча цей механізм також обмежений у часі. Часом державні діячі, особливо тирани та автократи, прагнуть цей час «пересидіти», «протягнути», підживлюючи віртуальні смаки свого народу. Адже межа між світом фізичним і віртуальним є доволі примарною, тому емоції легко можуть вихлюпнутися із віртуалізованих світів на площі та вулиці. Саме таким сценарієм може закінчитися експеримент з «російським народом» та його мета-наративом про «русскій мір» чи «державу-цивілізацію».

Слід зауважити, що власники та натхненники сучасних технологічних кампаній, лідерів ринку, що мають найбільшу капіталізацію, а отже

суспільний вплив, також прагнуть осідлати цей «похід у віртуальність». Ще 2021 року, у розпал пандемії Covid-19, компанія Facebook оголосила, що планує протягом п'яти років найняти на роботу 10 тисяч фахівців з Європейського Союзу для створення віртуального світу – метавсесвіту (metaverse). Метавсесвіт – це новий етап віртуального досвіду з використанням таких технологій як віртуальна і доповнена реальність. В його основі лежить ідея про те, що, створюючи більше відчуття «віртуальної присутності», інтерактивна взаємодія може більше нагадувати особисте спілкування. Метавсесвіт може допомогти відкрити доступ до нових творчих, соціальних та економічних можливостей. Вже того ж року Facebook виділив 50 мільйонів доларів на створення онлайн-світу, також компанія розпочала тестування нового додатку віртуальної реальності для віддаленої роботи, який дозволяє користувачам проводити зустрічі у вигляді своїх аватарів. Коли ви читатимете ці рядки, не виключено, що вже будете активним учасником такого метавсесвіту, а вашим помічним буде штучний інтелект. А проживатимете ви своє віртуальне життя за базовим та підпорядкованими наративами. Однією із базових навичок, сподіваюся, для вас буде на лише медіаграмотність та здатність протистояти деструктивним інформаційним впливам, але й залишатися господарем процесу віртуалізації, режисером та сценаристом, провадити кастинг ролей.

Книга колишнього міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби, де він аналізує, як відбувається війна за реальність, і пропонує п'ять правил, що допоможуть навчитись у ній перемагати, так і називається «Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот». Георгій Почепцов пише, що наявність безлічі правд, з якими зіткнулася наша епоха, може бути пов'язана зі зміною епохи модерну на постмодернізм, оскільки перша була орієнтована більше на фізичний простір, а друга – на віртуальний. Террі Іглтон, (Terence Francis Eagleton) неомарксист за поглядами, наступним чином характеризує постмодернізм: «Постмодерн – це спосіб мислення, який не довіряє ні таким класичним поняттям, як істина, розум, ідентичність і об'єктивність, ні ідеям загального прогресу або емансипації, ні ізольованим структурам, великим наративам або претендує на безапеляційність пояснень. Сперечаючись з цими нормами епохи Просвітництва, він вважає, що світ непередбачуваний, що не може бути розтлумаченим, різноманітний, відрізняється нестабільністю і невизначеністю, є безліч роз'єднаних культур або інтерпретацій. Це змушує з деяким скептицизмом дивитися на об'єктивність істини, історії і норм, на заданість природи об'єктів, на зв'язність ідентичностей. Подібне сприйняття світу, скажуть деякі, випливає з реальних матеріальних умов: воно породжене історичним зрушенням на

Заході, переходом до нової форми капіталізму – ефемерного, децентралізованого світу високих технологій, споживацтва та індустрії культури, де сектори послуг, фінансів та інформації відтісняють традиційну промисловість на другий план, а класична політика класів поступається місцем аморфним «політикам ідентичності».

Перейдемо до третього кластеру передумов, що забезпечують у часі постмодерну функціонування віртуального світу та споживання його продукції. На наш погляд, це масив культури, здатність фіксувати, зберігати і поширювати її продукти серед максимально широкого кола споживачів, це її екстериторіальний, часом мультимовний (де англійська виконує роль мови-посередника) характер, що формує універсальність комунікативних процесів. В описаній ситуації, як то звично буває, є певний релятивізм, адже вказані особливості несуть одночасно як позитивні, так і загрозливі наслідки. Це повинні пам'ятати ті, хто професійно планує опікуватися комунікаціями у їхніх різних технологічних проявах. Культура – явище мультидисциплінарне та тлумачиться по-різному у різних наукових дисциплінах. Не будемо тут розгортати дискусію щодо його ортодоксального змістовного наповнення. Як поняття інтегральне, вона наповнює кожну із наук своєю гранню чи переліком матеріальних або нематеріальних здобутків людства. Що й говорити, коли такий вчений як Освальд Шпенглер у своїй знаменитій праці «Присмерк Європи», що поклала початок дискусії про долю у XX столітті, а виявилося це питання актуальне й донині, протиставляв культуру й цивілізацію. Натомість ще один визначний мислитель минулого століття Арнольд Тойнбі, послідовник ідей попереднього автора, не вбачав у цій парі «культура/цивілізація» такого фатального завершення. Тут варто ознайомитися із його роботою «Дослідження історії». Скорочена версія цієї 12-ти томної праці вийшла українською і доступна для ознайомлення. Міркування цього автора нам цікаві, зокрема і тим, що він вважав релігію фундаментом, на якому базується система цінностей великих груп людей, а це веде до появи стабільного історичного явища – цивілізації. Для нас, хто планує присвяти свою професійну діяльність комунікативній справі, релігія – це сфер людського буття, яка втілюється у формі довготривалого, через покоління, спілкування (комунікування) людей на основі спільних уявлень, символів, образів та відповідного до них ставлення. Вірувати – значить комунікувати між собою та тим, кого у фізичному світу може сприймати лише як зображення чи текст молитви чи сури.

Проте релігійна комунікація сьогодні не єдина, що визначає відносини мешканців планети. Масова культура склала їй конкуренцію і визначила домінування віртуального простору у житті сучасників. У цьому контексті в

українському інтелектуальному просторі помітною є спільна праця трьох філософів Є.Бистрицького, Р.Зимовця та С.Пролеєва «Комунікація і культура в глобальному світі». Особливо докладно наша проблематики розкривається у третьому розділі, де описується явище домінування в усіх сферах життя сучасної людини ІТ-технологій та відчуження процесу комунікації від живої людини, поглинання її тотальним та наскрізним інформаційним середовищем. Автори вказують на «світ без дійсності», коли звичне нам матеріальне виробництво (основа світу фізичного) втрачає своє значення основи людської життєдіяльності, «інфоніка» спричиняє усунення людини, а продукування віртуальних реальностей стирає межу між існуючим (фізичним) та уявним (віртуальним), достовірним та хибним, правдивим та оманливим. Це спричинило до появи феномену інфовлади, що по суті є владою деперсоналізованого інформаційного простору та інформаційних технологій, що тепер посилюються ще й штучним інтелектом. Дослідники описують, як особа стає заручником ефектів інформаційного середовища. Окрему увагу приділено медіакомунікаціям у процесі переходу від модерної дійсності до глобального світу з притаманною йому владою інформації, що, серед решти, зумовлює ерозію новинної свідомості (постійне поглинання новин) та призводить до панування фейків та режиму постправди. На прикладах двох кейсів – ідеї Європи (ідеї історичної тяглості) і прикладу українського Майдану (відкритості, прагнення зміни долі) – вивчається здатність комунікації забезпечувати існування соціокультурної дійсності, її спроможність до передавання та накопичення досвіду й водночас до творення нового. Феноменологія глобального світу відкриває його як парадоксальний «світ без дійсності». Світ втратив дійсність (винятково фізичний вимір), зокрема і тому, що за втратою стрижневості виробництва прийшла експансія символічних порядків та віртуальних реальностей. «Люди не діють, вони визначають себе, демонструють у тому чи тому вигляді. Візуалізація стала синонімом дійсності».

Роблячи загальний висновок, зауважимо, що у житті сучасної людини три світи, означені у концепції Г.Почепцова, перемежовуються, взаємодіють та впливають на людину. Комунікація забезпечує цей потік, обирає найбільш оптимальне від кожного для доби, у якій живе сучасна людина. Запропонований підхід не може дати відповідей на всі питання, вичерпно описати сучасні процеси та перспективи людства. Але ми можемо скористатися цим поділом, щоб визначити акценти, парадокси та тренди сучасного світу, врахувати їх та скористатися ними для формування своїх комунікативних траєкторій, побудови дискурсів чи проєктування

комунікативних кампаній, у якій би то сфері діяльності людини вони не протікали.

Контрольні запитання

1. *Які ресурси є визначальним для фізичного світу?*
2. *Що означає поняття «grand narratives»?*
3. *Чому ми вважаємо наратив одним із головних концептів, що описує особливості комунікування у віртуальному світі?*
4. *Якими каналами та з якою метою поширюються наративи?*
5. *Що є джерелом формування наративів?*
6. *Чому у сучасному світі фізичні ресурси не є визначальними у протистоянні держав на «світовій шахівниці»? Аргументуйте на прикладах свою відповідь.*
7. *Які основні передумови переходу людства чи його частина до споживання віртуального продукту?*
8. *У чому різниця понять «фейк» та «постправда»?*

Теми для обговорення

1. Запропонувати для обговорення два наративи, що визначають порядок денний комунікативних процесів сьогодні, та визначити їхню присутність у вашому житті.

2. Які, на ваш погляд, наративи вкорінені до повсякденного буття українського суспільства та шкодять формуванню і зміцненню державної ідентичності?

3. Які комунікативні технології «експлуатують» наративний потенціал? Якою тут є роль 1) держави;2) громадянського суспільства?

Завдання для самостійної роботи

1. Дослідити, як споживчі бренди у вашому регіоні змагаються за увагу споживачів? Які комунікативні інструменти вони застосовують?

2. На основі «Зеленої книги» протидії дезінформації» у загальному описати роль державних інституцій і формування та просування характеристик віртуального світу.

3. Які сучасні інформаційно-комунікативні технології базуються на віртуалізації колективного та індивідуального сприйняття? У чому привабливість таких технологій для сучасної людини?

ТЕМА 7. ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ: ВІД ДІАЛОГУ ПЛАТОНА «ФЕДР» ТА МОТИВІВ «СВЯТОГО ПИСЬМА» ДО МЕСЕНДЖЕРІВ Й ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕВОЛЮЦІЇ В ІСТОРІЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ЗМІНА РОЛІ ФОРМ ТА МЕТОДІВ КОМУНІКУВАННЯ

Особливу роль у становленні, функціонуванні та еволюції держави та громадянського суспільства, їхніх інституцій відведено такому соціальному явищу як комунікація. Чимало представників соціально-гуманітарного знання (комунікативної філософії та соціології) взагалі надають пріоритетного значення функціям та потенційним можливостям комунікацій, мотивуючи це тим, що у інформаційному суспільстві саме комунікаціям відведено вирішальну роль у питаннях прогнозування та реалізації внутрішньо-демократичного розвитку як окремих країн, так і цілих регіонів планети й світової спільноти у цілому за умов інтенсифікації світових інтеграційних процесів, загострення конфліктів, протистояння демократій та автократій.

Комунікативні процеси розглядаються також як необхідна передумова подолання нерівності у масштабах планети, поділу світу на «золотий мільярд» і «сировинну периферію», тепер побутує інший термін – Глобальний Південь.

Міжнародні політичні комунікації концентруються на специфічних дискурсах – гуманітарному (правозахисному, демографічному, етнічному), політичному (демократичний транзит, демократичні цінності, протидія тоталітаризму та авторитарним проявам), антикорупційному, економічному (економічна свобода, вільна конкуренція), культурному (світоглядні установки, норми та цінності), які стають об’єктами світової політики.

Початок системного дослідження проблем впливу комунікативного чинника на політичну систему як окремих країн, так і групи держав пов’язують з дослідженням власне однієї з найбільш розроблених комунікативних технологій – пропаганди, зокрема в період Першої світової війни. Звичайно, ці розробки не стосувалися громадянського суспільства, однак вони започаткували сталий науковий інтерес до комунікативної тематики.

Поняття «масова комунікація» з’явилось у науковій літературі на початку ХХ ст. у США. Його автором є американський психолог Чарльз Кулі. Над розробкою загальної методології процесу масової комунікації плідно працювали Г.Лассуелл, В. Шрамм, Г. Маклюен, Ю. Габермас, П. Лазарсфельд, К. Ховланд. Проблеми спілкування великих груп людей були у полі зору українських вчених, зокрема О. Потебні, В. Вернадського, у

сучасну добу – А. Москаленка, О. Пономаріва, А.Коваль, Є. Макаренко, Г. Почепцова, Л.Губерського та ін.

Масова комунікація розглядається зазначеними авторами як засоби зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу, як спілкування та обмін інформацією в суспільстві і як, власне, інформація Одним із перших показав зв'язок комунікації та інформації, інформації та процесу управління в суспільстві Гарольд Лассуелл, який розглядав масову комунікацію як один із засобів забезпечення функціонування суспільства, підтримання рівноваги та стабільності у політичному середовищі суспільства [1].

Гарольд Лассуелл зазначав, що інформація, яка передається масовій аудиторії, є невід'ємною складовою, а в окремих випадках – ключовим елементом у процесі управління. Проблема ефективного управління досліджувалась ним у вигляді ланцюга «інформація – комунікація – управління». Тобто, управління має здійснюватись на основі інформації шляхом проведення комунікацій.

Особливе загострення інтересу до аналізу проблем впливу комунікації на процеси становлення та розвитку громадянського суспільства відбулося у 80-х роках XX століття, коли активні представники громадянського суспільства окремих країн (зокрема Польщі і ПАР), які опинилися на той час у авангарді боротьби проти тоталітаризму і апартеїду, посприяли відродженню й становленню громадянського суспільства не лише у своїх країнах, але і у відповідних регіонах планети.

Нові підходи у висвітленні теми «комунікація і громадянське суспільство» виникли разом із падінням Берлінського муру (1989 р.) й наступним розпадом Радянського Союзу (1991 р.), що спричинилося до утворення нових незалежних держав з Україною включно й закладенням у них підвалин громадянського суспільства.

Ще одним потужним чинником, який спричинився до поглиблення інтересу дослідників до творення громадянського суспільства засобами масових комунікацій стала інформаційна революція, яка спочатку, завдяки супутникам й кабельним мережам, дала «ефект CNN», тобто спричинилася до перетворення телебачення на світову комунікативну потугу. Згодом сюди долучився масовий Інтернет, який зі свого боку породив феномен «соціальних мереж» («Твіттер-революцію», а за нею «блогерну революцію»). Новітня інформаційна революція, пов'язана з Інтернетом, третя в історії людства після винаходів писемності та масового друкарства, дала поштовх дискусії щодо розвитку таких комунікативних технологій, що викличуть до життя форми демократії, несумісні з існуванням національних держав.

Ще наприкінці 60-х років минулого століття канадський соціолог Маршалл Маклуен напророчив організацію міжнародної соціальної мережі під назвою «глобальне село». Але лише нині, на тлі бурхливого розвитку глобальних засобів міжперсональної комунікації, така мережа стала реальністю, а згодом набула якостей ділової і політичної мережі, тісно поєднавши «космополітів» усього світу.

Згодом у такий спосіб мережа стала технологічним «організатором» нової міжнародної партії «обранців віртуального простору», яких можна розглядати як новий, поки що досить аморфний, панівний клас із розмитими кордонами (нетократія). Дехто із зарубіжних дослідників вважає такий клас прообразом мережевих класів недалекого майбутнього і нових «еліт нетократії». Хоча ця гіпотеза має розглядатися зараз вкрай критично й прискіпливо, оскільки світові безпекові процеси демонструють зміцення ролі держави як найбільш ефективного інструмента безпекових процесів. Щонайменше ініціатива півсотні держав світу, що об'єдналися для підтримки України у її протиборстві з агресією Росії, йдеться про «Рамштайн», стало відвертим рішенням на неефективність НАТО.

Друга, після винайдення писемності, інформаційно-комунікативна революція пов'язана з винаходом друкарства. Її умовно називають «ерою Гутенберга» (за іменем винахідника друкарства Йогана Гутенберга).

Загальновідомим на цю технологічну подію є погляд згаданого вище одного з фундаторів сучасної комунікативістики М. Маклуена, який вважав, що без винаходу Гутенберга формування сучасних національних держав (держав-націй) було б неможливим. Але з такими ж підставами в дусі концепції Маклуена можна стверджувати, що без появи масового друку («Галактики Гутенберга») було б неможливим громадянське суспільство і сучасні політичні процеси.

Технологічні досягнення сучасного інформаційного суспільства створили принципово нову ситуацію в політичному спілкуванні. Цілком справдилося передбачення М. Маклуена, котрий вважав, що вплив засобів масової комунікації визначається не змістом розміщених в них матеріалів, а засобом їхнього поширення, каналами досягнення, залучення уваги споживача. Іншими словами, вплив відбувається на низовому фундаментальному рівні, змінюючи моделі сприйняття та мислення.

Інформаційна технологізація соціального життя породила нині якісно нову концепцію громадянського суспільства та демократії. За умов «комп'ютерної демократії» саме інформація персоніфікує владу, а громадянське суспільство є суспільством «громадської думки», формування й вираження якої перетворюється у засіб завоювання й утримання влади.

У цьому суспільстві реалізується домінуюче право громадськості знати все стосовно її життя й вільно говорити про те, що визначає це життя. Тим самим інформаційно-комунікативні зрушення у житті суспільства замінюють соціальну революцію. Тому владні структури, щоб завоювати прихильність громадськості, зобов'язані вести з нею постійний діалог, мати гнучку й мобільну політику двосторонніх контактів.

Поява Інтернету і його подальший розвиток внесли принципові зміни в сучасний погляд на засоби реалізації інформаційних стратегій як держав, так і політичних, соціальних груп. Інтернет об'єднав в собі інтерактивний характер комунікації, гіпермедійну природу і можливість побудови індивідуальної взаємодії. Глобальна комп'ютерна мережа стала одночасно і новим середовищем спілкування, і ринком з десятками мільйонів потенційних клієнтів, що мають досить високий рівень доходу. Нові комунікативні характеристики Інтернету вимагають нового погляду на процеси комунікації і перегляду використовуваних раніше підходів до споживачів.

Технологічно-комунікативним феноменом цієї доби стали соціальні мережі. Головні риси соціальних мереж та месенджерів – оперативність, анонімність, віртуальний образ, соціальний контент, простота є основою нової мережної ідеології Інтернету під назвою «Веб 2.0». Ця ідеологія стала прапором сотень нових Інтернет-проєктів, супротивних ідеології Інтернету минулого десятиліття – «старого» Веба, типовим проєктом якого був сайт, повністю наповнений контентом з незмінною структурою й без зворотного зв'язку. Користувач такого сайту міг грати тільки пасивну роль.

У «Веб 2.0» роль користувача активна: він може сам робити контент, маніпулювати ним і управляти зв'язками між своїми й чужими матеріалами в мережі. У зв'язку з таким інтерактивним підходом для будь-якого користувача головний ідеолог «Веб 2.0» американець Тім О'Райлі назвав цю мережу «народною».

Віртуальний інформаційний простір усе більшою мірою перетинається з реальним, соціальним простором; мережеве життя перетворюється на значиме соціальне явище, що тепер визначально впливає на життя суспільства.

Головними каналами комунікації в Інтернеті тепер стають, за визначенням деяких вчених, соціальні медіа (мережі, блоги, мікроблоги, месенджери), аудиторія яких складає мільярди людей. Не можна вписати у цьому тексті точну чи хоча б близьку кількість, оскільки ця кількість зростає у момент, коли готується цей текст. Втім, це і не дивно. Адже більша частина «населення» глобальної мережі, чисельність якого мільярди активних

користувачів, найбільше часу проводить у соціальних мережах. Причому процес віртуальної міграції в соціомедійний простір виявляє риси «сімейності», що зближують його динаміку з відомою закономірністю реальної соціальної міграції: услід за мігрантами першої хвилі переселяються сім'ї, найближче соціальне оточення. Як наслідок ріст аудиторії соціальних медіа відбувається випереджаючими темпами та месенджерів.

Пропорційно зростанню ролі соціальних медіа в житті суспільства росте значущість вивчення їхніх психологічних основ і соціальної бази, що становлять предмет відповідно соціомедійної психології і соціології. З погляду цих дисциплін, описані тренди розвитку Інтернету як бурхливий ріст популярності соціальних медіа, так і відповідно помітне розширення їхнього соціального впливу, який буквально перетворить суспільство, дістали назву соціомедійної революції. Це поняття включає наступні явища: 1) в цілому згадане зростання ролі Інтернет-ресурсів в соціальних комунікаціях в порівнянні з традиційними каналами поширення масової комунікації (ЗМК); 2) серед різних сегментів Інтернет-простору в першу чергу зростання популярності і авторитетності соціальних медіа (соціальні мережі, блоги); 3) загальне зростання інтенсивності соціальних комунікацій, завдяки доступності у віртуальному форматі; 4) відповідно зростання в структурі комунікацій віртуального, онлайнового спілкування в порівнянні з оффлайновим.

Цю комунікаційно-культурну революцію не можна розглядати у відриві від інших глобальних технологічних і соціальних змін, пов'язаних з науково-технічним прогресом, що трансформують життя людства. Соціомедійна революція є новим довгостроковим процесом, що дістав назву Інтернет-революції. Остання включає як Інтернет-експансію, тобто поширення Інтернету «вширину», його проникнення в усі нові сфери людської життєдіяльності, так і його поширення «углибину», що трансформує спосіб життя людства і систему громадських відносин.

Зі свого боку Інтернет-революція є складовою частиною ще масштабніших змін, цивілізаційної динаміки, що описується футурологами як «глобальна революція» (Айзек Азімов, Стівен Гокінг, доповідь Римського клубу). З одного боку вона пов’язана з вдосконаленням технологій і переходом до «нового суспільства», раніше названого «постіндустріальним» (Д. Белл). Останніми роками у зв'язку із зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як в економічній, так і в соціальній сфері прийнято говорити про суспільство «інформаційне». Відповідно революція соціомедійна (разом з Інтернет-революцією) відбиває технологічний, комунікаційний аспект переходу людства до інформаційного суспільства.

З іншого боку, це і «людська революція» (Аурeліо Печчеі), зміна суспільної свідомості, пов'язана з тим, що науково-технічний прогрес й комунікативна революція спричиняють нову якість громадянського суспільства за рахунок зростання ролі та впливів в людському співтоваристві висококваліфікованих фахівців, представників так званого «інтелектуального класу», можливо, як окремого страти «середнього класу». Ця роль полягає не лише у забезпеченні використання накопиченого технологічного потенціалу, але і в його вдосконаленні, розробці на цій базі нових політичних технологій. А у сфері ІКТ, як відомо, подібне оновлення відбувається безперервно, причому динамічніше, ніж в інших галузях, що вимагає поглибленого політологічного аналізу.

До винаходу писемності людину оточували тільки сфера усного мовлення й доалфавітний світ міфологічної свідомості. Це родоплемінний світ нелінійно організованого «керованого хаосу». Винахід алфавіту перемкнув центр сприйняття світу зі слуху на зір – людство вступило в механістичну епоху, що триває донині. Детонатором «вибуху технологій» стало гусяче перо, що можна вважати Першою комунікативною революцією Епіцентром Другого «інформаційного вибуху» М. Маклуен вважав винахід друкарського верстата Гутенбергом. У «Галактиці Гутенберга» вказується на те, що розвиток економічної та соціально-політичної інфраструктури індустріального суспільства неможливий без тієї кардинальної зміни комунікативних стратегій, що спричинив винахід друкарського преса. Лише в умовах егалітарно-масового поширення слова стають можливими й приватновласницьке підприємництво та демократизація суспільства на основі виборчого права. Оскільки саме словом друкованим, а не усним і навіть не письмовим формується вихідний елемент і центральний агент такого суспільного устрою – атомізована, герметично ізольована від всіх інших людська індивідуальність зі специфічною сенсорикою, ментальністю й тілесністю.

Отже, Другу комунікативну епоху створило переважання друкованого слова над усним мовленням. У цю епоху винахід алфавіту означав перехід до нової ери. Писемний рядок, що сприймається оком, породив лінійно та ієрархічно організоване життя людей, які почали думати логічно й послідовно (раціоналістична свідомість).

Водночас розпочалися процеси фрагментації суспільства й відчуження людини: друковане слово дозволило пізнавати світ індивідуально, поза колективною свідомістю громади. Окрім того, книга стала першим стандартно відтвореним товаром, тобто першим продуктом масового виробництва.

І, нарешті, в ХХ столітті, згідно концепції М. Маклуена, відбувся новий комунікативний переворот, пов'язаний з електрикою: «Електричний ланцюг розтрощив час і простір, зануривши кожного з нас в океан турбот інших людей. Він знову відновив загальний діалог у глобальному масштабі. І головною звісткою, що він приніс людям, стала звістка про Загальну Зміну». У «Галактиці Гутенберга» М. Маклуен переглядає історію людства у фокусі комунікативних змін і зауважує, що «колись друкарські верстати спричинили виникнення зовсім несподіваного середовища … «публіка». Натомість рукописна технологія, що передувала масовому друку, не мала такої потужності, щоб формувати публіку в національному масштабі. А те, що колись називалося націями, жодним чином не могло передувати до появи гутенбергської технології так само, у наш час друкарський верстат не може пережити появи комунікаційних сплетінь – дротів та серверів – з їхнім тотальним пануванням та силою. Це вони надали можливість кожному мешканцю планети потенційно втрутитися в життя іншого, навіть якщо ти його особисто не знаєш і ви говорите різними мовами.

«Аудіовізуальна людина» або «Інформаційний індивід» символізує Третю комунікативну епоху синтезу нелінійної міфологічної та лінійної раціоналістичної свідомості. Електронна революція створила новий етап соціального спілкування, у якому поступово долаються відчуження та диспропорції, викликані географією й економікою, з'являється шанс (хоча б гіпотетично) на взаєморозуміння між різними верствами суспільства й народами. Інформаційні технології у поєднанні з аудіовізуальними засобами створюють поведінкові моделі, які постійно оточують людину та програмують її діяльність в дедалі зростаючому масштабі.

Третя комунікативна революція пов'язана з трьома великими інноваціями: супутниковий зв'язок, оптиковолоконні кабельні мережі, цифрові електронні пристрої із застосуванням мікропроцесорів та інтегральних схем для швидкісного прийому й передачі інформації. Усе це відкрило людині доступ до баз даних і знань, за умови, звичайно, що ця людина має термінальний пристрій (або комп'ютер).

Рушійними силами нової революції стали електронні мас-медіа, насамперед телебачення. М. Маклуен запозичив зі світу джазу розподіл засобів комунікації на «гарячі» (hot) і «холодні» (cool). До перших, що потребують осмислення й вивчення, слід віднести друковане слово; до других, що заповнюють вакуум інформації й активно залучають споживача до акту співпереживання – телебачення, яке начебто повертає людину у дописемну громаду, у «глобальне село», де інформація доступна відразу всім і одержати її можна практично миттєво. У цьому світі невпинного хепенінгу

людина вже не в змозі будувати своє світосприймання як раніше – послідовно, крок за кроком. Доводиться враховувати відразу всі чинники, а оскільки часу на їхній аналіз немає – покладатися на інтуїцію, заворожено споглядаючи «мерехтливий ящик» нового громадського «племінного життя». М. Маклуен навіть не побоявся зробити висновок щодо майбутнього колапсу «комунікативної галактики», оскільки у світі, вкритому штучною нервовою системою електронних комунікацій, простір і час (тобто, по суті, та ж сама інформація) неминуче стягнуться в одну точку, після чого процес сприймання навколишньої реальності стане чисто інтуїтивним – без залучення розуму.

Повернення до «племінного» сприйняття соціального світу на новому етапі є за М.Маклуеном безумовним благом, бо таким способом люди знову почнуть відчувати себе єдиним цілим, колективом, у якому немає місця ізоляції, індивідуалізму й придушенню прав меншин. Саме це мислитель із Торонто вважав результатом «тиранії візуального сприйняття», тоді як «у новому електронно-інформаційному середовищі жодну із соціальних меншин більше не зможуть ігнорувати представники більшості, тому що відтепер занадто багато людей знають занадто багато один про одного».

Посередником між владою і суспільством є мас-медіа та незалежні засоби масової комунікації (передусім – електронні). Іншим соціальним інститутом, пов’язаним з розвитком ЗМК, є система «паблік рилейшнз» (інститут відносин з громадськістю) як першооснова проведення ефективної й упевненої соціальної політики з адекватною соціальною відповідальністю. Інформаційно-комунікативну революцію футурологи пророкували ще в 1960-1970 роки. Так, Елвін Тоффлер у книзі «Третя хвиля» прирівняв за значущістю наслідки винаходу нових інформаційних і комунікативних технологій до таких епохальних процесів, як Неолітична (Аграрна) революція й Індустріальна революція.

Однак, якщо для здійснення аграрної революції було потрібно тисячу років, а промислова тривала понад сто, то інформаційна революція бурхливо розвивається буквально в останні десятиліття. Аналіз стратегічних показників, що з’являються в пресі, і фактів реального життя свідчить, що характерною рисою цього періоду став безпрецедентний за темпами розвиток, насамперед у країнах – лідерах світового господарства, сучасних інформаційних технологій (ІТ), що включають нові засоби зв’язку й опрацювання інформації та комунікації.

Як відзначив історик економіки Лестер Туроу, знання стає новим джерелом багатства, чого ніколи не було раніше. На думку Деншула Белла, поділ населення на приналежних і неприналежних до вищого соціального

прошарку – носія знань, статус якого визначається не майновим станом, а інтелектуальним потенціалом, здатністю генерувати нове знання, перетворюється на одну з найгостріших проблем західного світу. Те, що інформаційна революція впливає на різні сфери життєдіяльності суспільства – економічну, соціальну, політичну, культурну – факт безперечний. У сфері економіки вплив інформаційних технологій простежується у двох аспектах: 1) різкому зниженні цін на товари і послуги, пов'язані з сучасними технологіями; 2) безпрецедентно швидкому поширенні інформаційних технологій як у виробничих системах, так і у сфері побутовій. Водночас, збільшення кількості баз даних, що стосуються життя пересічного громадянина, може стати причиною втрати людиною індивідуального, приватного життя й особистої свободи. Водночас не можна не враховувати, що завдяки цим цифровим «відбиткам пальців» можна швидко збирати величезну кількість даних медичного, демографічного, політичного і соціального характеру, відшукувати й затримувати злочинців, здійснювати контроль над епідеміями тощо.

У зв'язку з тим, що передача і відтворення всіх різновидів інформації коштує досить дешево, з'являється спокуса перекручувати деякі дані. Так, комп'ютерне редагування дає можливість робити зміни в цифрових, текстових, а також в аудіо- і відеоданих. Отже, неможливо гарантувати вірогідність інформації. Можемо для себе зробити відлік ери фейків та постправди від початку агресії Росії проти України – незаконної анексії Москвою українського півострова Крим. Далі була пандемія Covid-19, яка засвідчила вплив тотальної неправдивої інформації та потребу протидіяти їй спільними зусиллями перш за все демократичних країн. Фейк та деструктивна пропаганда стали частиною та невід'ємним елементом широкомасштабного вторгненням Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Стає проблематичним і визначення права власності й інтелектуального авторства. Засоби зв'язку прискорюють темпи політичних змін. Так, міжнародна преса одержала інформацію про студентські заворушення в Китаї 1989 року за допомогою факсів. Вийшовши за межі національних кордонів, інформація здатна змінити політичні структури, спричиняти зміни в корпоративних, релігійних і культурних організаціях. Мережеві засоби зв'язку дозволяють переказувати електронним способом величезну кількість грошей на будь-яку відстань.

Аналізуючи особливості впливу інформаційної революції на політичну сферу, можна стверджувати, що політично значимі проблеми, які виникають у результаті інформаційно-комунікативної революції, дуже різні і внутрішньо суперечливі. Так, швидкий розвиток електронної комерції і

виникнення у зв'язку з цим мільйонів нових робочих місць входить у суперечність із традиційними практиками й інструментами державного регулювання економіки. Нові форми і методи самоорганізації громадянських ініціатив, правозахисної та екологічної активності приваблюють і терористичні організації та транснаціональні кримінальні синдикати. Наслідком свободи вибору, що відкрилася, та самореалізації у віртуальному просторі став занепад моральних засад суспільства. Створення нових високоефективних систем управління транспортом, енергосистемами, інфраструктурою життєзабезпечення висуває питання про зростаючу залежність і уразливість людської спільноти від випадкових чи навмисних збоїв устаткування і програмного забезпечення. Ці та інші проблеми характеризують політичний вимір глобальних комунікацій у тій мірі, в якій вони вимагають нових підходів у сфері політичного регулювання, непростих публічних рішень, спільних зусиль громадських і державних інститутів на національному та міждержавному рівнях.

Політичні наслідки електронної експансії не можуть оцінюватися однозначно. З одного боку, одержують широке поширення (у тому числі й у рамках прикладних теорій) ідеї та образи digital policy, digital democracy, digital political space, в яких знаходять реальний розвиток e-commerce, становлення масового і мережевого суспільства, глобалізація та інші аналогічні процеси. З іншого боку, все голосніше пророкується неминучість надцентралізації влади, монополізації інформаційного простору, контролю над індивідуальною свідомістю, тотального використання маніпулятивних та індоктринальних методів, посилення культурного імперіалізму й укорінення медіакратії (знищення в найближчому майбутньому всіх історичних завоювань демократії). Тому таким важливим є громадський контроль, зокрема і міжнародних недержавних структур, та контроль світових організацій за інформаційною сферою, щоб зберегти її гуманістичні засади та безпеку публічного й приватного життя.

За справедливим зауваженням Піппи Норріс, діяльність сучасних ЗМІ як найважливіших агентів інформаційного простору породжує три базові ефекти, котрі забезпечують прямий зв'язок між нею і «рівнем громадянської свідомості» населення: «ефект вибору» (можливість вільного вибору джерел інформації), «медіаефект» (зацікавленість людей у політичній і громадянській участі залежно від політики новин ЗМК) і, нарешті, «ефект взаємодії» (інтерактивний характер спілкування громадян і ЗМК, що сприяє виникненню стійкої залежності між одержанням інформації та визначенням політичної громадянської позиції).

При цьому розмаїтість і щільність інформаційного плину в сучасних спільнотах такі, що для політичної ідентифікації громадян цілком вистачає навіть інформації, що виходить з неякісних («жовтих», таблоїдних) друкованих та електронних ЗМК. Здійснення громадянином повсякденних політичних функцій не пов'язується з одержанням ані спеціалізованої, ані дозованої інформації, ані інформації штучно вибудованої.

Можна не погоджуватися з висновком Піппи Норріс про безумовний взаємозв'язок між інформатизацією і політизацією населення. Більше того, є серйозні підстави думати, що в сучасних умовах інформаційний плин стимулює скоріш індивідуалізацію, ніж політизацію соціального життя особи.

У будь-якому разі, очевидно, що інформаційна ситуація не тільки не руйнує, але й припускає здатність громадян обирати (відповідно до їхніх культурних уподобань) потрібну інформацію. Звичайно, типи культури можуть бути різними. Та головне, що саме під впливом такого попиту на інформацію зрештою й вибудовується інформаційний ринок, і саме ця диверсифікованість інформаційного простору дозволяє підтримувати баланс між «супертемами» (нехай і штучно сконструйованими) та приватними інформаційними потребами.

Нинішня епоха породжує інші залежності й інші принципи взаємодії влади, індивіда і суспільства. На місце одних структур і процесів приходять інші – при збереженні базових позицій ключових суб'єктів, форм символізації тощо. В результаті створюється можливий новий алгоритм формування простору політичної влади: маси – стандарти масової культури – культурні основи ідентифікації громадян – інформаційні нагоди – політична рекламістика – когнітарії (фахівці з управління інформаційними процесами) – політичний сценаріо-менеджмент – електронні ЗМК – масове суспільство/державна влада – медіакратія. Зауважимо, що це лише модель та один із варіантів для дискусії з цього питання. Важливо підкреслити, що політичні контакти, котрі встановлюються в такий спосіб, часто спорадичні: громадяни вступають у взаємодію з владою переважно в межах конкретних політичних проєктів, які викликають у них індивідуальну мотивацію участі. Часом такі проєкти є винятково віртуальними, ініційовані та розгортаються у просторі соціальних мереж і месенджерів.

Інтернет є матеріальним носієм того, що німецький інтелектуал Юрген Габермас називає деліберативним простором – простором громадського життя, у якому обговорюються ідеї, узгоджуються інтереси, відшукуються компроміси тощо. Цей простір не встановлює будь-яких жорстких меж для взаємодій, що відбуваються в ньому, і сприяє формуванню цінностей

громадянського суспільства. Нові групи інтересів та окремі особи одержують можливість приєднуватися до процесів ухвалення національних і міждержавних рішень. Завдяки сучасним ІКТ думки індивідів і груп інтернаціоналізуються в режимі реального часу, реакція на ті чи інші події стає відомою негайно. Це створює умови для публічних дискусій у міжнародному масштабі, а також для утворення коаліцій між учасниками політичної гри. Виникає принципово новий рівень політичного діалогу, що у перспективі може призвести до формування «транснаціонального політичного класу», «транснаціонального громадянського суспільства» і світової громадської думки, з якими державам доведеться рахуватися.

Так, новим транснаціональним соціальним рухом став рух антиглобалістський, учасники якого спілкуються переважно в Інтернеті, використовуючи його, зокрема для планування своїх акцій. Однак антиглобалісти використовують Інтернет не лише для мобілізації однодумців і координації виступів протесту. За його допомогою вони здійснюють хакерські атаки на сайти великих корпорацій і політичних організацій, завдаючи політичним опонентам прямих матеріальних збитків. Можна пригадати скільки разів були атаковані системи критичної інфраструктури України російськими хакерами, починаючи із 2014 року – часу фактичного початку російсько-української війни. Природно, це має як позитивні, так і негативні наслідки, якщо врахувати, що інформаційно-комунікаційні технології можуть використовуватися терористами й екстремістами. У тому числі й на рівні такої держави-терористи як Росія. Екстремісти різного штибу (рашисти, неонацисти, скінхеди, расисти, релігійні фанатики) використовують Інтернет як ефективний засіб активізації своєї діяльності, поширення своїх поглядів, вербування прихильників. Через Інтернет популяризують свої ідеї і неурядові організації. Отже, Інтернет став інструментом зв’язку і політичної комунікації. Завдяки йому створюються передумови для зародження нетрадиційних форм політичної організації, включаючи існуючі в кіберпросторі віртуальні «держави».

Чи є сенс у тому, щоб на фоні проникнення штучного інтелекту до всіх сфер людської діяльності говорити про Четверту комунікативну революцію, про остаточне оформлення «пост-інформаційного суспільства» є питанням відкритим і таким, що потребує нашої уваги. Адже ситуація у технологічному секторі настільки стрімко змінюється, що сьогоднішнє дискусійне твердження чи припущення вже завтра стане буденною дійсністю. Але нашим завдання є вимога ставити це питання і бачити його неминучість. Українські вчені Микола Ожеван та Дмитро Дубов зауважують, що «заміна Модерну Постмодерном, яким позначений початок XXI ст., на рівні

технологій означає перехід від інформаційно-комунікативних технологій третьої хвилі індустріалізму (Indusrty 3.0) нано-, біо-, інфо-, когнітивно-кібернетичних технологій четвертої хвилі (Indusrty 4.0)». Автори передбачають затяжну російську гібридну агресію. Тому, щоб виграти, або, принаймні, не програти війну, Україна має спиратися на високі технології, адже, на відміну від Росії, наша держава не може розраховувати на експлуатацію своїх «невичерпних надр. Як бачимо, широкомасштабне вторгнення РФ в Україну та велика російсько-українська війна вже отримала назву «війна дронів». Роботизовані пристрої на воді, у повітрі та на землі визначають значною мірою успіх на полі бою. І тут маємо сказати, що саме завдяки використанню таких пристроїв нашій країні вдалося нав'язати асиметричне ведення військових дій та зберегти державу і її інституціональну спроможність.

Доволі провокаційні міркування з цього питання належить американському досліднику феномену комунікації, а точніше «історії ідеї комунікації», Джону Дарему Пітерсу. Він вказав на те, що ідея комунікації «потерпає від нещастя змішування понять» і у сьогоднішньому дискурсі «існує як така собі погано сформована й неподільна концептуальна протоплазма». Ба навіть більше: «Мало яка ідея так заражена банальностями», – зауважує Дж. Д. Пітерс. Таке твердження вченого має бути завжди перед очима фахівця-комунікативіста, що у своїх комунікативних планах, проєктах чи діях не збитися на банальне спрощення у сприйнятті, оцінках та можливостях комунікативних кампаній. Доступність не має бути спрощенням та зниженням рівня відповідальності і творчості у діяльності тих, хто професійно займатиметься налагодженням комунікативних зв'язків. Для американського автора діє застереження, що «комунікація, у глибокому сенсі налагодження шляхів змістовного проведення часу з іншими, швидше є справою віри і ризику, ніж техніки й методів». Тому, щоб розтлумачити своє бачення, Дж. Д. Пітерс звертається до образів, а скоріше образів-ідей Сократа та Ісуса, що трактуються як головні постаті протягом століть для морального життя західного світу, де народилася ідея демократії, і де християнство довгий час залишалося безроздільно панівною релігією. Сократ, що відстоює своє бачення на спілкування та освіту, у роботі давньогрецького філософа Платона «Федр» переконує на замкненому колі спілкування, окресленому спільними почуттями діалозі. Водночас притчі, якими спілкується Ісус зі своїми слухачами, про що йдеться у Євангеліях, подають інше, можна твердити діаметральне бачення: «незмінене і відкрите розсіювання, адресоване всім, кого воно може стосуватися». Ці, на перший погляд, контроверсійні концепції – замкнений діалог у близькому, вузькому,

втаємниченому колі та вільне, максимально широке розсіювання на анонімну аудиторію – два принципових підходи до змісту та форми, що визначають загальний процес комунікування. Ерос, вважав Сократ, а не прагматична передача інформації, мав би бути головним принципом комунікації. У «Федрі» суть комунікації не в засобах передачі, а в любові; не в техніці, а у щирій взаємодії. На відміну від Платонівських текстів, у Євангеліях розсіювання часто вітається як бажане і праведне. Хоча ці два тексти об'єднує концепція любові. Сократ у «Федрі» обирає діалог; Ісус у християнських Євангеліях віддає перевагу розсіюванню. Сократ хотів би у комунікаціях діяти напевне, знати свого адресата, бачити і відчувати його. Натомість Ісус, хоча і промовляє з любов'ю та надією на те , що його слова, як зерна, усі зійдуть, однак знає, що цього не відбудеться. Ісус, на відміну від Сократа, готовий змарнувати частину свої комунікативних зусиль. Завершуючи свої порівняння Сократа та Ісуса, Дж. Д. Пітерс робить висновок, що «діалог все ще займає панівне становище в уяві багатьох, хто саме так уявляє добру комунікацію, проте розсіювання – кращий вибір для розуміння нашого фундаментального терміна» [4]. Прочитавши цей рядок, читач має усвідомлювати, що це лише одне із міркування щодо «ідеї комунікації».

Отже, однією з головних рис, що визначають обличчя цивілізації XXI століття, є зростаюча потуга інформаційних і комунікаційних технологій, розмаїтість і можливості яких лімітовані лише винахідливістю самої людини. Інформаційні та комунікаційні технології стали, без перебільшення, справжньою рушійною силою світового розвитку. Безперечно й те, що інформація стала реальним соціальним ресурсом. Адже тільки вона здатна допомогти людині адаптуватися до життя в умовах невизначеності, пристосуватися до постійних змін, виробити стереотипи поведінки, що відповідають новим обставинам. Поява новітніх технологій, формування глобальних інформаційних мереж і систем уперше в історії людства відкривають не тільки технічні, але й економічні можливості зв'язати буквально кожного з кожним, об'єднати інформаційні ресурси людської цивілізації і забезпечити доступ до них будь-якій особі. Ці процеси породжують глибокі якісні зміни у всіх сферах людської діяльності. Формується новий тип суспільства – інформаційного.

Найважливішою особливістю інформаційного суспільства є перенесення акценту у виробництві з використання матеріалів на надання послуг, що обумовлює значне зниження видобутку і переробки сировини та витрат енергії. Переважний розвиток «третинного» сектора економіки – надання послуг – істотно змінює питому вагу галузей економіки у формуванні валового національного продукту.

Дослідження співвідношення розвитку Інтернету і демократизації дозволяє зробити висновок, що Всесвітню Мережу варто визнати важливим інструментом політичної мобілізації, котра може спрямовувати політичну активність мас у конструктивне русло, орієнтувати її на зміцнення і розвиток демократії.

Безумовно, що новітні комунікаційні технології (зокрема – Інтернет) сприяють транспарентності політичних інститутів і політики в цілому, дозволяють розширювати права громадян шляхом надання їм доступу до різної інформації; збільшити ступінь їхньої участі у прийнятті політичних рішень та контролі за діяльністю державної влади; активно творити інформацію, а не тільки її споживати; забезпечувати захист приватного життя тощо.

Інформація – інтелектуальний ресурс, який має допомагати вирішенню політичних, етичних і соціальних проблем, що постають перед світовим співтовариством. Вона сама по собі є «альфою й омегою» глобального та національного інформаційного суспільства, оскільки без рівного доступу всіх і кожного до інформації таке суспільство принципово немислиме. Саме тому розвиток міжнародного й національного інформаційного законодавства об'єктивно спрямований у бік дедалі більшого усвідомлення значення інформації як основної передумови добробуту і розвитку, а також того факту, що без інформаційних свобод людини й громадянина участь у глобальному співтоваристві як важливій передумови соціального та індивідуального розвитку неможлива.

Контрольні запитання

1. *Яка суть Сократового бачення ролі комунікації у суспільстві людей?*
2. *Чому М. Маклуен називав сучасний світ «глобальним селом»? Чи є це метафорою процесу глобалізації?*
3. *Які діаметральні наслідки для політичної участі громадян може мати широке проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у публічний та приватний простір держави й людини?*
4. *У чому характерна особливість Четвертої технологічної революції?*
5. *Що, за Гарольдом Лассуеллом, є ключовою проблемою управління та яка тут роль масової інформації?*
6. *Які особливості технологій творення «фейків» та «постправди»? Які найпоширеніші методи протидії їхньому впливу?*
7. *Як за рахунок та з використанням потенціалу інформаційного простору розширюється чи фрагментується деліберативний простір сучасного суспільства?*

Теми для обговорення

1. Чи актуальними залишаються міркування інтелектуалів минулого століття про неминучу глобалізацію життя людей та її виключно позитивні наслідки?

2. Зміна форматів та сенсів комунікування з проникнення до широкого загалу інструментів штучного інтелекту.

3. Чи загрожує українському суспільству алармічна технофобія? Чи воно є відкритим до модернізаційних кроків у формуванні нового індустріального ландшафту?

4. Яка роль штучного інтелекту у подальшому поступі чи деградації людства? Який принцип тут застосувати: рішучого обмеження чи спрямовуючого контролю?

5. Яка роль інформації у сучасному протиборстві демократичних та авторитарних режимів на міжнародній арені?

Завдання для самостійної роботи

1. Описати роль комунікації у житті суспільства у період кожної з чотирьох технологічних революцій.

2. Відреферувати один із розділів (обґрунтувати вибір) роботи Е.Тоффлера «Третя хвиля».

3. Ознайомитися із подкастами онлайн-видання «Куншт» (https://pod.link/1525200875) та обрати тему для презентації на основі окремого епізоду.

ТЕМА 8. КОМУНІКАЦІЯ ДЛЯ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І БІЗНЕСУ. УРЯДОВІ ТА КОРПОРАТИВНІ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікація для людини

У сучасному світі для будь-якого індивіда комунікація є важливим інструментом для вираження думок, почуттів та потреб. Вона допомагає будувати стосунки з іншими людьми, налагоджувати взаєморозуміння і вирішувати конфлікти. Вміння ефективно комунікувати є важливим для особистісного розвитку, самовираження та соціальної адаптації.

Також, в еру цифрових технологій, комунікація за допомогою соціальних медіа та месенджерів стає невід'ємною частиною повсякденного життя, змінюючи способи спілкування і навіть формуючи нові соціальні норми.

Комунікація для суспільства

У більш широкому контексті комунікація стає основою для функціонування суспільства. Вона дозволяє створювати громадську думку, поширювати знання та інформацію, організовувати соціальні та політичні процеси. Медіа, як основний канал масової комунікації, має величезний вплив на формування ставлення до різних подій та явищ.

Комунікація між громадянами, урядом та іншими інститутами важлива для забезпечення соціальної стабільності, правопорядку та розвитку демократії. Вона також є необхідною для подолання соціальних проблем, таких як нерівність або екологічні виклики, оскільки відкритий діалог дає можливість знайти спільні рішення.

Комунікація для бізнесу

У бізнесі комунікація є критичним елементом для досягнення успіху. Вона охоплює внутрішню та зовнішню комунікацію.

- **Внутрішня комунікація** важлива для підтримки ефективної роботи організації. Від чіткої комунікації між співробітниками, керівниками та відділами залежить продуктивність і атмосферу в компанії. Задоволені працівники зазвичай більш мотивовані та ефективні.
- **Зовнішня комунікація** з клієнтами, партнерами та інвесторами впливає на репутацію компанії та її здатність досягати бізнес-цілей. Реклама, брендинг, публічні відносини — складові зовнішньої комунікації, які допомагають створювати довіру та залучати нових клієнтів.

У сучасному світі важливими інструментами для бізнесу є також комунікація через цифрові платформи, що дозволяє компаніям швидко

адаптуватися до змін, підтримувати зв'язок з клієнтами в режимі реального часу та збільшувати ???таким чином вплив та ефективність усіх процесів???

Структура служб зв'язків з громадськістю для бізнесу

У комерційних організаціях, залежно від їхньої величини, галузі та географії діяльності, структури служб зв'язків з громадськістю можуть мати різні організаційні форми. Для прикладу візьмемо великі компанії:

- **Фірма "Мерседес-Бенц"** має спеціалізовані підрозділи на різних рівнях (заводи, підрозділи фірми, відділи преси та PR-відділи за напрямками).
- **Акціонерне товариство "Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»** *(НАК «Нафтогаз України»)* має інформаційно-аналітичну групу, підрозділ з маркетингу та реклами, прессслужбу та групу зі зв'язків з громадськістю.

Основні цілі служб зв'язків з громадськістю (PR)

Загальна мета паблік рилейшнз (PR) у комерційних організаціях — забезпечення **успіху та стабільності компанії** через правильне управління відносинами з громадськістю. Однак, ця мета повинна враховувати інтереси не лише корпорації, але й суспільства в цілому. За такої умови досягається гармонія між комерційними інтересами та соціальною відповідальністю компанії.

- **Забезпечення довіри до корпорації та її менеджменту**: комунікації повинні сприяти створенню позитивного іміджу компанії та її керівників серед громадськості.
- **Підвищення привабливості корпорації**: важливо зробити організацію привабливою для різних груп людей, враховуючи їхні інтереси та потреби.
- **Поглиблене розуміння громадськістю діяльності корпорації**: служби зв'язків з громадськістю повинні сприяти інформуванню громадськості про економічні показники корпорації, такі як доходи, продуктивність, ціни та інші аспекти, що формують її імідж.
- **Участь у вирішенні соціальних проблем**: компанії повинні брати участь у вирішенні актуальних соціальних проблем, що сприяє зміцненню їхнього іміджу як соціально відповідальних бізнесів.

Основні завдання служб зв'язків з громадськістю

Виходячи з головних цілей, можна сформулювати ряд завдань, які ставляться перед службами ПР у комерційних установах:

1. **Розвиток комунікацій з громадськістю**: створення та підтримка регулярних каналів взаємодії з різними групами громадськості (споживачі, працівники, мас-медіа, місцеві громади тощо).

2. **Побудова іміджу компанії**: на основі об’єктивної та правильно поданої інформації формувати позитивний імідж організації, що відповідає її реальному статусу та досягненням.
3. **Організація зв’язків з медіа**: створення та підтримка контактів із журналістами та медіа, підготовка прес-релізів та інших інформаційних матеріалів, що підтримують інтерес до діяльності компанії.
4. **Участь у соціальних ініціативах**: участь в благодійних проектах та ініціативах, що підтримують соціально значущі питання (екологія, освіта, здоров’я тощо) для підвищення соціальної відповідальності організації.
5. **Організація подій та виставок**: проведення заходів для популяризації продукції, послуг або самого бренду, організація участі у виставках та форумах, що дають можливість спілкування з потенційними партнерами та клієнтами.
6. **Моніторинг громадської думки**: регулярний аналіз і відслідковування громадської думки, щоб коригувати комунікаційну стратегію та враховувати зміни у настроях споживачів і суспільства загалом.
7. **Взаємодія з урядовими органами та іншими інститутами**: підтримка комунікацій з державними органами, партнерами, громадськими та міжнародними організаціями для вирішення важливих корпоративних та соціальних завдань.
8. **Впровадження нових технологій у комунікації**: використання сучасних інформаційних технологій для комунікацій з громадськістю (вебсайти, соціальні мережі, мобільні додатки тощо).

Служби зв’язків з громадськістю в комерційних організаціях виконують важливу роль у підтримці і розвитку іміджу компанії, сприяють розвитку взаєморозуміння з різними групами суспільства та забезпечують її участь у вирішенні соціальних проблем. Основні завдання таких служб включають розбудову комунікацій, створення іміджу, співпрацю з медіа та організацією соціальних і бізнес-подій.

Важливим напрямом діяльності PR-служб у бізнесі є робота з клієнтами та споживачами, адже без надійних і стабільних відносин з ними компанія не може досягти економічного успіху. Створення позитивних зв'язків з клієнтами є основою для:

- **Збільшення обсягу продажів**: побудова довгострокових відносин з клієнтами допомагає забезпечити стабільний попит на продукцію чи послуги компанії.

- **Просування нових продуктів**: через належну PR-діяльність компанія може успішно просувати нові інноваційні продукти на ринку, інформуючи споживачів про їхні переваги та особливості.
- **Формування сервісного забезпечення**: важливо створити систему, яка забезпечить високу якість обслуговування та задоволеність клієнтів.

Принципи взаємодії з клієнтами

Основною ідеєю, на якій будується взаємодія з клієнтами, є розуміння того, що клієнт – це не просто споживач продукту чи послуги, а й основний фактор, на якому базується успіх фірми. Відомо, що багато компаній починають свою діяльність з девізів, які ставлять клієнта в центр своєї уваги:

- *"Клієнт – найважливіша особа в нашій компанії!"*
- *"Не ми робимо послугу клієнтові, обслуговуючи його, він робить нам люб'язність, коли надає таку можливість!"*

З цієї позиції організації намагаються забезпечити **повне задоволення потреб клієнтів**. Проблеми клієнтів повинні бути вирішені таким чином, щоб вигода від цього була як для компанії, так і для самого споживача. Це включає в себе не тільки продаж продуктів, а й надання відповідних послуг, спрямованих на покращення досвіду взаємодії з брендом.

PR-служби в комерційних організаціях виконують важливу роль як у взаємодії з медіа, так і в роботі з клієнтами. Ретельна і ефективна комунікація з мас-медіа забезпечує компанії позитивне висвітлення та інформує громадськість про її діяльність, а належна робота з клієнтами і споживачами сприяє зростанню довіри до компанії і, як наслідок, її економічному успіху.

Як бачимо, комунікація для людини, суспільства і бізнесу є ключовою для його розвитку і процвітання. Вона не лише забезпечує інформаційний обмін, але й формує соціальні, економічні та культурні процеси. Від того, як ефективно ми комунікуємо, залежить рівень розвитку нашого суспільства та успіх в різних сферах життєдіяльності.

Розглянемо PR чи зв'язки з громадськістю в контексті політики, що насправді є дуже важливим для будь-якого суспільства, адже успішне управління державними та політичними відносинами значною мірою залежить від ефективної комунікації. Важливою є здатність урядів та політичних структур отримувати, обробляти та використовувати інформацію для прийняття обґрунтованих рішень, що впливають на соціальні процеси і взаємодію з громадськістю.

Політика як кібернетична система

Ідея Карла Дойча про політичну систему як кібернетичну систему досить цікава і актуальна для розуміння того, як працює зв'язок у політиці.

Політичні процеси, за його теорією, являють собою своєрідний цикл управління, в якому зворотний зв’язок відіграє центральну роль. Інформація про поточні події та результати діяльності органів влади дозволяє коригувати стратегії й рішення, щоб наблизитися до бажаних цілей.

Зворотний зв'язок в цьому контексті — це постійний потік інформації, що дозволяє владі коригувати свої дії в реальному часі. Тобто, щоб ефективно управляти країною або суспільними процесами, політики повинні отримувати інформацію про те, як їхні дії сприймаються громадськістю, чи ведуть вони до досягнення поставлених цілей і чи відповідають вони реальним потребам людей.

Зв'язки з громадськістю в політиці

Зв’язки з громадськістю в політиці є ключовим інструментом для побудови ефективної комунікації між урядом і громадянами. Влада повинна постійно отримувати зворотний зв'язок від громадськості, щоб коригувати свої дії та бути відкритою і зрозумілою для громадян. Це важливо не тільки для забезпечення демократичності, але й для того, щоб влада могла адекватно реагувати на проблеми, які виникають у суспільстві.

Наприклад, в умовах політичної нестабільності або кризи важливо мати чітке розуміння того, що думають і відчувають громадяни, аби своєчасно адаптувати політику для вирішення проблем. Політичні зв'язки з громадськістю також включають організацію ефективної комунікації з медіа, які є основним каналом донесення інформації до широкої аудиторії.

Інформація як основа прийняття рішень

За словами Дойча, управління державою або політичною системою схоже на управління технічними процесами, наприклад, рухом корабля, де важлива інформація про поточний стан і тенденції розвитку. У політиці інформація про громадську думку, стан економіки, соціальні проблеми та інші фактори відіграють роль "маяка", що допомагає приймати обґрунтовані рішення.

Відсутність точного зворотного зв'язку може призвести до того, що політики будуть діяти не в інтересах громадян, а це може викликати соціальні конфлікти, втрату довіри до влади і навіть політичну кризу.

Зв’язки з громадськістю для налагодження стабільності

Якщо PR у бізнесі орієнтовані на підвищення репутації компанії і взаємодії з клієнтами, то у політиці цей механізм дозволяє побудувати довіру між урядом та громадянами. Через регулярну комунікацію з громадськістю політики можуть демонструвати свою прозорість і готовність враховувати думку народу. Це дозволяє знижувати соціальну напругу, уникати маніпуляцій і сприяти розвитку стабільного демократичного суспільства.

Отже, зв'язки з громадськістю у політиці – це не лише інструмент для покращення іміджу, але й важливий елемент ефективного управління та прийняття рішень. Порозуміння між владою та громадськістю через комунікацію є основою стабільності і прогресу в суспільстві. Адже правильний зворотний зв'язок дозволяє коригувати політику, враховувати соціальні зміни та потреби населення, що особливо важливо в умовах глобалізації та швидких змін.

Політична комунікація є надзвичайно важливим елементом політичних процесів, оскільки вона охоплює весь спектр інформаційних обмінів, що впливають на формування політичних рішень і громадської думки. Як показано у двох наведених визначеннях, політична комунікація може бути розглянута з різних точок зору, залежно від акцентів на певних аспектах цього процесу.

Перше визначення політичної комунікації: "потік повідомлень та інформації"

Це визначення підкреслює важливість **структурування політичного процесу** через комунікацію. Політична комунікація в цьому випадку охоплює весь інформаційний потік, який не обмежується лише одностороннім передаванням повідомлень від політичних еліт до мас. Воно включає також взаємодію в межах суспільства, де інформація циркулює серед різних соціальних груп, що впливає на політичні процеси, формує громадську думку та мобілізує інтереси громадян. Це визначення показує, що комунікація є багатостороннім процесом, що охоплює не тільки офіційну політичну інформацію, але й неформальні комунікації, які можуть впливати на соціальні та політичні зміни.

Особливості:

- **Багатосторонній процес**: політичні повідомлення не просто передаються від еліти до мас, а циркулюють у різних формах через суспільство.
- **Вплив на громадську думку**: через комунікацію формуються установки, переконання та поведінка громадян.
- **Політична соціалізація**: комунікація впливає на процеси соціалізації громадян, формуючи їхні політичні погляди та цінності.

Друге визначення політичної комунікації: "процес передачі політичної інформації"

У цьому визначенні акцент зроблено на **обміні політичною інформацією** між різними частинами політичної системи і соціальними структурами. Важливою є не тільки передача інформації від урядовців до громадян, а й взаємодія між керівниками та їхніми підлеглими, що забезпечує

досягнення **згоди** між сторонами. Цей процес є важливим для **управлінських рішень**, оскільки керівники намагаються отримати підтримку своїх рішень, а громадяни прагнуть донести свої потреби та інтереси.

Особливості:

- **Зворотний зв'язок**: обмін інформацією відбувається не тільки в односторонньому напрямку, але й через зворотний зв'язок між урядом і громадянами, що важливо для узгодження дій.
- **Взаємне розуміння та згода**: успіх політичного процесу часто залежить від того, наскільки ефективно комунікація дозволяє знайти консенсус між різними учасниками політичного процесу.
- **Взаємодія між різними суб'єктами**: включає не тільки взаємодію між урядом і громадянами, а й комунікацію між партіями, політичними лідерами, виборцями, а також інститутами та організаціями.

Спільне між двома визначеннями:

Обидва визначення акцентують увагу на **важливості обміну інформацією** для забезпечення ефективності політичного процесу. Вони підкреслюють, що політична комунікація є не лише одностороннім передаванням повідомлень, а й взаємодією між різними учасниками, включаючи громадськість, політичних лідерів, інституції та медіа. Обидва визначення наголошують на ролі комунікації в **формуванні громадської думки**, **політичній мобілізації** і забезпеченні **згоди** між різними соціальними групами та органами влади.

Політична комунікація є ключовим процесом у сучасних суспільствах, який визначає, як інформація рухається між різними учасниками політичного процесу. Вона не тільки забезпечує інформування, але й стимулює взаємодію, взаєморозуміння і підтримку між громадянами та політиками, що є основою для демократичного функціонування держави.

Особливості політичних комунікацій, як видно з наведеного матеріалу, зумовлені різноманітними аспектами, що характеризують взаємодію між різними суб'єктами політичного процесу та громадськістю. Ось кілька ключових моментів, які визначають політичну комунікацію:

Суб'єкти політичних комунікацій

Політична комунікація включає широкий спектр учасників, серед яких:

- **Державні органи та їхні працівники** (центральні та місцеві органи влади);
- **Політичні партії та рухи;**
- **Лобістські структури;**
- **Неполітичні організації** (комерційні, громадські, соціокультурні);

- **Електорат та лідери думок** (мають значний вплив на суспільні настрої і політичні процеси).

Ці суб'єкти взаємодіють через різні канали комунікації, впливаючи на громадську думку та політичну ситуацію.

Напрями політичних комунікацій

Політичні комунікації здійснюються переважно **від влади до громадян**, однак також існують зворотні комунікації (від громадян до влади), які, проте, мають меншу роль. Взаємодія між:

- **Державними структурами**,
- **Політичними партіями та рухами**,
- **Громадянами** створює комплексний інформаційний обмін, що забезпечує адаптацію політичних рішень до потреб суспільства.

Об'єкти політичних комунікацій

Політичні комунікації орієнтовані на різні групи громадськості:

- **Центральні органи влади** охоплюють широке коло громадян країни;
- **Місцева влада** впливає на конкретні регіональні спільноти;
- **Політичні партії** намагаються адресувати свої повідомлення цільовим групам в залежності від їхніх програмних установок та територіальних переваг (наприклад, аграрні партії – до сільського населення).

Предмет політичних комунікацій

Основною особливістю політичних комунікацій є те, що їхній **предмет** часто стосується не лише власне політичних тем, а й **глобальних проблем** (економіка, культура, соціальні питання), які мають прямий вплив на життя громадян. Важливо, що політичні повідомлення повинні бути **перекладені** на мову, яка відповідає потребам різних соціальних груп, аби бути ефективними.

- **Гомогенність** політичної інформації означає, що інформація повинна бути **однорідною** і відповідати інтересам цільової аудиторії. Наприклад, інформація про субсидії може бути більш актуальною для малозабезпечених верств населення, в той час як інформація про розвиток інфраструктури міста буде цікавою для більш широкої аудиторії.

Глобальність та локальність політичних повідомлень

Політична комунікація часто виходить за межі національного контексту і охоплює **глобальні проблеми**, при цьому адаптуючи їх до локальних реалій і потреб. Це особливо важливо для політичних рішень, які стосуються **соціально-економічних наслідків**, важливих для конкретних груп населення.

Політичні комунікації є важливим інструментом для забезпечення взаєморозуміння між владою та громадськістю. Вони допомагають формувати громадську думку, мобілізувати підтримку політичних рішень та забезпечувати соціальну згоду. Ефективність політичних комунікацій залежить від здатності органів влади та політичних інститутів налаштовувати свої повідомлення під інтереси та потреби різних соціальних груп, а також від здатності перекладати глобальні питання на доступну мову для кожного громадянина.

Урядові комунікації та корпоративні комунікації

Урядові та корпоративні комунікації мають важливі відмінності, але водночас багато спільних рис, оскільки обидві сфери орієнтовані на управління інформаційними потоками, підтримку позитивних відносин з громадськістю та забезпечення ефективного зворотного зв'язку. Розглянемо, як кожна з цих комунікаційних сфер функціонує і чим вони можуть бути корисні в різних контекстах.

Урядові комунікації полягають у поширенні інформації з боку державних органів до громадян і навпаки. Вони мають на меті забезпечити інформованість населення про державні політики, рішення, зміни в законодавстві, а також отримати зворотний зв'язок для коригування своєї діяльності.

Ключові аспекти урядових комунікацій:

1. **Інформування громадськості.** Урядові комунікації повинні охоплювати широкий спектр інформації – від освітніх ініціатив до нагальних змін у політиці. Для цього використовуються різні канали – від офіційних сайтів до соціальних мереж і ЗМІ.
2. **Прозорість і підзвітність.** Важливо, щоб урядові органи залишались прозорими у своїй діяльності, а громадськість мала змогу контролювати їхні дії. Це забезпечує легітимність рішень та підвищує довіру до уряду.
3. **Залучення громадськості до процесів прийняття рішень.** Урядові комунікації можуть включати консультації з громадськістю, громадські слухання, опитування тощо. Це дозволяє не лише інформувати, але й зібрати думки громадян для поліпшення політики.
4. **Кризи та управління репутацією.** У кризових ситуаціях урядові комунікації мають бути чіткими та ефективними, щоб уникнути паніки або неправдивої інформації. Правильне інформування дозволяє зберігати спокій серед громадян і запобігати соціальним напруженням.

Наведемо приклад, урядові комунікації під час пандемії COVID-19, мали вирішальне значення для донесення до громадян інформації про обмеження,

заходи безпеки та зміни в державній політиці. Чітке і своєчасне інформування дозволило знизити соціальне напруження і підвищити рівень довіри до влади.

Згідно зі ст. 13 Закону «Про доступ до публічної інформації» одними із розпорядників публічної інформації визначені суб'єкти владних повноважень – органи влади. В Україні на місцевому рівні вони представлені органами державної влади (обласні та районні державні адміністрації) та органами місцевого самоврядування – обласні, районні, сільські, селищні та міські ради, їхні виконавчі комітети та голови. Згідно зі статтею 14 Закону кожен із цих розпорядників інформації відтепер відповідальний за реалізацію норм Закону .

Обов'язки органів влади, що впливають з вимог Закону «Про доступ до інформації»:

- оприлюднення інформації про свою діяльність та прийняті рішення;
- визначення спеціальних місць для роботи запитувачів з документами чи копіями, а також надання можливості запитувачам робити виписки з них, фотографувати, копіювати, сканувати їх записувати на будь-які носії інформації;
- забезпечення надання достовірної, точної та повної інформації на запити на інформацію, а також у разі потреби перевірка правильності та об'єктивності наданої інформації;
- систематичне ведення обліку документів, що знаходяться у органах державної влади;
- ведення обліку запитів на публічну інформацію.

Доступ до публічної інформації

Організація роботи із запитами на інформацію у Секретаріаті Кабінету Міністрів

Форма та порядок подання запиту на інформацію

Порядок копіювання документів

Право на доступ до публічної інформації

Законодавство щодо доступу до публічної інформації

Найбільш запитувана інформація

Звіти про надходження запитів

Анкетування органів виконавчої влади та моніторинг офіційних веб-сайтів

Система обліку публічної інформації

ЗАПИТ НА ІНФОРМАЦІЮ, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», **може бути поданий**:

- на поштову адресу: 01008, м. Київ, вул. Грушевського, 12/2
- на електронну адресу: publishinfo@kmu.gov.ua

- факсом: (044) 256-60-70
- телефоном: (044) 256-69-69

Запит на інформацію складається у довільній формі.
Доданий файл повинен бути одного з наведених форматів: pdf, docx, jpeg, png.
Застосування кваліфікованого електронного підпису при надсиланні запиту на інформацію не вимагається.
Увага! Зазначена електронна адреса не використовується для подачі адвокатських запитів та звернень громадян відповідно до Закону України «Про звернення громадян».
Форма для подання письмового запиту на інформацію може бути отримана за адресою:

- м. Київ, пров. Музейний, 12.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ МЕДІА розміщена за посиланням**:** https://www.kmu.gov.ua/pres-centr/informaciya-dlya-zmi

ІНШІ ЗВЕРНЕННЯ

Електронне звернення громадян до Кабінету Міністрів України можна подати:

- шляхом заповнення електронної форми звернення за посиланням https://ukc.gov.ua/login_ext/ або
- на адресу електронної пошти citizensts@kmu.gov.ua

Юридичні та фізичні особи, у яких відсутня можливість приєднатися до Системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, для подання звернень в електронній формі можуть скористатися відповідними сервісами, розміщеними на сайті https://ukc.gov.ua, роботу якого забезпечує державна установа «Урядовий контактний центр»
E-mail: 1545@ukc.gov.ua

Електронне звернення громадян до Кабінету Міністрів України відповідно до Закону України «Про звернення громадян» можна подати за посиланням наведеним нижче:

ПОДАТИ ЕЛЕКТРОННЕ ЗВЕРНЕННЯ

Корпоративні комунікації є процесом управління інформацією між організацією та її ключовими стейкхолдерами (клієнтами, акціонерами, працівниками, партнерами, медіа та іншими). Мета корпоративних комунікацій – зміцнення іміджу компанії, підвищення довіри до бренду і забезпечення стабільних відносин із зовнішнім і внутрішнім середовищем.

Спільне та відмінне між внутрішніми та зовнішніми комунікаціями

Спільні риси:

1. **Алгоритм діяльності.** Як внутрішні, так і зовнішні комунікації підпорядковуються однаковому загальному алгоритму. Це означає, що вони обидва спрямовані на забезпечення ефективного обміну інформацією, виконання стратегічних завдань та досягнення корпоративних цілей.
2. **Методи комунікації.** Для обох типів комунікацій використовуються схожі методи – письмові повідомлення, усні виступи, презентації, публікації тощо. Проте, залежно від аудиторії, ці методи можуть мати різний акцент і форму.
3. **Єдина корпоративна філософія.** Як внутрішні, так і зовнішні комунікації мають ґрунтуватися на спільних цінностях та принципах корпоративної культури. Відсутність єдиної ідеології може призвести до недостатньої ефективності комунікацій, де вони можуть бути спрямовані на різні цілі або навіть суперечити одна одній.
4. **Взаємозв'язок між внутрішніми і зовнішніми комунікаціями.** Внутрішні комунікації мають опосередкований і безпосередній вплив на зовнішні. Наприклад, працівники, взаємодіючи між собою, створюють враження про компанію, яке потім передається зовнішньому світу через їхні знайомства, родини та соціальні зв'язки.

Відмінності:

1. **Аудиторія**:
   - Внутрішні комунікації орієнтовані на співробітників організації (персонал), тоді як зовнішні – на зовнішні аудиторії, включаючи споживачів, інвесторів, державні органи, громадськість тощо.
   - Внутрішні комунікації є більш груповими або міжособистісними, тоді як зовнішні – здебільшого масовими.
2. **Пріоритетність**:
   - Внутрішні комунікації мають пріоритет перед зовнішніми, оскільки працівники повинні бути поінформовані першими, щоб уникнути негативних ситуацій, коли вони дізнаються новини з медіа. Це сприяє довірі до керівництва і підвищує відчуття значущості кожного співробітника.
3. **Мета та зміст**:
   - Внутрішні комунікації зосереджені на підтримці ефективної взаємодії між співробітниками та керівництвом, на розвитку корпоративної культури та збереженні єдності всередині

організації. Вони часто включають специфічну інформацію, пов'язану з поточними процесами в компанії.
    - Зовнішні комунікації, навпаки, орієнтовані на створення іміджу компанії в очах громадськості, роз'яснення її політики, рекламні кампанії, взаємодію з медіа та іншими зовнішніми суб'єктами.
4. **Механізм впливу**:
    - Внутрішні комунікації можуть бути безпосередньо підкріплені діями та рішеннями керівництва компанії, тоді як зовнішні часто базуються на маркетингових стратегія та PR-заходах, спрямованих на досягнення конкретних результатів (наприклад, збільшення продажу або зміна іміджу).

Принципи та структура внутрішніх комунікацій

Основні принципи корпоративних комунікацій:

1. **Свобода вираження думок.**
    - Співробітники повинні мати можливість вільно висловлювати свої думки, зокрема й критику, без страху за наслідки. Це сприяє здоровій атмосфері в компанії та забезпечує прозорість комунікацій.
2. **Рівноправність співробітників.**
    - Всі співробітники мають рівні можливості для комунікації з керівництвом, без привілеїв для окремих груп. Це допомагає зберігати баланс і справедливість у колективі.
3. **Часовий пріоритет внутрішніх комунікацій.**
    - Співробітники повинні отримувати важливу інформацію від керівництва до того, як вона стане відома зовнішнім каналам (ЗМІ). Це дозволяє уникнути непорозумінь і зберігає довіру до менеджменту.
4. **Точність і правдивість.**
    - Внутрішні повідомлення повинні бути точними, правдивими та зрозумілими. Важливо, щоб інформація була представлена зрозумілою мовою, що відповідає рівню компетенції працівників.
5. **Постійне спостереження за поведінкою персоналу.**
    - Спостереження дозволяє виявляти можливі проблеми в організації та на ранніх етапах реагувати на них, забезпечуючи покращення внутрішніх процесів.
6. **Персоналізація комунікацій.**
    - Працівники повинні відчувати персональну увагу з боку керівництва. Це може виражатися у простих діях, наприклад,

через персональні зустрічі чи використання бейджів з іменами для покращення взаємодії між колегами.

7. **Чесність та виконання обіцянок.**
    - Виконання обіцянок сприяє довірі та лояльності співробітників. Важливо не тільки виконувати обіцяне, але й бути прозорими в управлінських рішеннях.

Ефективність внутрішніх комунікацій в організації є важливим фактором для досягнення високих результатів, а також для створення здорової корпоративної культури. Спільна корпоративна ідеологія, дотримання принципів чесності та рівноправності, а також забезпечення регулярного зворотного зв'язку між співробітниками і керівництвом – все це є основою успішних комунікацій, що забезпечують розвиток та процвітання компанії.

Фактори, що впливають на корпоративні комунікації

Корпоративні комунікації, залежно від зовнішніх та внутрішніх факторів, можуть змінюватися як за своєю структурою, так і за методами реалізації. Давайте розглянемо основні з цих факторів:

1. Особливості політичного режиму

Політична ситуація в країні має великий вплив на корпоративні комунікації. У демократичних країнах, де панує принцип відкритості та свободи слова, комунікації всередині компаній та між компанією і її зацікавленими сторонами мають демократичний характер і більш відкриті. Це означає, що обмін інформацією відбувається у різних напрямках: від керівництва до працівників і навпаки, а також між організаціями та громадськістю.

Натомість у тоталітарних чи авторитарних режимах, де свобода слова обмежена, комунікація на підприємствах, як правило, здійснюється "зверху вниз". Зворотний зв'язок від працівників чи громадськості не має великої ваги при прийнятті рішень. Компанії в таких умовах схильні до централізованого управління, де керівництво контролює всі аспекти роботи організації.

2. Механізм відносин між політичною владою та корпорацією

Ступінь незалежності підприємства від політичної влади також впливає на характер комунікацій. У країнах з сильною державою, де уряд контролює значну частину економіки, підприємства можуть мати зобов'язання відповідати на певні політичні вказівки. В таких умовах внутрішні комунікації на підприємстві можуть бути більш формалізованими, а зовнішні – орієнтовані на підтримку хороших стосунків із владою. У випадку диктатури, наприклад, корпоративні комунікації можуть бути спрямовані на

підтримку авторитарного режиму, що зменшує рівень прозорості та гласності в усіх комунікаціях.

3. Потужність та величина корпорацій

Розмір корпорації також відіграє важливу роль у визначенні форми та характеру комунікацій. У великих компаніях комунікаційні процеси часто мають складну структуру, включаючи багаторівневі відділи, які займаються зовнішніми та внутрішніми комунікаціями. На таких підприємствах комунікації часто є формалізованими, що вимагає використання різноманітних каналів та засобів для передачі інформації.

На невеликих підприємствах, де кількість співробітників обмежена і вони тісно взаємодіють, можуть переважати неформальні комунікації. Це може бути достатньо ефективним способом обміну інформацією, оскільки особисті взаємозв'язки дають змогу швидше реагувати на потреби та запити, не потребуючи складних структур.

4. Структурні та технологічні особливості підприємства

Виробничі особливості та використання технологій також визначають, як комунікації здійснюються. У компаніях, де працівники фізично зосереджені в одному місці (наприклад, на виробництвах чи в офісах), комунікації здебільшого відбуваються через особисті контакти чи традиційні засоби зв'язку. Водночас у віртуальних компаніях або компаніях з розподіленими командами, де персонал може працювати в різних географічних точках, важливо застосовувати електронні засоби комунікації, такі як електронна пошта, месенджери, відеоконференції тощо.

5. Соціальний склад персоналу

Соціальний склад та демографічні особливості працівників підприємства також мають значення для побудови комунікаційної стратегії. Наприклад, різні вікові, професійні та культурні групи мають різні уподобання у сприйнятті інформації. Молодь може надавати перевагу швидким та інтерактивним каналам комунікації, таким як соціальні мережі чи мобільні додатки, тоді як старші працівники можуть віддавати перевагу традиційним методам.

Крім того, врахування культурних і етнічних особливостей співробітників дозволяє створити більш ефективні комунікації, зберігаючи в компанії атмосферу толерантності та взаємоповаги.

6. Особливості корпоративної філософії

Філософія компанії визначає цілі та завдання її діяльності, що, в свою чергу, зумовлює вибір методів комунікацій. Якщо компанія орієнтована на інновації, її комунікації можуть бути більш відкритими та інтерактивними, з фокусом на новітні технології. Корпорації з сильною соціальною

відповідальністю можуть акцентувати увагу на комунікаціях, що підкреслюють їхній внесок у розвиток суспільства та підтримку екологічних ініціатив.

7. Національні та культурні традиції

Нарешті, національні та культурні традиції країни, де функціонує підприємство, значною мірою впливають на корпоративні комунікації. Для деяких культур характерне більш формальне спілкування, у той час як інші надають перевагу менш формальним способам взаємодії. Культурні традиції також можуть визначати, як комунікації будуть побудовані між керівництвом і працівниками: чи буде акцент на ієрархічних структурах, чи на демократичних відносинах.

Корпоративні комунікації не існують у вакуумі, вони безпосередньо залежать від політичних, соціальних, економічних та культурних факторів. Розуміння цих факторів допомагає компаніям краще налаштувати свої стратегії комунікації та забезпечити ефективний обмін інформацією, що сприяє досягненню організаційних цілей.

Ключові аспекти корпоративних комунікацій:

1. **Брендинг та імідж:** Компанії активно працюють над формуванням позитивного іміджу, використовуючи корпоративні комунікації для передачі цінностей, місії і візії компанії, а також для взаємодії з клієнтами через маркетингові кампанії.
2. **Взаємодія з клієнтами**: Компанії використовують корпоративні комунікації для вирішення запитів, звернень та потреб своїх клієнтів. Це включає також кризовий менеджмент, якщо виникають проблеми з продуктами або послугами.
3. **Інформаційний потік між управлінцями та працівниками**: Корпоративні комунікації включають внутрішнє комунікування в межах організації. Це дозволяє зберігати високий рівень мотивації працівників, обговорювати корпоративні цілі та стратегії, а також сприяє зміцненню корпоративної культури.
4. **Партнерські та ділові зв'язки**: Корпоративні комунікації забезпечують ефективне управління відносинами з партнерами, постачальниками і акціонерами. Важливими інструментами є ділові презентації, офіційні заяви та фінансові звіти.

Для прикладу, криза, яка виникає у компанії через дефектний продукт, вимагає чіткої стратегії корпоративних комунікацій, щоб мінімізувати шкоду для бренду. Це може включати публічні вибачення, компенсації, новини про вдосконалення продукту, а також відкриту комунікацію через мас-медіа і соціальні мережі.

Спільні риси урядових і корпоративних комунікацій

Незважаючи на відмінності в контексті, урядові та корпоративні комунікації мають спільні риси:

- **Прозорість**: І уряди, і корпорації повинні бути відкритими у своїх діях, щоб будувати довіру аудиторій.
- **Кризи**: В обох випадках важливо швидко реагувати на кризові ситуації і правильно інформувати громадськість або споживачів.
- **Зворотний зв'язок**: Як урядові, так і корпоративні комунікації мають використовувати механізми зворотного зв'язку для коригування своїх стратегій.
- **Стратегії довіри**: Обидві сфери повинні зберігати довіру серед своїх стейкхолдерів, забезпечуючи послідовність та чесність у своїх комунікаціях.

Контрольні запитання

1. *Якою ви бачите роль комунікації в сучасному суспільстві?*
2. *Чи є у вас які-небудь думки або приклади, де комунікація стала вирішальною для досягнення мети?*
3. *Як ви оцінюєте роль PR у сучасному бізнесі та політиці?*
4. *Які, на вашу думку, найбільші виклики можуть виникнути у PR-служб у процесі взаємодії з медіа та клієнтами в умовах швидких змін на ринку?*
5. *Як вам здається, які комунікаційні завдання найскладніші для великих компаній на сьогодні, особливо в умовах цифрової трансформації?*
6. *Як саме, на вашу думку, PR функції можуть бути застосовані для вирішення актуальних проблем у сучасному суспільстві?*
7. *Якими, на вашу думку, можуть бути наслідки недостатньої або неефективної комунікації між урядом та громадськістю?*
8. *Які, на вашу думку, особливості комунікацій важливі для урядів і компаній в умовах глобалізації та технологічних змін?*
9. *Що, на вашу думку, є найбільшими викликами для політичних комунікацій в умовах глобалізації?*
10. *Як вам здається, які комунікаційні завдання найскладніші для великих компаній на сьогодні, особливо в умовах цифрової трансформації?*

Теми для обговорення

1. *Визначити роль PR-служби урядових та бізнес структурах*
2. *Дослідити основні методи, які використовують в інформаційно-комунікаційних стратегіях PR-фахівці.*
3. *Проаналізуйте масмедійні ресурси у роботі PR-фахівці.*

4. *Оцінити інформаційний рівень культури фахівця зі зв'язків з громадськістю у політичний і бізнесовій діяльності.*
5. *Які основні фактори впливають на формування сприятливого сприйняття громадськість державних інституцій*?
6. *Проаналізуйте діяльність служб зв'язків з громадськістю в урядових та*

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати Закони України "Про доступ до публічної інформації" та «Про звернення громадян»

2. Проаналізувати роботу урядових цетрів з комунікацій щодо роботи зі зверненням громадян.

3. Ознайомитися із роботою комунікаційних центрів політичних партій та громадських організацій.

4. Проаналізувати інформацію для масмедіа, що розміщена за посиланням: https://www.kmu.gov.ua/pres-centr/informaciya-dlya-zmi

ТЕМА 9. МАСОВА КУЛЬТУРА Й МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ. КОМУНІКАТИВНІ ДИСКУРСИ ТА ПОПУЛЯРНІ МЕДІА

Поняття, явище та сфера масової культури будуть для комунікативіста інтегральною складовою, простором, предметом та джерелом його професійної діяльності. Звичайно, тільки нею не обмежиться повсякденна праця комунікативного менеджера. Цілком зрозуміло, що вибором цільової аудиторії у процесі втілення комунікативних завдань визначатиметься залученість певних елементів масової культури чи культурних запитів окремих верств суспільства. Тут не йдеться про кастовий підхід до комунікативної справи, штучний поділ суспільства на класи чи верстви. Скоріше, про чітку орієнтацію на споживання, канали та потреби тієї групи людей, які з різних причин потрапляють у поле зору комунікативіста. Причини визначаються завданнями та цілями, що стоять перед фахівцем з комунікацій.

Отож, як це часто буває у нашій справі, соціогуманітарна наука пропонує нам доволі широкий термінологічний вибір для означення згаданого феномену. Ми пропонуємо зупинитися на тому, що масова (популярна) культура – це форма спілкування та взаємодії мас (великих груп людей), що визначається й обумовлюється умовами, потребами життя і свідомістю їхньої базової складової – «людини масової». Вона передбачає продукування та поширення (перш за все каналами засобів масової комунікації) стандартизованих, доступних і належним чином «запакованих» товарів та послуг масового виробництва розважального і світоглядного змісту, що характеризуються інертністю і максимально доступним сприйняттям дійсності.

Цей феномен цікавить науковців вже з моменту появи наукового знання. Український філософ та громадський діяч Сергій Чаплигін зауважив, що у відомого нідерландського історика, філософа та теоретика культури Йогана Гейзінґи є книга – «Homo Ludens» («Людина, що грає»). У ній він висуває гіпотезу про походження культури, згідно з якою, на думку вченого, культура походить з гри. Й. Гейзинґа зауважує, що «при всьому різноманітті культур, політичних і соціальних систем у всіх відомих народів, племен і цивілізацій обов'язково існує гра. Суспільств, в яких не було б ігор, не існує. Гра є фундаментальною рисою людини як виду». Гра, а отже й культура, існує у формі комунікації, вказуючи на те, що має бути щонайменше дві сторони- учасниці, щоб повстав ефект змагання та протистояння (не завжди смертельного, коли взяти ігри гладіаторів). Культура може бути поміщена у

визначений правилами простір – простір гри. «Сутність розмітки цього простору в тому, що це і є простір культури», – резюмує С. Чаплигін.

Звичайно, у контексті масової культури нас цікавить більше ніж двоє учасників взаємодії, попри те, що саме дихотомія комунікативної взаємодії є суттю першого закону комунікації – має бути щонайменше два учасники (навіть у випадку автосуб'єкті). Тому пропонуємо звернути уваги на зміст прикметника «масова». Бо фахівцеві з комунікацій найчастіше доведеться мати справу, реалізовувати проєкти та чинити вплив на великі, масові аудиторії.

Масова авдиторія – це всі споживачі інформації, що поширюється каналами медіакомунікацій. Науковці по-різному трактують поняття «масова аудиторія»: а) інертна мовчазна більшість; б) суспільна сила, здатна впливати на мас-медіа; в) система, що сформована із груп, кожна з яких має власних лідерів думки.

Масова авдиторія є компонентом масової комунікації. Вона має неоднорідну структуру, розпорошена на певній території та анонімна. Поняття «маса» трактується в соціології неоднозначно – і як натовп, і як публіка, і як гетерогенна система.

Термін «маса» сформувався як продукт спостереження над великою кількістю індивідів (поведінка натовпу на вулиці, вболівальники на стадіоні, революційні прояви). Дослідники звернули увагу на той факт, що у кожному випадку люди в масі поводять себе інакше, ніж якщо вони були б в ізоляції, наодинці. Французький соціолог Гюстав Лебон (1841 – 1931), автор однієї з перших концепцій масового суспільства, ототожнював масу з натовпом. Ідею масовості у контексті суспільного буття як предмет наукового інтересу ґрунтовно з'являється у роботах цього вченого, зокрема у хрестоматійному дослідженні «Психологія народів та мас» («Психологія мас» – так подається друга частина фундаментальної праці). Для нас є цілком зрозумілим та базовим поняттям, що людина у юрбі та наодинці діє, а отже й комуні кує, по-іншому.

Він твердив, що внаслідок промислової революції та розвитку засобів масової комунікації життя все більшою мірою залежить від поведінки, вподобань натовпу, що є сліпою руйнівною силою. Нав'язуючи масам власні ідеї, «лідери» «заряджають» натовп, що стає джерелом суспільного розвитку. Г. Лебон одним із перших спробував теоретично обґрунтувати прихід «ери мас», що, у його уяві, спричинить до загального падіння культурного рівня цивілізації. Він твердив, що внаслідок браку волі та низького інтелектуального рівня великих мас людей ними правлять несвідомі інстинкти, особливо тоді, коли людина опиняється у натовпі. Відбувається

зниження рівня інтелекту, притуплюється почуття відповідальності, критичності, зникає особистість як така.

Загалом зазначимо, що наприкінці XIX та майже все XX століття трактування «людини масової» було забарвлено у темні, фатальні та категоричні тони. Французький соціолог, один із засновників соціальної психології Жан Габріель Тард (1843 – 1904) вважав, що не можна плутати натовп та публіку. Учасники першої – відчувають фізичне єднання, а іншої – кожний сам по собі, перші – значно менш терплячі, другі – більш пасивні. Німецький філософ та соціолог Карл Маннгейм (1893 – 1947) розглядав масу як продукт машинної техніки й «надорганізоване» бюрократичне суспільство. Американський соціолог і соціальний психолог Генрі Блумер, один із піонерів вивчення проблематики масового суспільства, розглядав масу як елементарне колективне угрупування, що виникає спонтанно. Це твердження зіграло велику роль у визначенні особливостей масової комунікації та теоретичних напрямів дослідження масової аудиторії.

У контексті медіакомунікацій вирізняють:

- авдиторію потенційну – категорії людей, що можуть бути включені у певні види комунікації. Потенційна аудиторія формується на загальних закономірностях, що базуються на загальнолюдських потребах, зокрема потребі в інформації, та ситуативних, що є реакцією на пропозиції чи виклики навколишнього середовища (інформаційні, пізнавальні);
- авдиторія цільова – конкретна група людей з певними демографічними, географічними, психологічними, поведінковими та іншими характеристиками, відносинами та вподобаннями.

Сьогодні варто розглядати аудиторію не лише як об’єкт впливу, скільки як активного учасника загального діалогу, що здійснюється каналами масової комунікації. Для того, щоб цей діалог був справді ефективним, слід добре знати особливості аудиторії масової комунікації – соціологічні, психологічні, демографічні, світоглядні тощо.

Авдиторія, у даному випадку, є однією із різновидностей маси як суб’єкта суспільної свідомості. У їхній діяльності, свідомості має відобразитися, здійснитися те, заради чого працює могутній механізм сучасної масової комунікації.

У рамках вивчення аудиторії масової комунікації досліджується свідомість і поведінка людей у процесі споживання і виробництва інформації, вивчається також вибір аудиторією матеріалів і каналів інформації, очікування, уявлення про завдання джерел масової комунікації, про засоби їхнього існування тощо. Багато досліджень присвячено специфіці

відношення аудиторії до різних ЗМК – преси, радіо, телебачення (традиційних медіа) та соціальних мереж, відеохостингів, месенджерів (нових медіа). У наш час, коли на міжнародній арені постійно відбувається зміна акцентів як щодо нашої країни, так і партнерів, важливо знати, як масова аудиторія, як вітчизняна, так і зарубіжна, реагуватиме на такі політичні зміни для подальшого впливу на неї.

Соціалізація, виховання, формування світогляду, вподобань і смаків читача, слухача, глядача (масової авдиторії) – серед завдань сфери медіауправління. Не буде споживача – не буде економіки медіа. Але у випадку з медіа, не буде споживача – не буде ефективного суспільства (незалежно від типу режиму – демократія чи тиранія). Якщо культурна (соціальна) функція медіа не виконується, то й немає розвитку одного із базових елементів демократії –громадянського суспільства Як наслідок, страждають чи взагалі зникають демократичні процедури, занепадають демократичні інституції. Це загрожує стагнацією державних структур, гальмуванням розвитку політичного класу, призводить до формування авторитарних режимів. Врешті – виникненню міжнародної напруги, що переходить у конфлікти та повномасштабні війни.

Дискусія про дуальні явища «масове» та «елітарне» з'явилися у науковому дискурсі у середині минулого століття, коли потужно стала розвиватися індустрія масових комунікацій – набирала обертів ера телебачення, коли, щоб переглянути кіно чи розважальні шоу (мінікарнавал на екрані), не потрібно було виходити з дому і приєднуватися до фізичного натовпу. Ініціаторами цього процесу вже у новому часі можна вважати іспанського філософа, культуролога, соціолога Хосе Ортега-і-Гассета та представників тодішньої Франкфуртської школи Теодора Адорно й Макса Хоркхаймера.

Хосе Ортега-і-Гассет у книзі «Повстання мас» («Бунт мас» в інших перекладах) слідом за Г.Лебоном описує поняття маси й масовості, проставляючи її меншості, або ж вищій, елітарній верстві, що прагне відокремити себе від «загальності». Зауважимо, що цей процес відбувається майже автоматично у кожному суспільстві, незалежно від режиму чи форми правління. У політології це можна назвати «політичним класом». Х. Ортега-і-Гасет, налаштований дуже критично щодо «маси», пише: «Суспільство завжди було рухомою єдністю меншості й маси». Меншість, вважав він, складає окрему сукупність осіб, у якийсь спосіб відділену від загалу. Натомість маса, це ті, «хто нічим не виділяється». За його словами, маса – то «всякий і кожен, хто ні в добрі, ні в злі не міряє себе особливою мірою, а відчуває себе таким самим, «як і всі». При цьому «пересічна» людина таким самоусвідомленням не лише не засмучена, але «задоволена своєю

подібністю», публічно підкреслює її, хизується своїм станом. Таким чином, вважає Х. Ортеги-і-Гассета, поява маси й масовості як певної ознаки сучасного суспільства, з одного боку, посилила дифузію між різними культурами, а з іншого, посилила споживацькі настрої та сприяла заниженню рівня якості суспільного (політичного) та культурного продукту. Зауважимо, що це була думка доволі консервативного, критично налаштованого інтелектуала.

Своє подальше осмислення явище масової культури отримало у праці «Діалектика просвітництва» німецьких соціологів Теодора Адорно та Макса Хоркхаймера. У своїй праці, відчуваючи епоху «тотальних супермаркетів» та «консюмеризму», вони впроваджують термін «індустрія культури» (сучасний відповідник – «шоу-біз»). Ці вчені серед перших вказали на комерціалізацію нових культурних форм, перетворення їх у прибутковий продукт на ринку послуг. А саме це вважається базовою ознакою масового сучасного шоу-бізнесу, ядра масової культури, її фінансового джерела.

На відміну від інтелектуалів середини минулого століття у наших сучасників не настільки негативне ставлення до явища масової культури, що стала сферою комунікування великих груп людей, про яких писав Г. Лебон. На думку Р.Безуглої, «як науково-філософська категорія дефініція «масова культура» синтезує два поняття – «культура» та «маса/масовість». Перша категорія «культура» виступає вдвох іпостасях: з одного боку– культура як духовна цінність, а з іншого – як особливий характер продукту. Друга категорія «маса/масовість» – характеризується як ступінь розповсюдження продукту». Від себе додамо – ступіть доступності продукту у фінансовому, технологічному та інтелектуальному рівнях. Саме завдяки другій складовій поняття, а також сенсам, які вкладають у свої твори сучасні митці та впливам, які вони мають на суспільство загалом, поняття «масове» чи «популярне» сьогодні частково позбавляється свого негативного змісту, а у певних випадках – боротьба за мир, рівність, толерантність – набуває флагманської ролі. Попри те, що терміном «масова культура» у науковому дискурсі ХХ ст. найчастіше характеризували явище, що протистоїть елітарній (високій, якісній) культурі, культурі професіоналів, у процесі трансформації сучасним творцям масового продукту вдається органічно поєднати не лише комерційну успішність, але і користь естетичну, освітню, розважальну для суспільства.
Радикальна трансформація масового культурного продукту стала можлива перш за все завдяки експонентним можливостям мас-медіа. Теоретик медіа Деніс МакКвейл (McQuail) у праці «Теорія масової комунікації» серед решти зазначає: «Мас-медіа у значній мірі відповідальні за розвиток того, що ми називаємо «масовою культурою» чи «популярною культурою». У процесі

свого розвитку медіа «колонізували» й інші культурні форми. Найбільш широко розповсюджувана та, яка приносить задоволення, символічна культура нашого часу, яка ллється у достатку з таких медіа, як кіно, телебачення, газети, звукозапис, відео тощо. Майже кожного приваблює який-небудь з різноманітних елементів популярної культури медіа».

Український вчений-комунікативіст Георгій Почепцов говорить про «конструювання нематеріального у масовій культурі», коли наводить приклади Гаррі Поттера чи Супермена. Він наголошує саме на посиленні ролі символічного у масовій культурі, вказуючи перетікання події та уваги аудиторії до віртуального простору, про який ми говорили у розділі 6 цього посібника.

Можливо, у цьому слід шукати успіх «феномену Тейлор Свіфт» – американської кантрі-співачки, творчий шлях якої вивчають в американських університетах, а журналісти впевнені, що вона могла б легко перемогти на виборах президента США. Тейлор Свіфт – одна з найбільш продаваних музикантів усіх часів, яка перевершила успіх «Beatles», Майкла Джексона та Брітні Спірс. Вона – найпопулярніша співачка на майданчику Spotify і єдина музикант в історії, що стала людиною року за версією американського журналу «Time». Вона – найбагатша жінка-музикант, у якої музика – основне джерело доходу. Її останній тур «The Eras» має всі шанси стати найприбутковішим в історії музики. У її кошику – чотири «Grammy» за кращий альбом, звання наймолодшої в списку впливових жінок «Forbes» і багато інших рекордів. Словом, Тейлор Свіфт зібрала всі атрибути, що символізують успішність для споживача масової культури.

Якщо й далі розглядати взаємозв'язок феноменів масової культури та медіакомунікацій, під якими розумітимемо взаємодії людини чи груп людей за посередництва засобів масової комунікації для поширення значущої інформації публічного та приватного характеру, то її (взаємодію) добре описує та пояснює загадана вище у контексті праць Деніса МакКвейла окрема наукова дисципліна – теорія масової комунікації. Це наука динамічна, у ній знаходимо як хрестоматійні постулати, так і ті, що корегують, уточнюють функції, впливи та мету сучасних медіа з появою таких явищ, як, скажімо, штучний інтелект, додана реальність, месенджери чи соціальні мережі.

Деніс МакКвейл називає масову комунікацію концептом, теоретичною парадигмою і системою, що спирається на велику кількість медіаканалів.

Масова комунікація *– це процес розповсюдження інформації (знань, духовних цінностей, моральних та правових норм) за допомогою технічних*

засобів (преса, радіо, ТБ та Інтернет) на чисельно великі, розпорошені у часі і просторі авдиторії.

Масова інформація *– інформація, що виробляється для споживання масовою аудиторією.* З огляду на її соціальну значущість замість терміну «масова комунікація» іноді вживають визначення «соціальна інформація» (Валерій Іванов). Соціальна інформація має складну структуру, що включає соціально-політичну, науково-технічну, економічну, ідеологічну, культурологічну та інші види інформації. Соціальну інформацію можна визначати як повідомлення, передані будь-яким зрозумілим людині кодом, що містять у собі відомості про процес функціонування суспільства, а також усе те, що стосується і може вплинути на ці процеси.

Засоби масової комунікації – *спеціальні канали, завдяки яким відбувається поширення інформаційних повідомлень для масової аудиторії.*

На думку української дослідниці Олени Гриценко, поняття «засоби масової комунікації» синонімічне «мас-медіа».

Характерні риси медіакомунікацій:

- наявність технічних засобів, що забезпечує тиражність та регулярність поширення;
- соціальна значущість, що сприяє посиленню мотивованості масової комунікації;
- масовість авдиторії, що вимагає глибоко продуманої ціннісної орієнтації;
- багатоканальність, що дозволяє вибирати з-поміж комунікативних засобів.

На базі цих характеристик фахівці називають ознаки масової комунікації, ядром якої є мас-медіа:

- опосередковане спілкування (технічними засобами);
- спілкування великих соціальних груп;
- яскраво виражена соціальна орієнтація спілкування;
- інституційно організований характер спілкування;
- одновекторність (ця характеристика притаманна традиційним медіа, що вже спростовується у практиці нових медіа, породжених добою Інтернет) потоку інформації, відсутність безпосереднього зв’язку комунікатора з аудиторією (у нових медіа він обов’язковий);
- підвищена увага до прийнятих у суспільстві публічних норм спілкування;
- «колективний» характер комунікатора і його публічна індивідуальність;
- масова, стихійна, нерізнорідна, анонімна аудиторія;

- масовість, публічність, періодичність повідомлень;
- перевага двоступеневого характеру спілкування (спочатку повідомлення сприймають «лідери думок», а далі поширюють для аудиторії. У нових медіа ця ланка відсутня – сам комунікатор і є «лідером думок»).

Прискіпливий аналіз поданих тез змушує нас бути критичними до їхнього суцільного прийняття та застосування у сьогоднішній медійній практиці. Ми навели їх для того, що показати динаміку медіакомунікацій, їхній змінний спосіб поширення інформації між суб'єктами комунікування за збереження своєї природи та мети. Бо, власне кажучи, базові функції медіа в суспільстві залишаються доволі консервативними, як би ми їх у авторський спосіб не називали. Загалом функції такі:

- **Інформаційна** – надання масовій авдиторії актуальної інформації з різноманітних сфер життя. *Сприяє синхронізації, оптимізації корисної діяльності суспільства, групи та індивіда.*
- **Регулююча** – вплив на формування суспільної свідомості, суспільної думки та створення соціальних стереотипів. Дозволяє здійснювати функцію соціального контролю («промивки мізків»). *Відбувається соціалізація індивіда* у відповідності до норм, необхідних для спільноти в певний історичний момент.
- **Культурологічна** – ознайомлення з досягненнями культури та мистецтва, збереження культурологічних традицій. Сприяє *інтеграції суспільства, соціалізації індивіда.* З цією функцією пов'язане поняття масової культури та її поширення у суспільстві, про що ми говорили вище.

Більшість класичних наукових теорій, що намагалися підвести теоретичну основу під сферу медіакомунікацій, описували ефективність цього явища. Дійсно, пише професор В. Іванов, важливо зрозуміти шляхи досягнення найвищої ефективності задля того, щоб з найменшими зусиллями на організацію комунікації та створення контенту досягти цільової авдиторії і отримати необхідні результати. Ефектами зазвичай називають чинники, котрі приводять до змін суджень і настанов людей, а в результаті – вчинків, що виникли під впливом масової комунікації.

Інший, більш політизований напрям наукових теорій у сфері медіакомунікацій, це відносини медіа, держави, суспільства і, нарешті, людини як громадянина. Тут ми маємо згадати вперше опубліковану 1956 року книгу «Чотири теорії преси» Фредеріка Сіберта, Теодора Пітерсона та Вілбура Шрамма. У дослідженні автори прагнули довести, що преса завжди набуває форм і забарвлення тих соціальних і політичних структур, у межах

яких вона діє. Зокрема, вона відображає систему соціального контролю, за допомогою якого упорядковуються відносини між індивідом та інституціями. Ця формула нагадує ту, що склала основу функціонування радянської журналістики, подану більшовицьким лідером В. Леніним у роботі «Партійна організація і партійна література» (1905): «Жити у суспільстві й бути вільним від суспільства неможливо».

На думку вчених, неможливо зрозуміти особливості ЗМК, не розуміючи природи держави, системи політичних партій, принципів відносин між економічними та політичними групами та процесу становлення громадянського суспільства (Галлін, Манчіні, 2008:16). (Див. також С. Даниленко «Громадянський вимір…2010:106 – 114).

Ступінь незалежності та впливовості ЗМК зумовлювалися історично, але багато науковців обстоюють думку, що існує тенденція до збільшення впливу медіа, особливо щодо політичної системи (Див. також С. Даниленко «Громадянський вимір…2010:164 – 180; П. Бурд'є «Про телебачення»). Твердження, що медіа стали важливою «екзогенною» змінною (Галлін, Манчіні, 2008:16), що впливає на інші політичні інституції, стало причиною звернення фахівців із порівняльної політології до медіаінституцій. Тому політологічні дослідження нині практично неможливі без вивчення медіакомунікацій.

Тепер коротко до практичної частини справи. Ми вже зауважували, що для кожного, хто займається комунікаціями будь-якого типу чи формулює замовлення фахівцям-комунікативістам і контролює їхнє втілення, найбажанішим, найціннішим об'єктом професійних прагнень є авдиторія. Власне, все подальше навчання за освітніми програмами, де набувають знань і практичних навичок з комунікування та інформаційного впливу, й будуть зорієнтовані на те, щоб завойовувати, опановувати співпрацювати з цільовими аудиторіями. І чим вона масовіша, тим переважно значущішим буде і ефект впливу (можливо, за винятком роботи спецслужб). Одним зі шляхів залучення ширшої аудиторії, чи більш масової, медіакерівники вбачають в урізноманітненні своєї комунікативної стратегії. Такий підхід яскраво демонструє національне англомовне видання, що динамічно останнім часом опановує внутрішню, а головне – зовнішню аудиторію, – *The Kyiv Independent.* Завдяки саме таким виданням світ дізнається про події в Україні, суспільний та політичний розвиток нашої держави, її міжнародну політику та національні інтереси, відбиття російської агресії та потреби в озброєнні. Не вдаючись до надмірних деталей, зауважимо, що загалом підходи українських медіаменеджерів збігаються з баченням їхніх західних партнерів. До прикладу, експерти з *FT Strategies* (консультаційного

підрозділу британського видання Financial Times) переконують медіаменеджерів: більше напрямів – більше шансів у видання вижити у конкурентному протистоянні за масову аудиторію. Ключові елементи стратегії диверсифікації бізнесу – це продукт (конкретний товар або послуга, що пропонуєте) й ринок (робота, яку виконує продукт).

Зважаючи на це, медіа можуть диверсифікувати свої доходи двома способами:

- **нові авдиторії:** пошук все нових груп людей або компаній, які платитимуть за послуги шляхом адаптування наявних пропозицій для них.
- **нові продукти:** створення продуктів, що відповідають новим масовим потребам, за які люди (або компанії) готові платити.

Є чотири основні шляхи для диверсифікації, що поєднують ці два елементи:

- **проникнення на ринок:** із наявними авдиторіями та продуктами;
- **розвиток ринку:** пошук нових авдиторій із наявними продуктами;
- **розвиток продукту:** серед наявних авдиторій, але з новими продуктами;
- **повна диверсифікація:** нові і авдиторії, і продукти.

Раніше топ-менеджери ухвалювали односторонні рішення щодо диверсифікації, як-от «розширюємося у країні», «створюймо новий продукт» або «час створювати бізнес за підпискою». Проте часто ці спроби зазнавали невдач, оскільки акцент робиться на цілях компанії, а не на реальних потребах клієнта – у нашому випадку масової авдиторії. Альтернативний підхід, найбільш поширений сьогодні, який можна все ж назвати класичним – почати з визначення цільової авдиторії та виявити її потреби.

На думку фахівців, варіанти диверсифікації дуже різні. Інколи необов’язково заходити в абсолютно нову нішу: можна адаптувати продукт за певною ознакою авдиторії (мова, вік, професійна чи географічна спрямованість). Необов’язково запускати нову компанію, можна об’єднати сили з наявним на цікавому вам ринку гравцем зі схожими цінностями. А інколи можна ризикнути й вийти з онлайн-простору в офлайн-місце для зустрічі з новою авдиторією.

Оскільки у перебігу комунікації люди зіштовхуються з однією й тією ж проблемою – координації спілкування, адекватного тлумачення змісту та цілей, то їхні мовні дії потребують наявності взаємно прийнятної системи, певного координатора, завдяки якому вони можуть вступати в комунікативні контакти і досягати в них поставленої мети. Допомагає в цьому саме феномен, який отримав назву «комунікативний дискурс».

Комунікативний дискурс – складна єдність мовної практики і екстралінгвістичних чинників (символьна поведінка), необхідних для розуміння тексту, що дає уявлення про учасників комунікації, їх установки і цілі, умови виробництва і прийняття повідомлення.

Раніше дискурс мав значення упорядкованого письмового, але частіше усного повідомлення окремого суб'єкта. Згодом до нього почали відносити і позамовні семіотичні процеси. Відповідно акцент в інтерпретації дискурсу зміщується на його інтеракційну природу. Отже, інакше *дискурс* може визначити, як мову, що поміщена у соціальний контекст. Все більшого значення у ньому набуває паралінгвістичний супровід мови, тобто виявляються такі функції, як ***ритмічна, семантична, емоційно-оціночна.***

Французький культуролог, філософ, лінгвіст Ролан Барт у своїй роботі «Міфологія», головним інструментом комунікативного дискурсу визначає **міф**. Цей підхід для нас є цікавим тим, що сьогодні значні зусилля у пропагандистській та контрпропагандистській діяльності, у процесі набуття медіаграмотності надаються саме йому. Недарма ми часто чуємо у ЗМК, блогерів та інфлюенсерів – «розвінчати міф», «створити міф», «народився міф». Відповідно, міф – комунікативна система, деяке повідомлення, форма пізнання. Оскільки міф – це слово, то міфом може стати все, що характерне дискурсу. Носієм міфології слова може слугувати все – не тільки письмовий дискурс, але й фотографія, кіно, спорт, спектакль, реклама, пропаганда. Таке розуміння комунікативного дискурсу пов'язано з поняттям *сугестії.* Сугестія, або навіювання, є характеристикою нашого світу, тому міфи неминуче виникатимуть та циркулюватимуть у медіа, а значить у колективній свідомості. Міфічне слово створюється з матеріалу, вже опрацьованого з метою певної комунікації, оскільки у будь-яких матеріалах міфу, образних чи графічних, вже втілено їхнє розуміння, як знаків, а це значить, що про них можна думати незалежно від їхньої реальної основи, як про підсумкову частину первинного семіотичного ланцюга. У міфі знання ніколи не буває цілком довільним, воно завжди частково мотивоване і містить у собі аналогії. Міф прочитується як фактична система, хоча насправді є системою лише семіотичною (знаковою). Від міфу нічого не може приховуватися.

З сучасних міжнародних відносин можемо навести такі приклади міфів: «друга армія світу», «червоні лінії», «братні народи», «новий радянський союз» тощо.

Прикладами комунікативного дискурсу може бути тоталітарний дискурс, який яскраво проявлявся в добу панування фашистської і радянської ідеологій. Комунікативний дискурс тут продемонстровано у виголошенні

публічних промов, що є моделлю агресивної публічності. Найважливішим словом, яке використовувалося в риториці фашизму, є слово «боротьба», наступне – «раса», далі – «першість», «територія», «стать». Відповідно маніпуляція свідомістю аудиторії відбувалася за допомогою наступних риторичних (мовних) принципів і правил:

1) ***спрощеність*** («редукція змісту»). Ефективна пропаганда має бути зведена до мінімуму необхідних понять, які мають виражатися декількома стереотипними формулюваннями. Необхідно знайти для спрощення «бінарну опозицію» змістовних величин (слів);
2) ***повтор*** (перефразування);
3) ***«ворог»*** (знайти ворога в ідеології);
4) ***апеляція*** до почуттів за допомогою віри;

Риторика фашизму, таким чином, прагне, перш за все, досягнути заснованої на вірі, згоди мас.

5) ***використання інстинктів натовпу***. Серед таких інстинктів можна виділити прямування до соціальної єдності, інстинкт статі, задоволення якого відбувається за допомогою ототожнення оратора з «чоловічим», а натовпу з «жіночим», потреба в домінуванні та владі, демагогія;

Дуже доречними в цьому контексті є погляди Мішеля Фуко, який наголошує, що говорити – значить володіти владою говорити. Щодо цього, дискурс схожий на частину явищ у суспільстві – це такий же об'єкт боротьби за владу. Право говорити завжди належить владній позиції, а більшість завжди готова підтримати позиції, що висловлюються публічно. Тому у цьому сенсі боротьба за мову (публічну) є боротьбою за владу.

На думку американського дослідника феномену комунікації Джеймса Лалла, дискурси є структурно оформленими наборами ідеологічних та культурних тем, що їх репрезентують і репродукують символьні форми, сюжетні оповіді та жанри. Дискурс – спосіб публічного обговорення предметів та ідей, що породжує загальновизнані форми сприйняття та розуміння. Дискурси допомагають формуванню ідеології та культури, перш за все – масової.

Дискурс – в широкому сенсі, процес, під час якого ідеї та поняття, що циркулюють публічно, формують поширені у суспільстві уявлення, думки та погляди. Поняття дискурсу тісно пов'язано з поняттям тематики, що важливо для практики міжнародних відносин, а саме – переговорного процесу. Формування тематики (agenda setting) – термін у суспільних науках, який означає здатність мас-медіа визначити основну суспільну тематику й проблематику – порядок денний – силами активного «підсвічення» одних тем, уникаючи висвітлення інших.

Нідерландський вчений Т.А. ван Дейк вважає, що дискурсом можуть бути і новини. Позиція близька до переднього автора, який наголошує на здатності мас-медіа формувати актуальний порядок денний, тематику, важливу для суспільства. Ван Дейк пояснює, що дискурс, в широкому сенсі слова, є складною єдністю мовної форми, значення і дій, яке могло б бути найкраще охарактеризовано за допомогою поняття комунікативної події або комунікативного акту. Дискурс також шляхом поєднання соціальних вимог, організовує час і простір – базові категорії людського існування. Дискурс задає семіотичні характеристики мовлення, які допомагають формувати актуальний текст, зрозумілий рецепієнту. Як комунікативна одиниця, дискурс поєднує мовні й соціальні вимоги. Як бачимо, дискурс перетворюється з суто лінгвістичної структури, в соціолінгвістичну. У цій площині дискурс має відповідати нормам мовної, комунікативної і соціальної ситуацій.

Окрім наведених нами вище тлумачень дискурсу, у наукових джерелах можна зустріти також визначення як «інтерпретаційної перспективи», «позитивістського уявлення», «соціального підходу». Загалом цей підхід сьогодні відомий у науці як соціально-інтерпретаційний. Він складається із низки ідей і систем, запозичених із філософії, соціології, лінгвістики, антропології. І звісно, що методи соціально-інтерпретаційного уявлення містять декілька загальних вихідних припущень щодо соціального життя, знання та дії.

Позитивну роль комунікативного дискурсу для суспільства німецький філософ Юрген Габермас вбачає у тому, що він, по-перше, виступає засобом соціологізації, освіти й виховання; по-друге, дискурс як форма комунікації всотує людей у відкриті відносини, під час яких вислови комуніканта приймаються, рефлектуються, інтерпретуються, критикуються, уточнюються і, врешті, приймаються або заперечуються; по-третє, дискурс вимагає висловлювати свої думки від першої особи, які одразу потрапляють під шквал критики й тотальної перевірки; по-четверте, дискурс сприяє досягненню консенсусу. Юрген Габермас (1929) – німецький філософ і соціолог, його найвідоміші праці: «Майбутнє людської природи», «Залучення іншого: нариси політичної теорії», «Моральна свідомість та комунікативна дія», «Філософський дискурс про модерн». Консенсус є унікальним наслідком комунікації, під час якої учасники визнають один одного рівноправними соціальними партнерами. Його функції полягають в тому, щоб попередити примус з боку як окремих осіб, так і громадських організацій, а також сприяти інтеграції відкритого \ громадянського \ інформаційного суспільства.

Якщо звернутися до типології дискурсів, то треба зазначити, що загальноприйнятої не існує – окремі комунікативні акти можуть виявляти якості, властиві для дискурсів у іншому соціальному оточенні. Наприклад, тоталітарний дискурс може використовувати елементи міфологічного, ритуального та інших дискурсів. Але загалом виділяють такі види дискурсу (Г.Поцепцов):

- літературний;
- міфологічний;
- театральний;
- кінодискурс;
- теле- і радіодискурс;
- газетний;
- рекламний;
- політичний;
- пропагандистський та ін.

Отже, дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується єдністю світу, який упродовж розгортання дискурсу «будується» його автором та інтерпретується реципієнтом (слухачем, читачем тощо).

Передовсім як мовний потік, як мова в її постійному русі, що вбирає в себе все розмаїття історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей комунікантів та тієї комунікативної ситуації, в якій відбувається спілкування, дискурс стає відображенням національного характеру і культури (національної, загальної та індивідуальної) у всіх її проявах.

Дискурс як явище сучасного комунікативного середовища є результатом мовленнєво-комунікативної діяльності. Однак, усупереч поширеним у сучасній науці поглядам, дискурс завдяки своїй комунікативно-діалогічній природі постійно розвивається, набуваючи якісно нових характеристик.

Таким чином, комунікативний дискурс як засіб соціальної взаємодії є окремою формою політичної, наукової, організаційної й технічної сили суспільства, за допомогою якої індивід чи сукупність індивідів здійснюють

обмін інформацією. Виконуючи зв’язну функцію, комунікативний дискурс виступає найважливішим механізмом становлення індивіда як суспільної особистості і провідником настанов соціуму, що регулюють дії учасників дискурсивного діалогу. Одним із основних чинників породження комунікативного дискурсу є комунікативний акт, у якому беруть участь комуніканти, що у формі безпосереднього чи опосередкованого діалогу творять висловлювання (тексти) та інтерпретують їх засобами національної мови.

Щодо популярних медіа та їхньої можливості впливати на масову аудиторію, то, на наш погляд саме вони забезпечують прямий та постійний зв'язок із явищами масової культури. Популярні медіа (таблоїди, бульварна преса, жовта преса, соцмережі) формують погляди, смаки та уподобання масової аудиторії. У цьому контексті постають такі феномени як «інфлюенсер», «селебріті», «лідер громадської думки», «відеоблогери», «тревелблогери» тощо. Ці явища культурного впливу постали у часи web 2.0, коли на зміну домінування традиційним медіа – телебаченню, радіо чи пресі – прийшли соцмережі та месенджери.

Політична сфера також все більше узалежнена від популярних медійних форматів. Це можна спостерігати на прикладі виборів президента США у 2024 році. Особливо від того моменту, коли Демократична партія на своєму з’їзді у Чикаго офіційно проголосила про зміну свого кандидата. Діючий на той час глава держави Джо Байден відмовився від участі у перегонах і партійці проголосували за кандидатуру віце-президентки Камали Гарріс. Але нас тут найбільше цікавить не політична чи політтехнологічна інтрига події, яка, безсумнівно, позначиться на перебігу міжнародних відносин, а більше комунікативне та інформаційне забезпечення виборчих змагань, акценти і тренди, загалом контекст події, що формується взаємодією елементів масової культури та медіакомунікацій. Ось як про це пише головний редактор фахового видання «Медіамейкер» Дарія Трапезникова: «…контент адаптують – і в форматах, і в tone of voice – до кожної з основних соцмереж. Х заточений під залежних від політичних новин, Instagram – під міленіалів, а Facebook – на старше покоління». Авторка твердить, що «такий стрімкий успіх не взявся нізвідки. Гарріс отримала у спадок від Байдена штаб із налагодженими процесами. Його працівники розуміли, що звички споживання новин змінюються, зокрема молодь не дуже хоче залучатися в політику, але отримує новини з соцмереж і охоче сміятиметься над політиками. Серед 175 співробітників цієї команди є мобілізатори – вони спілкуються з прихильниками, які створюють контент або діляться ним, жертвують гроші, телефонують і надсилають повідомлення. А також

«операція цифрового переконання», що включає в себе платне промо, залучення інфлюенсерів і творців контенту; креативна команда та група швидкого реагування». До Чикаго на з'їзд було запрошено понад 200 інфлюенсерів. Вони в реальному часі висвітлювали події для мільйонів американців та іноземців, що стежать за ними в соцмережах. Медіаоглядачка зазначає з посиланням на американську інформаційну агенцію Bloomberg, що «креатори (на відміну від журналістів) отримали прямий доступ до делегатів з'їзду на «синій доріжці», дехто навіть виступатиме з промовами». За повідомленнями інформаційної агенції Reuters для них виділили спеціальний лаунж і окрему студію, де вони зможуть знімати й монтувати відео. Відповідно політтехнологи підкреслюють: «соцмережі – настільки ж, якщо не більше, ефективний спосіб достукатися до виборців, і з їхніми героями треба рахуватися».

Чому це все діє чи має значення? Чому це є ресурсом, за який готові платити та витрачати на це час? Вчені пропонують різні теорії, покликані пояснити поведінку людини. Одні вказують на мотиви, інші твердять, що поведінка людини – реакція на зовнішні збудники та чинники підтвердження. Треті вважають, що все залежить від ситуації, що саме взаємодія між людиною та ситуацією породжує певну поведінку.

Сильні емоції персонажів кіно збудливо діють на психіку глядачів. Глядачі пригадують схожі враження, а такі думки та образи слугують сигналом, що запускає нервове самозбудження. Щоб проілюструвати це твердження на прикладі кінодискурсу візьмемо такі хрестоматійні приклади: фільми «Психо» Альфреда Хічкока (1960) та «Щелепи» Джо Елвса (1975).
Сьогодні соціальні мережі, а вже завтра – додана реальність та штучний інтелект ще більш детальніше та вигадливіше сформують обставини і сюжети, щоб зовнішні збудники людини формували емоційну реакцію і відчуття. Такі інструменти стають все більш масовими, бо все більш доступні. Постає питання культури їхнього споживання та комунікативного обміну за їхнього посередництва. Вони пристосовуються до особливостей масової культури, а та, зі свого боку, шукає форматів медійних.

Контрольні запитання

1. Чому поняття «масова культура» є одним із ключових для програмування та впровадження комунікативної стратегії та соціальної інформаційної кампанії?

2. Яка роль медіа у реалізації соціальних інформаційних кампаній, що враховують особливості масової культури певного суспільства?

3. Чому можна погодитися із твердженням, що медіа колонізували сучасні культурні процеси та формати?
4. Чому така ознака масової комунікації як «однонаправленість інформаційного потоку» у сучасному інформаційному просторі не відповідає формату та способу діяльності нових медіа?
5. Як сучасні медіа прагнуть залучити нову аудиторію для своїх продуктів?
6. Що таке «масова аудиторія» і які зусилля докладаються у медіаіндустрії для її розширення чи диференціації?
7. Чому поява і домінування феноменів «інфлюенсерів» можлива в добу соціальних мереж та месенджерів?
8. Назвіть базові складові актуального комунікативного дискурсу.

Теми для обговорення

1. Які характерні особливості сучасної масової культури українського суспільства?
2. Які етапи, на ваш погляд, пройшла масова культура в українському суспільстві від початку доби відновлення державної незалежності у контексті формування національної ідентичності?
3. Чи має сенс гіпотеза нідерландського історика, філософа та теоретика культури Йогана Гейзінґа, який розглядає феномен гри як витік, джерело людської культури та формування суспільств?

Завдання для самостійної роботи

1. Дослідити, як масова культура визначає споживацькі інтереси українського суспільства до каналів масової комунікації? Розглянути це у контексті поширення української мови у буденному публічному спілкуванні.
2. Дослідити, як штучний інтелект змінює/доповнює/збагачує/деформує масову культуру глобального суспільства та українського інформаційного простору.
3. Дібрати із вітчизняної (О.Довженко «Земля») та світової кінокласики (А.Хічкок «Психо») емоційно забарвлені епізоди, що потенційно можуть спонукати до відтворення внаслідок нервового збудження. Формат відеопрезентації (до 12 відеороликів).
4. Дослідити у корпоративних соціальних мережах студентів НН ІМВ актуальний комунікативний дискурс. Визначити його вербальне наповнення, мету та джерела появ

ТЕМА 10. СУЧАСНІ КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ: МІЖЛЮДСЬКИЙ І МІЖДЕРЖАВНИЙ РІВЕНЬ

Сьогодні ми живемо в цифрову епоху, де комунікативні процеси та технології стали не лише платформою для спілкування та розваг, але й важливим інструментом впливу на політичні процеси. Звісна річ, що політика завжди була ключовим елементом суспільного життя будь-якої держави, а **інформаційно-комунікативні технології (ІКТ)** відіграють значущу роль у формуванні громадської думки, мобілізації виборців та впливі на прийняття політичних рішень.

Інформаційно-комунікативні технології змінили не лише наші повсякденні зв'язки, а й саму природу комунікації на міжлюдському та міждержавному рівнях, мають велике значення для розуміння сучасної політичної динаміки та механізмів впливу на неї.

Сучасні комунікативні процеси охоплюють два основні аспекти комунікації: індивідуальний та міжурядовий. Це дозволяє розглянути, як зміни в технологіях і соціальних медіа впливають на людські взаємодії та міжнародні відносини.

Спробуємо розглянути ключові моменти:

1. **Міжлюдський рівень комунікації:**
   - Сучасні комунікаційні технології, зокрема інтернет та мобільні додатки, значно змінили спосіб спілкування між людьми, скоротивши відстані та час.
   - Виникли нові форми соціальних зв’язків, що базуються на цифрових платформах, таких як соціальні мережі, чати, відеоконференції.
   - Такі технології також можуть призводити до ізоляції, поверхневих зв'язків і проблем у підтримці глибоких особистих стосунків.

Так, на міжлюдському рівні комунікаційні технології значно змінили спосіб взаємодії між людьми, і це має як позитивні, так і негативні наслідки. Ось кілька ключових моментів.

Позитивні зміни:

- **Зменшення відстані та часу:** Завдяки Інтернету та мобільним додаткам стало набагато легше підтримувати зв’язок з людьми, незалежно від того, де вони знаходяться. Миттєві повідомлення, відеодзвінки та соціальні мережі дозволяють спілкуватися в реальному часі, навіть якщо фізично ви на відстані тисяч кілометрів.

- **Нова форма зв’язків:** Цифрові платформи створюють нові можливості для знайомств і спілкування. Люди можуть об'єднуватися за інтересами, створювати онлайн-спільноти, що з'єднують людей із різних куточків світу.

1. **Негативні наслідки:**
    - **Ізоляція:** Попри те, що технології дозволяють залишатися на зв'язку, вони також можуть призводити до соціальної ізоляції, коли люди надають перевагу онлайн-спілкуванню замість реальних зустрічей. Це може зменшити якість міжособистісних стосунків.
    - **Поверхневі зв'язки:** Цифрові платформи, особливо соціальні мережі, можуть сприяти поверхневим, короткостроковим зв'язкам, коли люди більше фокусуються на кількості, а не на якості комунікації. Це може призводити до менш глибоких і змістовних відносин.
    - **Проблеми в глибоких стосунках:** Віртуальне спілкування часто не здатне повністю замінити живе спілкування, яке передбачає невербальні сигнали та емоційну взаємодію. Це може бути проблемою, коли йдеться про близькі стосунки, де важлива емоційна близькість і підтримка.

Таким чином, інформаційно-комунікативні технології значно полегшують комунікацію, але водночас несуть ризики для справжніх глибоких стосунків, зокрема через їхню поверховість і потенційну ізоляцію.

2. **Міждержавний рівень комунікації:**
    - Зростання глобалізації та розвитку новітніх комунікаційних технологій сприяло утворенню нових форм дипломатії, таких як цифрова дипломатія.
    - Країни тепер активно використовують інтернет і соціальні медіа для просування своїх інтересів на міжнародній арені, взаємодії з іншими державами і громадянами, а також для ведення публічної дипломатії.
    - Міжнародні конфлікти також частіше вирішуються через цифрові платформи, що дає нові можливості та виклики для традиційної дипломатії та переговорів.

На міждержавному рівні комунікаційні технології значно змінили дипломатичні процеси і міжнародні відносини.

1. **Цифрова дипломатія:**
    - **Нові форми дипломатії:** З розвитком технологій з'явилася нова форма дипломатії – **цифрова дипломатія**, яка передбачає

використання Інтернету та соціальних медіа для просування державних інтересів. Це дозволяє державам швидко реагувати на міжнародні події, формувати громадську думку та взаємодіяти з іншими країнами.

- **Публічна дипломатія:** Країни тепер активно використовують соціальні мережі та інші онлайн-платформи для того, щоб встановлювати прямий контакт з громадянами інших країн, таким чином покращуючи імідж держави на міжнародній арені.

2. **Інтернет та міжнародні відносини:**
   - **Взаємодія між державами:** Інтернет дозволяє країнам швидше обмінюватися інформацією та вести дипломатичні переговори. Це робить дипломатичні процеси більш відкритими та доступними.
   - **Залучення громадськості:** Використання соціальних мереж дає змогу державам долати традиційні бар'єри в комунікації, залучати громадськість до обговорення міжнародних питань, що сприяє більш прозорій та відкритій політиці.
3. **Міжнародні конфлікти та технології:**
   - **Цифрові платформи в конфліктах:** Зростання цифрових технологій також змінило характер міжнародних конфліктів. Зараз багато з них може вирішуватись через онлайн-інструменти: від переговорів на платформі до використання цифрових засобів впливу, як-от інформаційні кампанії або кібероперації.
   - **Нові можливості та виклики:** Це створює нові можливості для переговорів і вирішення конфліктів, оскільки цифрові платформи дозволяють швидко досягати згоди між сторонами. Однак одночасно це й виклики для традиційних методів дипломатії, оскільки технології можуть бути використані для маніпуляцій, фальсифікації або пропаганди.

Як бачимо, інформаційні технології на обох рівнях — міжлюдському та міждержавному — кардинально змінюють способи комунікації, роблячи їх швидшими, доступнішими, але й іноді менш глибокими.

Водночас міжнародні відносини також зазнають змін, оскільки країни повинні враховувати нові виклики, пов'язані з кібербезпекою, інформаційними війнами та впливом на громадську думку через цифрові канали.

Зрештою технології значно змінюють правила гри на міжнародній арені, створюючи нові можливості для взаємодії між державами, але й

відкриваючи простір для нових викликів, таких як кібербезпека, інформаційні війни та цифрові загрози.

Зрозуміло, що держави повинні бути в курсі комунікативних процесів у своєму суспільстві, оскільки це дозволяє забезпечити ефективне управління та стабільність. У цьому контексті комунікативні технології використовуються для контролю і управління громадською думкою, інформування населення та підтримки стабільності влади.

Одна з форм правління, де комунікація відіграє ключову роль, це монархія, зокрема **конституційна монархія** у Великій Британії.

Монархія та комунікаційні технології:

У конституційній монархії, як у Великій Британії, монарх є символом єдності та стабільності, але реальна влада знаходиться в руках парламенту та уряду. Проте роль монарха в управлінні країною все ж значна, адже він або вона є важливим комунікатором для нації, символізує традиції та історію.

Використання комунікативних технологій у Британії є невід'ємною частиною політичного процесу, зокрема через медіа, державні канали, офіційні виступи монарха, а також через новітні форми цифрової комунікації. Університети та дослідницькі організації, що підтримують зв’язки з урядом, активно працюють у сфері аналізу суспільних настроїв через соціальні мережі та інші онлайн-платформи.

Велика Британія як модель монархії:

У Сполученому Королівстві монархія має символічну роль, але значення для політичного процесу має також парламент, що обирається громадянами через вибори. Оскільки Великобританія є конституційною монархією з парламентською системою, комунікація між урядом і громадянами є двосторонньою: з одного боку, уряд повідомляє про свої рішення через різні канали, а з іншого боку, отримує зворотний зв'язок через публічні обговорення, опитування та інші інструменти.

Король Чарльз III та його сім’я продовжують виступати в якості символів національної єдності, в той час як засоби масової інформації та соціальні мережі є важливими каналами для комунікації з громадянами.

Важливість комунікаційних технологій у Великій Британії:

Лондон як глобальний фінансовий і культурний центр є важливим осередком для впливу медіа і технологій. Комунікаційні технології дають змогу уряду і монархії підтримувати зв'язок з населенням, а також інтегрувати суспільство в глобальний контекст.

У Великій Британії цифрові платформи також активно використовуються для публічної дипломатії, популяризації національних

цінностей і культури, а також для взаємодії з колишніми колоніями та іншими державами через медіа і соціальні мережі.

Отже, монархія Великої Британії, зокрема в контексті її сучасної форми, є яскравим прикладом того, як державна влада може використовувати комунікативні технології для підтримки стабільності та контролю комунікаційних процесів у суспільстві.

Ернст Нікіш у своєму аналізі монархії звертає увагу на важливі аспекти, які визначають роль монарха в суспільстві та політичній системі. Його концепція підкреслює, що монархія – це не просто форма правління, а система, в якій родина монарха має не тільки політичну, а й соціальну значущість, підтримувану як привілейованими станами, так і нижчими верствами населення. Ось кілька основних ідей, які Нікіш підкреслює:

Монархія як влада однієї родини: Нікіш визначає монархію як владу, що належить одній родині, яка займає привілейоване місце в державі завдяки своїй авторитетності та здатності утримувати це положення. Цей авторитет монарха стає основою для його тривалого панування, і він здобуває підтримку різних соціальних груп, у тому числі і привілейованих класів.

Зв'язок монарха з становими інтересами: Важливою частиною його концепції є те, що монархія отримує підтримку через свою роль захисника інтересів привілейованих станів (аристократії, дворянства). Монарх стає символом стабільності і захисту їхніх привілеїв, і ці інтереси переплітаються з інтересами самої родини монарха. Тому монархія виступає як своєрідний гарант цих соціальних груп.

Роль нижчих верств населення: Нікіш зазначає, що нижчі верстви населення, хоча і зазнають експлуатації з боку привілейованих класів, втім отримують від монархії певний "мінімум турбот", який дозволяє їм виживати. Це може включати деякі соціальні гарантії або допомогу, що зберігає лояльність цієї частини населення до монархії. Таким чином, навіть найбідніші верстви частково включені в політичну структуру через монарха, хоч і не мають реального впливу на прийняття рішень.

Монархія як символ сталості: Важливою рисою монархії є те, що її авторитет зберігається лише тоді, коли монарх виступає як захисник інтересів усіх верств суспільства, навіть якщо ця роль здебільшого є символічною. Зміни в цьому балансі можуть призвести до послаблення влади монарха та нестабільності.

Отже, для Нікіша монархія є складною політичною системою, в якій монарх виступає не тільки як правитель, але й як символ, який поєднує інтереси різних соціальних груп, і її стабільність залежить від здатності монарха підтримувати баланс між ними.

Яскравим свідченням використання інформаційно-комунікативних технологій є телесеріал «**Корона**», який був знятий ***Netflix*** (2016).

Другий вид державного правління – буржуазна демократія, яку ми теж знаємо з курсу історії. Буржуазна демократія, за марксистським вченням, є специфічною формою демократії, яка, з одного боку, проголошує принципи свободи, рівності та народовладдя, але, з іншого боку, підтримує існуючі соціально-економічні нерівності, зокрема через панування буржуазії. Це поняття близьке до ліберальної демократії, але з точки зору марксистів, є лише прикриттям для експлуатації робітничого класу.

Ось кілька ключових аспектів, які характеризують буржуазну демократію за марксистським підходом і думкою Ернста Нікіша:

Класове панування буржуазії:

За визначенням В.І. Леніна, буржуазна демократія є формою класового панування, в якій буржуазія, хоча і проголошує демократичні свободи та рівність, насправді забезпечує свої економічні та політичні інтереси. Це призводить до **формальної політико-правової рівності**, але з фактичною соціально-економічною нерівністю.

Фіктивність прав і свобод:

В марксистській теорії буржуазна демократія є системою, де ідеї **свободи** та **рівності** часто є лише на папері. Це форма політико-правового ладу, в якому верховенство права використовується для забезпечення панування буржуазії, а не для реалізації реальних прав і свобод робітничого класу.

Ідеологічне маскування:

Ернст Нікіш критикує буржуазну демократію за те, що вона має «блискучий імідж», маскуючи реальні соціальні відносини. Влада здається «прийнятною», оскільки правителі виглядають симпатичними завдяки своїй елегантності і «декоруму». Однак Нікіш вважає, що це лише маска для утримання влади, що породжує «паразитів», а не «рицарів» – справжніх лідерів, здатних керувати на благо суспільства.

Інтеграція мас:

Буржуазна демократія використовує певні механізми для **інтеграції** мас до праці та зв'язку з політичним керівництвом. Однак ця інтеграція є лише способом утримання соціального порядку, де маси вважаються залученими до процесу прийняття рішень, але насправді їхній вплив обмежений.

Парламентська система та маніпуляція волею народу:

Буржуазна демократія часто втілюється в **парламентській системі**, де народ через вибори схвалює певних кандидатів або партії. Проте цей процес,

на думку Нікіша, є лише формальністю, а реальні рішення приймаються елітами, які тримають народ в переконанні, що все відбувається «з його згоди». Влада таким чином не скасовується, але не завжди зрозуміло, хто фактично володіє реальним контролем.

Порівняння з іншими формами правління:

Нікіш стверджує, що буржуазна демократія не є прямим виявом «влади народу», як це іноді пропонується в теоріях ліберальної демократії. З його точки зору, буржуазна демократія є лише **маскою для класового панування**, що перекриває реальні соціальні та політичні відносини, і не дає можливості народу безпосередньо визначати свою долю.

Отже, **буржуазна демократія** є формою правління, що проголошує рівність і свободу, але фактично зберігає панування буржуазії через фальшиві ідеали демократії, маніпулюючи суспільними процесами та зберігаючи реальний контроль в руках еліт.

Третій вид правління, на який варто звернути увагу, – це **демократія** в її класичному розумінні. Демократія, як вказує Вінстон Черчилль, хоч і не ідеальна, без сумніву є кращою формою правління, порівняно з іншими можливими варіантами. Ось кілька ключових аспектів, що характеризують демократію:

Метод вирішення конфліктів:

Демократія – це не просто система управління, а перш за все **метод** для вирішення конфліктів і суперечок у суспільстві. Вона дозволяє знаходити компроміс у складних питаннях через голосування та ухвалення рішень більшістю. Цей процес надає можливість для мирного врегулювання суперечок, що безпосередньо знижує ризики насильницьких конфліктів.

Невід'ємний процес:

Як зазначено, демократія – це **нескінченний процес**, а не кінцева мета. Вона не обіцяє рай на Землі, оскільки в плюралістичному суспільстві завжди будуть люди, незгодні з більшістю. Тому важливо розуміти, що демократія полягає не в ідеальній гармонії, а в постійному пошуку шляхів до поліпшення умов для всіх громадян.

Заміна уряду через вибори:

Демократія дає можливість **вибору уряду** через вільні вибори, що є важливим інструментом змін у політичному ландшафті. У разі незадоволення діями уряду, громадяни мають право змінити його через мирний процес голосування. Це забезпечує **підзвітність влади** перед народом.

Прогнозованість і прозорість:

Для того щоб демократія працювала ефективно, держава повинна забезпечити **прогнозовану**, **підзвітну** та **прозору** основу для прийняття

рішень. Це означає, що процеси мають бути зрозумілими для громадян, а влада повинна діяти відповідно до законів та принципів, що регулюють її роботу.

Основні інструменти демократії:

- **Верховенство права**: Це принцип, який гарантує, що всі громадяни, включаючи владу, підкоряються законам. Це основа для захисту прав і свобод людей.
- **Надійні інституції**: Для стабільності демократичного процесу необхідно створити ефективні та незалежні інституції, які б могли забезпечити реалізацію прав та законів.
- **Свобода слова**: У демократичному суспільстві важливою складовою є можливість вільно висловлювати думки, критикувати уряд і брати участь у суспільному обговоренні.

Конституція та поділ влади:

Конституція країни має бути основним гарантом прав громадян і забезпечувати чіткі межі для дій законодавчої влади, щоб не допустити зловживань і концентрації влади в руках однієї особи чи інституту. **Поділ влади** на законодавчу, виконавчу та судову є важливим елементом, що допомагає уникати концентрації влади і забезпечує **стримування і противаги** між різними гілками влади.

Отже, демократія в класичному сенсі – це не статичний ідеал, а динамічний процес, який дозволяє вирішувати суперечності і конфлікти в суспільстві через мирні, законні й обґрунтовані методи. Вона не є ідеальною, але дає можливість постійно вдосконалювати умови життя для громадян і забезпечує їхні права через інститути та механізми контролю.

Що характеризує демократію?

Демократія характеризується кількома основними ознаками, які формують основи цього способу організації суспільства. Ось ключові з них:

- **Народовладдя:** У демократичному суспільстві влада належить народу. Громадяни мають право вибирати своїх представників і брати участь у політичному процесі через вибори, референдуми або інші механізми прямої участі.
- **Право на участь у управлінні:** Демократія гарантує право кожного громадянина брати участь в управлінні країною. Це включає не лише право голосу, але й можливість впливати на прийняття рішень через різні канали – від участі в політичних партіях до громадських обговорень і петицій.
- **Поділ влади:** Влада в демократичному суспільстві поділяється між різними гілками – виконавчою, законодавчою та судовою. Це робиться

для того, щоб жодна з гілок не мала надмірної влади, і щоб система контролю та балансу забезпечувала справедливість і законність у прийнятті рішень.

- **Правова рівність і справедливість:** Всі громадяни повинні мати рівні права та можливості, а закони повинні однаково застосовуватися до всіх, без винятків. Демократія передбачає існування справедливих процедур та механізмів захисту прав людини.
- **Плюралізм і свобода слова:** Демократія підтримує різноманітність думок і віросповідань. Це включає свободу слова, свободу преси та можливість для різних політичних партій та громадських організацій виражати свою думку та впливати на суспільний розвиток.
- **Виборність та підзвітність:** Влада в демократичних країнах обирається на певний термін і повинна бути підзвітною перед народом. Це означає, що політики зобов'язані звітувати про свою діяльність, а за неефективне управління чи порушення прав громадян вони можуть бути замінені.

Ці ознаки формують основи демократії, створюючи систему, в якій влада служить інтересам громадян, забезпечуючи свободу, рівність та участь у політичному житті.

Народ здійснює владу за допомогою вільних і справедливих виборів

Вільні і справедливі вибори дуже важливі для демократії. Це означає, що всі повнолітні особи, як жінки, так і чоловіки, повинні мати можливість голосувати на парламентських виборах. Виборці можуть не розповідати іншим про свій вибір.

Зазвичай вирішує більшість

В умовах демократії рішення зазвичай приймає більшість. Тобто при голосуванні виграє та пропозиція, що набрала найбільшу кількість голосів. Одна людина не може приймати рішення без згоди інших. Однак більшість не повинна приймати рішень, що порушують Конституцію або права людини.

У жодній країні більшість ніколи не повинна пригнічувати меншини. Меншини – це соціальні групи, які не утворюють більшості.

Всі люди однаково цінні

В умовах демократії всі люди однаково цінні і повинні мати однакові права. Ніхто не має піддаватись несправедливому поводженню. Кожна людина повинна мати однакові права, можливості та обов'язки.

Народ має політичні свободи і права

Для демократії важливо, щоб кожен думав і говорив те, що хоче. Це називається свободою думки. Також всі люди повинні мати можливість висловлювати свої думки, наприклад в газетах, на радіо або телебаченні. Це називається свободою самовираження і свободою друку. Однак не можна

використовувати свободу самовираження для поширення ненависті і наклепу щодо інших людей і груп населення. Люди повинні мати можливість збиратися в групи і протестувати проти того, що їх не влаштовує у суспільстві. Це називається свободою зібрань.

Свобода думки, свобода самовираження, свобода друку і свобода зібрань є прикладами політичних свобод і прав. Ці свободи і права зазвичай закріплені в Конституції країни.

Всі люди рівні перед законом

Ще однією важливою складовою демократії є рівність всіх людей перед законом. Багаті і бідні, чоловіки і жінки, народжені у демократичних країнах – абсолютно всі повинні дотримуватись існуючих законів. Якщо ви вчинили злочин або вас звинувачують у злочині, ви маєте право на те, щоб було проведено розслідування. Ніхто не може бути засуджений без справедливого судового розгляду.

Існують різні типи демократії

Дійсно, існують різні типи демократії, кожен з яких відображає специфічні способи участі громадян у процесах управління країною. Ось два основних типи демократії:

1. **Представницька демократія:**
    - У цьому типі демократії народ обирає представників (наприклад, політиків або політичні партії), які потім приймають рішення та керують країною від імені громадян. Це дозволяє забезпечити ефективне управління, адже не кожен громадянин може бути залучений до всіх процесів прийняття рішень.
    - Прикладом представницької демократії є переважна більшість **країн ЄС**, де виборці обирають партії, які отримують місця в парламенті, на місцевому рівні та в Європейському парламенті. Ці партії потім формують уряд і відповідають за прийняття рішень.
2. **Пряма демократія:**
    - У системах прямої демократії громадяни мають можливість безпосередньо брати участь у прийнятті рішень. Це дозволяє кожному виборцю безпосередньо висловлювати свою думку або приймати рішення з конкретних питань.
    - Одним з основних інструментів прямої демократії є **референдуми**, які дають громадянам можливість голосувати за чи проти конкретних питань або законопроектів. Це дає людям змогу мати прямий вплив на важливі рішення, які можуть

стосуватися різних аспектів життя країни (від змін у Конституції до питань національної політики).

Як підсумок, різні типи демократії дають можливість варіювати ступінь залученості громадян до процесу управління: в представницькій демократії більшість рішень приймають обрані представники, тоді як у прямій демократії громадяни можуть безпосередньо брати участь у формуванні політики. У деяких країнах застосовуються комбіновані системи, що поєднують елементи обох типів демократії.

Демократія в повсякденному житті

Демократія не обмежується голосуванням на політичних виборах і роботою політиків. Принципи демократії можна застосовувати в повсякденному житті – в інституті, в районі проживання, в спорті, на робочому місці.

Важливо, щоб усі громадяни продовжували розвивати демократію і піклуватись про неї. Люди мають відчувати себе активною частиною суспільства і знати, що у них є можливості для впливу.

У вас є ідеї про те, як зробити шлях з роботи додому безпечнішим? Ви вважаєте, що важливо піклуватись про навколишнє середовище? Нижче наводяться поради про те, як можна брати участь в житті суспільства і впливати на своє повсякденне життя. Ваш голос і ваша думка важливі.

Для того, щоб бути активною частиною суспільства і впливати на нього, то треба робити наступне:

- голосувати на політичних виборах;
- стати членом політичної партії;
- звернутись до політика;

- створити або підписати петицію;
- брати участь у демонстраціях;
- вступити до існуючої асоціації або організації або заснувати власну;
- звернутись до засобів масової інформації з повідомленням на важливі для вас теми;
- писати дискусійні статті або листи до медіа;
- створювати дописи в соціальних мережах, щоб привернути увагу до певного питання;
- впливати на свої умови праці, наприклад через профспілки;
- подавати пропозиції або скарги до свого муніципалітету;
- для учнів шкіл: повідомляти свої ідеї вчителю або учнівській раді;
- впливати на ситуацію у районі проживання;
- відвідувати збори, що організовуються вашим муніципалітетом;
- подати пропозицію до свого муніципалітету або регіону.

Комунікативний процес – це обмін інформацією між двома чи більше людьми. Основна мета комунікативного процесу – забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну, тобто повідомлень. Однак сам факт обміну інформацією не гарантує ефективності її передачі.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це сукупність технологій, що забезпечують створення, зберігання, обробку, передачу та отримання інформації за допомогою комп'ютерних і телекомунікаційних систем. ІКТ охоплюють широкий спектр технологій і засобів, включаючи комп'ютери, програмне забезпечення, мережі (наприклад, Інтернет), а також технології для обробки та передачі даних, такі як мобільні зв'язки, відеоконференції, електронна пошта і багато інших.

Основні складові ІКТ включають:

1. **Комп'ютерні технології:** Це апаратне забезпечення (комп'ютери, сервери, мережеві пристрої) і програмне забезпечення (операційні системи, прикладні програми), які дозволяють здійснювати обробку, зберігання та передачу даних.
2. **Телекомунікаційні технології:** Включають мережі, такі як Інтернет, мобільні мережі, супутниковий зв'язок і інші засоби для передачі інформації на відстань.
3. **Мультимедійні технології:** Це технології, що дозволяють поєднувати текст, зображення, аудіо та відео для створення та передачі інформації в різних формах.
4. **Інтернет-технології:** Включають веб-сторінки, онлайн-сервіси, соціальні мережі, електронну пошту, чати, онлайн-ресурси, які дозволяють обмінюватися інформацією через глобальну мережу.

Інформаційно-комунікаційні технології значно змінили спосіб, яким ми отримуємо і обмінюємося інформацією, спростили доступ до знань, сприяли розвитку цифрової економіки та змінили багато аспектів нашого повсякденного життя, від освіти до бізнесу і медіа.

У контексті суспільства ІКТ також є важливим інструментом для забезпечення демократії, доступу до інформації, підвищення ефективності державних і приватних структур, а також для розвитку нових форм комунікації та взаємодії.

Георгій Почепцов зазначає, що комунікаційні технології намагаються впливати на масову свідомість, чим відрізняються від інших форм міжособистісної комунікації. Це важливий момент, оскільки саме через медіа, соціальні мережі та інші інформаційні канали формується сприйняття реальності у великої частини населення. Вони не просто передають інформацію, а активно формують думки, почуття, уподобання й навіть дії людей. І це стосується не лише рекламних кампаній або маркетингу, а й політичних і соціальних процесів.

Паблік рилейшнз (PR) – важливий елемент сучасного ринку, спрямований на формування іміджу, підвищення популярності та впізнаваності товарів, послуг, а також політичних і соціальних ініціатив. Через паблік рилейшнз формується попит, підтримується довіра та встановлюються відносини між організаціями та суспільством. Технології PR активно використовують у бізнесі, політиці, культурі і навіть в освіті, де правильне сприйняття є важливим фактором успіху.

Паблік рилейшнз (PR) як наука має багато різних функцій, що сприяють ефективній взаємодії організацій з громадськістю та забезпечують гармонійний розвиток відносин між ними. Розглянемо більш детально основні функції PR:

1. Комунікативна функція

Ця функція передбачає обмін інформацією між різними соціальними суб'єктами, такими як організації, медіа, громадськість, державні структури тощо. PR забезпечує ефективну комунікацію між усіма сторонами, допомагаючи побудувати стосунки та забезпечити правильне розуміння позицій і потреб кожної зі сторін.

2. Інформаційна функція

Паблік рилейшнз активно працює на трансляцію та поширення важливої інформації про організацію, її діяльність, продукти чи послуги. Це може включати новини, прес-релізи, корпоративні звіти, а також відповіді на запити громадськості або журналістів.

3. Експресивна функція

Ця функція дозволяє організаціям проявляти свої цінності, ідеї та емоції через певні форми комунікації. Важливо, щоб організація була сприйнята не тільки як бізнес, а й як суб'єкт соціальної відповідальності, що турбується про добробут суспільства.

4. Прагматична функція

Паблік рилейшнз орієнтовані на досягнення конкретних цілей. Вони мають прагматичну мету, яка полягає в покращенні іміджу організації, залученні нових клієнтів, збільшенні продажів, або ж у вирішенні певних конфліктів, що виникають у громадській сфері.

5. Прогностична функція

Прогнозування майбутніх змін є важливою частиною PR. Зрозуміти, як змінюються інтереси та потреби громадськості, дозволяє організаціям адаптувати свої стратегії і зберігати конкурентоспроможність. PR-фахівці повинні вчасно передбачити можливі тренди і зміни в настроях публіки.

6. Посередницька функція

Ця функція передбачає роль PR бути мостом між організацією та громадськістю. PR-фахівці активно працюють над тим, щоб доносити інформацію від керівництва до громадськості та навпаки, забезпечуючи двосторонній діалог. Це особливо важливо для підтримання зворотного зв'язку і корекції стратегій організації в разі необхідності.

7. Захисна функція

Захист інтересів як організації, так і громадськості є критичним аспектом PR . Це включає запобігання негативному впливу на імідж організації через кризові ситуації, а також сприяння чесності та прозорості у відносинах з публікою.

8. Гармонізація суспільних відносин

Одна з важливих функцій PR полягає в тому, щоб забезпечити збалансовані і гармонійні відносини між організацією та громадськістю. Це досягається через активне слухання і врахування потреб різних соціальних груп, створення позитивного іміджу і формування довіри між усіма сторонами.

Важливість виконання функцій PR у суспільстві

Місце PR в суспільстві дійсно визначається здатністю організацій коректно взаємодіяти з соціальним середовищем. Як зазначає Валентин Королько, хоча інтереси організації і громадськості можуть бути суперечливими, з часом ці розбіжності часто зменшуються, і PR відіграє роль посередника, який допомагає знайти компроміси і сприяє конструктивному діалогу.

У цілому PR стає потужним інструментом для організацій у сучасному світі, де важливість комунікації з громадськістю не можна переоцінити.

Відповідно до цього, фахівці з PR мають обов'язок не тільки сприяти успіху своїх організацій, а й підтримувати загальний інтерес суспільства.

Аспекти значущості паблік рилейшнз (PR) як науки підкреслюють важливість цієї дисципліни не тільки для організацій, а й для суспільства в цілому. Розглянемо кожен з них більш детально:

- **Підвищення рівня інформативності суспільства**

PR активно сприяє розповсюдженню інформації, що дозволяє громадянам бути більш обізнаними про важливі події, зміни в політиці, економіці та інших сферах життя. Підвищення інформативності сприяє кращому розумінню проблем і можливих рішень, що підвищує рівень демократичної участі громадян.

- **Сприяння налагодженню різноманітних та багатогранних зв'язків між соціальними суб'єктами**

PR допомагає зміцнювати відносини між різними соціальними групами, організаціями, державними інститутами та іншими суб'єктами. Це дозволяє знижувати соціальну напругу, сприяє розвитку конструктивного діалогу та вирішенню конфліктів, що робить суспільство більш стабільним і гармонійним.

- **Забезпечення вищого рівня довіри та взаєморозуміння**

Однією з головних завдань PR є сприяння побудові довіри між організаціями та їхньою аудиторією. Це важливо не лише для бізнесу, але й для державних структур, політичних партій, громадських організацій. Коли довіра між різними суб'єктами є високою, це забезпечує більш ефективну взаємодію та підтримку.

- **Підвищення відповідальності організацій та захищеності громадськості**

PR відіграє важливу роль у забезпеченні прозорості та етичності діяльності організацій. Відповідальність бізнесу та інших організацій перед суспільством забезпечується через відкриту комунікацію, звітування та врахування інтересів громадськості. Це допомагає підвищити рівень захищеності громадян та запобігти маніпуляціям і зловживанням.

- **Підготовка громадської думки до майбутніх змін**

Паблік рилейшнз, як наука та галузь знань, виконує важливу роль у розвитку демократичного суспільства, покращенні комунікації між різними соціальними групами та організаціями, забезпеченні більш прозорих і відповідальних відносин. Вона не лише допомагає організаціям досягати своїх цілей, але й має великий вплив на суспільний розвиток, зміцнення довіри та стабільності.

PR також відіграє стратегічну роль у формуванні суспільної думки. PR-фахівці не лише реагують на існуючі ситуації, але й активно працюють на майбутнє, готуючи громадськість до нових ідей, змін у суспільстві, нових товарів або послуг. Це дозволяє суспільству адаптуватися до змін, що наближаються, і бути готовим до них.

Соціальні технології (за В.Я. Матвієнком) – це важливий інструмент для створення умов для ефективної взаємодії в суспільстві. Вони сприяють організації соціуму, покращенню його функціонування, задоволенню потреб людей у різних сферах життя – від економіки до культури. Взаємодія через соціальні технології допомагає підвищити ефективність у будь-яких сферах діяльності, що дозволяє досягти оптимальних результатів для розвитку суспільства.

Соціально-комунікаційні технології (за О.М. Холодом) – мають маніпулятивний характер і використовуються для зміни поведінки соціуму. Це важливий аспект, оскільки в наш час маніпуляція інформацією стала невід'ємною частиною політики, бізнесу та навіть соціальних процесів. Техніки, що використовуються в соціально-комунікаційних технологіях, можуть бути як позитивними (наприклад, для освітніх чи культурних ініціатив), так і негативними (маніпулювання свідомістю, пропаганда тощо).

Отже, всі ці технології – це потужні інструменти, які можуть змінювати поведінку людей та впливати на соціальні процеси. Водночас важливо зберігати етичні норми і забезпечити прозорість та відкритість процесів у суспільстві, щоб уникнути зловживань та маніпуляцій.

Контрольні запитання

1. *Охарактеризуйте сучасні комунікативні процеси та технології?*
2. *Яка роль інформаційно-комунікативних технологій певного суспільства?*
3. *Назвіть основні ролі інформаційно-комунікативних технологій при монархії.*
4. *Охарактеризуйте основні ролі інформаційно-комунікативних технологій при моделі буржуазної демократії.*
5. *Проаналізуйте основні ролі інформаційно-комунікативних технологій при демократії.*
6. *Що є об'єктом та предметом паблік рилейшнз?*
7. *Які визначення паблік рилейшнз існують у сучасній науці?*
8. *Як трактується місце зв'язків з громадськістю в системі суспільних наук?*
9. *Які функції та ролі паблік рилейшнз у демократичному суспільстві?*

Теми для обговорення

1. *Які характерні риси? інформаційно-комунікативних технологій характерні для українського суспільства?*
2. *Як ви вважаєте, чи можна говорити про ідеальний баланс між використанням соціальних технологій для позитивних цілей і ризиками маніпуляцій*?
3. *Визначити мету та основні завдання системи зв'язків з громадськістю (PR) як сфери практично-прикладної діяльності.*

Завдання для самостійної роботи

1. *Проаналізувати роботу Збігнєва Бжезинського «Велика шахівниця: панування Америки і її геостратегічні імперативи» та визначити місце України в цій системі.*
2. *Проаналізувати статтю Ліни Костенко «Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала».*
3. *Подивитися фільм-памфлет Майкла Мура «Фарангейт 9/11» та визначити інформаційно-комунікативні технології, які застосували урядовці Білого Дому.*
4. *Подивитися документальний проєкт спецкора Ольги Кошеленко «Секретні матеріали Білого Дому».*
5. *Подивитися та проаналізувати документальний фільм Єжі Гофмана «Україна. Становлення нації» .*

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson H. The secret code to writing a bestseller // www.bbc.com/culture/story/20160812-the-secret-code-to-writing-a-bestseller
2. Андрєєва О.М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. Монографія К.: Парламентське вид-во, 2009. – 360 с.
3. Анотації навчальних дисциплін ОП Міжнародні комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iir.edu.ua/navchannya/mizhnarodni-komunikatsiyi/anotatsiyi-navchalnykh-dystsyplin (дата звернення: 27.07.2023)
4. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
5. Безкоровайний Кирило. https://www.facebook.com/kyrylobeskorovayny/posts/pfbid02fQEX4oEKEQvuzqwwzf49y3sa651qY2hjYHxGeXXsKUeKMTctN4fznpZ94bQbmVEZl
6. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна - Болонья - Саламанка - Прага - Берлін) - Тернопіль: 2003. - 56 с.
7. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролеєв С. Комунікація і культура в глобальному світі.- К.: Дух і Літера, 2020. – 416 с.
8. Власюк О.С., Барков В.Ю., Крисаченко В.С. Андрєєва О.М. та інші Теорія та практика формування української національної ідеї. Монографія К.: ПЦ “Фоліант”, 2008. – 180 с.
9. Виявлення «дискурсу ненависті» як частина політики стійкості. Пропозиції до розвитку політики. Серія: Свобода слова і національна безпека. – Київ: УНЦПД, 2023. – 33 с. // http://www.ucipr.org.ua/images/files/1781/1781_file.pdf?fbclid=IwAR1dHNQdgYufx9UxsBgqRjK5KVmYMGYv4kGzamDggRKmEM6hxpYzxufn6aU
10. Ґабермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритости: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
11. Global Risks Report 2024 // https://www.weforum.org/publications/
12. Galyna Piskorska, Daria Ryzhova, Anatoly Yakovets JOINT EFFORTS OF THE MEDIA, CIVIL SOCIETY AND THE STATE TO COUNTER RUSSIAN DISINFORMATION No 3(39) (2023): International Journal of Innovative Technologies in Social Science journal and accessed on RS Global website via the link https://rsglobal.pl/index.php/ijitss/article/view/2603
13. Галлін Деніел С., Манчіні Паоло. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики / Пер. з англ. О.Носика, 2008. – 320 с.

14. Гіденс, Ентоні. Соціологія / Пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; Наук. ред. О. Іваненко. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
15. Глобальні тренди міжнародних відносин. Монографія. К. : Вадекс, 2020. 524 с.
16. Губерський Л.В., Камінський Є.Є., Макаренко Є. А. та ін. Інформаційна політика України: європейський контекст, К.: Либідь, 2007, 360 с.
17. Губерський Л.В., Камінський Є.Є., Ожеван М.А. та ін. «Інтеграція і різноманітність: нові тенденції політики України в сфері масової інформації та нових комунікаційних послуг», інформ. доп., 7 Європейська міністерська конференція з питань політики у сфері засобів масової інформації, К.: Держтелерадіо України, 2005, 120 с.
18. Даниленко С., Авер'янова Н., Воропаєва Т., Дроботенко М. Стратегія «розумної сили» як ключова передумова перемоги України в російсько-українській неоімперській війні. Українознавчий альманах. Вип. 30. 2022. К.: «Міленіум», 2022. 148 с. С. 43–53. DOI: https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30
19. Даниленко С.І. Громадянський вимір комунікаційної революції: Модернізація суспільних комунікацій від друкарського верстата до соціальних мереж. Монографія. – К.: ІМВ. – 2010. – 310 с.
20. Даниленко С. Інституціональність дезінформації та симетрична протидії її деструктивному впливу. 07.12.2020 – Онлайн семінар Люблін-Київ. // https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/0224/125911-biuletyn-politologiano2-9cz-1.pdf
21. Даниленко С. Перевтілення демократії в інформаційну добу: роль нових медіа та громадянського комунікування / Політичні дослідження (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України). № 1. 2021. – С. 90 – 105. // https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/danylenko_perevtilennia.pdf
22. Етичний кодекс НН Інституту міжнародних відносин КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iir.edu.ua/etychnyy-kodeks (дата звернення: 27.07.2023
23. Етичний кодекс університетської спільноти КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/ethical-code/Ethical-code-of-the-university-community.pdf (дата звернення: 27.07.2023)
24. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. - К.: ІВЦ "Політехніка", 2003. - 200 с.

25. Закон України про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 27.07.2023)
26. Закон України про вищу освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 27.07.2023)
27. «Зелена книга» протидії дезінформації // https://drive.google.com/file/d/1VzRXvQrAuDG91_ofbkpCoSGrSyjgyYNk/view?fbclid=IwAR0HzwpI134I5R7Dh7MUA7x4nsn4O7yW10LTXfpOV8nVnFZs1KTSI1NabXQ
28. Золотухін Д. Тупик історії. Антифукуями, або Сім рівнів війни // https://detector.media/infospace/article/210821/2023-05-04-tupyk-istorii-antyfukuyama-abo-sim-rivniv-viyny/
29. Золотухін Д. Нова доктрина комунікацій України: Путін акцептував наративи української перемоги // https://detector.media/infospace/article/208407/2023-02-27-nova-doktryna-komunikatsiy-ukrainy-putin-aktseptuvav-naratyvy-ukrainskoi-peremogy/
30. Іванов, Валерій. Основні теорії масової комунікації і журналістики. – К.: Центр вільної преси, 2010. – 258 с.
31. Квіт С. Масові комунікації: Підручник. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 206 с.
32. Кобець Роман. Засади комунікативного супроводу державної політики. Інтерньюз –Україна., 2013. – 185 с.
33. Козаков В.А., Дзвінчук Д.І. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: методологія та практика. – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. – 140 с
34. Комунікація в органах державної влади. Посібник. Український кризовий медіацентр.,2017.– 100 с.
35. Коник Дмитро. Стратегічні комунікації. Посібник для державних службовців. К.,2016.– 256 с.
36. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. – К.: “Книголав”, 2022.– 384 с.
37. Лалл, Джеймс. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», – 264 с.
38. Лебон Г. Психологія мас. / Густав Лебон. – Пер. Я. Мишанича. – К.: Видавничий союз «Андронум», 2021. – 138 с.
39. Левенець Ю.А., Майборода О.М., Михальченко М.І., Андрєєва О.М. та інші Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства:

іст., соціокульт. та геополіт. чинники розвитку відносин між двома державами і народами. Монографія. К.: Знання України, 2008. – 250 с.
40. Левенець Ю.А., Майборода О.М., Михальченко М.І., Андрєєва О.М. та ін. Наука. Влада. Політика. Монографія К.: Знання України, 2008. – 235 с.
41. Ленем, Ричард. Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво / Пер. з англ. А. Галушка. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 376 с.
42. Ліпкан В.А., Яковець А.В. Геостратегія сучасного Китаю: монографія. Київ: В.А.Ліпкан, 2023.– 384 с.
43. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка. - К.: ЕксОб, 1999. - 304 с.
44. Макаренко Є. А., Рижков М. М., Піпченко Н. О. та ін. Зовнішньополітичні комунікативні технології, К.: Центр вільної преси, 2016, 416 с.
45. Макаренко Є. А., Рижков М. М., Піпченко Н. О. та ін. Комунікативні тренди міжнародних відносин, К.: Центр вільної преси, 2016, 614 с.
46. Макаренко Є.А, Рижков М.М., Кучмій О.П., Фролова О.М. Міжнародна інформація: терміни і коментарі, К.: Центр вільної преси, 2014, 280 с.
47. Макаренко Є.А, Рижков М.М., Кучмій О.П., Фролова О.М. Міжнародна інформація: терміни і коментарі, вид. 3-тє, доповн. та переробл., К.: Центр вільної преси, 2017, 534 с.
48. Макаренко Є.А. Інформаційне суспільство, політика і право в програмній діяльності ЮНЕСКО, К.: Наша культура і наука, 2001. – 384 с.
49. Макаренко Є.А. Міжнародні інформаційні відносини, К.: Наша культура і наука, 2002, 475 с.
50. Макаренко Є.А., Піпченко Н.О. Віртуальна дипломатія, К.: Центр вільної преси, 2010, 302 с.
51. Макаренко Є.А., Рижков М. М., Ожеван М. А. та ін. Європейські комунікації, К.: Центр вільної преси, 2007, 536 с.
52. Макаренко Є.А., Рижков М. М., Піскорська Г. А. Інноваційний потенціал України в міжнародних відносинах, К.: Центр вільної преси, 2014, 284 с.
53. Макаренко Є.А., Рижков М.М., Ожеван М.А. та ін. Аналітика. Експертиза. Прогнозування, К.: Наша культура і наука, 2003, 614 с.
54. Макаренко Є.А., Рижков М.М., Погорська І.І., Піпченко Н.О. Зовнішня та безпекова політика США: аналітичні дослідження, К.: Центр вільної преси, 2016, 456 с.
55. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / Деніс Мак-Квейл. – Львів: Літопис, 2010. – 537 с.
56. Маклуен, Маршалл. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги. – 2-е вид. перероб. / Пер. з англ. А.А. Галушки, В.І. Постнікова. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 392 с.

57. Матвієнко В.Я .Соціальні технології. – К.: Українські пропілеї, 2001.– 446 с.
58. Матвієнко В.Я. Прогностика. Прогнозування соціальних та економічних процесів. Теорія. Методика. Практика. – К.: Українські пропілеї, 2000 – 484 с.
59. Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, а також надання їм академічної відпустки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-poryadok-vidrahuvannya-pererivannya-navchannya-ponovlennya-i-perevedennya-osib-yaki-navchayutsya-u-zakladah-vishoyi-osviti-takozh-nadannya-yim-akademichnoyi-vidpustki (дата звернення: 27.07.2023)
60. Ожеван М., Дубов Д. Homo ex Machina: філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства: монографія / М.А.Ожеван, Д.В. Дубов. – К.: НІСД, 2017. – 272.
61. Освітня програма Міжнародні комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iir.edu.ua/navchannya/mizhnarodni-komunikatsiyi (дата звернення: 27.07.2023)
62. Пітерс, Джон Дарем. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Пер. з англ. А.Іщенка. – К.: Вид. дім. «КМ Академія», 2004. – 302 с.
63. Піпченко Н. О. Соціальні медіа у структурі зовнішньої політики провідних міжнародних акторів, К.: Центр вільної преси, 2014, 332 с.
64. Положення про кафедру КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://senate.univ.kiev.ua/?p=1161 (дата звернення: 27.07.2023)
65. Положення про організацію освітнього процесу КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Polozhennia-pro-organizatsiyu-osvitniogo-procesu-11_04_2022.pdf (дата звернення: 27.07.2023)
66. Положення про порядок перезарахування результатів навчання у КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mobility.univ.kiev.ua/?page_id=798&lang=uk (дата звернення: 27.07.2023)
67. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність КНУ ім. Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mobility.univ.kiev.ua/?page_id=804&lang=uk (дата звернення: 27.07.2023)
68. Положення про порядок реалізації студентами КНУТШ права на вільний вибір дисциплін [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Poriadok%20vyboru%20dyscyplin%20(03_12_2018).PDF (дата звернення: 27.07.2023)
69. Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://senate.univ.kiev.ua/?p=1352 (дата звернення: 27.07.2023)
70. Положенням про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://senate.univ.kiev.ua/?p=1089 (дата звернення: 27.07.2023)
71. Порядок вирішення конфліктних ситуацій КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://senate.univ.kiev.ua/?p=1335 (дата звернення: 27.07.2023)
72. Правила внутрішнього розпорядку КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prof.univ.kiev.ua/prof2/2015/03/02/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BA%D1%83-%D1%83%D0%BD%D1%96/ (дата звернення: 27.07.2023)
73. Почепцов, Георгій. «Від Facebooky і гламуру до WikiLeaks: медіакомунікації». – К.: Видавництво «Спадщина», 2012. – 464 с.
74. Поцепцов, Г. Де закінчується наш світ і почнеться майбутній // https://detector.media/withoutsection/article/170339/2019-08-31-de-zakinchytsya-nash-svit-i-pochnetsya-maybutniy/
75. Пухнер, Мартін. Писаний світ: як література формує історію / Пер. з англ. Андрія Бондаря. – К.: Темпора, 2022. – 460 с.
76. Радіо «Свобода. Європарламент ухвалив закон, який регулює роботу штучного інтелекту // https://www.radiosvoboda.org/a/news-shtuchnyy-intelekt-yevroparlament-zakon/32860293.html
77. Регіональні аспекти зовнішніх стратегій США та Європи, К: Центр вільної преси, 2016, 528 с.
78. Різноманітний медіабізнес. Складаємо стратегію диверсифікації доходів за порадами від FT Strategies / Медіамейкер // https://mediamaker.me/riznomanitnyj-mediabiznes-skladayemo-strategiyu-dyversyfikacziyi-dohodiv-za-poradamy-vid-ft-strategies-11287/?utm_source=substack&utm_medium=email&utm_campaign=ft-strategies-dyversyfikacziya

79. Роджерс Еверетт М. Дифузія інновацій. ВД “Києво-Могилянська академія”, К.,2009. – 590 с.
80. Розумний М.М. Ідея і нація в інформаційну епоху. – Харків: Майдан, 2006. – 340 с.
81. Сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://knu.ua/ (дата звернення: 27.07.2023)
82. Сайт Міністерства освіти та науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua (дата звернення: 27.07.2023)
83. Сайт Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: iir.edu.ua (дата звернення: 27.07.2023)
84. Статут КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://knu.ua/pdfs/statut/statut-22-11-28.pdf (дата звернення: 27.07.2023)
85. Стратегічний план розвитку КНУТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://senate.univ.kiev.ua/?p=742 (дата звернення: 27.07.2023)
86. Стратегічне партнерство в міжнародних відносинах, К.: Vadex, 2018, 542 с.
87. Стратегічні пріоритети. Vol. 41 № 4 (2016): Strategic Prioritie // https://niss-priority.com/index.php/journal/issue/view/7
88. Стратегічні комунікації, К.: Vadex, 2019, 446 с.
89. Тоффлер, Елвін. Третя Хвиля / Пер. з англ. пер. А. Євса. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с. – Бібліогр.: с. 432 – 453.
90. Трапезнікова, Дарія. Ти існуєш в контексті / Медіамейкер // https://open.substack.com/pub/mediamaker/p/kamala-harris-tiktok-popculture-coconuts?r=lmeo&utm_campaign=post&utm_medium=email
91. Українська дипломатична енциклопедія: в 2 т., К.: Знання України, 2004.
92. Українська дипломатична енциклопедія: у 5 т., Харків: Фоліо, 2013.
93. Штромаєр, Герд. Політика і мас-медіа / Пер. з нім. А. Орган. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 303 с.
94. Шевченко О.В., Яковець А.В. PR:теорія і практика. Підручник – “Бізнесполіграф”,2011. – 464.с.
95. Яковець А. В. Інтернет медіа у інформаційному протиборстві України – РФ під час війни на сході / Анатолій Володимирович Яковець. // журнал «World science». – 2017. – №9. – С. 14–19.
96. Яковець А. В. Інформаційний простір України як чинник інформаційної безпеки. / Анатолій Володимирович Яковець. // збірник наукових праць «Інформаційна безпека: Європейські орієнтири та перспективи для України». – 2016. – №3. – С. 20–23.

97. Яковець А.В. Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики: Збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня 2023 року Харків.- С.307-312.
98. Яковець А.В. Сучасна концепція демократії і державна безпека. Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 листопада 2023 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю. В. Оніщик. К.: КНУТД, 2023.- С. 465- 467.
99. Яковець А.В. Телевізійна журналістика:теорія і практика: Посібник. – 2-ге вид., доповн. і переробл. –К.: Вид. Дім "Києво-Могилянська академія", 2009. – 262 с.
100. Яковець А. В. Роль українських мас-медіа у євроінтеграційних процесах / Анатолій Володимирович Яковець. // Прага–Брно–Київ. – 2017. – С. С.383– 391.

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про вищу освіту
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 76-VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 6, ст.40
№ 222-VIII від 02.03.2015, ВВР, 2015, № 23, ст.158
№ 319-VIII від 09.04.2015, ВВР, 2015, № 25, ст.192
№ 367-VIII від 23.04.2015, ВВР, 2015, № 28, ст.244
№ 415-VIII від 14.05.2015, ВВР, 2015, № 28, ст.252
№ 425-VIII від 14.05.2015, ВВР, 2015, № 30, ст.271
№ 498-VIII від 02.06.2015, ВВР, 2015, № 31, ст.294
№ 766-VIII від 10.11.2015, ВВР, 2015, № 52, ст.482
№ 848-VIII від 26.11.2015, ВВР, 2016, № 3, ст.25
№ 911-VIII від 24.12.2015, ВВР, 2016, № 5, ст.50
№ 1017-VIII від 18.02.2016, ВВР, 2016, № 13, ст.145
№ 1114-VIII від 19.04.2016, ВВР, 2016, № 22, ст.452
№ 1415-VIII від 14.06.2016, ВВР, 2016, № 30, ст.543
№ 1662-VIII від 06.10.2016, ВВР, 2016, № 48, ст.807
№ 1731-VIII від 03.11.2016, ВВР, 2016, № 51, ст.840
№ 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25
№ 1798-VIII від 21.12.2016, ВВР, 2017, № 7-8, ст.50
№ 1838-VIII від 07.02.2017, ВВР, 2017, № 11, ст.104
№ 1958-VIII від 21.03.2017, ВВР, 2017, № 17, ст.206
№ 2019-VIII від 13.04.2017, ВВР, 2017, № 27-28, ст.312
№ 2026-VIII від 16.05.2017, ВВР, 2017, № 24, ст.278
№ 2122-VIII від 11.07.2017, ВВР, 2017, № 33, ст.360
№ 2145-VIII від 05.09.2017, ВВР, 2017, № 38-39, ст.380}
{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду
№ 2-р/2017 від 20.12.2017}
{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2233-VIII від 07.12.2017, ВВР, 2018, № 2, ст.8
№ 2300-VIII від 27.02.2018, ВВР, 2018, № 14, ст.79
№ 2443-VIII від 22.05.2018, ВВР, 2018, № 33, ст.250
№ 2704-VIII від 25.04.2019, ВВР, 2019, № 21, ст.81
№ 2745-VIII від 06.06.2019, ВВР, 2019, № 30, ст.119

№ 392-IX від 18.12.2019, ВВР, 2020, № 24, ст.170
№ 463-IX від 16.01.2020, ВВР, 2020, № 31, ст.226
№ 676-IX від 04.06.2020, ВВР, 2020, № 42, ст.345
№ 720-IX від 17.06.2020, ВВР, 2020, № 47, ст.408
№ 744-IX від 03.07.2020, ВВР, 2020, № 47, ст.410
№ 749-IX від 03.07.2020, ВВР, 2020, № 47, ст.411
№ 849-IX від 02.09.2020, ВВР, 2020, № 50, ст.463
№ 1089-IX від 16.12.2020
№ 1216-IX від 05.02.2021, ВВР, 2021, № 20, ст.180
№ 1357-IX від 30.03.2021, ВВР, 2021, № 29, ст.234
№ 1369-IX від 30.03.2021
№ 1557-IX від 17.06.2021, ВВР, 2021, № 35, ст.296
№ 1709-IX від 07.09.2021, ВВР, 2021, № 47, ст.384
№ 1838-IX від 02.11.2021, ВВР, 2022, № 3, ст.10
№ 1986-IX від 17.12.2021
№ 2003-IX від 25.01.2022, ВВР, 2023 , № 7, ст.23
№ 2153-IX від 24.03.2022
№ 2157-IX від 24.03.2022
№ 2438-IX від 19.07.2022 - щодо набрання чинності див. пункт 2
№ 2471-IX від 28.07.2022, ВВР, 2023, № 19, ст.82
№ 2834-IX від 13.12.2022, ВВР, 2023, № 46, ст.116
№ 2849-IX від 13.12.2022, ВВР, 2023, №№ 47-50, ст.120
№ 2925-IX від 23.02.2023, ВВР, 2023, № 60, ст.192
№ 2940-IX від 23.02.2023, ВВР, 2023, № 60, ст.195
№ 3062-IX від 02.05.2023, ВВР, 2023, № 69, ст.242
№ 3438-IX від 08.11.2023, ВВР, 2023, № 135, ст.795
№ 3482-IX від 21.11.2023, ВВР, 2023, № 134, ст.784
№ 3504-IX від 08.12.2023, ВВР, 2023, № 135, ст.792
№ 3642-IX від 23.04.2024, ВВР, 2024, № 29, ст.204
№ 4017-IX від 10.10.2024
№ 4034-IX від 29.10.2024
№ 4080-IX від 20.11.2024
№ 4170-IX від 19.12.2024}

{Установити, що у 2016 році норми і положення цього Закону застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та бюджету Фонду соціального страхування України, згідно із Законом № 928-VIII від 25.12.2015}

{У тексті Закону слова "вищий навчальний заклад" і "вищий духовний навчальний заклад" в усіх відмінках і числах замінено відповідно словами "заклад вищої освіти" і "заклад вищої духовної освіти" у відповідному відмінку і числі згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
{У тексті Закону слова "вищий військовий навчальний заклад (заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання)" в усіх відмінках і числах замінено словами "вищий військовий навчальний заклад, заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання" у відповідному відмінку і числі згідно із Законом № 1986-IX від 17.12.2021}
{У тексті Закону слова "засоби масової інформації" у всіх відмінках і числах замінено словом "медіа" згідно із Законом № 2849-IX від 13.12.2022}
{У тексті Закону слова "форма навчання", "навчальний процес" в усіх відмінках і числах замінено відповідно словами "форма здобуття освіти", "освітній процес" у відповідному відмінку і числі згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

1) автономія закладу вищої освіти - самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом;

1^{-1}) академічна доброчесність - сукупність етичних принципів та визначених Законом України "Про освіту", цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під

час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 1[-1] згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

2) академічна мобільність - можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами;

3) академічна свобода - самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом;

4) акредитація освітньої програми - оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти:

{Абзац перший пункту 4 частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

{Абзац другий пункту 4 частини першої статті 1 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

{Абзац третій пункту 4 частини першої статті 1 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

{Абзац четвертий пункту 4 частини першої статті 1 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

5) вища освіта - сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти;

6) вищий військовий навчальний заклад - заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського і старшинського) складу з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої

розвідки України, інших розвідувальних органів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;

{Пункт 6 частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 766-VIII від 10.11.2015; в редакції Закону № 1986-IX від 17.12.2021}

6-1) заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання - заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах середнього та вищого складу Національної поліції України, начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 6-1 згідно із Законом № 1986-IX від 17.12.2021}

7) заклад вищої освіти - окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

8) галузь знань - гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей;

{Пункт 8 частини першої статті 1 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

9) Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) - система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС;

10) засновник закладу вищої освіти - органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад

вищої освіти. Права засновника, передбачені цим Законом, набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством;

11) здобувачі вищої освіти - особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації;

11^{-1}) індивідуальна освітня траєкторія здобувача вищої освіти - персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача вищої освіти, що ґрунтується на виборі здобувачем вищої освіти освітніх програм, суб'єктів освітньої діяльності, що їх реалізують, форм і строку здобуття освіти, освітніх компонентів. У вищій освіті індивідуальна освітня траєкторія включає, зокрема, послідовність здобуття освітніх кваліфікацій, академічну мобільність, визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та інформальної освіти тощо. Індивідуальна освітня траєкторія формується здобувачем вищої освіти з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 11^{-1} згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

12) кваліфікація - визнана закладом вищої освіти або іншим суб'єктом освітньої діяльності у сфері вищої освіти та засвідчена документом про вищу освіту сукупність визначених освітньою програмою та здобутих особою компетентностей (результатів навчання);

{Пункт 12 частини першої статті 1 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

13) компетентність - здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей;

{Пункт 13 частини першої статті 1 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

14) кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі - кредит ЄКТС) - одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Обсяг навчальних занять в одному кредиті ЄКТС навчальної дисципліни становить не менше 10 годин для початкового рівня (короткого циклу) та першого (бакалаврського) рівня, не менше 8 годин для другого (магістерського) рівня та третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти за денною або дуальною формою здобуття вищої освіти. Розрахункове навчальне навантаження здобувача вищої освіти

протягом одного навчального року за денною або дуальною формою здобуття вищої освіти становить 60 кредитів ЄКТС;

{Пункт 14 частини першої статті 1 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

15) ліцензування - процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності;

{Пункт 15 частини першої статті 1 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

15^{-1}) міждисциплінарна предметна область - предметна область, яка повністю або частково охоплює предметні області двох чи більше спеціальностей однієї або декількох галузей знань;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 15^{-1} згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

16) освітня діяльність - діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу;

{Пункт 16 частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

17) освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма - єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою цілей та результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Освітня програма може передбачати єдину спеціалізацію або не передбачати спеціалізації;

{Пункт 17 частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}

18) особа з особливими освітніми потребами - особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти;

18^{-1}) професія, для якої запроваджене додаткове регулювання, - вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 18^{-1} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

18^{-2}) регіональне замовлення у сфері вищої освіти - засіб задоволення потреб економіки держави, регіону та суспільства у кваліфікованих кадрах, забезпечення конституційного права громадян на вищу освіту шляхом укладання регіональним замовником (Радою міністрів Автономної

Республіки Крим, обласною, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями) із закладом вищої освіти регіонального контракту на підготовку фахівців з вищою освітою;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 18[-2] згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

18[-3]) постакредитаційний моніторинг - оцінювання органом, що прийняв рішення про акредитацію, виконання наданих за результатами акредитації рекомендацій та/або відповідності критеріям акредитації;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 18[-3] згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

18[-4]) предметна область - частина наявних знань людства, що виокремлюється за ознакою спорідненого змісту. Предметні області поділяються на широкі (галузі знань), деталізовані (спеціальності, предметні спеціальності, спеціалізації), міждисциплінарні (на перетині предметних областей кількох спеціальностей чи галузей знань);

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 18[-4] згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

18[-5]) предметна спеціальність - частина предметної області спеціальності, що охоплює освітні програми, спрямовані на підготовку педагогічних працівників, які здійснюють підготовку за одним або декількома предметами (інтегрованими курсами), передбаченими законодавством у сфері повної загальної середньої освіти;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 18[-5] згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

19) результати навчання - знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів;

{Пункт 19 частини першої статті 1 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017; із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

20) спеціалізація - частина предметної області спеціальності, яка може визначатися закладом вищої освіти та передбачає одну або декілька профільних спеціалізованих освітніх програм;

{Пункт 20 частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}

21) спеціальність - гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти частина предметної області галузі освіти і науки;

{Пункт 21 частини першої статті 1 в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}

22) сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти - сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються закладом вищої освіти з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою;

22^{-1}) студентоцентроване навчання - підхід до організації освітнього процесу, що передбачає:

заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;

створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;

побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 22^{-1} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

22^{-2}) тимчасово переміщений заклад вищої освіти (наукова установа) - заклад вищої освіти (наукова установа), який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції у період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території;

{Частину першу статті 1 доповнено пунктом 22^{-2} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

{Пункт 22^{-3} частини першої статті 1 виключено на підставі Закону № 744-IX від 03.07.2020}

23) якість вищої освіти - відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

{Пункт 23 частини першої статті 1 в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 392-IX від 18.12.2019}

{Пункт 24 частини першої статті 1 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

2. Терміни "ліцензія", "ліцензійні умови", "орган ліцензування" вживаються в цьому Законі у значеннях, наведених у Законі України "Про ліцензування видів господарської діяльності".

Терміни "українська громадянська ідентичність", "українська національна ідентичність", "оборонна свідомість" вживаються в цьому Законі у значеннях, наведених у Законі України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності".

{Частину другу статті 1 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 2834-IX від 13.12.2022}

{Статтю 1 доповнено частиною другою згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

1. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України "Про освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

2. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів.

3. Права закладу вищої освіти, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами.

Стаття 3. Державна політика у сфері вищої освіти

1. Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

1^{-1}) сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, вихованню патріотизму, формуванню оборонної свідомості;

{Частину другу статті 3 доповнено пунктом 1^{-1} згідно із Законом № 2834-IX від 13.12.2022}

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
5) наступності процесу здобуття вищої освіти;
6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності;
{Пункт 6 частини другої статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність;
{Пункт 7 частини другої статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;
9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.
3. Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:
1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;
{Пункт 1 частини третьої статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;
3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;
4) створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;
{Пункт 4 частини третьої статті 3 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

5) розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;

6) визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом;

{Пункт 7 частини третьої статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

8) надання особам, які навчаються у закладах вищої освіти, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

9) належної державної підтримки підготовки фахівців із числа осіб з особливими освітніми потребами на основі забезпечення їх додатковою підтримкою, зокрема психолого-педагогічним супроводом, та створення для них вільного доступу до освітнього процесу, зокрема забезпечення вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;

{Пункт 9 частини третьої статті 3 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

10) створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб;

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти.

4. Держава сприяє розвитку закладів вищої освіти як центрів незалежної думки.

Стаття 4. Право на вищу освіту

1. Кожен має право на вищу освіту.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

{Абзац другий частини першої статті 4 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Громадяни України вільні у виборі закладу вищої освіти, форми здобуття вищої освіти і освітньої програми.

{Абзац третій частини першої статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

Громадяни України, які не завершили навчання за кошти державного або місцевого бюджету за певним ступенем освіти, мають право повторно безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти за тим самим ступенем освіти, за умови відшкодування до державного або місцевого бюджету коштів, витрачених на оплату послуг з підготовки фахівців, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Частину першу статті 4 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 367-VIII від 23.04.2015}

Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України.

Не вважається дискримінацією права на здобуття вищої освіти встановлення обмежень і привілеїв, що визначаються специфічними умовами здобуття вищої освіти, зумовленими особливостями отримання кваліфікації.

Для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами заклади вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти.

Для реалізації права на вищу освіту особами, які потребують соціальної підтримки відповідно до законодавства, здійснюється повне або часткове фінансове забезпечення їх утримання у період здобуття ними вищої освіти за кожним освітнім рівнем.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту за другою спеціальністю у державних та комунальних закладах вищої освіти, якщо за станом здоров'я вони втратили можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, що підтверджується рекомендаціями у сфері зайнятості відповідно до законодавства та/або в інших випадках, передбачених законом.

{Абзац дев'ятий частини першої статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4170-IX від 19.12.2024}

2. Іноземці та особи без громадянства, у тому числі закордонні українці, які постійно проживають в Україні, особи, яких визнано біженцями, та особи, які потребують додаткового захисту, а також інші категорії іноземців та осіб без громадянства у передбачених законом та/або міжнародним договором України випадках, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України, у тому числі за рахунок коштів державного або місцевого бюджету.

{Абзац перший частини другої статті 4 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2471-IX від 28.07.2022}

Інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законодавством або угодами між закладами вищої освіти про міжнародну академічну мобільність.

Усі особи, які здобувають вищу освіту у закладах вищої освіти, мають рівні права та обов'язки.

Розділ II
РІВНІ, СТУПЕНІ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 5. Рівні та ступені вищої освіти

1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти:

{Абзац перший частини першої статті 5 в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 1369-IX від 30.03.2021}

початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;

перший (бакалаврський) рівень;

другий (магістерський) рівень;

третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

{Абзац п'ятий частини першої статті 5 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

{Абзац шостий частини першої статті 5 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

{Абзац сьомий частини першої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

{Абзац восьмий частини першої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності.

{Абзац дев'ятий частини першої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

{Абзац десятий частини першої статті 5 в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017; № 392-IX від 18.12.2019}

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

{Частину першу статті 5 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері.

{Частину першу статті 5 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

{Абзац тринадцятий частини першої статті 5 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

2. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

{Абзац перший частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

1) молодший бакалавр;

2) бакалавр;

3) магістр;

4) доктор філософії/доктор мистецтва;

{Пункт 4 частини другої статті 5 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

{Пункт 5 частини першої статті 5 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

3. Молодший бакалавр - це освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня молодшого бакалавра на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

{Абзац перший частини третьої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

4. Бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня бакалавра на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

{Абзац перший частини четвертої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

5. Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у

результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

{Абзац перший частини п'ятої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 848-VIII від 26.11.2015}

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти або освітнього ступеня молодшого бакалавра, фахового молодшого бакалавра, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за відповідною спеціальністю і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої у випадку, якщо ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти, становить 300-360 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

{Абзац третій частини п'ятої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 848-VIII від 26.11.2015; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть здійснювати підготовку магістрів за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку магістрів за освітньо-науковою програмою, узгодженою з закладом вищої освіти. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова - у закладі вищої освіти.

{Частину п'яту статті 5 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 848-VIII від 26.11.2015}

6. Доктор філософії - це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою

радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

{Абзац перший частини шостої статті 5 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

{Абзац другий частини шостої статті 5 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти.

{Абзац четвертий частини шостої статті 5 в редакції Закону № 848-VIII від 26.11.2015}

Доктор мистецтва - це освітньо-творчий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Особа має право здобувати ступінь доктора мистецтва у творчій аспірантурі. Першим етапом здобуття ступеня доктора мистецтва може бути асистентура-стажування, яка є формою підготовки мистецьких виконавських кадрів вищої кваліфікації. Порядок здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва та навчання в асистентурі-стажуванні затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

{Частину шосту статті 5 доповнено абзацом п'ятим згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

Ступінь доктора мистецтва присуджується спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького

спрямування за результатом успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-творчої програми та публічного захисту творчого мистецького проекту в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.
{Частину шосту статті 5 доповнено абзацом шостим згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
Нормативний строк підготовки доктора мистецтва у творчій аспірантурі становить три роки. Обсяг освітньої складової освітньо-творчої програми підготовки доктора мистецтва становить 30-60 кредитів ЄКТС.
{Частину шосту статті 5 доповнено абзацом сьомим згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
{Частину сьому статті 5 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}
Стаття 6. Атестація здобувачів вищої освіти
1. Атестація - це встановлення відповідності результатів навчання (наукової або творчої роботи) здобувачів вищої освіти вимогам освітньої програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту.
{Частина перша статті 6 в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 1369-IX від 30.03.2021}
2. Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи).
{Абзац перший частини другої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 848-VIII від 26.11.2015}
Заклад вищої освіти на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.
Атестація осіб на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти може включати єдиний державний кваліфікаційний іспит, що проводиться за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.
{Абзац третій частини другої статті 6 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}
{Постанови: № 334, № 684, № 497 від 19.05.2021}
У разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, заклад вищої освіти припиняє дію

рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Частину другу статті 6 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019; в редакції Закону № 4017-IX від 10.10.2024}

3. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора мистецтва, здійснюється на підставі публічного захисту мистецьких досягнень у формі творчого мистецького проекту разовою спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва, утвореною закладом вищої освіти, який має акредитовану освітню програму третього рівня вищої освіти з відповідної спеціальності. Публічний захист творчого мистецького проекту транслюється закладом вищої освіти на його офіційному веб-сайті в режимі реального часу.

{Частина третя статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

4. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації разовою спеціалізованою вченою радою, утвореною закладом вищої освіти чи науковою установою, які мають акредитовану освітню програму третього рівня вищої освіти з відповідної спеціальності (спеціальностей для міждисциплінарних робіт).

{Частина четверта статті 6 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

5. Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, відгуки та рецензії на них оприлюднюються на офіційному веб-сайті відповідного закладу вищої освіти чи наукової установи згідно із законодавством.

Інформація про утворену разову спеціалізовану вчену раду, дату, час і місце проведення атестації оприлюднюється закладами вищої освіти, науковими установами на своїх офіційних веб-сайтах відповідно до законодавства та подається в електронному вигляді до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, яке оприлюднює таку інформацію на своєму офіційному веб-сайті.

Заклади вищої освіти, наукові установи забезпечують трансляцію атестації здобувачів ступеня доктора філософії в режимі реального часу на своїх офіційних веб-сайтах.

{Частина п'ята статті 6 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

6. До захисту допускається дисертація, виконана здобувачем ступеня доктора філософії самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації є підставою для відмови у присудженні ступеня доктора філософії.

Виявлення фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації у захищеній здобувачем дисертації є підставою для скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради про присудження йому ступеня доктора філософії та видачу відповідного диплома.

У разі встановлення відповідно до законодавства у кваліфікаційній роботі здобувача ступеня доктора філософії фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та/або порушення встановленої законодавством процедури захисту дисертації дія рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора філософії припиняється закладом вищої освіти чи науковою установою, в якому (якій) вона була утворена, або Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Абзац третій частини шостої статті 6 в редакції Закону № 4017-IX від 10.10.2024}

Якщо у захищеній здобувачем ступеня доктора філософії дисертації встановлено відповідно до законодавства факти академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації, його науковий керівник позбавляється права участі у підготовці та атестації здобувачів ступеня доктора філософії строком на два роки, голова та члени разової спеціалізованої вченої ради, в якій відбувся захист цієї дисертації, та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки на дисертацію, позбавляються права участі в атестації здобувачів ступеня доктора філософії строком на два роки, а заклад вищої освіти чи наукова установа позбавляється права утворювати разову спеціалізовану вчену раду за відповідною спеціальністю строком на один рік, крім випадку скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладом вищої освіти чи науковою установою.

{Частина шоста статті 6 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

Стаття 7. Документи про вищу освіту

{Назва статті 7 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

1. Документ про вищу освіту видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню програму та пройшла атестацію.

{Частина перша статті 7 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

2. Встановлюються такі види документів про вищу освіту за відповідними ступенями:

{Абзац перший частини другої статті 7 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

диплом молодшого бакалавра;

диплом бакалавра;

диплом магістра;

диплом доктора філософії/доктора мистецтва.

{Абзац п'ятий частини другої статті 7 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

{Абзац шостий частини другої статті 7 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

3. У документі про вищу освіту зазначаються назва закладу вищої освіти (наукової установи), що видав цей документ (у разі здобуття вищої освіти у відокремленому підрозділі закладу вищої освіти (наукової установи) - також назва такого підрозділу), назва освітньої програми, а також кваліфікація, що складається з інформації про здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність (крім міждисциплінарних освітніх програм), спеціалізацію, предметну спеціальність (за наявності) та професійні кваліфікації (у разі присвоєння).

{Частина третя статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 848-VIII від 26.11.2015; в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}

4. У дипломі доктора філософії/доктора мистецтва зазначається інформація про здобутий особою ступінь, галузь знань, спеціальність, з якої здобуто відповідний ступінь (галузі знань, спеціальності - для міждисциплінарних робіт), назва закладу вищої освіти чи наукової установи, в якому (якій) здійснювалася підготовка, назва закладу вищої освіти чи наукової установи, у разовій спеціалізованій вченій раді/разовій спеціалізованій раді з присудження ступеня доктора мистецтва якого (якої) захищено наукові/мистецькі досягнення.

{Частина четверта статті 7 в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 392-IX від 18.12.2019, № 1369-IX від 30.03.2021}

5. Невід’ємною частиною диплома молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії/доктора мистецтва є додаток до диплома європейського зразка, що містить структуровану інформацію про завершене навчання. У додатку до диплома наводиться інформація про результати навчання особи, освітні компоненти, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України.

{Частина п'ята статті 7 в редакції Законів № 2745-VIII від 06.06.2019, № 1369-IX від 30.03.2021}

6. Документ про вищу освіту видається закладом вищої освіти лише за акредитованою відповідно до цього Закону освітньою програмою. У документі про вищу освіту зазначається найменування органу (органів) акредитації, а в додатку до документа про вищу освіту - інформація про видані ним (ними) відповідні акредитаційні сертифікати, рішення.

{Частина шоста статті 7 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

7. Документи про вищу освіту для осіб, які навчаються за державним замовленням, виготовляються закладами вищої освіти та видаються за рахунок коштів державного бюджету, а для осіб, які навчаються за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб, вартість документів про вищу освіту включається у вартість навчання. Перелік обов'язкової інформації, яка повинна міститися у документі про вищу освіту, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

{Частина сьома статті 7 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

8. У разі здобуття особою вищої освіти за узгодженими між закладами вищої освіти (науковими установами), у тому числі іноземними, освітніми програмами заклади вищої освіти (наукові установи) мають право виготовляти та видавати спільний (подвійний) документ про вищу освіту за зразком, визначеним спільним рішенням вчених рад таких закладів вищої освіти (наукових установ).

{Частина восьма статті 7 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

9. У разі здобуття особою вищої освіти більше ніж за однією спеціальністю заклад вищої освіти має право виготовляти та видавати документ про вищу освіту за спеціальним зразком, визначеним вченою радою закладу вищої освіти.

{Частина дев'ята статті 7 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

10. Інформація про видані дипломи вноситься закладами вищої освіти, крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Стаття 8. Єдина державна електронна база з питань освіти

1. Засади функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти визначаються законодавством.

{Статтю 8 доповнено частиною другою згідно із Законом № 2438-IX від 19.07.2022 - щодо набрання чинності див. пункт 2}

2. Інформація про здобувачів освіти та працівників закладів вищої освіти, що міститься у Єдиній державній електронній базі з питань освіти, надається безоплатно центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, для використання у статистичних цілях.

{Стаття 8 із змінами, внесеними згідно із Законами № 319-VIII від 09.04.2015, № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 463-IX від 16.01.2020}

Розділ III
ЛІЦЕНЗІЙНІ УМОВИ ТА СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

{Назва розділу III в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 9. Ліцензійні умови, галузі знань та спеціальності

1. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання закладом вищої освіти або науковою установою, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії.

2. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності визначають:

1) кадрові вимоги до працівників, які мають визначену освітню та/або професійну кваліфікацію;

2) технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають змогу її ідентифікувати (для освітніх програм, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, та з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами);

3) інші вимоги, передбачені Законом України "Про ліцензування видів господарської діяльності".

3. Перелік галузей знань та спеціальностей розробляється на основі Міжнародної стандартної класифікації освіти і затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

4. Перелік галузей знань та спеціальностей розробляється з метою впорядкування освітніх програм, диференціації вимог до них, забезпечення порівнянності документів про вищу освіту, планування підготовки фахівців та збирання статистичних даних щодо вищої освіти.

{Частину п'яту статті 9 виключено на підставі Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

{Частину шосту статті 9 виключено на підставі Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

{Стаття 9 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 9^{-1}. Освітні програми

1. Опис освітньої програми повинен містити: назву освітньої програми; рівень вищої освіти; галузь знань (галузі знань, за потреби - для міждисциплінарних освітніх програм); спеціальність (спеціальності - для міждисциплінарних освітніх програм); спеціалізацію або предметну спеціальність (за наявності); опис предметної області; цілі освітньої програми; тип освітньої програми (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча); тип диплома (спільний (подвійний) диплом) (за наявності); найменування партнера за узгодженою спільною освітньою програмою (за наявності); мову (мови) викладання; кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми; форми здобуття освіти за цією освітньою

програмою та розрахункові строки виконання освітньої програми за кожною з них; вимоги до освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою (відповідно до стандартів вищої освіти); компетентності та програмні результати навчання, які дають право на присудження/присвоєння визначеної освітньою програмою освітньої або освітньої та професійної кваліфікації (кваліфікацій); форму (форми) атестації здобувачів вищої освіти; перелік обов'язкових освітніх компонентів, їх логічну послідовність; можливості працевлаштування за здобутою освітою; процедури присвоєння професійних кваліфікацій (у разі їх присвоєння).

Методичні рекомендації щодо реалізації узгоджених спільних освітніх програм та видачі спільних (подвійних) дипломів затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Заклади вищої освіти (наукові установи) самостійно розробляють і затверджують освітні програми з урахуванням вимог до відповідного рівня вищої освіти, встановлених законодавством, та вимог стандартів вищої освіти.

Заклади вищої освіти (наукові установи) можуть самостійно запроваджувати спеціалізації, предметні спеціальності.

3. Міждисциплінарні освітні програми можуть створюватися на всіх рівнях вищої освіти в межах міждисциплінарної предметної області.

Міждисциплінарні освітні програми забезпечують:

досягнення визначених ними компетентностей, зокрема з числа передбачених стандартами вищої освіти спеціальностей, що утворюють міждисциплінарну предметну область;

набуття компетентностей і результатів навчання відповідного рівня вищої освіти, визначеного частиною першою статті 5 цього Закону, та відповідного кваліфікаційного рівня, визначеного Національною рамкою кваліфікацій.

На кожному рівні вищої освіти до міждисциплінарної предметної області не можуть включатися спеціальності, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

4. Особи, які здобули вищу освіту за міждисциплінарною освітньою програмою, користуються правами, передбаченими для осіб, які здобули освіту такого самого рівня за галузями та спеціальностями, що утворюють міждисциплінарну предметну область, якщо інше не передбачено законодавством.

5. Розрахунковий строк виконання освітньої програми за денною або дуальною формою здобуття вищої освіти визначається відношенням її обсягу в кредитах ЄКТС до розрахункового навчального навантаження здобувача вищої освіти протягом одного навчального року за денною або дуальною

формою здобуття вищої освіти. Розрахунковий строк виконання освітньої програми за іншими, крім денної та дуальної, формами здобуття вищої освіти визначається закладом вищої освіти. Для осіб, які здобувають вищу освіту за кошти державного (регіонального) замовлення, строк навчання може бути збільшеним на 25 відсотків порівняно з розрахунковим строком виконання освітньої програми за денною або дуальною формою здобуття вищої освіти.

6. Назви освітніх програм у межах спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, встановлюються стандартами вищої освіти.

Назви інших освітніх програм встановлюються закладами вищої освіти і можуть містити ключові слова предметної області спеціальності (спеціалізації, предметної спеціальності) або міждисциплінарної предметної області, а також професійних кваліфікацій у разі їх присвоєння.

У назві освітньої програми не можуть використовуватися повністю або частково назви інших спеціальностей та галузей знань, освітніх програм у межах спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, а також професійних кваліфікацій, для яких законодавством передбачено здобуття вищої освіти з іншої спеціальності та/або освіти іншого рівня.

7. Освітні програми, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, повинні забезпечити виконання вимог відповідних професійних стандартів (за наявності).

Освітня програма може передбачати можливість присвоєння додаткових декількох професійних кваліфікацій, що формуються за рахунок її вибіркових освітніх компонентів. Здобувачу вищої освіти за результатами виконання освітньої програми може бути присвоєно не більше двох професійних кваліфікацій.

{Закон доповнено статтею 9^{-1} згідно із Законом № 2745-VIII від 06.06.2019; із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019; в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

Стаття 10. Стандарти вищої освіти

1. Стандарт вищої освіти - це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності.

2. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями.

3. Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:
1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти за відповідною спеціальністю (для третього рівня вищої освіти - обсяг освітньої складової освітньо-наукової/освітньо-творчої програми);
2) мінімальний обсяг практичної підготовки для освітньо-професійних програм;
3) опис предметної області, що містить:
інформацію про об'єкт (об'єкти) вивчення та/або діяльності;
теоретичний зміст;
методи, методики та технології, необхідні для практичного використання;
інструменти та обладнання, які випускник повинен вміти використовувати у своїй професійній діяльності;
4) вимоги до освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою;
5) перелік обов'язкових компетентностей випускника;
6) форму (форми) атестації здобувачів вищої освіти;
7) додаткові вимоги та обмеження (за наявності) для міждисциплінарних освітніх програм;
8) вимоги законодавства та/або професійних стандартів, необхідні для здобуття відповідних професійних кваліфікацій (за наявності).
{Частина третя статті 10 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
4. Стандарти вищої освіти можуть обмежувати перелік допустимих форм здобуття вищої освіти для окремих спеціальностей або освітніх програм із спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.
{Статтю 10 доповнено новою частиною згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
5. У Стандартах вищої освіти спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, також визначаються назви відповідних освітніх програм та нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти за такими програмами, сформульований у термінах програмних результатів навчання, а також можуть міститися інші вимоги, передбачені директивами Європейського Союзу або міжнародними зобов'язаннями України чи відповідно до них, додаткові вимоги до правил прийому на навчання, зокрема, щодо здобутої освіти, структури освітньої програми, організації освітнього процесу та атестації здобувачів вищої освіти.
{Частина п'ята статті 10 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
6. Заклад вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми розробляє навчальний план, що визначає обсяг освітніх компонентів у кредитах ЄКТС,

форми організації освітнього процесу, види та обсяг навчальних занять, графік освітнього процесу, форми поточного і підсумкового контролю, що забезпечують досягнення здобувачем відповідного ступеня вищої освіти програмних результатів навчання.

На основі навчального плану у визначеному закладом вищої освіти порядку для кожного здобувача вищої освіти розробляються та затверджуються індивідуальні навчальні плани на кожний рік навчання. Індивідуальний навчальний план може передбачати річне навчальне навантаження в обсязі не менше 30 і не більше 80 кредитів ЄКТС для початкового рівня (короткого циклу), першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Індивідуальний навчальний план формується з урахуванням вимог освітньої програми щодо вивчення її обов'язкових компонентів, освітньої політики закладу вищої освіти та результатів особистого вибору здобувачем вибіркових освітніх компонентів. Обсяг навчального навантаження протягом навчального року здобувача вищої освіти, який навчається за державним (регіональним) замовленням, за кошти пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти, не може бути меншим, ніж передбачений навчальним планом закладу вищої освіти на відповідний рік навчання. Індивідуальний навчальний план є обов'язковим до виконання здобувачем вищої освіти.

{Частина шоста статті 10 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

7. Стандарти вищої освіти розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій державних органів, що забезпечують формування і реалізують державну політику у відповідних сферах, державних замовників (за відповідними спеціальностями), об'єднань організацій роботодавців і затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

{Частина сьома статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

{Текст статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Розділ IV
УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 11. Система вищої освіти

1. Систему вищої освіти становлять:

1) заклади вищої освіти всіх форм власності;

2) рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти;

{Пункт 2 частини першої статті 11 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

3) галузі знань і спеціальності;
4) освітні програми;
{Пункт 4 частини першої статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
5) ліцензійні умови провадження освітньої діяльності;
{Пункт 5 частини першої статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законами № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}
6) органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти;
7) учасники освітнього процесу.

Стаття 12. Управління у сфері вищої освіти

1. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється:
1) Кабінетом Міністрів України;
2) центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
3) галузевими державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
5) Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук;
6) засновниками закладів вищої освіти;
7) органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки;
8) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.
2. Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади:
1) забезпечує реалізацію державної політики у сфері вищої освіти;
2) організовує розроблення, затверджує та забезпечує виконання загальнодержавних програм розвитку сфери вищої освіти;
3) забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку вищої освіти;
4) видає у межах своїх повноважень нормативно-правові акти з питань вищої освіти;
5) безпосередньо або через уповноважений ним орган здійснює права засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти державної форми власності;
6) створює дієві механізми реалізації передбачених цим Законом прав закладів вищої освіти, наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти;
7) забезпечує широку участь незалежних експертів і представників громадськості, роботодавців та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, у підготовці та прийнятті проектів нормативно-правових актів та інших

рішень, що стосуються регулювання взаємодії складових системи вищої освіти та її функціонування в цілому;
8) встановлює особливі умови підготовки фахівців за пріоритетними високотехнологічними напрямами відповідно до державних цільових програм;
9) забезпечує здійснення контролю за дотриманням законодавства про вищу освіту;
10) забезпечує здійснення контролю за дотриманням встановлених цим Законом обмежень при затвердженні складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;
{Частину другу статті 12 доповнено пунктом 10 згідно із Законом № 1415-VIII від 14.06.2016}
11) затверджує склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та у встановлених цим Законом випадках припиняє повноваження членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.
{Частину другу статті 12 доповнено пунктом 11 згідно із Законом № 1415-VIII від 14.06.2016}
Стаття 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти
1. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:
1) розробляє стратегію та програми розвитку вищої освіти і подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;
2) бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, підготовки фахівців з вищою освітою;
3) систематично відстежує та аналізує потреби вітчизняного ринку праці, вносить пропозиції щодо обсягів і напрямів державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою;
4) провадить аналітично-прогностичну діяльність у сфері вищої освіти, визначає тенденції її розвитку, вплив демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфери, формує стратегічні напрями розвитку вищої освіти з урахуванням науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти;
5) здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції;
6) забезпечує функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти;

7) формує перелік галузей знань і перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

{Пункт 7 частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

8) затверджує форми документів про вищу освіту;

{Пункт 8 частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019; в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

9) затверджує перелік спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання;

{Пункт 9 частини першої статті 13 в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}

9^{-1}) здійснює ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти та заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог ліцензійних умов;

{Частину першу статті 13 доповнено пунктом 9^{-1} згідно із Законом № 1369-IX від 30.03.2021}

10) формує пропозиції і розміщує державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у порядку, встановленому законодавством;

11) сприяє працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти;

12) затверджує перелік спеціальностей, прийом на навчання за якими здійснюється з урахуванням рівня творчих та/або фізичних здібностей вступників;

13) за дорученням і в межах, встановлених Кабінетом Міністрів України, реалізує права і обов'язки уповноваженого органу стосовно заснованих державою закладів вищої освіти;

14) встановлює порядок атестації педагогічних працівників закладів вищої освіти для присвоєння їм кваліфікаційних категорій і педагогічних звань у порядку, встановленому законодавством;

15) утворює та організовує роботу атестаційної колегії, яка на принципах прозорості та відкритості затверджує рішення вчених рад закладів вищої освіти та наукових установ про присвоєння науковим і науково-педагогічним працівникам вчених звань старшого дослідника, доцента та професора; розглядає питання та приймає рішення про позбавлення особи вченого звання; оформлює та видає відповідні атестати; розглядає питання, пов'язані з присудженням та позбавленням наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, відповідно до законодавства; розглядає апеляції на рішення атестаційної колегії;

{Пункт 15 частини першої статті 13 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

16) розробляє та затверджує стандарти вищої освіти за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті;
{Пункт 16 частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}
17) затверджує за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти порядок визнання здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів вищої освіти та наукових ступенів і проводить процедуру їх визнання, крім випадків, передбачених цим Законом;
18) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти схвалює порядок присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії та подає його на затвердження до Кабінету Міністрів України;
{Пункт 18 частини першої статті 13 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021; із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}
18^{-1}) у разі виявлення протягом 30 днів з дня оприлюднення інформації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти згідно з частиною п'ятою статті 6 цього Закону невідповідності інформації про склад разової спеціалізованої вченої ради з присудження ступеня доктора філософії, поданої закладом вищої освіти чи науковою установою, вимогам законодавства зупиняє роботу такої разової спеціалізованої вченої ради до усунення виявленої невідповідності. Разова спеціалізована вчена рада вважається правоможною у разі відсутності рішення про її зупинення;
{Частину першу статті 13 доповнено пунктом 18^{-1} згідно із Законом № 1369-IX від 30.03.2021}
19) встановлює порядок присвоєння закладами вищої освіти та науковими установами вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, а також порядок позбавлення вчених звань;
20) видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти у випадках, передбачених цим Законом;
21) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти затверджує положення про акредитацію освітніх програм, положення про інституційну акредитацію закладів вищої освіти, положення про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, положення про Апеляційну палату, а також зміни до них;
{Пункт 21 частини першої статті 13 в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 3062-IX від 02.05.2023}

22) розробляє ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

{Пункт 22 частини першої статті 13 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017; із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

22^{-1}) розробляє порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

{Частину першої статті 13 доповнено пунктом 22^{-1} згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

23) розробляє положення про порядок реалізації права на академічну мобільність та подає його на затвердження Кабінету Міністрів України;

{Пункт 24 частини першої статті 13 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

24^{-1}) оприлюднює перелік тимчасово переміщених закладів вищої освіти (наукових установ);

{Частину першу статті 13 доповнено пунктом 24^{-1} згідно із Законом № 1114-VIII від 19.04.2016; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1838-VIII від 07.02.2017, № 2443-VIII від 22.05.2018; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019; із змінами, внесеними згідно із Законом № 744-IX від 03.07.2020}

24^{-2}) затверджує вимоги до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм;

{Частину першу статті 13 доповнено пунктом 24^{-2} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

25) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

2. Державні органи, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти:

1) беруть участь у реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, професійної підготовки фахівців, у ліцензуванні освітньої діяльності, що провадиться закладами вищої освіти;

2) формують пропозиції і розміщують державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у порядку, встановленому законодавством;

{Пункт 3 частини другої статті 13 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

4) сприяють працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління, здійснюють розподіл випускників вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання для подальшого проходження служби та надають випускникам інших закладів вищої освіти інформацію про наявність вакансій у складі юридичних осіб незалежно від форми власності та підпорядкування для можливого працевлаштування;

{Пункт 4 частини другої статті 13 в редакції Закону № 1662-VIII від 06.10.2016}

5) аналізують якість вищої освіти в закладах вищої освіти, що належать до сфери їх управління;

{Пункт 5 частини другої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

6) безпосередньо або через уповноважений ними орган реалізують права та обов'язки засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління;

7) здійснюють інші повноваження відповідно до законодавства.

3. Управління закладом вищої духовної освіти здійснюється з урахуванням особливостей його діяльності відповідно до законодавства.

4. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади, заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, мають право своїми нормативно-правовими актами встановлювати особливі вимоги щодо:

1) управління відповідними вищими військовими навчальними закладами, закладами вищої освіти із специфічними умовами навчання, військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти та організації освітнього процесу в них;

2) діяльності та повноважень органів управління і громадського самоврядування у відповідних вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;

3) кандидатів на посади керівників (заступників керівників) відповідних вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, їх структурних підрозділів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти;

4) призначення та звільнення з посад керівників (заступників керівників) відповідних вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, їх структурних підрозділів;

5) додаткових до визначених стандартами вищої освіти компетентностей та програмних результатів навчання за відповідними освітніми програмами, порядку розроблення та затвердження освітніх програм у відповідних вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;

6) формування переліку спеціалізацій підготовки здобувачів спеціалізованої освіти у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із

специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
7) кандидатів на посади педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників та конкурсного відбору на посади педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників у відповідних вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
8) реалізації прав і обов'язків педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників та осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
9) відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення курсантів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів), докторантів, які навчаються у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
10) підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів в ад'юнктурі (аспірантурі) та докторантурі у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
11) нормативів чисельності курсантів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів), які навчаються у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, на одну посаду науково-педагогічного працівника;
12) порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
13) формування індивідуальних навчальних планів та індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти;
14) практичної підготовки осіб, які здобувають вищу освіту у відповідних вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.
Нормативно-правові акти, передбачені пунктами 8-14 цієї частини, затверджуються за погодженням із центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.
{Частина четверта статті 13 в редакції Закону № 1986-IX від 17.12.2021}
5. Акти центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими до виконання

державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, а також закладами вищої освіти незалежно від форми власності.

Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми.

У випадках, коли прийняття рішення центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки відповідно до цього Закону вимагає погодження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки має право самостійно приймати рішення, якщо Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти не виконало свої повноваження у строки, визначені законодавством.

6. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки утворює Науково-методичну раду, яка за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, а також науково-методичні комісії, що розробляють стандарти вищої освіти.

{Абзац перший частини шостої статті 13 в редакції Закону ВР № 3642-IX від 23.04.2024}

Склад Науково-методичної ради та науково-методичних комісій формується з представників держави, роботодавців та їх об'єднань, закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та галузевих національних академій наук, професійних асоціацій, міжнародних експертів на строк не більше ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше 10 років. До складу Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити керівники і заступники керівників закладів вищої освіти (наукових установ), а також більше одного представника від закладу вищої освіти (наукової установи).

Члени Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити до складу галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 14. Повноваження органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти

1. Органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, у межах своїх повноважень:
1) забезпечують виконання державних програм у сфері вищої освіти;
2) вивчають потребу у фахівцях з вищою освітою на місцях і вносять центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки пропозиції щодо обсягу державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою та підвищення їх кваліфікації, узгоджені з державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
3) подають центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки пропозиції щодо формування мережі закладів вищої освіти;
4) безпосередньо або через уповноважений ними орган реалізують права і обов'язки засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти України, що належать до сфери їх управління;
5) сприяють працевлаштуванню і соціальному захисту випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління;
6) залучають підприємства, установи, організації (за згодою) до розв'язання проблем розвитку системи вищої освіти.

Стаття 15. Повноваження засновника (засновників) закладу вищої освіти

1. Повноваження засновника (засновників) щодо управління закладом вищої освіти визначаються цим та іншими законами України, а також статутом закладу вищої освіти.
2. Засновник (засновники) закладу вищої освіти або уповноважений ним (ними) орган:
1) затверджує статут закладу вищої освіти та за поданням вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти вносить до нього зміни або затверджує нову редакцію;
2) укладає в місячний строк контракт з керівником закладу вищої освіти, обраним за конкурсом у порядку, встановленому цим Законом;
3) за поданням вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти достроково розриває контракт із керівником закладу вищої освіти з підстав, визначених законодавством про працю, чи за порушення статуту закладу вищої освіти та умов контракту;
4) здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю закладу вищої освіти;
5) здійснює контроль за дотриманням статуту закладу вищої освіти;

6) здійснює інші повноваження, передбачені законом і статутом закладу вищої освіти.

3. Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган може (можуть) делегувати окремі свої повноваження керівникові або іншому органу управління закладу вищої освіти.

Розділ V
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 16. Система забезпечення якості вищої освіти

1. Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

2. Система забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;

4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату;

{Пункт 8 частини другої статті 16 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

9) інших процедур і заходів.

Система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

3. Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;

3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;

4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;

5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

6) інших процедур і заходів.

4. Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

3) забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

4) підзвітність;

5) інших процедур і заходів.

Стаття 17. Статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є постійно діючим колегіальним органом.

{Частина перша статті 17 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є юридичною особою публічного права, яка діє згідно з цим Законом і статутом, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

{Частина друга статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1415-VIII від 14.06.2016}

Стаття 18. Повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти:

1) розробляє положення про акредитацію освітніх програм, положення про інституційну акредитацію закладів вищої освіти, положення про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, положення про Апеляційну палату, а також зміни до них і подає їх для затвердження до центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

{Пункт 1 частини першої статті 18 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

2) аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти;

3) проводить інституційну акредитацію;

{Пункт 3 частини першої статті 18 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

{Пункт 4 частини першої статті 18 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

5) здійснює постакредитаційний моніторинг;

{Пункт 5 частини першої статті 18 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

6) проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

6^{-1}) вносить інформацію до Єдиної державної електронної бази з питань освіти про сертифікати (офіційні рішення) про акредитацію освітніх програм, видані іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України;

{Частину першу статті 18 доповнено пунктом 6^{-1} згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

7) формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України;
8) розробляє порядок присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії та подає його на схвалення до центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;
{Пункт 8 частини першої статті 18 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021; із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}
{Пункт 9 частини першої статті 18 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}
10) акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, веде їх реєстр;
{Пункт 10 частини першої статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
11) здійснює інші повноваження, передбачені законом.
2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та закладам вищої освіти для їх обговорення та належного реагування.
Стаття 19. Склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти
1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти складається з двадцяти трьох осіб, які призначаються Кабінетом Міністрів України на підставі рішення Конкурсної комісії за результатами конкурсного відбору, що відбувається з дотриманням принципів гендерного балансу та галузевого представництва.
2. Склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формується у такому складі:
1) три особи, які обираються із числа представників всеукраїнських об’єднань організацій роботодавців;
2) дві особи з числа здобувачів вищої освіти першого або другого рівня;
3) не менше одного представника з числа осіб, які працюють за основним місцем роботи у:
Національній академії наук України;

національній галузевій академії наук (по одному представнику від кожної академії);
закладі вищої освіти державної форми власності;
закладі вищої освіти комунальної форми власності;
закладі вищої освіти приватної форми власності.
При формуванні складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти має бути додержано вимогу щодо забезпечення представництва не більше однієї особи від галузі знань з числа кандидатів, висунутих суб'єктами, зазначеними у пункті 3 цієї частини.
Особа може бути висунута кандидатом у члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти суб'єктами, зазначеними у частині другій цієї статті, або шляхом самовисування.
{Частина друга статті 19 в редакції Закону № 1838-IX від 02.11.2021}
3. Не може бути членом Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, членом його Апеляційної палати, членом Конкурсної комісії особа, яка:
{Абзац перший частини третьої статті 19 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}
1) за рішенням суду визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;
2) має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
{Пункт 2 частини третьої статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020}
3) за вироком суду позбавлена права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю;
4) за рішенням суду визнана винною у вчиненні корупційного правопорушення - протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
5) піддавалася адміністративному стягненню за правопорушення, пов'язане з корупцією, - протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
6) підпадає під дію частини третьої або четвертої статті 1 Закону України "Про очищення влади";
7) відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України "Про очищення влади";
8) у зв'язку з порушенням академічної доброчесності була позбавлена вченого звання та/або присудженого наукового ступеня (ступеня доктора мистецтв);

{Частину третю статті 19 доповнено пунктом 8 згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

9) належить до категорій осіб, визначених пунктом 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції" (крім науково-педагогічних, наукових працівників та здобувачів освіти вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти);

{Частину третю статті 19 доповнено пунктом 9 згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

10) є громадянином держави-агресора та/або працівником закладу освіти, наукової установи держави-агресора, та/або здійснювала чи здійснює наукову (науково-педагогічну) діяльність у будь-якому закладі, установі, організації, що незаконно діють чи діяли на тимчасово окупованій території України;

{Частину третю статті 19 доповнено пунктом 10 згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

11) до якої застосовано санкції відповідно до Закону України "Про санкції".

{Частину третю статті 19 доповнено пунктом 11 згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

До складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти не можуть входити члени Конкурсної комісії, керівники і заступники керівників Національної академії наук України та національних галузевих академій наук, вищих навчальних закладів, наукових установ, засновники приватних вищих навчальних закладів, державні службовці.

4. Строк повноважень членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти становить три роки. Одна і та сама особа не може бути членом Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти більше двох строків.

5. Голова та заступники голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти обираються на першому засіданні Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти строком на три роки.

Голова та заступники голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти призначаються на посади і звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та працюють на постійній основі.

6. Організацію та проведення конкурсного відбору членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти здійснює Конкурсна комісія, яка утворюється Кабінетом Міністрів України як дорадчий орган. Конкурсна комісія складається з дев’яти осіб, з яких чотири міжнародні представники

делегуються від об’єднань Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area) і по одному представнику - від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, спільного представницького органу всеукраїнських об’єднань організацій роботодавців, Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, національного об’єднання студентів України, що є членом Європейського союзу студентів (ESU).

Строк повноважень членів Конкурсної комісії становить три роки без права перезатвердження на другий строк. Членами Конкурсної комісії можуть бути особи, які мають науковий ступінь та/або вчене звання або досвід фахової роботи не менше п’яти років, крім представників студентів та міжнародних представників.

Персональний склад Конкурсної комісії та Положення про Конкурсну комісію затверджуються Кабінетом Міністрів України. Члени Конкурсної комісії виконують свої функції на громадських засадах.

Рішення Конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо воно підтримано більшістю від кількісного складу з числа міжнародних представників та від кількісного складу з числа національних представників.

Організаційною формою роботи Конкурсної комісії є засідання, участь у яких міжнародні представники можуть брати за допомогою засобів електронного відеозв’язку. Міжнародні представники, які беруть участь у засіданні за допомогою засобів електронного відеозв’язку, підтверджують результати власного голосування письмово.

Засідання Конкурсної комісії проходять відкрито. Інформація про засідання Конкурсної комісії оприлюднюється на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Конкурсна комісія розробляє Положення про конкурс щодо обрання членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що затверджується Кабінетом Міністрів України, та формує кваліфікаційні вимоги до кандидатів, що мають передбачати наявність наукового ступеня або досвід фахової роботи не менше п’яти років, крім представників органів студентського самоврядування.

7. Повноваження члена Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти припиняються у разі:

1) закінчення строку, на який його призначено;

2) подання ним особистої заяви про складення повноважень;

3) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

4) припинення ним громадянства України;

5) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;

6) смерті;
7) виявлення обмежень, передбачених цією статтею;
8) у випадках, передбачених законом.
8. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти залучає до участі у своїй діяльності міжнародних експертів, представників провідних іноземних вищих навчальних закладів та/або експертів інституцій, які забезпечують якість вищої освіти в інших країнах, у тому числі на оплатній основі.
{Частина восьма статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}
9. У складі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти утворюються Комітет з питань етики, Комітет з питань діяльності разових спеціалізованих вчених рад, а також інші комітети, що формуються з числа членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти для попереднього розгляду питань, що належать до його компетенції. Комітет з питань етики розглядає питання порушення академічної доброчесності і вносить відповідні подання до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, а також виконує інші повноваження, покладені на нього Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Комітет з питань діяльності разових спеціалізованих вчених рад розглядає звернення, заяви і скарги щодо порушення встановленої законодавством процедури захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, а також виконує інші повноваження, покладені на нього Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.
{Частина дев'ята статті 19 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}
10. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти утворює Апеляційну палату у складі п’яти членів з осіб, які мають вищу освіту, науковий ступінь та/або вчене звання та досвід фахової роботи у сфері забезпечення якості вищої освіти не менше п’яти років. Члени Апеляційної палати обираються строком на два роки на конкурсних засадах та виконують покладені на них функції на підставі укладених з ними цивільно-правових договорів. Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та його галузевих експертних рад не можуть входити до складу Апеляційної палати. Одна і та сама особа не може бути членом Апеляційної палати більше двох строків.
Процедура формування складу Апеляційної палати, її повноваження та порядок їх здійснення визначаються положенням про Апеляційну палату, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Апеляційна палата розглядає апеляційні скарги на рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у порядку, визначеному положенням про Апеляційну палату.

За результатами розгляду апеляційної скарги Апеляційна палата приймає мотивоване рішення, яким може припинити дію оскаржуваного рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. У разі припинення дії рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти відповідне питання повторно розглядається на його наступному засіданні. У разі незгоди з рішенням Апеляційної палати Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти може підтвердити своє попереднє рішення двома третинами голосів від складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Таке рішення набирає чинності з дня його прийняття і не оскаржується до Апеляційної палати.

{Абзац четвертий частини десятої статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}

{Частина десята статті 19 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

{Стаття 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1415-VIII від 14.06.2016; в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

Стаття 20. Діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є правомочним, якщо в ньому беруть участь не менше двох третин його членів. Рішення з усіх питань приймаються більшістю від складу Національного агентства з якості вищої освіти.

У разі виникнення у члена Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти конфлікту інтересів він зобов’язаний утриматися від голосування.

2. Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти виконують покладені на них функції на підставі укладених з ними цивільно-правових договорів.

Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти діють на засадах відкритості та прозорості. Інформація про діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (рішення, протоколи засідань тощо) оприлюднюється на офіційному веб-сайті.

3. Організаційне, фінансово-господарське, матеріально-технічне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти здійснює секретаріат. Положення про секретаріат, його структура і штатний розпис

затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

4. Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та члени галузевих експертних рад на час виконання обов'язків, покладених на них цим Законом, можуть бути звільнені (повністю або частково) від виконання професійних обов'язків за основним місцем роботи із збереженням заробітної плати.

5. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти може залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

6. Педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам, які працюють на постійній основі в Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти, час роботи у цьому агентстві зараховується відповідно до педагогічного, науково-педагогічного або наукового стажу відповідно до законодавства.

7. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти співпрацює з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація.

8. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти має право бути членом міжнародних організацій у сфері забезпечення якості вищої освіти, проходити їх акредитацію, за погодженням з Кабінетом Міністрів України сплачувати відповідні вступні, членські та інші види обов'язкових внесків, у тому числі в іноземній валюті.

{Статтю 20 доповнено частиною восьмою згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

Стаття 21. Галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формуються у складі від 9 до 15 членів на строк не більше ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше п'яти років, крім представників органів студентського самоврядування. До складу галузевих експертних рад можуть входити представники держави, роботодавців, їх організацій та об'єднань, професійних асоціацій, закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та національних галузевих академій наук, представників органів студентського самоврядування, міжнародних експертів.

Члени галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти не можуть входити до складу Науково-методичної ради та науково-методичних комісій центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Порядок висунення кандидатур і обрання членів галузевих експертних рад та положення про них затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

З метою забезпечення виконання покладених на галузеві експертні ради функцій з їх членами можуть укладатися цивільно-правові договори.

3. Рішення з усіх питань приймаються більшістю від повного складу галузевої експертної ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 22. Фінансування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є неприбутковою організацією.

2. Джерелами фінансування діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є:

1) кошти державного бюджету;

2) кошти, отримані як оплата послуг з акредитації, а також кошти, отримані за надання інших послуг, пов'язаних із забезпеченням якості вищої освіти, у розмірах, що визначаються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Закладам освіти, науковим установам дозволяється здійснювати оплату таких послуг за рахунок видатків загального фонду бюджету на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів;

{Пункт 2 частини другої статті 22 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

3) гранти з метою підвищення якості вищої освіти в Україні, у тому числі надані для вдосконалення системи оцінювання якості вищої освіти;

4) інші джерела, не заборонені законодавством.

3. Обсяг асигнувань з державного бюджету на утримання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, у тому числі розмір видатків на оплату праці його працівників, щороку встановлюється Верховною Радою України окремим рядком під час затвердження Державного бюджету України.

Стаття 23. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти

1. Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти - це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або закладів вищої освіти (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги закладам вищої освіти в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми.
2. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть співпрацювати з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, зокрема, з метою запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти в Україні.
3. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть видавати закладам вищої освіти власні сертифікати про оцінку освітньої програми та/або систем забезпечення якості вищої освіти.
4. Участь закладу вищої освіти у проведенні процедури оцінювання освітньої програми незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти є добровільною.

Стаття 24. Ліцензування освітньої діяльності

1. Освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться закладами вищої освіти, закладами фахової передвищої освіти (з підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра та бакалавра) та науковими установами (з підготовки фахівців ступенів магістра та/або доктора філософії) на підставі ліцензій, що видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідно до закону.

{Абзац перший частини першої статті 24 в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

У сфері вищої освіти ліцензуванню підлягають:

1) освітня діяльність закладу вищої освіти на певному рівні вищої освіти;

2) освітня діяльність за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

Особливості ліцензування освітньої діяльності за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

2. Для отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності здобувач ліцензії подає до органу ліцензування через Єдину державну електронну базу з питань освіти заяву та документи, що підтверджують відповідність

забезпечення освітнього процесу заявника ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть подавати заяви та документи для отримання ліцензії на основі відповідного рішення їх президій.

На підставі отриманих документів та іншої інформації, що міститься у державних реєстрах, орган ліцензування протягом 10 робочих днів з дня одержання заяви про отримання ліцензії (розширення провадження освітньої діяльності) встановлює наявність або відсутність підстав для залишення її без розгляду.

Здобувачі ліцензії та ліцензіати повинні забезпечити виконання ліцензійних умов, що затверджені відповідно до закону.

У разі ліцензування освітньої діяльності закладом вищої освіти вперше, а також ліцензування освітньої діяльності за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, проводиться виїзна ліцензійна експертиза, для проведення якої орган ліцензування утворює експертну комісію, якщо немає підстав для залишення заяви без розгляду. Строк проведення виїзної ліцензійної експертизи не може перевищувати 10 днів. У разі відмови у видачі/розширенні ліцензії здобувач ліцензії (ліцензіат) може подати нову заяву про отримання/розширення ліцензії не раніше ніж через три місяці з дати прийняття відповідного рішення про відмову. Порядок проведення виїзної ліцензійної експертизи при ліцензуванні освітньої діяльності у сфері вищої освіти встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

{Абзац четвертий частини другої статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1369-IX від 30.03.2021}

Строк прийняття рішення про видачу ліцензії на провадження освітньої діяльності або про відмову у її видачі становить 35 робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

3. Ліцензія на провадження освітньої діяльності надається рішенням органу ліцензування про надання суб'єкту господарювання права на провадження освітньої діяльності на певному рівні вищої освіти в межах ліцензованого обсягу або на провадження освітньої діяльності за освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, в межах визначеного для такої програми ліцензованого обсягу додатково до ліцензованого обсягу на відповідному рівні.

Ліцензований обсяг встановлюється на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, і визначає максимальну сумарну кількість здобувачів вищої освіти, які можуть протягом одного календарного року вступити на навчання до закладу вищої освіти, бути поновлені у ньому або переведені до нього з інших закладів вищої освіти для здобуття вищої освіти відповідного рівня, або за відповідною освітньою програмою.

Звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти в закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) - це зменшення ліцензованого обсягу на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

Розширення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти у закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) - це збільшення ліцензованого обсягу на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

4. Підставою для прийняття рішення про припинення дії ліцензії (повністю або частково) є:

{Абзац перший частини четвертої статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}

1) заява закладу вищої освіти про припинення дії власної ліцензії повністю або частково;

{Пункт 1 частини четвертої статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}

2) наявність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи;

3) акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;

4) акт про повторне порушення закладом вищої освіти ліцензійних умов. Повторним порушенням закладом вищої освіти ліцензійних умов вважається вчинення протягом двох років з дня видання центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов нового порушення хоча б однієї з вимог ліцензійних умов, щодо якої видавалося таке розпорядження;

5) акт про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих закладом вищої освіти разом із заявою про отримання ліцензії;

6) акт про відмову закладу вищої освіти у проведенні органом ліцензування перевірки;
7) несплата за видачу ліцензії;
8) відсутність провадження освітньої діяльності ліцензіатом на певному рівні вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, протягом 365 днів.
Рішення про припинення дії ліцензії приймається протягом 15 робочих днів з дня виникнення або встановлення підстав для припинення дії ліцензії.
{Абзац десятий частини четвертої статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}
У разі припинення дії ліцензії відповідно до пунктів 1, 3-5, 7, 8 цієї частини заклад вищої освіти втрачає право провадити освітню діяльність у сфері вищої освіти за певним рівнем вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання. У разі припинення дії ліцензії відповідно до пунктів 2 і 6 цієї частини заклад вищої освіти втрачає право провадити всі види освітньої діяльності у сфері вищої освіти.
{Абзац одинадцятий частини четвертої статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}
5. Підставою для прийняття рішення про звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти є:
1) заява закладу вищої освіти про звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;
2) акт про виявлення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти у закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) на певному рівні вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання;
3) встановлення факту використання менше 50 відсотків ліцензованого обсягу в кожний рік прийому, переведення, поновлення здобувачів освіти за розрахунковий строк виконання освітньої програми за певним рівнем вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.
6. У разі наявності підстав, визначених частиною п’ятою цієї статті, орган ліцензування протягом 15 днів з дня виявлення підстав приймає рішення про звуження провадження освітньої діяльності.

7. Переоформлення ліцензії - це зміна інформації у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської освітньої діяльності, що підлягає ліцензуванню, та в Єдиній державній електронній базі з питань освіти щодо назви закладу вищої освіти (наукової установи), відокремленого структурного підрозділу закладу освіти (наукової установи), місцезнаходження закладу освіти та відокремленого структурного підрозділу закладу освіти (наукової установи), назви спеціальності, за якою видано ліцензію, та/або ліцензованого обсягу.

Підставою для переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності є:

1) реорганізація юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом перетворення, злиття, поділу, виділу або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

2) реорганізація або зміна найменування структурного підрозділу закладу вищої освіти, що провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти і зазначений у ліцензії закладу вищої освіти;

3) зміна найменування чи місцезнаходження (без зміни місця провадження освітньої діяльності) закладу та/або відокремленого структурного підрозділу;

4) зміни в переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

5) інші випадки, визначені законом.

Переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності здійснюється без проведення процедури ліцензування. У разі реорганізації юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом перетворення, злиття, поділу, виділу або приєднання переоформлення ліцензії здійснюється на основі ліцензій таких юридичних осіб.

У разі затвердження нового переліку галузей знань та спеціальностей або внесення змін до нього переоформлення ліцензій здійснюється в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

{Стаття 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 222-VIII від 02.03.2015; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 25. Акредитація освітньої програми

1. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої програми та освітньої діяльності за такою програмою вимогам та критеріям, встановленим Положенням про акредитацію освітніх програм.

{Абзац перший частини першої статті 25 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Особливості акредитації узгоджених між закладами вищої освіти, у тому числі іноземними, освітніх програм та освітніх програм більше ніж за однією спеціальністю визначаються Положенням про акредитацію освітніх програм.

{Частину першу статті 25 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

2. Протягом чотирьох місяців з дня подання заяви Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за результатами акредитаційної експертизи та розгляду акредитаційної справи приймає рішення про акредитацію освітньої програми (у тому числі з визначенням "зразкова"), умовну (відкладену) акредитацію, проведення повторної акредитаційної експертизи чи про відмову в акредитації відповідної освітньої програми.

{Частина друга статті 25 в редакції Законів № 2745-VIII від 06.06.2019, № 3062-IX від 02.05.2023}

3. Протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про акредитацію освітньої програми Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти видає закладу вищої освіти відповідний сертифікат.

4. У сертифікаті про акредитацію зазначаються:

1) найменування та адреса закладу вищої освіти;

2) спеціальність і рівень вищої освіти, за якими акредитована освітня програма;

3) дата видачі сертифіката.

5. Сертифікат про акредитацію освітньої програми (у тому числі з визначенням "зразкова") видається строком на п’ять років, сертифікат про умовну (відкладену) акредитацію - строком на один рік. За наявності у закладу вищої освіти інституційної акредитації та акредитування освітньої програми з визначенням "зразкова" сертифікат про акредитацію такої освітньої програми видається строком на 10 років.

Інформація про видачу сертифіката вноситься Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти до Єдиної державної електронної бази з питань освіти протягом трьох робочих днів з дня його видачі.

{Частина п'ята статті 25 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

6. Форма сертифіката про акредитацію, порядок його оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Підставами для переоформлення сертифіката про акредитацію є:

1) зміна найменування чи місцезнаходження закладу вищої освіти;

2) реорганізація юридичних осіб, що мають сертифікати (рішення) про акредитацію, шляхом перетворення, злиття, поділу, виділу або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

{Пункт 2 частини шостої статті 25 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

3) ліквідація або реорганізація, а також зміна найменування (місцезнаходження) структурного підрозділу закладу вищої освіти, що провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю (галуззю) та рівнем вищої освіти;

4) зміни в переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

{Частину шосту статті 25 доповнено пунктом 4 згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

7. Сертифікат підтверджує відповідність освітньої програми закладу вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти стандарту вищої освіти і дає право на видачу диплома державного зразка за цією спеціальністю.

8. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти здійснює постакредитаційний моніторинг акредитованих ним освітніх програм на безоплатній основі. Підстави та порядок здійснення постакредитаційного моніторингу акредитованих освітніх програм визначаються положенням про акредитацію освітніх програм.

У разі виявлення під час постакредитаційного моніторингу невиконання критеріїв, встановлених положенням про акредитацію освітніх програм, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти надає закладу вищої освіти роз'яснення щодо виконання таких критеріїв та/або попереджає про необхідність їх виконання і встановлює строк для усунення виявлених недоліків або припиняє дію сертифіката про акредитацію відповідної освітньої програми.

{Статтю 25 доповнено новою частиною згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

9. В Україні визнаються сертифікати (офіційні рішення) про акредитацію освітніх програм, видані іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України.

Відомості про акредитацію освітньої програми вносяться Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти до Єдиної державної електронної бази з питань освіти у порядку, визначеному положенням про акредитацію освітніх програм, протягом 45 днів з дня подання відповідного

сертифіката (офіційного рішення) про акредитацію освітньої програми та доданого до нього рішення (витягу з рішення) відповідного іноземного акредитаційного агентства чи агентства забезпечення якості вищої освіти про акредитацію цієї освітньої програми.

{Статтю 25 доповнено частиною згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

Стаття 25^{-1}. Інституційна акредитація закладу вищої освіти

1. Заклад вищої освіти, який має намір пройти інституційну акредитацію, подає до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої діяльності та системи внутрішнього забезпечення якості критеріям, визначеним положенням про інституційну акредитацію закладів вищої освіти.

{Частина перша статті 25^{-1} в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

2. Інституційна акредитація закладу вищої освіти є добровільною і може проводитися за ініціативою керівника та колегіального органу управління закладу вищої освіти.

3. Строк дії рішення про інституційну акредитацію закладу вищої освіти становить п’ять років. Відомості про інституційну акредитацію вносяться Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти до Єдиної державної електронної бази з питань освіти протягом 10 днів з дня прийняття відповідного рішення.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти здійснює постакредитаційний моніторинг закладу вищої освіти, що отримав інституційну акредитацію, на безоплатній основі. Порядок здійснення постакредитаційного моніторингу закладів вищої освіти, що отримали інституційну акредитацію, визначається положенням про інституційну акредитацію закладів вищої освіти.

У разі виявлення під час постакредитаційного моніторингу порушень щодо забезпечення якості вищої освіти, визначених положенням про інституційну акредитацію закладів вищої освіти, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти надає закладу вищої освіти роз’яснення щодо забезпечення якості вищої освіти та/або попереджає про необхідність усунення відповідних порушень і встановлює строк для їх усунення або припиняє дію рішення про інституційну акредитацію закладу вищої освіти.

{Абзац третій частини третьої статті 25^{-1} із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024}

{Частина третя статті 25^{-1} в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

4. За наявності інституційної акредитації оцінка внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти закладу вищої освіти враховується для цілей акредитації освітніх програм.

У закладі вищої освіти, що має інституційну акредитацію, може одночасно проводитися акредитація освітніх програм різних рівнів вищої освіти за однією спеціальністю.

{Частина четверта статті 25[-1] в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

{Частину п'яту статті 25[-1] виключено на підставі Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

{Розділ V доповнено статтею 25[-1] згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

Розділ VI
ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 26. Основні завдання закладу вищої освіти

1. Основними завданнями закладу вищої освіти є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів - провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв’язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників.

{Пункт 10 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1662-VIII від 06.10.2016}

Стаття 27. Правовий статус закладу вищої освіти

1. Заклад вищої освіти як суб'єкт господарювання може діяти в одному із таких статусів:

бюджетна установа;

неприбутковий заклад вищої освіти;

прибутковий заклад вищої освіти.

У приватному закладі вищої освіти його структура, склад, порядок роботи і повноваження органів управління, робочих і дорадчих органів, органів громадського та студентського самоврядування, наукових товариств, процедури обрання чи призначення керівників закладу та його підрозділів можуть визначатися статутом закладу без дотримання вимог цього Закону.

{Частина перша статті 27 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

2. Юридична особа (крім наукової установи) набуває статусу закладу вищої освіти з моменту отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності.

3. Заклад вищої освіти може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності закладу вищої освіти та/або забезпечують виконання його статутних завдань.

4. Заклади вищої освіти державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності.

5. Заклади вищої освіти можуть провадити освітню діяльність спільно з українськими та іноземними закладами освіти за узгодженими освітніми програмами.

{Частина п'ята статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

6. Заклади вищої освіти можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму. Всі учасники комплексу, консорціуму зберігають статус юридичної особи і фінансову самостійність.

7. Заклад вищої освіти діє на підставі власного статуту.

Статут закладу вищої освіти повинен містити:

1) повне найменування із зазначенням типу закладу вищої освіти, його правосуб'єктність, місцезнаходження, дату прийняття рішення про його утворення;

2) концепцію освітньої діяльності закладу вищої освіти;
3) права та обов'язки засновника (засновників);
4) обсяг основних засобів (розмір статутного капіталу), наданих засновником (засновниками);
5) повноваження органів управління закладу вищої освіти;
6) права та обов'язки керівника закладу вищої освіти;
7) порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;
8) підстави дострокового розірвання контракту з керівником закладу вищої освіти та керівником навчально-наукового інституту (факультету);
9) джерела надходження і порядок використання коштів та майна закладу вищої освіти;
10) порядок звітності та контролю за провадженням фінансово-господарської діяльності;
11) порядок внесення змін до статуту закладу вищої освіти;
12) порядок реорганізації та ліквідації закладу вищої освіти.
Статут закладу вищої освіти може містити інші положення, що стосуються особливостей утворення і діяльності закладу вищої освіти.
Статут закладу вищої освіти не повинен суперечити законодавству.
Стаття 28. Типи закладів вищої освіти
1. В Україні діють заклади вищої освіти таких типів:
1) університет - багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;
2) академія, інститут - галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних,

наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) коледж - заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність.

{Абзац перший пункту 3 частини першої статті 28 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

Статус коледжу отримує заклад освіти (структурний підрозділ закладу освіти), в якому обсяг підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра становить не менше 30 відсотків загального ліцензованого обсягу.

{Абзац другий пункту 3 частини першої статті 28 в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

{Пункт 3 частини першої статті 28 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

Стаття 29. Національний заклад вищої освіти

1. Університету, академії, інституту незалежно від форми власності відповідно до законодавства може бути надано статус національного.

2. Статус національного закладу вищої освіти є почесним і надається за визначний внесок у розвиток вищої освіти, науки та культури України.

3. Надання закладу вищої освіти статусу національного здійснюється за пропозицією центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

4. Статус національного відображається в офіційній назві відповідного закладу вищої освіти.

{Стаття 29 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 30. Дослідницький університет

1. Закладу вищої освіти, що забезпечує розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, для стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і проведення міждисциплінарних досліджень може надаватися статус дослідницького університету.

2. Статус дослідницького університету надається закладу вищої освіти строком на п'ять років. Надання, позбавлення та подовження дії статусу дослідницького університету здійснюються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

3. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки формує пропозиції щодо надання закладу вищої освіти статусу дослідницького

університету відповідно до результатів наукової та освітньої діяльності такого закладу.

4. Заклад вищої освіти може отримати статус дослідницького університету в разі:

1) наявності інституційної акредитації;

2) присутності в міжнародних рейтингах закладів вищої освіти, перелік яких визначається Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти;

3) одержання за результатами проходження державної атестації в частині провадження ним наукової (науково-технічної) діяльності впродовж не менше трьох із попередніх п’яти років найвищої позиції не менш як за одним науковим напрямом або однієї з трьох найвищих позицій не менш як за трьома науковими напрямами.

5. Дослідницький університет має право:

1) використовувати у своєму найменуванні слово "дослідницький";

2) отримувати у пріоритетному порядку базове фінансування наукових досліджень відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність";

3) приймати остаточне рішення щодо присвоєння вчених звань;

4) утворювати самостійно разові спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за участю не менше п’яти осіб з відповідним ступенем, двоє з яких працюють в іншому закладі вищої освіти (науковій установі);

5) реалізовувати інші права, передбачені законодавством.

{Стаття 30 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 31. Утворення, реорганізація та ліквідація закладу вищої освіти

1. Рішення про утворення, реорганізацію чи ліквідацію закладу вищої освіти приймається:

{Абзац перший частини першої статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1557-IX від 17.06.2021}

1) для закладів державної форми власності - Кабінетом Міністрів України;

2) для закладів комунальної форми власності - відповідними органами місцевого самоврядування;

3) для закладів приватної форми власності - фізичними та/або юридичними особами відповідно до закону, у тому числі релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

{Пункт 3 частини першої статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом № 498-VIII від 02.06.2015}

2. Реорганізація чи ліквідація закладу вищої освіти не повинна порушувати права та інтереси осіб, які навчаються у цьому закладі вищої освіти. Обов'язок щодо вирішення всіх питань продовження безперервного здобуття вищої освіти такими особами покладається на засновника (засновників) закладу вищої освіти.

3. Утворення в Україні закладів вищої освіти за участю іноземних фізичних та юридичних осіб, закладами вищої освіти іноземних країн своїх структурних підрозділів на території України здійснюється за умови отримання дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки. Такі заклади вищої освіти та їхні структурні підрозділи діють на території України виключно за умови отримання ліцензії на відповідну діяльність у порядку, встановленому цим Законом.

4. Заклади вищої освіти України відповідно до законодавства іноземних держав можуть утворювати свої структурні підрозділи на території цих держав.

Стаття 32. Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти

1. Діяльність закладу вищої освіти провадиться на принципах:

1) автономії та самоврядування;

2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить заклад вищої освіти, органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів;

3) поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;

4) незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти).

2. Заклади вищої освіти мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають право:

1) самостійно або разом з іншими закладами освіти, науковими установами, підприємствами, іншими юридичними особами розробляти та реалізовувати освітні програми в межах ліцензії, визначати відповідні спеціалізації, предметні спеціальності;

{Пункт 1 частини другої статті 32 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

2) самостійно визначати форми здобуття освіти, форми організації освітнього процесу та види навчальних занять;

{Пункт 2 частини другої статті 32 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

3) обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти;
4) приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників;
5) формувати та затверджувати власний штатний розпис відповідно до законодавства. При зменшенні чисельності осіб, які навчаються за кожною освітньою програмою, у межах 20 відсотків чисельності, визначеної на початок навчання за цією програмою, штатна чисельність науково-педагогічних працівників не скорочується;
{Пункт 5 частини другої статті 32 в редакції Закону № 1017-VIII від 18.02.2016}
6) приймати остаточне рішення щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії/доктора мистецтва, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника;
{Пункт 6 частини другої статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
6^{-1}) здійснювати визнання результатів навчання, здобутих за освітніми програмами фахової передвищої та вищої освіти, результатів академічної мобільності у визначеному цими закладами порядку;
{Частину другу статті 32 доповнено пунктом 6^{-1} згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
6^{-2}) здійснювати визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та інформальної освіти, у порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
{Частину другу статті 32 доповнено пунктом 6^{-2} згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
7) запроваджувати рейтингове оцінювання, інші методи оцінювання та мотивування освітніх, мистецьких, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу;
{Пункт 7 частини другої статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2145-VIII від 05.09.2017, № 3642-IX від 23.04.2024}
8) надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;
9) самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, мистецької, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;
{Пункт 9 частини другої статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

10) самостійно запроваджувати спеціалізації, предметні спеціальності, визначати зміст і програми освітніх компонентів;
{Пункт 10 частини другої статті 32 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
11) присуджувати освітні та професійні кваліфікації здобувачам вищої освіти, які успішно пройшли передбачені законодавством процедури атестації після завершення навчання за відповідними освітніми програмами;
{Пункт 11 частини другої статті 32 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
12) приймати рішення відповідно до законодавства про присудження і позбавлення ступенів доктора філософії, доктора мистецтва, самостійно утворювати разові спеціалізовані вчені ради або разові спеціалізовані ради з присудження ступеня доктора мистецтва;
{Пункт 12 частини другої статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 1369-IX від 30.03.2021}
13) утворювати заклади загальної середньої освіти за погодженням з органами місцевого самоврядування;
{Пункт 13 частини другої статті 32 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}
13^{-1}) виступати засновником чи співзасновником закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, коледжів;
{Частину другу статті 32 доповнено пунктом 13^{-1} згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
14) утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати свої структурні підрозділи;
15) провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;
16) провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;
17) розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях;
18) брати участь у роботі міжнародних організацій;
19) запроваджувати власну символіку та атрибутику;
20) встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення учасників освітнього процесу;
21) звертатися з ініціативою до органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових

нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами;
22) провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти;
23) розпоряджатися власними надходженнями (для закладів вищої освіти державної і комунальної форми власності), зокрема від надання платних послуг;
24) відкривати поточні та депозитні рахунки в банках;
24^{-1}) формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів;
{Частину другу статті 32 доповнено пунктом 24^{-1} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}
24^{-2}) встановлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника;
{Частину другу статті 32 доповнено пунктом 24^{-2} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}
24^{-3}) самостійно визначати статті та обсяги витрат власних надходжень;
{Частину другу статті 32 доповнено пунктом 24^{-3} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}
25) здійснювати інші права, що не суперечать законодавству.
3. Заклади вищої освіти зобов'язані:
1) вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;
2) мати внутрішню систему забезпечення якості вищої освіти, у тому числі затверджену політику забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (кодекс академічної доброчесності);
{Пункт 2 частини третьої статті 32 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}
3) створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами;
4) оприлюднювати на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань;

5) здійснювати освітню діяльність на засадах студентоцентрованого навчання.

{Частину третю статті 32 доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 33. Структура закладу вищої освіти

1. Структура закладу вищої освіти, статус і функції його структурних підрозділів визначаються статутом закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи. Структура закладу вищої освіти, що не є бюджетною установою, може визначатися статутом закладу без дотримання вимог цієї статті.

{Частина перша статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

2. Структурні підрозділи утворюються рішенням вченої ради закладу вищої освіти у порядку, визначеному цим Законом і статутом закладу вищої освіти.

3. Основними структурними підрозділами закладів вищої освіти (крім коледжів, які не здійснюють підготовку бакалаврів) є факультети, кафедри, бібліотека.

{Частина третя статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

4. Факультет - це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освіти в сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної та дуальної форм здобуття освіти (крім факультетів вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

{Частина четверта статті 33 в редакції Закону № 1986-IX від 17.12.2021}

5. Кафедра - це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

6. Заклад вищої освіти зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку.

{Частина шоста статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

7. Структурними підрозділами закладу вищої освіти можуть бути:

1) навчально-науковий інститут - структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, які провадять освітню діяльність і проводять наукові дослідження;

2) наукові, навчально-наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проектні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо), дослідні станції, конструкторські бюро, відділи аспірантури і докторантури, навчально-виробничі комбінати, експериментальні підприємства, клінічні бази закладів медичної освіти, університетські клініки та лікарні, юридичні клініки, полігони, наукові парки, технопарки, музеї, оперні студії, навчальні театри, філармонії, інші підрозділи, що забезпечують практичну підготовку фахівців певних спеціальностей та/або проводять наукові дослідження;

{Пункт 2 частини сьомої статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 849-IX від 02.09.2020}

3) підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інститути післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення, центри студентського спорту;

4) спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності;

4^{-1}) фаховий коледж може бути (відокремленим) структурним підрозділом закладу вищої освіти відповідно до Закону України "Про фахову передвищу освіту";

{Частину сьому статті 33 доповнено пунктом 4^{-1} згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

5) інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законом.

8. Заклад вищої освіти, що готує фахівців у сфері охорони здоров'я або здійснює їх післядипломну освіту, та академія, інститут післядипломної освіти, що здійснюють післядипломну освіту, спільно з центральними органами виконавчої влади, Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, органами місцевого самоврядування можуть утворювати на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я, у тому числі тих, що належать територіальним громадам

або передані їм, клінічні бази закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетські клініки та лікарні.

{Абзац перший частини восьмої статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

Клінічна база закладу освіти у сфері охорони здоров'я, університетська клініка чи лікарня створюються з метою забезпечення освітнього процесу особам, які навчаються у закладі вищої освіти, підвищення кваліфікації медичних працівників, проведення наукових досліджень, а також надання спеціалізованої медичної допомоги.

{Абзац другий частини восьмої статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

Порядок утворення і функціонування клінічних баз закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетських клінік та університетських лікарень визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

{Абзац третій частини восьмої статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

9. Структурний підрозділ закладу вищої освіти, розташований в іншому населеному пункті, ніж місцезнаходження закладу вищої освіти, є територіально відокремленим структурним підрозділом.

Територіально відокремлені структурні підрозділи закладу вищої освіти у формі інститутів, коледжів, факультетів, відділень тощо утворюються з метою задоволення потреб регіонального ринку праці у відповідних фахівцях та наближення місця навчання здобувачів вищої освіти до їх місця проживання.

Територіально відокремлений структурний підрозділ не є юридичною особою і діє на підставі затвердженого закладом вищої освіти положення та відповідно до отриманої ліцензії на провадження освітньої діяльності.

Територіально відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти очолює керівник, який підпорядкований керівнику закладу вищої освіти і діє на підставі відповідного доручення.

Відомості про територіально відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти вносяться до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Положення про особливості утворення, реорганізації та ліквідації територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України. Не припускається створення та функціонування територіально відокремлених структурних

підрозділів закладів вищої освіти в містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі.

Територіально відокремлені структурні підрозділи закладів вищої освіти здійснюють освітню діяльність за власними освітніми програмами.

У територіально відокремлених структурних підрозділах не надаються місця державного замовлення для підготовки фахівців:

на другому (магістерському) та наступних рівнях вищої освіти;

із спеціальностей, з яких у тому самому місті або в радіусі 50 кілометрів від нього функціонує заклад вищої освіти державної форми власності, що здійснює підготовку за такою самою спеціальністю.

{Частина дев'ята статті 33 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

10. Університет, академія, інститут можуть мати у своєму складі військовий навчальний підрозділ (навчальний підрозділ із специфічними умовами навчання - військовий інститут, коледж, факультет, кафедра військової підготовки або відділення військової підготовки), який проводить за певними ступенями вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів) для подальшої служби на посадах сержантського, старшинського, офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб відповідно Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Військовий інститут як підрозділ закладу вищої освіти може мати у своєму складі факультети та військовий коледж.

{Абзац перший частини десятої статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законами № 766-VIII від 10.11.2015, № 1798-VIII від 21.12.2016}

Рішення про утворення та припинення діяльності військового навчального підрозділу закладу вищої освіти приймається Кабінетом Міністрів України.

Розділ VII
УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 34. Керівник закладу вищої освіти

1. Безпосереднє управління діяльністю закладу вищої освіти здійснює його керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо). Його права,

обов’язки та відповідальність визначаються законодавством і статутом закладу вищої освіти.

2. Керівник є представником закладу вищої освіти у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами і діє без довіреності в межах повноважень, передбачених цим Законом і статутом закладу вищої освіти.

3. Керівник закладу вищої освіти в межах наданих йому повноважень:

1) організовує діяльність закладу вищої освіти;

2) вирішує питання фінансово-господарської діяльності закладу вищої освіти, затверджує його структуру і штатний розпис;

3) видає накази і розпорядження, дає обов’язкові для виконання всіма учасниками освітнього процесу і структурними підрозділами закладу вищої освіти доручення;

4) відповідає за результати діяльності закладу вищої освіти перед засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою);

5) є розпорядником майна і коштів;

6) забезпечує виконання фінансового плану (кошторису), укладає договори;

7) призначає на посаду та звільняє з посади працівників;

8) забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;

9) визначає функціональні обов’язки працівників;

10) формує контингент осіб, які навчаються у закладі вищої освіти;

11) відраховує з закладу вищої освіти та поновлює на навчання в ньому здобувачів вищої освіти за погодженням з органами студентського самоврядування та первинними профспілковими організаціями осіб, які навчаються (якщо дана особа є членом профспілки), з підстав, установлених цим Законом;

12) забезпечує організацію та здійснення контролю за виконанням навчальних планів і програм навчальних дисциплін;

13) контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;

14) здійснює контроль за якістю роботи педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників;

15) забезпечує створення умов для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу вищої освіти;

16) сприяє та створює умови для діяльності органів студентського самоврядування, організацій профспілок працівників закладу вищої освіти і студентів, громадських організацій, які діють у закладі вищої освіти;

17) сприяє формуванню здорового способу життя у здобувачів вищої освіти, зміцненню спортивно-оздоровчої бази закладу вищої освіти, створює належні умови для занять масовим спортом;
18) спільно з виборними органами первинних організацій профспілок працівників закладу вищої освіти і студентів подає для затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування закладу вищої освіти правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує їх;
19) здійснює інші передбачені статутом повноваження.
4. Керівник закладу вищої освіти відповідає за провадження освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у закладі вищої освіти, за результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження нерухомого та іншого майна цього закладу.
5. Керівник закладу вищої освіти щороку звітує перед засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) та вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти.
Щорічний звіт керівника закладу вищої освіти повинен містити інформацію про рівень досягнення цільових показників діяльності закладу вищої освіти, визначених контрактом, станом на 31 грудня року, за який складено звіт, і підлягає внесенню до Єдиної державної електронної бази з питань освіти та оприлюднюється в Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності Єдиної державної електронної бази з питань освіти та на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти.
{Абзац другий частини п'ятої статті 34 в редакції Закону № 2003-IX від 25.01.2022}
6. Керівник закладу вищої освіти відповідно до статуту може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам і керівникам структурних підрозділів.
7. Особливості повноважень та обов'язків керівника вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти визначаються державним органом, до сфери управління якого належить відповідний вищий військовий навчальний заклад, заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання, військовий навчальний підрозділ закладу вищої освіти, за погодженням із центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.
{Частина сьома статті 34 в редакції Закону № 1986-IX від 17.12.2021}
8. Після виходу на пенсію з посади керівника закладу вищої освіти особа, яка працювала на цій посаді не менш як 10 років підряд, може бути призначена

радником керівника закладу вищої освіти на громадських засадах або за рахунок власних надходжень закладу вищої освіти в порядку, визначеному статутом закладу вищої освіти.

Стаття 35. Керівник факультету, навчально-наукового інституту, кафедри

1. Керівництво факультетом здійснює декан (начальник), керівництво навчально-науковим інститутом - директор (начальник).

{Частина перша статті 35 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

2. Керівник факультету (навчально-наукового інституту) повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання, як правило, відповідно до профілю факультету (навчально-наукового інституту).

{Частина друга статті 35 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

3. Декан (начальник) факультету, директор (начальник) навчально-наукового інституту можуть делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам. Повноваження керівника факультету (навчально-наукового інституту) визначаються положенням про факультет (навчально-науковий інститут), яке затверджується вченою радою закладу вищої освіти.

4. Декан (начальник) факультету, директор (начальник) навчально-наукового інституту видають розпорядження щодо діяльності відповідного факультету (навчально-наукового інституту), які є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу факультету (навчально-наукового інституту) і можуть бути скасовані керівником закладу вищої освіти, якщо вони суперечать законодавству, статуту закладу вищої освіти чи завдають шкоди інтересам закладу вищої освіти.

5. Керівництво військовим навчальним підрозділом закладу вищої освіти та факультетом (відділенням) вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання здійснює начальник, який призначається на посаду за конкурсом. Порядок проведення конкурсу визначається нормативно-правовими актами державного органу, до сфери управління якого належить вищий військовий навчальний заклад, заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання, військовий навчальний підрозділ закладу вищої освіти, за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

6. Керівництво кафедрою здійснює завідувач (начальник) кафедри, який не може перебувати на посаді більш як два строки.

Керівник кафедри повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю кафедри. Керівник кафедри обирається за конкурсом таємним голосуванням вченою радою закладу вищої освіти

строком на п’ять років з урахуванням пропозицій трудового колективу факультету (навчально-наукового інституту) та кафедри. Керівник закладу вищої освіти укладає з керівником кафедри контракт.

7. Керівник кафедри забезпечує організацію освітнього процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю викладачів.

Стаття 36. Вчена рада

1. Вчена рада є колегіальним органом управління закладу вищої освіти, який утворюється строком на п’ять років, склад якого затверджується наказом керівника закладу вищої освіти протягом п’яти робочих днів з дня закінчення повноважень попереднього складу вченої ради.

2. Вчена рада закладу вищої освіти:

1) визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності закладу вищої освіти;

2) розробляє і подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування проект статуту закладу вищої освіти, а також рішення про внесення змін і доповнень до нього;

3) ухвалює фінансовий план і річний фінансовий звіт закладу вищої освіти;

4) визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;

5) ухвалює рішення про розміщення власних надходжень у територіальних органах центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або в банківських установах;

6) ухвалює за поданням керівника закладу вищої освіти рішення про утворення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів;

{Пункт 7 частини другої статті 36 виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

8) затверджує освітні програми та навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності;

9) ухвалює рішення з питань організації освітнього процесу, визначає строки навчання на відповідних рівнях;

10) затверджує зразок та порядок виготовлення документів про вищу освіту, у тому числі спільних і подвійних дипломів;

{Пункт 10 частини другої статті 36 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

11) ухвалює основні напрями проведення наукових досліджень та інноваційної діяльності;

12) оцінює науково-педагогічну діяльність структурних підрозділів;

13) присвоює вчені звання професора, доцента та старшого дослідника і подає відповідні рішення на затвердження до атестаційної колегії центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;
14) приймає остаточні рішення про визнання іноземних документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання під час прийняття на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників, а також під час зарахування вступників на навчання;
14^{-1}) приймає остаточні рішення про визнання документів про вищу освіту, виданих закладами вищої духовної освіти, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, під час зарахування вступників на навчання;
{Частину другу статті 36 доповнено пунктом 14^{-1} згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
15) має право вносити подання про відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, передбачених законодавством, статутом закладу вищої освіти, контрактом, яке розглядається вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти;
16) розглядає інші питання діяльності вищого закладу вищої освіти відповідно до його статуту.
3. Вчену раду закладу вищої освіти очолює її голова, який обирається таємним голосуванням з числа членів вченої ради закладу вищої освіти, які мають науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання, на строк діяльності вченої ради. До складу вченої ради закладу вищої освіти входять за посадами керівник закладу вищої освіти, заступники керівника, керівники факультетів (навчально-наукових інститутів), учений секретар, директор бібліотеки, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування та виборних органів первинних профспілкових організацій працівників закладу вищої освіти, а також виборні представники, які представляють наукових, науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів (начальників) кафедр, професорів, докторів філософії, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників закладу вищої освіти і які працюють у ньому на постійній основі, виборні представники аспірантів, докторантів, слухачів, асистентів-стажистів, лікарів (провізорів)-інтернів, лікарів-резидентів, керівники виборних органів первинних профспілкових організацій студентів та аспірантів, керівники органів студентського самоврядування закладу вищої освіти відповідно до квот, визначених статутом вищого закладу вищої освіти.
{Абзац перший частини третьої статті 36 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2145-VIII від 05.09.2017, № 749-IX від 03.07.2020}

Вибори до складу вченої ради починаються за 30 календарних днів до закінчення повноважень попереднього складу вченої ради.

4. За рішенням вченої ради до її складу можуть входити також представники організацій роботодавців. При цьому не менш як 75 відсотків складу вченої ради повинні становити наукові, науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти і не менш як 10 відсотків - виборні представники з числа студентів (курсантів).

5. Виборні представники з числа працівників закладу вищої освіти обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти за поданням структурних підрозділів, у яких вони працюють, а виборні представники з числа студентів (курсантів) обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

6. Рішення вченої ради закладу вищої освіти вводяться в дію рішеннями керівника закладу вищої освіти.

7. У закладі вищої освіти можуть бути утворені вчені ради структурних підрозділів, повноваження яких визначаються вченою радою закладу вищої освіти відповідно до статуту вищого закладу вищої освіти. Вчена рада закладу вищої освіти може делегувати частину своїх повноважень вченим радам структурних підрозділів. Склад відповідних вчених рад формується на засадах, визначених частинами третьою і четвертою цієї статті.

Стаття 37. Наглядова рада

1. Наглядова рада закладу вищої освіти створюється за рішенням засновника (засновників) для здійснення нагляду за управлінням майном закладу вищої освіти, додержанням мети його створення.

{Частина перша статті 37 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

2. Наглядова рада закладу вищої освіти сприяє розв’язанню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням, ефективній взаємодії закладу вищої освіти з державними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб’єктами господарської діяльності в інтересах розвитку та підвищення якості освітньої діяльності і конкурентоспроможності закладу вищої освіти, здійснює громадський контроль за його діяльністю тощо.

3. Члени наглядової ради мають право:

брати участь у роботі вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти з правом дорадчого голосу;

брати участь у визначенні стратегії розвитку закладу вищої освіти та контролювати її виконання;

сприяти залученню додаткових джерел фінансування;
аналізувати та оцінювати діяльність закладу вищої освіти та його керівника;
контролювати виконання кошторису та/або бюджету закладу вищої освіти і вносити відповідні рекомендації та пропозиції, що є обов'язковими для розгляду керівником закладу вищої освіти;
вносити засновнику закладу вищої освіти подання про заохочення або відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, визначених законом;
здійснювати інші права, визначені установчими документами закладу вищої освіти.
{Частина третя статті 37 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}
4. Наглядова рада має право вносити вищому колегіальному органу громадського самоврядування та/або засновнику (засновникам) закладу вищої освіти подання про відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, передбачених законодавством, статутом закладу вищої освіти, контрактом.
{Частина четверта статті 37 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
5. Порядок формування наглядової ради, строк її повноважень, компетенція і порядок діяльності визначаються статутом закладу вищої освіти. До складу наглядової ради не можуть входити здобувачі вищої освіти та працівники закладу вищої освіти.
{Частина п'ята статті 37 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
Стаття 38. Робочі та дорадчі органи
1. Для вирішення поточних питань діяльності закладу вищої освіти утворюються робочі органи - ректорат, деканати, приймальна комісія, адміністративна рада тощо.
2. З метою вироблення стратегії та напрямів провадження освітньої та/або наукової діяльності закладу вищої освіти керівник закладу вищої освіти має право утворювати на громадських засадах дорадчі (дорадчо-консультативні) органи (раду роботодавців, раду інвесторів, раду бізнесу, студентську, наукову раду тощо), якщо інше не передбачено статутом закладу вищої освіти.
3. Положення про робочі та дорадчі органи затверджуються вченою радою закладу вищої освіти відповідно до статуту закладу вищої освіти.
Стаття 39. Органи громадського самоврядування закладів вищої освіти
1. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти є загальні збори (конференція) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа студентів (курсантів).

2. Порядок скликання і прийняття рішень вищого колегіального органу громадського самоврядування визначається статутом закладу вищої освіти.
3. У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії учасників освітнього процесу закладу вищої освіти. При цьому не менш як 75 відсотків складу делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники закладу вищої освіти, які працюють у цьому закладі на постійній основі, і не менш як 15 відсотків - виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.
4. Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше одного разу на рік.
5. Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:
1) погоджує за поданням вченої ради закладу вищої освіти статут закладу вищої освіти чи зміни (доповнення) до нього;
2) заслуховує щороку звіт керівника закладу вищої освіти та оцінює його діяльність;
3) обирає комісію з трудових спорів відповідно до законодавства про працю;
4) розглядає за обґрунтованим поданням наглядової або вченої ради закладу вищої освіти питання про дострокове припинення повноважень керівника закладу вищої освіти;
5) затверджує правила внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти і колективний договір;
6) розглядає інші питання діяльності закладу вищої освіти.
6. Органом громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) є збори (конференція) трудового колективу навчально-наукового інституту (факультету), включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у закладі вищої освіти.
7. Порядок скликання органу громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) та його діяльності визначається статутом закладу вищої освіти.
8. В органі громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) повинні бути представлені всі категорії працівників навчально-наукового інституту (факультету) та виборні представники з числа осіб, які навчаються у навчально-науковому інституті (на факультеті). При цьому не менш як 75 відсотків складу делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові та науково-педагогічні працівники навчально-наукового інституту (факультету) і не менш як 15 відсотків - виборні представники з

числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

9. Збори (конференція) учасників освітнього процесу навчально-наукового інституту (факультету) скликаються не рідше одного разу на рік.

10. Орган громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету):

1) оцінює діяльність керівника навчально-наукового інституту (факультету);

2) затверджує річний звіт про діяльність навчально-наукового інституту (факультету);

3) подає керівнику закладу вищої освіти пропозиції щодо відкликання з посади керівника навчально-наукового інституту (факультету) з підстав, передбачених законодавством України, статутом закладу вищої освіти, укладеним з ним контрактом;

4) обирає виборних представників до вченої ради навчально-наукового інституту (факультету);

5) обирає делегатів до вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти.

Стаття 40. Студентське самоврядування

1. У закладах вищої освіти та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Студентське самоврядування - це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти.

Студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного закладу вищої освіти. Усі студенти (курсанти), які навчаються у закладі вищої освіти, мають рівні права та можуть обиратися та бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів).

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, статутом закладу вищої освіти та положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

3. Органи студентського самоврядування діють на принципах:

1) добровільності, колегіальності, відкритості;

2) виборності та звітності органів студентського самоврядування;
3) рівності права студентів (курсантів) на участь у студентському самоврядуванні;
4) незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти).
4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, закладу вищої освіти. Залежно від контингенту студентів (курсантів), типу та специфіки закладу вищої освіти студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів закладу вищої освіти.
Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо).
Представницькі, виконавчі та контрольно-ревізійні органи студентського самоврядування обираються строком на один рік. Студенти (курсанти), обрані до складу органів студентського самоврядування, можуть бути усунені із своїх посад за результатами загального таємного голосування студентів. Для ініціювання такого голосування потрібно зібрати підписи не менш як 10 відсотків студентів (курсантів) закладу вищої освіти.
Керівник студентського самоврядування та його заступники можуть перебувати на посаді не більш як два строки.
З припиненням особою навчання у закладі вищої освіти припиняється її участь в органі студентського самоврядування у порядку, передбаченому положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.
Орган студентського самоврядування може бути зареєстрований як громадська організація відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.
5. Органи студентського самоврядування:
1) беруть участь в управлінні закладом вищої освіти у порядку, встановленому цим Законом та статутом закладу вищої освіти;
2) беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;
3) проводять організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;
4) беруть участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти;
5) захищають права та інтереси студентів (курсантів), які навчаються у закладі вищої освіти;

6) делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів;
7) приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;
8) беруть участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів;
9) розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів студентського самоврядування;
10) вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм;
11) вносять пропозиції щодо розвитку матеріальної бази закладу вищої освіти, у тому числі з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів;
12) мають право оголошувати акції протесту;
13) виконують інші функції, передбачені цим Законом та положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.
6. За погодженням з органом студентського самоврядування закладу вищої освіти приймаються рішення про:
1) відрахування студентів (курсантів) з закладу вищої освіти та їх поновлення на навчання;
2) переведення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб;
3) переведення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб, на навчання за державним замовленням;
4) призначення заступника декана факультету, заступника директора інституту, заступника керівника закладу вищої освіти;
5) поселення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти, у гуртожиток і виселення їх із гуртожитку;
6) затвердження правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти в частині, що стосується осіб, які навчаються;
7) діяльність студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у закладі вищої освіти.
7. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів (курсантів), які:
1) ухвалюють положення про студентське самоврядування закладу вищої освіти, визначають структуру, повноваження та порядок проведення прямих таємних виборів представницьких та виконавчих органів студентського самоврядування;
2) заслуховують звіти представницьких, виконавчих і контрольно-ревізійних органів студентського самоврядування, дають їм відповідну оцінку;

3) затверджують процедуру використання майна та коштів органів студентського самоврядування, підтримки студентських ініціатив на конкурсних засадах;
4) затверджують річний кошторис витрат (бюджет) органів студентського самоврядування, вносять до нього зміни та доповнення, заслуховують звіт про його виконання;
5) обирають контрольно-ревізійну комісію з числа студентів (курсантів) для здійснення поточного контролю за станом використання майна та виконання бюджету органів студентського самоврядування.
8. Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування.
9. Керівник закладу вищої освіти забезпечує належні умови для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо), про що укладається відповідна угода.
10. Фінансовою основою студентського самоврядування є:
1) кошти, визначені вченою радою закладу вищої освіти в розмірі не менш як 0,5 відсотка власних надходжень, отриманих закладом вищої освіти від основної діяльності;
2) членські внески студентів (курсантів), розмір яких встановлюється вищим органом студентського самоврядування закладу вищої освіти. Розмір місячного членського внеску однієї особи не може перевищувати 1 відсотка прожиткового мінімуму, встановленого законом.
11. Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їхніх завдань і здійснення повноважень відповідно до затверджених ними кошторисів.
Органи студентського самоврядування публічно звітують про використання коштів та виконання кошторисів не рідше одного разу на рік.
Стаття 41. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених
1. У закладах вищої освіти та їхніх структурних підрозділах діють наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, які є частиною системи громадського самоврядування відповідних закладів вищої освіти.
2. У роботі наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених беруть участь особи віком до 35 років (для докторантів - 40 років), які навчаються або працюють у закладі вищої освіти.

3. Наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у закладі вищої освіти, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями.

4. У своїй діяльності наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керуються законодавством, статутом закладу вищої освіти та положенням про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

5. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених діють на принципах:

1) свободи наукової творчості;

2) добровільності, колегіальності, відкритості;

3) рівності права осіб, які навчаються, на участь у діяльності наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

6. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених:

1) приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;

2) проводять організаційні, наукові та освітні заходи;

3) популяризують наукову діяльність серед студентської молоді, сприяють залученню осіб, які навчаються, до наукової роботи та інноваційної діяльності;

4) представляють інтереси студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених перед адміністрацією закладу вищої освіти та іншими організаціями з питань наукової роботи та розвитку академічної кар’єри;

5) сприяють підвищенню якості наукових досліджень;

6) сприяють обміну інформацією між молодими вченими та дослідниками;

7) сприяють розвитку міжвузівського та міжнародного співробітництва;

8) взаємодіють з Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, науковими та науково-дослідними установами;

9) виконують інші функції, передбачені положеннями про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, цим та іншими законами України.

7. За погодженням з науковим товариством студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керівництво закладу вищої освіти приймає рішення про відрахування осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, з закладу вищої освіти та їх поновлення на навчання.

8. Органи управління наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених формуються на демократичних засадах шляхом виборів. Структура наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених та організаційний механізм його діяльності визначаються положенням, яке затверджується вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти.

9. Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручатися в діяльність наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, крім випадків, коли така діяльність суперечить законодавству, статуту чи завдає шкоди інтересам закладу вищої освіти.

10. Керівник закладу вищої освіти всебічно сприяє створенню належних умов для діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо).

11. Фінансовою основою діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених є кошти, визначені вченою радою закладу вищої освіти.

Стаття 42. Обрання, призначення та звільнення з посади керівника закладу вищої освіти

1. Кандидат на посаду керівника закладу вищої освіти повинен володіти державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, мати вчене звання та науковий ступінь (для закладів вищої освіти мистецького спрямування - вчене звання та науковий ступінь або ступінь доктора мистецтва) і стаж роботи на посадах науково-педагогічних працівників не менш як 10 років. Кандидат на посаду керівника закладу вищої освіти державної чи комунальної форми власності має бути громадянином України.

{Абзац перший частини першої статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2145-VIII від 05.09.2017, № 2704-VIII від 25.04.2019}

Одна і та сама особа не може бути керівником відповідного закладу вищої освіти більше ніж два строки.

2. Не може бути обрана, призначена (у тому числі виконувачем обов'язків) на посаду керівника закладу вищої освіти особа, яка:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;

2) має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;

{Пункт 2 частини другої статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020}

3) відповідно до вироку суду позбавлена права обіймати відповідні посади;

4) за рішенням суду була визнана винною у вчиненні корупційного правопорушення - протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

5) піддавалася адміністративному стягненню за корупційне правопорушення - протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

6) підпадає під дію частини третьої статті 1 Закону України "Про очищення влади";

7) *{Пункт 7 частини другої статті 42 визнано таким, що не відповідає Конституції (є неконституційним) згідно з Рішенням Конституційного Суду № 2-р/2017 від 20.12.2017}* голосувала за диктаторські закони 16 січня 2014 року.

{Статтю 42 доповнено новою частиною згідно із Законом № 415-VIII від 14.05.2015}

3. Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний оголосити конкурс на заміщення посади керівника закладу вищої освіти не пізніше ніж за два місяці до закінчення строку контракту особи, яка займає цю посаду. У разі дострокового припинення повноважень керівника закладу вищої освіти конкурс оголошується протягом тижня з дня утворення вакансії.

Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) протягом двох місяців з дня оголошення конкурсу на посаду керівника закладу вищої освіти приймає (приймають) пропозиції щодо претендентів на посаду керівника закладу вищої освіти і протягом 10 днів з дня завершення терміну подання відповідних пропозицій вносить (вносять) кандидатури претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до закладу вищої освіти для голосування.

Керівник закладу вищої освіти обирається шляхом таємного голосування строком на п'ять років у порядку, передбаченому цим Законом і статутом закладу вищої освіти.

Брати участь у виборах керівника закладу вищої освіти мають право:

кожен науковий, науково-педагогічний та педагогічний штатний працівник закладу вищої освіти;

представники з числа інших штатних працівників, які обираються відповідними працівниками шляхом прямих таємних виборів;

виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

При цьому загальна кількість (повний склад) наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти повинна становити не менше 75 відсотків загальної кількості осіб, які мають право брати участь у виборах; кількість виборних представників з числа інших працівників закладу вищої освіти - до 10 відсотків, а кількість виборних представників з числа студентів (курсантів) - не менше 15 відсотків осіб, які мають право брати участь у виборах.

Вибори вважаються такими, що відбулися, якщо участь у них взяли більше 50 відсотків загальної кількості осіб, які мають право брати участь у виборах, кожен з яких має один голос і голосує особисто.

Якщо у виборах взяли участь дві або більше особи (кандидатури), і жодна з них не набрала більше 50 відсотків голосів осіб, які мають право брати участь у виборах, на сьомий календарний день після проведення першого туру проводиться другий тур виборів.

{Частину третю статті 42 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1216-IX від 05.02.2021}

До бюлетенів для голосування у другому турі виборів включаються дві особи (кандидатури), які в першому турі набрали найбільшу кількість голосів.

{Частину третю статті 42 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1216-IX від 05.02.2021}

Обраною керівником закладу вищої освіти вважається особа (кандидатура), яка набрала більше 50 відсотків голосів осіб, які мають право брати участь у виборах, а в разі проведення другого туру - більше 50 відсотків голосів осіб, які взяли участь у голосуванні.

{Частину третю статті 42 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1216-IX від 05.02.2021}

З особою (кандидатурою), обраною керівником закладу вищої освіти відповідно до вимог цього Закону, засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) укладає контракт строком на п’ять років не пізніше одного місяця з дня її обрання, визначаючи у контракті цільові показники діяльності закладу вищої освіти, досягнення яких повинна забезпечити особа (кандидатура) на посаді керівника закладу вищої освіти в разі підписання контракту, механізми перевірки досягнення таких цільових показників, а також терміни для досягнення таких цільових показників.

{Абзац частини третьої статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законами № 392-IX від 18.12.2019, № 1216-IX від 05.02.2021}

У разі якщо особа (кандидатура), обрана відповідно до цього Закону керівником закладу вищої освіти, не пройшла спеціальної перевірки, крім осіб, обраних керівниками закладів вищої освіти, що є юридичними особами

приватного права, засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) протягом семи календарних днів після закінчення спеціальної перевірки оголошує новий конкурс на заміщення посади керівника закладу вищої освіти.

{Частину третю статті 42 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1216-IX від 05.02.2021}

У разі якщо вибори визнані такими, що не відбулися, або якщо жодна з осіб (кандидатур) не набрала необхідної кількості голосів, протягом тижня з дня встановлення результатів виборів оголошується новий конкурс на заміщення посади керівника закладу вищої освіти.

{Частину третю статті 42 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1216-IX від 05.02.2021}

Керівник закладу вищої освіти може бути звільнений з посади засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою), а також у зв'язку з прийняттям рішення про його відкликання вищим колегіальним органом громадського самоврядування, який його обрав на посаду з підстав, визначених законодавством про працю, за порушення статуту закладу вищої освіти та умов контракту. Подання про відкликання керівника може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти не менш як половиною статутного складу наглядової або вченої ради закладу вищої освіти. Рішення про відкликання керівника закладу вищої освіти приймається більшістю голосів за умови присутності не менш як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти.

4. Засновник (засновники) новоутвореного закладу вищої освіти або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає (призначають) виконувача обов'язків керівника закладу вищої освіти, але не більш як на шість місяців.

5. Методичні рекомендації щодо особливостей виборчої системи, порядку обрання керівника закладу вищої освіти та типова форма контракту з керівником державного закладу вищої освіти затверджуються Кабінетом Міністрів України.

6. Порядок призначення керівників закладів вищої духовної освіти регулюється їхніми статутами (положеннями), зареєстрованими у встановленому законодавством порядку.

Стаття 43. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника факультету (навчально-наукового інституту) закладу вищої освіти

1. Керівник закладу вищої освіти за згодою більшості від повного складу органу громадського самоврядування факультету (навчально-наукового

інституту) закладу вищої освіти призначає керівника факультету (навчально-наукового інституту) на строк до п’яти років та укладає з ним контракт.
Інші питання щодо порядку призначення керівника факультету (навчально-наукового інституту) визначаються статутом закладу вищої освіти.
2. Керівник факультету (навчально-наукового інституту) може бути звільнений з посади керівником закладу вищої освіти за поданням вченої ради закладу вищої освіти або органу громадського самоврядування факультету з підстав, визначених законодавством про працю, статутом закладу вищої освіти, умовами контракту. Пропозиція про звільнення керівника факультету (навчально-наукового інституту) вноситься до органу громадського самоврядування факультету (навчально-наукового інституту) не менш як половиною голосів статутного складу вченої ради факультету (навчально-наукового інституту). Пропозиція про звільнення керівника факультету (навчально-наукового інституту) приймається не менш як двома третинами голосів статутного складу органу громадського самоврядування факультету (навчально-наукового інституту). Інші питання щодо порядку звільнення керівника факультету (навчально-наукового інституту) визначаються статутом закладу вищої освіти.
3. Призначення та звільнення з посади керівника територіально відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти або коледжу, що є структурними підрозділами закладу вищої освіти, здійснюються в порядку, встановленому цією статтею для керівника факультету (навчально-наукового інституту).
4. Одна і та сама особа не може бути керівником факультету (навчально-наукового інституту), коледжу, територіально відокремленого структурного підрозділу відповідного закладу вищої освіти більш як 10 років.
{Стаття 43 в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

Розділ VIII
ДОСТУП ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ, ПРИЙОМ, ВІДРАХУВАННЯ, ПЕРЕРИВАННЯ НАВЧАННЯ, ПОНОВЛЕННЯ І ПЕРЕВЕДЕННЯ ОСІБ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 44. Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти
1. Прийом на навчання до закладів вищої освіти здійснюється на конкурсній основі відповідно до Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти, затверджених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Умови конкурсу повинні забезпечувати дотримання прав особи у сфері освіти.
2. Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти оприлюднюються на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти

і науки не пізніше 15 жовтня року, що передує року вступу до закладу вищої освіти.

3. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Брати участь у конкурсі в межах установлених квот прийому до закладів вищої освіти (наукових установ) України мають право діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, особи з їх числа, за результатами вступних іспитів з конкурсних предметів у закладі вищої освіти в межах установлених квот прийому до закладів вищої освіти (наукових установ) України мають право особи (за їхнім вибором), які мають захворювання, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, особи, яких законом визнано учасниками бойових дій та які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, брали участь в антитерористичній операції (операції об'єднаних сил), забезпеченні її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, а також військовослужбовці військової служби за контрактом - при вступі до військових закладів вищої освіти та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

Для осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України та отримали документ про повну загальну середню освіту, прийом на навчання до закладів вищої освіти здійснюється у межах установлених квот прийому до закладів вищої освіти України.

{Абзац третій частини третьої статті 44 в редакції Законів № 744-IX від 03.07.2020, № 3482-IX від 21.11.2023}

Право на першочергове зарахування для здобуття вищої освіти за медичними, мистецькими та педагогічними спеціальностями на конкурсній основі в межах установлених квот мають особи, які уклали угоду про відпрацювання не менше трьох років у сільській місцевості або селищах міського типу, при їх зарахуванні на місця, що фінансуються за державним (регіональним) замовленням.

В умовах особливого періоду брати участь у конкурсі за результатами вступних іспитів з конкурсних предметів при вступі на навчання на освітні програми в галузі воєнних наук, національної безпеки, безпеки державного кордону до військових закладів вищої освіти та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти також мають право:

1) громадяни України, звільнені зі строкової служби, - протягом року після звільнення;

2) студенти закладів вищої освіти, які виявили бажання вступити на навчання та в подальшому проходити службу за контрактом на посадах офіцерського складу;
3) вступники з числа випускників військових (військово-морських) ліцеїв та ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою, які закінчили навчання в рік вступу;
4) військовослужбовці військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.
4. Прийом на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється на основі повної загальної середньої освіти за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань і вмінь вступників та рівня їхніх творчих та/або фізичних здібностей з урахуванням:
1) середнього бала документа про повну загальну середню освіту;
2) бала за мотиваційний лист;
3) бала за особливі успіхи особам, які є членами збірних команд України на міжнародних учнівських олімпіадах або є призерами IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових предметів (за переліком, визначеним центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки), є учасниками Олімпійських, Паралімпійських та Дефлімпійських ігор (за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури, молоді та спорту), або бала за успішне закінчення підготовчих курсів закладу вищої освіти для вступу до цього закладу вищої освіти на визначені Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти природничо-математичні та інженерно-технічні спеціальності.
Для осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія окремих районів Донецької та Луганської областей, територія населених пунктів на лінії зіткнення, тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, які отримали документ про повну загальну середню освіту, прийом на навчання до закладів вищої освіти здійснюється відповідно до абзаців першого - четвертого частини четвертої цієї статті або на конкурсній основі за результатами вступних випробувань у закладі вищої освіти у межах установлених квот прийому до закладів вищої освіти України.
{Абзац п'ятий частини четвертої статті 44 в редакції Закону № 744-IX від 03.07.2020}
Особливості прийому до закладів вищої освіти осіб, зазначених в абзаці п’ятому частини четвертої цієї статті, визначаються Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти.

{Абзац шостий частини четвертої статті 44 в редакції Закону № 744-IX від 03.07.2020}

Особи, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія окремих районів Донецької та Луганської областей, територія населених пунктів на лінії зіткнення, тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, можуть за бажанням разово скористатися правом на безоплатне навчання зі стипендіальним забезпеченням на підготовчих курсах закладів вищої освіти тривалістю до одного року з наступним вступом до закладів вищої освіти як внутрішньо переміщені особи у порядку, визначеному Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти.

{Частину четверту статті 44 доповнено абзацом сьомим згідно із Законом № 744-IX від 03.07.2020}

5. Відповідно до Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти вчена рада закладу вищої освіти затверджує Правила прийому, якими встановлюються:

1) перелік і кількість сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання, вага кожного з яких має становити не менш як 20 відсотків конкурсного бала;

2) вага середнього бала документа про повну середню освіту, що має становити від 0 до 10 відсотків конкурсного бала;

3) вага бала за конкурс творчих або фізичних здібностей (у разі його проведення), що має становити не більш як 60 відсотків конкурсного бала за конкурс творчих здібностей та не більш як 25 відсотків конкурсного бала за конкурс фізичних здібностей;

4) вага бала за особливі успіхи особам, які є членами збірних команд України на міжнародних учнівських олімпіадах або є призерами IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових предметів (за переліком, визначеним центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки), є учасниками Олімпійських, Паралімпійських та Дефлімпійських ігор (за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури, молоді та спорту), та/або бала за успішне закінчення підготовчих курсів закладу вищої освіти для вступу до цього закладу вищої освіти на визначені Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти природничо-математичні та інженерно-технічні спеціальності, що може становити від 0 до 5 відсотків конкурсного бала;

5) вага бала за мотиваційний лист вступника, що може становити від 0 до 1 відсотка конкурсного бала, за умови оприлюднення результатів оцінювання мотиваційних листів на веб-сайті закладу вищої освіти до початку основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання.

6. Конкурсний бал обчислюється як сума:

балів за кожен сертифікат,
середнього бала документа про повну загальну середню освіту,
бала за конкурс творчих або фізичних здібностей (у разі його проведення),
бала за особливі успіхи особам, які є членами збірних команд України на міжнародних учнівських олімпіадах або є призерами IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових предметів (за переліком, визначеним центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки), є учасниками Олімпійських, Паралімпійських та Дефлімпійських ігор (за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури, молоді та спорту), або бала за успішне закінчення підготовчих курсів закладу вищої освіти для вступу до цього закладу вищої освіти на визначені Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти природничо-математичні та інженерно-технічні спеціальності,
бала за мотиваційний лист,
помножених на вагові коефіцієнти, що встановлюються Правилами прийому до закладу вищої освіти. Сума вагових коефіцієнтів має дорівнювати одиниці.

7. В установленому порядку та у визначений строк Правила прийому до закладу вищої освіти подаються закладом вищої освіти, що претендує на отримання державного замовлення на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань), до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Рейтинговий список вступників формується на основі конкурсного бала за кожною спеціальністю згідно з виставленими вступниками пріоритетами з повідомленням про отримання чи неотримання ними права здобувати вищу освіту за рахунок коштів державного бюджету.

Вступ до закладів вищої освіти для здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра за спеціальностями, прийом на навчання за якими здійснюється з урахуванням рівня творчих та/або фізичних здібностей, здійснюється на конкурсних засадах у порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать відповідні заклади вищої освіти.

8. У Правилах прийому до закладу вищої освіти обов’язково вказується перелік акредитованих та неакредитованих освітніх програм, за якими здійснюється прийом на кожний рівень вищої освіти. Прийом на навчання іноземних громадян та осіб без громадянства проводиться на акредитовані освітні програми.

9. Прийом на основі ступеня молодшого бакалавра, ступеня фахового молодшого бакалавра або освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста під час вступу для здобуття ступеня бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється за результатами зовнішнього незалежного оцінювання та вступних іспитів у закладі вищої освіти з предметів (дисциплін), з яких не проводиться зовнішнє незалежне оцінювання, або творчих конкурсів.

10. Прийом на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра здійснюється за результатами вступних випробувань з використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання та вступних іспитів у закладі вищої освіти або творчих конкурсів з предметів (дисциплін), з яких не проводяться вступні іспити з використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання, включаючи єдиний вступний іспит з іноземної мови з використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання. Особа може вступити до закладу вищої освіти для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра чи магістра, здобутих за іншою спеціальністю, за умови успішного проходження вступних випробувань з використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання та вступних іспитів у закладі вищої освіти або творчих конкурсів з предметів (дисциплін), з яких не проводяться вступні іспити з використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання.

11. Прийом на основі ступеня магістра для здобуття ступеня доктора філософії або доктора мистецтва здійснюється за результатами вступних випробувань.

12. Прийом до докторантури або надання творчої відпустки для підготовки дисертації на здобуття ступеня доктора наук здійснюється з урахуванням наукових, науково-технічних досягнень за обраною спеціальністю відповідно до вимог, визначених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

13. Прийом до закладів вищої освіти здійснюється на засадах об’єктивності та відкритості.

Заклад вищої освіти зобов’язаний створити умови для ознайомлення вступників з ліцензією на здійснення освітньої діяльності, сертифікатами про акредитацію, правилами прийому, відомостями про обсяг прийому за кожною спеціальністю та освітнім рівнем, кількістю місць, виділених для вступу на пільгових умовах.

Відповідальність за забезпечення об’єктивності та відкритості прийому до закладів вищої освіти несуть їх керівники.

14. Обсяг та порядок оприлюднення інформації про хід і результати прийому до закладів вищої освіти визначаються Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти.

15. Держава забезпечує особам, визнаним постраждалими учасниками Революції Гідності, учасниками бойових дій, особами з інвалідністю внаслідок війни відповідно до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", та їхнім дітям, особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення відповідно до Закону України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей", та їхнім дітям, дітям загиблих (померлих) осіб, визначених у частині першій статті 10^{-1} Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", дітям, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту, дітям осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України та які загинули (померли), дітям, зареєстрованим як внутрішньо переміщені особи, дітям, які проживають у населених пунктах на лінії зіткнення, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою здобуття освіти у закладах вищої освіти, - до закінчення такими дітьми закладів освіти за певним ступенем вищої освіти, але не більш як до досягнення ними 23 років, державну цільову підтримку для здобуття вищої освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Абзац перший частини п’ятнадцятої статті 44 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2153-IX від 24.03.2022; в редакції Закону № 2940-IX від 23.02.2023}

Державна цільова підтримка для здобуття вищої освіти надається у вигляді:

повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти;

соціальної стипендії;

безоплатного забезпечення підручниками;

безоплатного доступу до мережі Інтернет, систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах;

безоплатного проживання в гуртожитку;

інших заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України.
Порядок та умови надання державної цільової підтримки для здобуття вищої освіти зазначеним категоріям громадян визначаються Кабінетом Міністрів України.
16. Підставою для зарахування особи на навчання є виконання вимог Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти, правил прийому та укладання договору про навчання між закладом вищої освіти та вступником (за участі батьків або законних представників - для неповнолітніх вступників), в якому можуть бути деталізовані права та обов'язки сторін відповідно до типової форми, затвердженої Кабінетом Міністрів України. Цим договором не можуть обмежуватися права чи встановлюватися додаткові обов'язки здобувачів освіти, не передбачені цим Законом чи іншими актами законодавства. У разі зарахування на навчання за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб додатково укладається договір між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати.
17. Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти не є регуляторним актом.
18. Прийом на навчання іноземних громадян та осіб без громадянства здійснюється за результатами вступних іспитів та на підставі академічних прав на продовження навчання, що надаються документом про здобутий рівень освіти в країні його походження, та врахування балів успішності, що дають право для продовження навчання на наступному рівні вищої освіти відповідно до законодавства країни, що видала документ про здобутий рівень освіти.
19. Прийом на навчання за державним або регіональним замовленням на міждисциплінарні освітні програми здійснюється за однією із спеціальностей, що формують міждисциплінарну предметну область, з урахуванням вимог Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти.
{Статтю 44 доповнено частиною дев'ятнадцятою згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
{Стаття 44 із змінами, внесеними згідно із Законами № 367-VIII від 23.04.2015, № 848-VIII від 26.11.2015, № 911-VIII від 24.12.2015, № 1114-VIII від 19.04.2016, № 1662-VIII від 06.10.2016, № 1838-VIII від 07.02.2017, № 2026-VIII від 16.05.2017, № 2145-VIII від 05.09.2017, № 2300-VIII від 27.02.2018, № 2443-VIII від 22.05.2018; в редакції Зкакону № 392-IX від 18.12.2019}
Стаття 45. Зовнішнє незалежне оцінювання

1. Зовнішнє незалежне оцінювання - це оцінювання результатів навчання, здобутих особою на певному освітньому рівні, яке здійснюється спеціально уповноваженою державою установою (організацією).

Зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на основі профільної середньої освіти та фахової передвищої освіти (за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста), на першому (бакалаврському) рівні (за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), поряд з іншими результатами, визначеними умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти, використовується для прийому до закладів вищої освіти на конкурсній основі. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки може приймати рішення про використання зовнішнього незалежного оцінювання з метою проведення атестації здобувачів вищої освіти для проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту або його окремих компонентів.

Зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на певному рівні вищої освіти, або організаційно-технологічні процеси його здійснення можуть використовуватися для прийому на навчання для здобуття вищої освіти, а також для атестації здобувачів вищої освіти.

Загальний порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання, а також порядок залучення педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників та інших фахівців установлюються Кабінетом Міністрів України.

Порядок, графіки проведення основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання, порядок використання приміщень закладів освіти встановлюються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням можливостей осіб з особливими освітніми потребами та мають бути оприлюднені не менш як за шість місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

Деталізація процедур зовнішнього незалежного оцінювання здійснюється спеціально уповноваженими державою установами (організаціями) у регламентах.

Держава створює для вступників з особливими освітніми потребами умови для проходження ними зовнішнього незалежного оцінювання шляхом розумного пристосування згідно з порядком та переліком, встановленими центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Будівлі, споруди та приміщення, в яких проводиться зовнішнє незалежне оцінювання, повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами та стандартами.

2. Зовнішнє незалежне оцінювання здійснюється на основі програм зовнішнього незалежного оцінювання, затверджених центральним органом

виконавчої влади у сфері освіти і науки. Зміст програм зовнішнього незалежного оцінювання має відповідати стандартам освіти відповідного рівня та/або професійним стандартам і бути доступним для ознайомлення не пізніше ніж за 18 місяців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

3. Завдання для проведення зовнішнього незалежного оцінювання (банк завдань) розробляються педагогічними, науковими, науково-педагогічними працівниками та іншими фахівцями у відповідній сфері.

Порядок формування та використання банку завдань зовнішнього незалежного оцінювання визначається спеціально уповноваженою державою установою (організацією), що проводить зовнішнє незалежне оцінювання.

4. Відкритість зовнішнього незалежного оцінювання забезпечується шляхом повного і своєчасного інформування осіб, які бажають здобути вищу освіту, про програми, строки та порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання, а також здійснення державного контролю та громадського спостереження за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання.

Положення про громадське спостереження за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

5. За результатами проведення зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі профільної середньої освіти, з навчального предмета (предметів) особі видається сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання, форма якого затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

6. Зовнішнє незалежне оцінювання проводиться спеціально уповноваженою державою установою (організацією), положення про яку затверджується відповідно до законодавства.

Педагогічним, науково-педагогічним та науковим працівникам, які переходять на роботу до спеціально уповноваженої державою установи (організації), яка проводить зовнішнє незалежне оцінювання, час роботи в цій установі (організації) зараховується до відповідного педагогічного, науково-педагогічного або наукового стажу.

Для проведення зовнішнього незалежного оцінювання використовуються приміщення спеціально уповноваженої державою установи (організації), що проводить зовнішнє незалежне оцінювання. На безоплатній основі, у разі потреби, використовуються приміщення державних і комунальних закладів освіти, а за наявності відповідної згоди власника або керівника - приміщення приватних і корпоративних закладів освіти.

7. Фінансування заходів з проведення зовнішнього незалежного оцінювання здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в установленому законодавством порядку та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством. Зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання осіб, які завершують здобуття профільної середньої освіти, здійснюється на безоплатній основі.

8. Зміст завдань сертифікаційної роботи зовнішнього незалежного оцінювання належить до інформації з обмеженим доступом з моменту створення набору завдань сертифікаційної роботи зовнішнього незалежного оцінювання та до моменту його санкціонованого використання особами, що проходять зовнішнє незалежне оцінювання. У разі потреби спеціально уповноважена державою установа (організація) може відносити зміст завдань сертифікаційної роботи до інформації з обмеженим доступом на більш тривалий період часу.

9. Не є інформацією з обмеженим доступом:

1) статистична інформація про результати зовнішнього незалежного оцінювання;

2) відомості, що містяться у сертифікаційних роботах осіб, які пройшли зовнішнє незалежне оцінювання, крім тих, що ідентифікують особу, яка виконала конкретну сертифікаційну роботу, з моменту завершення оцінювання робіт.

10. Особа, яка пройшла зовнішнє незалежне оцінювання, має право ознайомитися із своєю сертифікаційною роботою після оголошення результатів зовнішнього незалежного оцінювання та отримати засвідчену копію цієї роботи. Порядок видачі засвідчених копій виконаних сертифікаційних робіт встановлює установа (організація), спеціально уповноважена державою на проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

11. Завдання сертифікаційної роботи зовнішнього незалежного оцінювання укладаються державною мовою, крім зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов. За бажанням особи завдання надаються у перекладі мовою національної меншини чи корінного народу України, якщо цією мовою здійснюється навчання у закладі освіти (крім завдань з української мови і літератури та іноземних мов).

12. Вступні випробування, якщо такі передбачені цим Законом, проводяться державною мовою або, за бажанням вступника, іншою мовою, якою здійснюється навчання в цьому закладі вищої освіти.

{Стаття 45 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 463-IX від 16.01.2020}

Стаття 46. Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення здобувачів вищої освіти

1. Підставами для відрахування здобувача вищої освіти є:

1) завершення навчання за відповідною освітньою (науковою) програмою;

2) власне бажання;

3) переведення до іншого закладу освіти;

{Пункт 3 частини першої статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

4) невиконання індивідуального навчального плану;

{Пункт 4 частини першої статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

5) порушення умов договору (контракту), укладеного між закладом вищої освіти та особою, яка навчається, або фізичною (юридичною) особою, яка оплачує таке навчання;

6) інші випадки, передбачені законом.

Особа, відрахована із закладу вищої освіти до завершення навчання за освітньою програмою, отримує академічну довідку, що містить інформацію про результати навчання, назви дисциплін, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС. Зразок академічної довідки затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

{Абзац восьмий частини першої статті 46 в редакції Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

2. Здобувач вищої освіти має право на перерву у навчанні у зв'язку з обставинами, які унеможливлюють виконання освітньої (наукової) програми (за станом здоров'я, призовом на строкову військову службу у разі втрати права на відстрочку від неї, сімейними обставинами тощо). Таким особам надається академічна відпустка в установленому порядку. Навчання чи стажування в освітніх і наукових установах (у тому числі іноземних держав) може бути підставою для перерви у навчанні, якщо інше не передбачено міжнародними актами чи договорами між закладами вищої освіти.

Здобувачам вищої освіти, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, гарантується збереження місця навчання та стипендії.

{Абзац другий частини другої статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1357-IX від 30.03.2021}

Здобувачам вищої освіти, які реалізують право на академічну мобільність, протягом навчання, стажування чи здійснення наукової діяльності в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її

межами гарантується збереження місця навчання та виплата стипендії відповідно до положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. Такі особи не відраховуються із складу здобувачів вищої освіти.
3. Особа, відрахована з закладу вищої освіти до завершення навчання за відповідною освітньою програмою, має право на поновлення на навчання в межах ліцензованого обсягу закладу вищої освіти.
4. Поновлення на навчання осіб, відрахованих з закладів вищої освіти або яким надано академічну відпустку, а також переведення здобувачів вищої освіти здійснюються, як правило, під час канікул.
5. У разі переведення з міждисциплінарної освітньої програми на одну із спеціальностей, що формують міждисциплінарну предметну область, за здобувачем зберігається місце державного (регіонального) замовлення.
{Статтю 46 доповнено новою частиною згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
6. Порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, а також порядок надання їм академічної відпустки визначаються положенням, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Поновлення та переведення здобувачів вищої освіти здійснюється з урахуванням вимог до вступників на відповідні освітні програми.
{Частина статті 46 в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}
7. У разі закінчення строку дії сертифіката про акредитацію освітньої програми та/або неотримання закладом вищої освіти нового сертифіката про акредитацію здобувачі вищої освіти, які навчаються за рахунок коштів державного (місцевого) бюджету, мають право на переведення до іншого закладу вищої освіти, в якому відповідна освітня програма акредитована, для завершення навчання за кошти державного (місцевого) бюджету у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.
{Частина статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3062-IX від 02.05.2023}

Розділ IX
ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 47. Освітній процес

1. Освітній процес - це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

2. Положення про організацію освітнього процесу затверджується вченою радою закладу вищої освіти відповідно до законодавства.

Стаття 48. Мова освітнього процесу в закладах вищої освіти

1. Мовою освітнього процесу в закладах вищої освіти є державна мова.

2. Застосування мов у закладах вищої освіти визначається законами України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" та "Про освіту".

3. Заклад вищої освіти має право прийняти рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови що усі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою. У разі якщо є письмове звернення від одного чи більше студентів, заклад вищої освіти забезпечує переклад державною мовою.

4. Заклади вищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу (викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів), із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

{Статтю 48 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 3504-IX від 08.12.2023}

{Стаття 48 в редакції Законів № 2704-VIII від 25.04.2019, № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 49. Форми здобуття освіти в закладах вищої освіти

1. Особа має право здобувати вищу освіту в різних формах або поєднувати їх. Основними формами здобуття вищої освіти є:

інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

дуальна.

2. Очна (денна, вечірня) форма здобуття вищої освіти - це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, що передбачає проведення навчальних занять та практичної підготовки не менше 30 тижнів упродовж навчального року.

3. Заочна форма здобуття вищої освіти - це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти шляхом поєднання навчальних занять і контрольних заходів під час короткочасних сесій та самостійного оволодіння освітньою програмою в період між ними. Тривалість періоду між навчальними заняттями та контрольними заходами не може бути меншою, ніж один місяць.

4. Дистанційна форма здобуття освіти - це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Мережева форма здобуття вищої освіти - це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю закладу вищої освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

6. Дуальна форма здобуття вищої освіти - це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає:

порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці;

обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці;

зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці;

порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці.

{Частину сьому статті 49 виключено на підставі Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

8. Положення про основні форми здобуття вищої освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Заклад вищої освіти може використовувати інші форми здобуття вищої освіти і поєднувати форми здобуття вищої освіти відповідно до положення про організацію освітнього процесу в закладі вищої освіти, а також встановлювати вимоги до поєднання форм здобуття вищої освіти.

{Стаття 49 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

Стаття 50. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять

1. Освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами:

1) навчальні заняття;

2) самостійна робота;

3) практична підготовка;

4) контрольні заходи.

2. Основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є:

1) лекція;

2) лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття;

3) консультація.

3. Заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять.

Стаття 51. Практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти

1. Практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку.

2. Керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до законодавства.

3. Проходження практики студентом здійснюється відповідно до законодавства.

Розділ X

УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 52. Категорії учасників освітнього процесу

1. Учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти є:

1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;

2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти;

3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;

4) інші працівники закладів вищої освіти.

2. До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці.

Стаття 53. Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники закладів вищої освіти

1. Науково-педагогічні працівники - це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність.

2. Педагогічні працівники - це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

3. Наукові працівники - це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

4. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти регулюється законодавством про наукову і науково-технічну та інноваційну діяльність.

Стаття 53[-1]. Працівники клінічних баз закладів вищої освіти, університетських клінік та університетських лікарень

1. Медичні, фармацевтичні та інші працівники клінічних баз закладів вищої освіти, університетських клінік та університетських лікарень - це особи, які за основним місцем роботи займаються медичною, фармацевтичною або ветеринарною діяльністю, а також можуть брати участь в освітньому процесі.

{Закон доповнено статтею 53[-1] згідно із Законом № 2745-VIII від 06.06.2019}

Стаття 54. Вчені звання наукових і науково-педагогічних працівників

1. В Україні присвоюються такі вчені звання:

1) старший дослідник;

2) доцент;

3) професор.

2. Вчене звання професора та доцента присвоюється особам, які професійно здійснюють науково-педагогічну або творчу мистецьку діяльність.

3. Вчене звання старшого дослідника присвоюється особам, які професійно здійснюють наукову або науково-технічну діяльність.

4. Вчене звання професора, доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада закладу вищої освіти (вчена рада структурного підрозділу). Право присвоєння вченого звання професора та старшого дослідника надається також вченим (науково-технічним) радам наукових установ. Рішення відповідних вчених рад затверджує атестаційна колегія центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

5. Зразки державних документів про присвоєння вчених звань затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 55. Основні посади наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти та порядок їх заміщення

1. Основними посадами науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

1) керівник (ректор, президент, начальник, директор);

2) заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов’язана з освітнім або науковим процесом;
3) директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов’язана з освітнім або науковим процесом;
4) декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов’язана з освітнім або науковим процесом;
5) директор бібліотеки;
5^{-1}) директор музею;
{Частину першу статті 55 доповнено пунктом 5^{-1} згідно із Законом № 849-IX від 02.09.2020}
6) завідувач (начальник) кафедри, заступник начальника (завідувача) кафедри вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти;
{Пункт 6 частини першої статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1986-IX від 17.12.2021}
7) професор;
8) доцент;
9) старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист;
10) науковий працівник бібліотеки;
10^{-1}) науковий працівник музею;
{Частину першу статті 55 доповнено пунктом 10^{-1} згідно із Законом № 849-IX від 02.09.2020}
11) завідувач аспірантури, докторантури.
2. Основними посадами педагогічних працівників закладів вищої освіти є:
1) викладач;
2) методист.
3. Повний перелік посад науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти установлюється Кабінетом Міністрів України. Перелік посад наукових працівників закладу вищої освіти визначається відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність".
4. Посади педагогічних працівників можуть займати особи із ступенем магістра за відповідною спеціальністю.
5. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади педагогічних працівників.
6. Педагогічні працівники призначаються на посаду та звільняються з посади керівником закладу вищої освіти. Педагогічні працівники кожні п’ять років

проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються кваліфікаційні категорії, педагогічні звання.

7. Порядок проведення атестації педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

8. Перелік кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників визначається Кабінетом Міністрів України.

{Частина восьма статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1709-IX від 07.09.2021}

9. Посади науково-педагогічних працівників можуть займати особи, які мають науковий ступінь або вчене звання, а також особи, які мають ступінь магістра.

10. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади науково-педагогічних працівників.

11. Під час заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників - завідувачів (начальників) кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів укладенню трудового договору (контракту) передує конкурсний відбір, порядок проведення якого затверджується вченою радою закладу вищої освіти.

Заклади вищої освіти можуть укладати короткострокові трудові договори з іноземними громадянами відповідно до законодавства.

{Частина одинадцята статті 55 в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

12. В окремих випадках, у разі неможливості забезпечення освітнього процесу наявними штатними працівниками, вакантні посади науково-педагогічних працівників можуть заміщуватися за трудовим договором до проведення конкурсного заміщення цих посад у поточному навчальному році.

13. Особа у закладі вищої освіти не може одночасно займати дві та більше посад, що передбачають виконання адміністративно-управлінських функцій.

Стаття 56. Робочий час науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників

1. Робочий час науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу).

2. Робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов’язків. Робочий час наукового працівника включає час виконання ним наукової, дослідницької, консультативної, експертної,

організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Робочий час педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків.
Норми часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти.
{Абзац другий частини другої статті 56 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}
Максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік.
{Абзац третій частини другої статті 56 набирає чинності з 1 вересня 2015 року - див. пункт 1 розділу XV цього Закону}
3. Рекомендований перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.
4. Види навчальної роботи педагогічних та науково-педагогічних працівників відповідно до їх посад встановлюються закладом вищої освіти за погодженням з виборними органами первинних організацій профспілки (профспілковим представником).
5. Залучення науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників до роботи, не передбаченої трудовим договором, може здійснюватися лише за їхньою згодою або у випадках, передбачених законодавством.
Стаття 57. Права науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників
1. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право:
1) на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом;
2) на академічну мобільність для провадження професійної діяльності;
3) на захист професійної честі та гідності;
4) брати участь в управлінні закладом вищої освіти, у тому числі обирати та бути обраним до вищого органу громадського самоврядування, вченої ради закладу вищої освіти чи його структурного підрозділу;
5) обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість освітнього процесу;
6) на забезпечення створення відповідних умов праці, підвищення свого професійного рівня, організацію відпочинку та побуту, встановлених законодавством, нормативними актами закладу вищої освіти, умовами індивідуального трудового договору та колективного договору;

7) безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів закладу вищої освіти;
8) на захист права інтелектуальної власності;
9) на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п’ять років;
10) одержувати житло, у тому числі службове, в установленому законодавством порядку;
11) отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку;
12) брати участь в об’єднаннях громадян;
13) на соціальне та пенсійне забезпечення в установленому законодавством порядку.
2. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти мають також інші права, передбачені законодавством і статутом закладу вищої освіти. На науково-педагогічних і наукових працівників закладів вищої освіти поширюються всі права, передбачені законодавством для наукових працівників наукових установ.
3. Наукові та науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти мають право на пенсійне забезпечення відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність".
Стаття 58. Обов’язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників
1. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти зобов’язані:
1) забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю, провадити наукову діяльність (для науково-педагогічних працівників);
2) підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);
3) дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України;
3^{-1}) дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти;

{Статтю 58 доповнено пунктом 3[-1] згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

4) розвивати в осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, самостійність, ініціативу, творчі здібності;

5) дотримуватися статуту закладу вищої освіти, законів, інших нормативно-правових актів.

Стаття 59. Гарантії науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам закладів вищої освіти

1. Науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам закладів вищої освіти:

1) створюються належні умови для праці, підвищення кваліфікації, організації побуту, відпочинку та медичного обслуговування, у тому числі викладачам з інвалідністю;

2) виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до законодавства.

2. Науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам закладів вищої освіти встановлюються доплати за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 25 відсотків посадового окладу, а також за вчене звання доцента і старшого дослідника - 25 відсотків посадового окладу, професора - 33 відсотки посадового окладу. Заклад вищої освіти може встановити більший розмір доплат за рахунок власних надходжень.

{Частина друга статті 59 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

3. Керівник закладу вищої освіти відповідно до законодавства, статуту та колективного договору визначає порядок, встановлює розміри доплат, надбавок, премій, матеріальної допомоги та заохочення педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників закладів вищої освіти.

Стаття 60. Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників

1. Післядипломна освіта - це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта включає здобуття другої (наступної) вищої освіти - здобуття ступеня бакалавра (магістра) за іншою спеціальністю на основі здобутої вищої освіти не нижче ступеня бакалавра та практичного досвіду.

{Частину першу статті 60 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

2. Післядипломну освіту здійснюють заклади післядипломної освіти або відповідні структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ.

3. Педагогічні і науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування в Україні і за кордоном.

4. Заклад вищої освіти забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників не рідше одного разу на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати.

5. Результати підвищення кваліфікації та проходження стажування враховуються:

1) під час проведення атестації педагогічних працівників;

2) під час обрання на посаду за конкурсом чи укладення трудового договору з науково-педагогічними працівниками.

6. Посади педагогічних і науково-педагогічних працівників, які підвищують кваліфікацію або проходять стажування з відривом від виробництва, на цей період можуть заміщуватися іншими особами без проведення конкурсу на умовах строкового трудового договору (контракту).

Стаття 61. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти

1. Особами, які навчаються у закладах вищої освіти, є:

1) здобувачі вищої освіти;

2) інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти.

2. Здобувачами вищої освіти є:

1) студент - особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра;

2) курсант - особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, військового інституту як підрозділу закладу вищої освіти і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу на навчання. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових закладах вищої освіти, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання з метою здобуття вищої освіти і має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого

начальницького складу, має статус слухача вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання;
3) аспірант - особа, зарахована до закладу вищої освіти (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії/доктора мистецтва;
{Пункт 3 частини другої статті 61 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
4) ад'юнкт - особа, зарахована до вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання для здобуття ступеня доктора філософії;
{Пункт 5 частини другої статті 61 виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}
6) асистент-стажист - особа, яка має вищу освіту ступеня магістра, навчається в асистентурі-стажуванні закладу вищої освіти за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчої майстерності.
{Частину другу статті 61 доповнено пунктом 6 згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
3. До інших осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, належать:
1) слухач - особа, яка навчається на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, або особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти;
{Пункт 2 частини третьої статті 61 виключено на підставі Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}
3) лікар (провізор)-інтерн - особа, яка має ступінь магістра медичного або фармацевтичного спрямування, виконує програму підготовки в інтернатурі за відповідною спеціальністю під керівництвом лікаря закладу охорони здоров'я та закріпленого за ним викладача кафедри закладу вищої освіти, що здійснює підготовку лікарів (провізорів)-інтернів, та бере участь у наданні всіх видів медичної допомоги, передбачених вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики;
{Пункт 3 частини третьої статті 61 в редакції Закону № 749-IX від 03.07.2020}
4) лікар-резидент - особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах або базах резидентури з метою отримання кваліфікації лікаря певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей резидентури.
{Пункт 4 частини третьої статті 61 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
{Пункт 5 частини третьої статті 61 виключено на підставі Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

Стаття 62. Права осіб, які навчаються у закладах вищої освіти

1. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, мають право на:

1) вибір форми здобуття освіти з числа запропонованих закладом вищої освіти форм здобуття освіти за відповідними освітніми програмами;

{Пункт 1 частини першої статті 62 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

2) безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;

3) трудову діяльність у позанавчальний час (крім здобувачів вищої освіти вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, яким присвоєно військове або спеціальне звання);

{Пункт 3 частини першої статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1986-IX від 17.12.2021}

4) додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;

5) безоплатне користування бібліотеками, музеями, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами закладу вищої освіти;

{Пункт 5 частини першої статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 849-IX від 02.09.2020}

6) безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами);

7) користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами закладу вищої освіти у порядку, передбаченому закладом вищої освіти;

{Пункт 7 частини першої статті 62 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

8) забезпечення гуртожитком та цілодобовим доступом до нього на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;

{Пункт 8 частини першої статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

9) участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації;

10) участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку;

11) участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
12) внесення пропозицій щодо умов і розміру плати за навчання;
13) участь у громадських об'єднаннях;
14) участь у діяльності органів громадського самоврядування і колегіальних органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів, органів студентського самоврядування;
{Пункт 14 частини першої статті 62 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
15) вибір освітніх компонентів у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених освітньою програмою (не менше ніж 10 відсотків для спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання). При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибирати освітні компоненти, що пропонуються для інших освітніх програм та рівнів вищої освіти, відповідно до положення про організацію освітнього процесу в закладі вищої освіти;
{Пункт 15 частини першої статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
16) навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох закладах вищої освіти, за умови здобуття тільки однієї кваліфікації вищої освіти за кожним рівнем за кошти державного (місцевого) бюджету;
{Пункт 16 частини першої статті 62 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
17) академічну мобільність, у тому числі міжнародну;
17^{-1}) зарахування освітніх компонентів і кредитів ЄКТС унаслідок визнання закладом вищої освіти результатів навчання, здобутих за освітніми програмами фахової передвищої та вищої освіти, результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, результатів виконання програм внутрішньої та міжнародної академічної мобільності, в інших випадках відповідно до законодавства;
{Частину першу статті 62 доповнено пунктом 17^{-1} згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
18) отримання соціальної допомоги у випадках, встановлених законодавством;

19) зарахування до страхового стажу відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" періодів навчання на денній формі здобуття освіти у закладах вищої освіти, аспірантурі, інтернатурі, резидентурі, за умови сплати страхових внесків;
{Пункт 19 частини першої статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
20) академічну відпустку або перерву в навчанні із збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлення навчання у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
21) участь у формуванні індивідуального навчального плану;
22) моральне та/або матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі, за мистецькі та спортивні досягнення тощо;
23) захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
24) безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством;
25) канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік (для здобувачів вищої освіти вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, яким присвоєно військове або спеціальне звання, тривалість визначається державним органом, до сфери управління якого належать відповідні вищі військові навчальні заклади, заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання чи військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти);
{Пункт 25 частини першої статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1986-IX від 17.12.2021}
26) отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
27) оскарження дій органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
28) спеціальний навчально-реабілітаційний супровід та вільний доступ до інфраструктури закладу вищої освіти відповідно до медико-соціальних показань за наявності обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я;
29) зміну строку навчання за освітньою програмою. Строк навчання здобувача вищої освіти за освітньою (міждисциплінарною освітньою) програмою може бути скорочено не більше ніж на 25 відсотків протягом

строку навчання з обов'язковим своєчасним і успішним проходженням усіх контрольних заходів (крім визнання результатів попередньої формальної освіти);

{Частину першу статті 62 доповнено пунктом 29 згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

2. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою здобуття освіти за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, мають право на отримання академічних та соціальних стипендій у встановленому законодавством порядку.

{Частина друга статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1774-VIII від 06.12.2016}

3. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою здобуття освіти, можуть отримувати інші стипендії, призначені фізичними (юридичними) особами.

4. Соціальні стипендії призначаються студентам (курсантам) закладу вищої освіти в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Студенти (курсанти) закладу вищої освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студенти (курсанти) закладу вищої освіти, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, мають гарантоване право на отримання соціальної стипендії, у тому числі у разі отримання академічної стипендії.

Академічні стипендії призначаються особам, які досягли значних успіхів у навчанні та/або науковій діяльності згідно з критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Частка студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій, встановлюється вченою радою закладу вищої освіти у межах визначеного Кабінетом Міністрів України загального відсотка студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій, та стипендіального фонду.

Студентам (курсантам) закладів вищої освіти, які мають право на отримання соціальної стипендії і набувають право на отримання академічної стипендії, надається один вид стипендії за їхнім вибором.

{Частина четверта статті 62 в редакції Закону № 1774-VIII від 06.12.2016}

5. Розмір академічної та соціальної стипендій, порядок їх призначення і виплати встановлюються Кабінетом Міністрів України.

6. Для студентів (курсантів), які навчаються за гостродефіцитними спеціальностями (спеціалізаціями) (у галузях знань освіта, математичні, природничі, технічні науки), встановлюється підвищений розмір академічної стипендії. Перелік таких спеціальностей (спеціалізацій) та розмір підвищення визначаються Кабінетом Міністрів України.

{Частина шоста статті 62 в редакції Закону № 1774-VIII від 06.12.2016}
{Частину сьому статті 62 виключено на підставі Закону № 1774-VIII від 06.12.2016}
{Частину восьму статті 62 виключено на підставі Закону № 1774-VIII від 06.12.2016}
9. Здобувачі вищої освіти, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою здобуття освіти, мають право на пільговий проїзд у транспорті у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.
10. Студенти, курсанти закладів вищої освіти мають право на отримання студентського квитка, зразок якого затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.
Стаття 63. Обов'язки осіб, які навчаються у закладах вищої освіти
1. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, зобов'язані:
1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти;
2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;
3) виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального навчального плану), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.
{Пункт 3 частини першої статті 63 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}
Стаття 64. Працевлаштування випускників закладів вищої освіти
1. Випускники закладів вищої освіти вільні у виборі місця роботи, крім випадків, передбачених цим Законом. Заклади вищої освіти не зобов'язані здійснювати працевлаштування випускників.
{Статтю 64 доповнено новою частиною першою згідно із Законом № 1662-VIII від 06.10.2016}
2. Держава у співпраці з роботодавцями забезпечує створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, гарантує створення рівних можливостей для вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти та суспільних потреб.
3. Випускники вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових інститутів як підрозділів закладів вищої освіти з числа військовослужбовців (осіб начальницького складу) направляються для подальшого проходження служби відповідно до законодавства.

4. Випускникам вищих медичних і педагогічних навчальних закладів, які уклали угоду про відпрацювання не менше трьох років у сільській місцевості або селищах міського типу, держава відповідно до законодавства забезпечує безоплатне користування житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм.

{Статтю 64 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 1662-VIII від 06.10.2016}

5. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки здійснює моніторинг зайнятості випускників закладів вищої освіти. Знеособлені статистичні дані щодо зайнятості випускників закладів вищої освіти на ринку праці розміщуються в мережі Інтернет для вільного доступу у форматі, що дає змогу їх автоматизовано обробляти електронними засобами.

{Статтю 64 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 2745-VIII від 06.06.2019}

Розділ XI
НАУКОВА, НАУКОВО-ТЕХНІЧНА, МИСТЕЦЬКА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

{Назва розділу XI в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

Стаття 65. Мета і завдання наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності у закладах вищої освіти

{Назва статті 65 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим.

Мистецька діяльність є невід'ємною складовою освітньої діяльності закладів вищої освіти культурологічного та/або мистецького спрямування і провадиться з метою поглиблення професійних компетентностей, інноваційної діяльності в мистецтві, що сприяє створенню нового культурно-мистецького продукту.

{Частину першу статті 65 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

2. Суб'єктами наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності є наукові, науково-педагогічні працівники, особи, які навчаються у закладах вищої освіти, інші працівники закладів вищої освіти, а також працівники підприємств, які спільно з закладами вищої освіти провадять наукову, науково-технічну, мистецьку та інноваційну діяльність.

{Частина друга статті 65 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

3. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу.

4. Основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти є:

1) одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів;

2) застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою;

3) формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок.

Стаття 66. Інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук

1. Інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук здійснюється з метою розроблення та виконання пріоритетних наукових програм, проведення наукових досліджень, експериментальних розробок тощо на засадах поєднання кадрових, фінансових, технічних та організаційних ресурсів відповідно до законодавства.

2. Основними напрямами інтеграції наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук є:

1) участь у розробленні та виконання державних цільових програм економічного і соціального розвитку;

2) проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок тощо, у тому числі за рахунок державного бюджету та власних надходжень;

3) участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об’єднань, інноваційних структур та інших організаційних форм кооперації;

4) впровадження спільно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо;

5) забезпечення набуття, охорони та захисту прав інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності;
6) провадження спільної видавничої та інформаційно-ресурсної діяльності;
7) залучення закладами вищої освіти наукових працівників з наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та науковими установами і організаціями академій науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти на основі трудового договору (контракту) для провадження освітньої і наукової діяльності, зокрема до підготовки аспірантів і докторантів, підготовки та експертизи підручників, навчальних посібників, освітніх програм та стандартів вищої освіти для забезпечення освітнього процесу у вищій школі;
8) організація на базі наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук наукових досліджень молодих вчених, докторантів та аспірантів, систематичної виробничої практики студентів закладів вищої освіти із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень.

Стаття 67. Організація наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти провадиться відповідно до законодавства про освітню, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. Державні органи, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, формують політику наукової і інноваційної діяльності, яка здійснюється безпосередньо закладами вищої освіти на засадах автономії.
2. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:
1) розробляє відповідно до законодавства пропозиції щодо обсягу бюджетного фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти, інших підприємств, установ та організацій, що діють у системі вищої освіти, а також щодо обсягу капітального будівництва зазначених підприємств, установ та організацій з урахуванням їхніх запитів;
2) погоджує рішення про утворення науково-навчальних і науково-дослідних об’єднань, що провадять наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність спільно з науковими установами і організаціями Національної академії наук України, національних галузевих академій, наукових і науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів, мистецьких творчих майстерень тощо;
3) розробляє державні цільові програми, спрямовані на обладнання закладів вищої освіти сучасними приладами, науковим обладнанням, навчальними

лабораторіями, електронними комунікаційними мережами тощо, з урахуванням їхніх запитів.

{Пункт 3 частини другої статті 67 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1089-IX від 16.12.2020}

3. Наукові дослідження, що проводяться за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, фінансуються державними органами та органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, незалежно від фінансування освітньої діяльності. У першочерговому порядку фінансуються фундаментальні дослідження, а також прикладні науково-дослідні роботи, що виконуються в межах основних напрямів розвитку науки і техніки. Державні органи та органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, за результатами наукової діяльності закладів вищої освіти визначають для них обсяг фінансування наукової діяльності за окремими бюджетними програмами. Заклади вищої освіти на конкурсних засадах формують тематику науково-дослідних робіт і самостійно затверджують тематичні плани наукової діяльності.

4. Держава економічно заохочує підприємства різних форм власності до співпраці з закладами вищої освіти щодо виконання науково-інноваційних проектів, підготовки і перепідготовки фахівців з вищою освітою, проведення практики студентів.

5. Заклад вищої освіти, який провадить наукову діяльність, що має важливе значення для науки, економіки та виробництва, і хоче отримати відповідну державну підтримку, має право пройти державну атестацію відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність".

Стаття 68. Організаційні форми провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може провадитись закладами вищої освіти, у тому числі через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності закладу вищої освіти до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

2. До виконання наукових і науково-технічних робіт у закладі вищої освіти можуть залучатися науково-педагогічні, наукові і педагогічні працівники, інші працівники закладів вищої освіти, особи, які навчаються у закладі вищої освіти, а також працівники інших організацій.

3. Заклади вищої освіти, зокрема які є засновниками інноваційних структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо), мають право проводити спільні наукові дослідження, демонстраційні досліди тощо,

у тому числі з використанням земельних ділянок, які знаходяться в постійному користуванні закладів вищої освіти.

Стаття 69. Права інтелектуальної власності та їх захист

1. Набуття, охорона та захист прав закладів вищої освіти та учасників освітнього процесу щодо результатів наукової, науково-технічної та інших видів діяльності забезпечуються відповідно до закону.

2. Заклади вищої освіти мають право розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності.

3. Витрати державних і комунальних закладів вищої освіти, понесені у зв'язку із забезпеченням правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності, майнові права на які набуті в установленому законом порядку, здійснюються за рахунок власних надходжень закладу вищої освіти.

4. Об'єкти права інтелектуальної власності підлягають оцінці. За результатом оцінки їх вартість відображається у бухгалтерському обліку закладу вищої освіти у порядку, передбаченому законом.

5. Заклади вищої освіти здійснюють заходи з впровадження, включаючи трансфер технологій, об'єктів права інтелектуальної власності, майнові права на які вони набули.

6. Заклади вищої освіти та наукові установи здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату - оприлюдненню (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворенню опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

{Частина шоста статті 69 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

7. Договір про створення об'єкта права інтелектуальної власності за замовленням має визначати способи, умови та порядок здійснення відповідних майнових прав інтелектуальної власності.

Розділ XII
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 70. Матеріально-технічна база і правовий режим майна закладів вищої освіти

1. Матеріально-технічна база закладів вищої освіти включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші матеріальні цінності.

Відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми закладу вищої освіти з метою забезпечення його статутної діяльності засновником (засновниками) закріплюються на основі права господарського відання або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно.

Землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок, у тому числі набуття відповідних прав на землю, здійснюються закладами вищої освіти відповідно до Земельного кодексу України.

Повноваження засновника (засновників) закладу вищої освіти щодо розпорядження державним майном у системі вищої освіти здійснюються відповідно до законодавства.

2. Майно закріплюється за державним або комунальним закладом вищої освіти на праві господарського відання і не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників закладу вищої освіти та вищого колегіального органу самоврядування закладу вищої освіти, крім випадків, передбачених законодавством.

Майно державного або комунального закладу вищої освіти, у тому числі того, що має статус національного, яке не використовується для провадження видів діяльності, передбачених цим Законом, та не забезпечує статутну діяльність, може безоплатно передаватися у встановленому законодавством порядку іншому державному або комунальному закладу вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти, науковій установі або науковій організації державної форми власності за умови його подальшого використання виключно для провадження видів діяльності, передбачених спеціальними законами та/або Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність".

{Частину другу статті 70 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1557-IX від 17.06.2021}

Власні надходження державних і комунальних закладів вищої освіти, наукових установ, отримані від плати за послуги, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти відповідно до рішення, прийнятого вченою радою закладу вищої освіти, наукової установи, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки установ державних банків. Зазначені доходи, а також відсотки, отримані від розміщення коштів закладу вищої освіти, наукової установи на вкладних (депозитних) рахунках в установах державних банків, включаються до фінансового плану (кошторису) закладу вищої освіти, наукової установи і можуть використовуватися на придбання майна і його використання, капітальне будівництво та ремонт приміщень, поліпшення матеріально-технічного, навчально-лабораторного, навчально-методичного забезпечення освітнього

процесу тощо в межах статутної діяльності закладу вищої освіти, наукової установи.

Передача в оренду державними і комунальними закладами вищої освіти закріплених за ними на праві господарського відання об'єктів власності здійснюється без права їх викупу відповідно до законодавства.

Будівлі, споруди і приміщення закладів вищої освіти повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами. Якщо відповідні об'єкти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з особливими освітніми потребами, здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну.

Проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд і приміщень закладів вищої освіти здійснюються з урахуванням потреб осіб з особливими освітніми потребами.

Земельні ділянки передаються закладам вищої освіти незалежно від форми власності у постійне користування в порядку, передбаченому Земельним кодексом України.

3. Заклад вищої освіти у порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту має право:

1) власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за власні кошти або кошти державного чи місцевих бюджетів (крім випадків, визначених законом);

2) засновувати сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу;

3) провадити фінансово-господарську діяльність в Україні та за кордоном;

4) використовувати майно, закріплене за ним на праві господарського відання, у тому числі для провадження господарської діяльності, передавати його в оренду та в користування відповідно до законодавства;

5) створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для провадження освітньої, наукової, інноваційної або господарської діяльності;

6) створювати та розвивати власну базу соціально-побутових об'єктів, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних і культурно-мистецьких структурних підрозділів;

7) здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію, проводити капітальний і поточний ремонт основних фондів;

8) спрямовувати кошти на соціальну підтримку науково-педагогічних, наукових, педагогічних та інших працівників закладів вищої освіти та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти;
9) відкривати поточні та депозитні рахунки у національній та іноземній валютах відповідно до законодавства, користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право здійснення запозичень, установлених статтею 16 та пунктом 27 частини першої статті 116 Бюджетного кодексу України;
10) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених за участю закладів вищої освіти малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності);
11) засновувати навчальні заклади і наукові установи;
12) засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності;
13) здійснювати перекази в іноземній валюті внесків за колективне членство у міжнародних освітніх і наукових асоціаціях, а також за передплату на іноземні наукові видання та доступ до світових інформаційних мереж та баз даних;
14) шляхом внесення нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо).

Стаття 71. Фінансування закладів вищої освіти

1. Фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень.
2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати фінансування державних закладів вищої освіти у встановленому законодавством порядку.
3. Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, а також на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів встановлюються у Державному бюджеті України на відповідний рік.

4. Фінансування комунальних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України та інших джерел, не заборонених законодавством.
5. Фінансування приватних закладів вищої освіти здійснюється їх засновниками та з інших джерел, не заборонених законодавством.
6. Залучені кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності закладу вищої освіти в порядку і на умовах, визначених законодавством та статутом закладу вищої освіти.
7. До фінансового плану (кошторису) закладу вищої освіти обов'язково включаються витрати, пов'язані з розвитком матеріально-технічної і лабораторної бази, із забезпеченням ліцензованими програмними продуктами для провадження освітньої і наукової діяльності, а також з проходженням виробничих і переддипломних практик здобувачами вищої освіти.
8. Кошти, отримані закладом вищої освіти як плата за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання освітніх послуг, не можуть бути вилучені в дохід державного або місцевих бюджетів.

Стаття 72. Формування та розміщення державного замовлення

1. Показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за рівнями вищої освіти та спеціальностями з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, у порядку, встановленому законом, за участю закладів вищої освіти, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, роботодавців та їх об'єднань.

Загальний обсяг державного замовлення для підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра, бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямувань) на поточний рік становить не менш як 51 відсоток кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які у поточному році здобули повну загальну середню освіту.

Загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня магістра на поточний рік становить не менш як 50 відсотків кількості осіб, які у поточному році здобудуть ступінь бакалавра за державним замовленням.

Загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії на поточний рік становить не менш як 5 відсотків кількості осіб, які у поточному році здобудуть ступінь магістра за державним замовленням.

Показники державного замовлення в розрізі спеціальностей і рівнів вищої освіти оприлюднюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, на його офіційному веб-сайті не пізніш як за 30 календарних днів до початку вступної кампанії.

2. Заклад вищої освіти, що має статус дослідницького, має переважне право на отримання державного замовлення на підготовку фахівців ступеня магістра в обсязі до 75 відсотків обсягу випуску бакалаврів, які навчалися за кошти державного бюджету в цьому закладі вищої освіти, а обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії - до 20 відсотків обсягу випуску магістрів, які навчалися за кошти державного бюджету в цьому закладі вищої освіти.

3. Розміщення державного замовлення здійснюється на конкурсних засадах на принципах добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості, рівноправності, об’єктивного та неупередженого оцінювання пропозицій учасників конкурсу.

4. Державне замовлення на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) розміщується шляхом укладення відповідних договорів між державними замовниками, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, та відповідними закладами вищої освіти України, що в установленому порядку надали інформацію про вступ до них осіб, які на конкурсних засадах отримали право на здобуття вищої освіти за кошти Державного бюджету України.

Фінансування здобуття вищої освіти особами, які на конкурсних засадах отримали право на здобуття вищої освіти за державним (регіональним) замовленням, за кошти пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти, здійснюється протягом розрахункового строку виконання освітньої програми, а в разі скорочення строку навчання таких здобувачів вищої освіти - протягом фактичного строку навчання.

{Частину четверту статті 72 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

5. Розміщення державного замовлення здійснюється державними замовниками без проведення конкурсу у разі:

1) забезпечення оборони України, державної безпеки і захисту державного кордону, потреб Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Служби безпеки України, Національної поліції України, служби цивільного захисту, розвідувальних

органів України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
{Пункт 1 частини п'ятої статті 72 в редакції Закону № 1986-IX від 17.12.2021}
2) забезпечення підготовки фахівців за відповідною спеціальністю одним навчальним закладом відповідно до наданої ліцензії.
6. Особливості розміщення державного замовлення за спеціальностями, за якими проводиться конкурс творчих та/або фізичних здібностей, визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій відповідних державних органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти.
7. Інформація про обсяги розміщеного державного замовлення в розрізі закладів вищої освіти, спеціальностей і рівнів вищої освіти, крім державного замовлення, що розміщено у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, оприлюднюється державними замовниками на їх офіційних веб-сайтах кожного року не пізніше 1 жовтня.
8. Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за спеціальностями відповідних ступенів вищої освіти встановлюється в обсязі, необхідному для забезпечення на кожні 10 тисяч населення навчання не менше 180 студентів. При цьому обсяг видатків Державного бюджету України на поточний рік не може бути меншим, ніж обсяг видатків Державного бюджету України на минулий рік, збільшений на коефіцієнт інфляції.
Стаття 73. Платні послуги у сфері вищої освіти
1. Заклад вищої освіти відповідно до законодавства та статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги за умови забезпечення надання належного рівня освітніх послуг як основного статутного виду діяльності.
2. Перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними закладами вищої освіти, затверджується Кабінетом Міністрів України.
Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включаючи порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

3. Заклади вищої освіти мають право надавати додаткові платні освітні та інші послуги виключно поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів або згідно з договорами, укладеними між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу.

{Частина третя статті 73 в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

4. Платні освітні послуги можуть надаватися тими самими структурними підрозділами, що здійснюють освітній процес за державним замовленням, або утвореними для надання платних послуг окремими структурними підрозділами навчального закладу, що діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти.

5. Платні освітні та інші послуги надаються закладами вищої освіти за умови відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства, а у разі встановлення законодавством вимог щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги - після отримання таких дозвільних документів.

6. Розмір плати за навчання протягом розрахункового строку виконання освітньої програми для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації, включаючи виготовлення документа про освіту та додатка до нього, а також порядок оплати освітньої послуги (разово, щороку, щосеместрово, щомісяця, за кредити ЄКТС) встановлюються в договорі (контракті), що укладається між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати.

Типовий договір між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу, на розрахунковий строк виконання освітньої програми затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Питання щодо оплати продовження строку навчання понад розрахунковий строк виконання освітньої програми визначаються типовим договором.

{Частина шоста статті 73 в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 3642-IX від 23.04.2024}

7. Розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації встановлюється закладами вищої освіти в національній валюті.

Заклад вищої освіти має право змінювати плату за навчання у порядку, передбаченому договором, не частіше одного разу на рік і не більш як на офіційно визначений рівень інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг підлягає оприлюдненню у медіа, на офіційних веб-сайтах, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб.

Розділ XIII
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 74. Державна політика щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти

1. Держава з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

2. З метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє:

1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;

2) узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя;

3) співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;

4) впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок закладів вищої освіти, продажу їхніх патентів та ліцензій;

5) залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у закладах вищої освіти наукових, освітніх та інших програм.

3. Держава здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти і науки відповідно до двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів.

4. Держава створює умови для міжнародного співробітництва закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, лікувально-профілактичних, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих установ та організацій, що забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів, які здійснюють управління вищою освітою, шляхом:

1) встановлення відповідних бюджетних призначень у державному бюджеті;

2) фінансування внесків за членство в міжнародних організаціях, участі в заходах таких організацій; відрядження за кордон учасників освітнього процесу для науково-педагогічної та наукової роботи чи стажування відповідно до умов міжнародних договорів, а також договорів між закладами вищої освіти та іноземними партнерами, укладених на виконання освітніх і наукових проектів, які реалізуються за рахунок міжнародних грантів і коштів технічної допомоги.

Стаття 75. Основні напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти

1. Заклади вищої освіти здійснюють міжнародне співробітництво, укладають договори про співробітництво, встановлюють прямі зв'язки з закладами вищої освіти, науковими установами та підприємствами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства.

2. Основними напрямами міжнародного співробітництва закладів вищої освіти є:

1) участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;

2) проведення спільних наукових досліджень;

3) організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

4) участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;

5) спільна видавнича діяльність;

6) надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;

7) створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними закладами вищої освіти, науковими установами, організаціями;

8) відрядження за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також договорів між такими закладами вищої освіти та іноземними партнерами;

9) залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних закладів вищої освіти для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у закладах вищої освіти України;

10) направлення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти України, на навчання у закордонних закладах вищої освіти;

11) сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються;

12) інші напрями і форми, не заборонені законом.

Стаття 76. Зовнішньоекономічна діяльність у сфері вищої освіти

1. Зовнішньоекономічна діяльність закладу вищої освіти провадиться відповідно до законодавства шляхом укладення договорів з іноземними юридичними та фізичними особами.

2. Основними напрямами зовнішньоекономічної діяльності закладу вищої освіти є:

1) організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у заклади вищої освіти України та осіб з числа громадян України до навчання за кордоном;

2) провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів за акредитованими освітніми програмами, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав;

{Пункт 2 частини другої статті 76 із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

3) організація навчання за кордоном;

4) виконання наукових досліджень і науково-технічних розробок.

Розділ XIV
КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 77. Державний контроль у сфері вищої освіти

1. Державний нагляд (контроль) за дотриманням закладами вищої освіти незалежно від форми власності та підпорядкування законодавства у сфері освіти і науки здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів.

{Частина перша статті 77 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

Стаття 78. Громадський контроль у сфері вищої освіти

1. Громадський контроль у сфері вищої освіти є правом суспільства та окремих громадян, працівників у сфері вищої освіти, осіб, які навчаються, органів громадського самоврядування, професійних спілок, організацій роботодавців та їх об'єднань, громадських організацій отримувати у встановленому законодавством порядку доступ до інформації на всіх етапах прийняття рішень у сфері вищої освіти і науки, вносити пропозиції та зауваження до них, погоджувати прийняття визначених законом рішень.

2. Громадський контроль здійснюється громадськими об'єднаннями та окремими громадянами на принципах відкритості і прозорості.

Стаття 79. Відкритість прийняття рішень і провадження діяльності у сфері вищої освіти

1. Рішення та діяльність у сфері вищої освіти, крім інформації з обмеженим доступом, є відкритими. Інформація про процедури та результати прийняття рішень і провадження діяльності у сфері вищої освіти підлягає обов'язковому оприлюдненню на офіційних веб-сайтах та у медіа, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб.

2. Обов'язковому громадському обговоренню у трудовому колективі та колективі осіб, які навчаються, підлягають бюджет закладу вищої освіти, його видатки та доходи, стан майна закладу вищої освіти та порядок його використання.

3. Статут та інші документи закладу вищої освіти, якими регулюється порядок здійснення освітнього процесу, інформація про склад його керівних органів, а також бюджет закладу вищої освіти та річний, у тому числі фінансовий, звіт повинні бути оприлюднені на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти.

4. Заклади вищої освіти зобов'язані публікувати на своїх офіційних веб-сайтах:

1) кошторис закладу вищої освіти на поточний рік та всі зміни до нього;

2) звіт про використання та надходження коштів;

3) інформацію щодо проведення тендерних процедур;

4) штатний розпис на поточний рік;

5) цільові показники діяльності закладу вищої освіти, досягнення яких повинен забезпечити керівник закладу вищої освіти відповідно до контракту, строки їх досягнення та спосіб перевірки досягнення таких цільових показників.

{Частину четверту статті 79 доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 2003-IX від 25.01.2022}

Розділ XV
ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через місяць з дня його опублікування, крім:

абзацу третього частини другої статті 56 цього Закону, який набирає чинності з 1 вересня 2015 року;

частини сьомої статті 44 та частини четвертої статті 72 цього Закону, які набирають чинності з 1 січня 2016 року.

2. Установити, що:

1) освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, що провадиться закладами вищої освіти і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується у межах строку навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачею державного документа про вищу освіту

встановленого зразка - диплома спеціаліста. Останній прийом на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста проводиться у 2016 році;
2) вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста (повна вища освіта) після набрання чинності цим Законом прирівнюється до вищої освіти ступеня магістра;
3) освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, що провадиться закладами вищої освіти і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується у межах строку навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачею державного документа про вищу освіту встановленого зразка - диплома молодшого спеціаліста. Останній прийом на здобуття вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста проводиться у 2019 році;
{Підпункт 3 пункту 2 розділу XV в редакції Закону № 1958-VIII від 21.03.2017; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}
4) після набрання чинності цим Законом диплом про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (початкова вища освіта) прирівнюється до диплома про вищу освіту за освітньо-професійним ступенем молодшого бакалавра;
5) заклади вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, мають право продовжити освітню діяльність з підготовки фахівців освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра, за умови отримання відповідної ліцензії. При цьому вимоги ліцензійних умов щодо наявності науково-педагогічних працівників і відповідного стажу науково-педагогічної роботи можуть застосовуватися до зазначених закладів вищої освіти з моменту отримання ними відповідно до підпункту 12^{-1} цього пункту права на включення до свого штатного розпису посад науково-педагогічних працівників. Для потреб ліцензування стаж педагогічної роботи у закладах вищої освіти працівників, які мають науковий ступінь та/або вчене звання, зараховується як стаж науково-педагогічної роботи. Акредитація освітніх програм для підготовки фахівців освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра здійснюється на загальних засадах згідно з цим Законом;
{Підпункт 5 пункту 2 розділу XV в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}
6) вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації, які в системі вищої освіти здійснюють підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста і які до 2020 року не отримають статусу коледжу відповідно до

Закону України "Про вищу освіту", набувають статусу закладу фахової передвищої освіти;

{Підпункт 6 пункту 2 розділу XV в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 2745-VIII від 06.06.2019}

6^{-1}) вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, протягом двох років з моменту отримання ліцензії на підготовку молодшого бакалавра мають привести тип і статут вищого навчального закладу у відповідність із цим Законом;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 6^{-1} згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

6^{-2}) абзац другий пункту 3 частини першої статті 28 цього Закону набирає чинності з 1 січня 2020 року. При цьому вимога щодо обсягу підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра діє:

{Абзац перший підпункту 6^{-2} пункту 2 розділу XV в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

з 1 січня 2020 року в розмірі 10 відсотків;

з 1 січня 2021 року в розмірі 20 відсотків;

з 1 січня 2022 року в розмірі 30 відсотків;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 6^{-2} згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

7) підготовка кандидатів та докторів наук, розпочата до 1 вересня 2016 року, здійснюється закладами вищої освіти та науковими установами відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом. За результатами захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук та наукового ступеня доктора наук у спеціалізованих вчених радах, утворених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", здобувачам наукових ступенів присуджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, ступінь кандидата або доктора наук відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, та видається диплом кандидата або доктора наук;

{Підпункт 7 пункту 2 розділу XV в редакції Законів № 2145-VIII від 05.09.2017, № 676-IX від 04.06.2020, № 1369-IX від 30.03.2021}

8) науковий ступінь кандидата наук після набрання чинності цим Законом прирівнюється до наукового ступеня доктора філософії, а вчене звання старшого наукового співробітника - до вченого звання старшого дослідника;

{Підпункт 9 пункту 2 розділу XV виключено на підставі Закону № 1369-IX від 30.03.2021}

10) дія статті 42 цього Закону в частині вимог щодо перебування керівника закладу вищої освіти на посаді не більше двох строків поширюється на керівників, які обіймали посаду керівника закладу вищої освіти, незалежно від способу їх обрання, призначення;

{Підпункт 10 пункту 2 розділу XV із змінами, внесеними згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019; в редакції Закону № 1216-IX від 05.02.2021}

11) заклади вищої освіти, яким надано статус національного або дослідницького, після набрання чинності цим Законом зберігають відповідний статус, а також набувають додаткових прав, передбачених цим Законом;

12) до приведення нормативно-правових актів з питань оплати праці, пенсійного та стипендіального забезпечення у відповідність із вимогами цього Закону умови оплати праці, пенсійного забезпечення педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, стипендіального забезпечення осіб, які навчаються, зберігаються:

для університетів, академій, інститутів - на рівні закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації;

для коледжів (включаючи коледжі як структурні підрозділи університетів, академій, інститутів) - на рівні закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації;

12^{-1}) коледжі (у тому числі коледжі як структурні підрозділи університетів, академій, інститутів), які отримали ліцензію на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра, включають до свого штатного розпису відповідні посади науково-педагогічних працівників. На науково-педагогічних працівників таких коледжів та осіб, які здобувають у них вищу освіту ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра, поширюються умови оплати праці, пенсійного забезпечення, норми педагогічного навантаження, норми стипендіального забезпечення на рівні вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Педагогічні працівники цих коледжів, які відповідають вимогам цього Закону до науково-педагогічних працівників та забезпечують підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або бакалавра, отримують статус науково-педагогічних працівників і переводяться на відповідні науково-педагогічні посади з початку реалізації відповідної освітньої програми або з 1 вересня 2017 року, якщо освітня програма підготовки фахівців ступеня бакалавра вже реалізується;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 12^{-1} згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

13) до 1 січня 2016 року розміщення державного замовлення для підготовки фахівців ступеня бакалавра (магістра і спеціаліста медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється до початку вступної кампанії у закладах вищої освіти незалежно від форми власності з урахуванням показників розміщення державного замовлення минулого року в розрізі навчальних закладів за відповідними спеціальностями, середнього показника конкурсного бала зарахованих абітурієнтів за останні три роки, а також пропозицій закладів вищої освіти та регіональних потреб;
{Підпункт 13 пункту 2 розділу XV в редакції Закону № 367-VIII від 23.04.2015}
14) перший склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формується протягом дев'яти місяців з дня набрання чинності цим Законом у такому порядку:
строком на два роки делегуються два члени Національною академією наук України та по одному члену - від кожної національної галузевої академії наук;
строком на чотири роки обираються дев'ять членів від державних закладів вищої освіти;
строком на чотири роки обираються три члени від приватних закладів вищої освіти;
строком на три роки обирається один член від комунальних закладів вищої освіти;
строком на три роки обираються спільним представницьким органом всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців три члени;
строком на два роки обираються з'їздом представників органів студентського самоврядування закладів вищої освіти два члени;
15) заклади вищої освіти приватної форми власності, засновані в організаційно-правовій формі товариств та в інших передбачених законодавством формах, можуть продовжувати свою діяльність в існуючій організаційно-правовій формі або мають право набути статусу приватної установи. Положення статей 29, 42 та 72 цього Закону поширюються лише на заклади вищої освіти, що мають статус державних, комунальних і приватних установ;
16) протягом 10 років з дня створення у коледжі науково-педагогічних посад педагогічні (науково-педагогічні) працівники із стажем педагогічної роботи у закладі вищої освіти не менш як 10 років мають право брати участь у конкурсі на зайняття посади керівника коледжу, керівника факультету чи кафедри коледжу. Вимога щодо наявності вченого (почесного) звання та наукового ступеня для кандидата на посаду керівника коледжу, керівника

факультету чи кафедри коледжу починає діяти через п’ять років з дня створення у коледжі науково-педагогічних посад.

Вимоги частин другої та шостої статті 35, частини першої статті 42 цього Закону не мають зворотної сили і не поширюються на керівників коледжів, керівників факультетів чи кафедр коледжу до моменту припинення дії укладеного з ними контракту;

{Підпункт 16 пункту 2 розділу XV із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

17) земельні ділянки державної та комунальної власності, які надані в оренду закладам вищої освіти незалежно від форми власності, передаються їм у постійне користування відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування протягом шести місяців з моменту звернення керівника закладу вищої освіти;

18) не пізніше двох років з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, під час проходження в установленому законодавством порядку закладом вищої духовної освіти процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю "Богослов’я", створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього закладу вищої духовної освіти за галуззю знань "Богослов’я" документи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані закладами вищої духовної освіти не пізніше одного року з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, вважаються еквівалентними відповідним документам, що видаються в установленому законодавством порядку;

{Підпункт 18 пункту 2 розділу XV в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}

18^{-1}) через один рік з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, припиняється здійснення державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені

та вчені звання, видані (присуджені, присвоєні) закладами вищої духовної освіти, статути (положення) яких зареєстровані в установленому законодавством порядку;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 18[-1] згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

18[-2]) результати навчання, здобуті в закладах вищої духовної освіти, що на час навчання здобувача освіти не мали ліцензії на провадження освітньої діяльності, визнаються в порядку визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти (крім випадків, визначених цим Законом);

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 18[-2] згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

19) розмір квоти для прийому осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія окремих районів Донецької та Луганської областей, територія населених пунктів на лінії зіткнення, тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки для закладів вищої освіти;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 19 згідно із Законом № 2026-VIII від 16.05.2017; в редакції Законів № 392-IX від 18.12.2019, № 744-IX від 03.07.2020}

20) до затвердження в установленому цим Законом порядку положення про акредитацію освітніх програм таку акредитацію здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки в порядку, передбаченому для акредитації напрямів і спеціальностей.

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 20 згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017}

20[-1]) територіально відокремлені структурні підрозділи закладів вищої освіти в містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі, що функціонують на день набрання чинності цим Законом, мають бути реорганізовані або припинені до 1 липня 2021 року рішенням закладів вищої освіти або їх засновників;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 20[-1] згідно із Законом № 392-IX від 18.12.2019}

21) особи, які працюють на посадах керівника факультету (навчально-наукового інституту, відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти, коледжу відповідно до Закону України "Про вищу освіту") на день набрання чинності Законом України "Про фахову передвищу освіту" не менше п’яти років, мають право надалі працювати на цій посаді не більше п’яти років;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 21 згідно із Законом № 2745-VIII від 06.06.2019}

22) нормативно-правові акти у сфері вищої освіти, видані на виконання цього Закону, що не стосуються майнових питань, не є регуляторними актами;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 22 згідно із Законом № 744-IX від 03.07.2020}

23) у 2022, 2023, 2024, 2025 роках прийом на навчання для здобуття вищої освіти здійснюється в особливому порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, без дотримання вимог цього Закону.

{Абзац перший підпункту 23 пункту 2 розділу XV із змінами, внесеними згідно із Законом № 4034-IX від 29.10.2024}

З 2024 року не проводиться набір вступників для здобуття ступеня вищої освіти молодшого бакалавра;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 23 згідно із Законом № 2157-IX від 24.03.2022; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2925-IX від 23.02.2023; в редакції Закону № 3438-IX від 08.11.2023}

24) у 2025 році фінансове забезпечення заходів з організації та проведення вступних випробувань для здобуття вищої освіти здійснюється за рахунок видатків, передбачених бюджетним законодавством за бюджетною програмою 2201470 "Здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами", та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 24 згідно із Законом № 2925-IX від 23.02.2023; в редакції Законів № 3438-IX від 08.11.2023, № 4034-IX від 29.10.2024}

25) у 2025 році конкурсний відбір на навчання для здобуття ступеня вищої освіти на основі повної загальної середньої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра, ступеня вищої освіти молодшого бакалавра здійснюється за результатами вступних випробувань 2022-2025 років, проведених з використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання, та творчого конкурсу (конкурсу фізичних здібностей) у передбачених законодавством випадках;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 25 згідно із Законом № 3438-IX від 08.11.2023; в редакції Закону № 4034-IX від 29.10.2024}

26) у 2025 році вступні випробування для участі в конкурсному відборі на навчання для здобуття ступеня вищої освіти на основі повної загальної

середньої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра, ступеня вищої освіти молодшого бакалавра включають тестування з навчальних предметів "Українська мова", "Математика", "Історія України" та навчального предмета на вибір ("Іноземна мова", "Біологія", "Географія", "Фізика", "Хімія", "Українська література").

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 26 згідно із Законом № 3438-IX від 08.11.2023; в редакції Закону № 4034-IX від 29.10.2024}

27) збільшення строку навчання за денною або дуальною формою здобуття вищої освіти порівняно з розрахунковим строком виконання освітньої програми допускається з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 27 згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

28) до 1 січня 2030 року в разі відсутності професійного стандарту присвоєння професійної кваліфікації може здійснюватися закладами вищої освіти за погодженням із Національним агентством кваліфікацій у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України;

{Пункт 2 розділу XV доповнено підпунктом 28 згідно із Законом № 3642-IX від 23.04.2024}

3. Визнати таким, що втратив чинність, Закон України "Про вищу освіту" (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 20, ст. 134 із наступними змінами).

4. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Земельному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 3-4, ст. 27):

а) частину другу статті 92 доповнити пунктом "г" такого змісту:

"г) вищі навчальні заклади незалежно від форми власності";

б) абзац шостий частини другої статті 134 після слів "бюджетним установам" доповнити словами "вищим навчальним закладам";

{Підпункт 2 пункту 4 розділу XV втратив чинність на підставі Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}

{Підпункт 3 пункту 4 розділу XV втратив чинність на підставі Закону № 2019-VIII від 13.04.2017}

{Підпункт 4 пункту 4 розділу XV втратив чинність на підставі Закону № 848-VIII від 26.11.2015}

5) пункт 11 частини шостої статті 42 Закону України "Про зайнятість населення" (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 24, ст. 243) викласти в такій редакції:

"11) іноземців, які прибули в Україну для провадження викладацької та/або наукової діяльності у вищих навчальних закладах на їх запрошення".

4^{-1}. Дія акредитаційних сертифікатів тимчасово переміщених закладів вищої освіти (наукових установ) зі спеціальностей та напрямів підготовки, що на день переміщення з тимчасово окупованої території або з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, були чинними, продовжується на період проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, але не більш як на п’ять років з дня закінчення строку дії відповідних акредитаційних сертифікатів.

Тимчасово переміщені заклади вищої освіти зберігають статус національних.

{Абзац третій пункту 4^{-1} розділу XV виключено на підставі Закону № 1557-IX від 17.06.2021}

Для закладів вищої освіти на підконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей центральні органи виконавчої влади, у сфері управління яких знаходяться такі заклади, встановлюють фіксовані обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для всіх спеціальностей та всіх освітніх рівнів, зазначених у відповідних ліцензіях на провадження освітньої діяльності, чинних станом на 31 грудня 2019 року.

Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки має право ініціювати передачу прав засновника профільних за напрямами підготовки професійно-технічних навчальних закладів переміщеним закладам вищої освіти, переміщеним науковим установам державної власності за згодою сторін та реорганізацію тимчасово переміщених закладів вищої освіти, тимчасово переміщених наукових установ шляхом злиття чи приєднання відповідно до закону в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Розділ XV доповнено пунктом 4^{-1} згідно із Законом № 1731-VIII від 03.11.2016; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2122-VIII від 11.07.2017, № 2233-VIII від 07.12.2017; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019}

5. Кабінету Міністрів України:

{Підпункт 1 пункту 5 розділу XV виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}

{Підпункт 2 пункту 5 розділу XV виключено на підставі Закону № 1774-VIII від 06.12.2016}
{Підпункт 3 пункту 5 розділу XV виключено на підставі Закону № 76-VIII від 28.12.2014}
{Підпункт 4 пункту 5 розділу XV виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}
{Підпункт 5 пункту 5 розділу XV виключено на підставі Закону № 392-IX від 18.12.2019}
6) у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:
підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проект нової редакції Закону України "Про професійно-технічну освіту";
підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;
привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом, а також забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом;
забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;
розробити порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання осіб, які до 1 вересня 2018 року (для кандидатів на посади військових капеланів - не пізніше одного року з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX) здобули освіту, захистили дисертації на здобуття наукових ступенів та отримали вчені звання у закладах вищої духовної освіти, статути (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку;
{Абзац шостий підпункту 6 пункту 5 розділу XV із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017; в редакції Закону № 3642-IX від 23.04.2024}
із залученням представників релігійних організацій прийняти нові нормативно-правові акти та внести зміни до чинних з метою правового та інституційного забезпечення створення та діяльності аспірантури, докторантури та спеціалізованих вчених рад закладів вищої духовної освіти і подальшого державного визнання присуджених ними наукових ступенів з наукових спеціальностей, що входять до галузі науки "Богослов'я", а також

щодо порядку присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам закладів вищої духовної освіти;

7) врахувати під час підготовки проекту Державного бюджету України на 2015 рік видатки, необхідні для забезпечення організації роботи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти з 1 вересня 2015 року;

8) протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом розробити та затвердити Методичні рекомендації щодо особливостей виборчої системи та порядку обрання керівника закладу вищої освіти;

9) протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом розробити та затвердити комплексну державну програму щодо забезпечення конституційного права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, зокрема з метою реалізації положень, передбачених в абзацах четвертому та п'ятому частини другої статті 70 цього Закону;

10) протягом п'яти місяців з дня набрання чинності цим Законом забезпечити створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти на засадах і в порядку, передбачених цим Законом;

11) забезпечити розробку методики нормативного фінансування закладів вищої освіти;

12) забезпечити можливості для додаткового вивчення українознавчих дисциплін особами, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія та які зараховані на навчання до закладів вищої освіти.

{Пункт 5 розділу XV доповнено підпунктом 12 згідно із Законом № 2026-VIII від 16.05.2017; в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019; із змінами, внесеними згідно із Законом № 744-IX від 03.07.2020}

{Пункт 6 розділу XV "Прикінцеві та перехідні положення" виключено на підставі Закону № 3062-IX від 02.05.2023}

6^{-1}. У період дії воєнного стану, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, та протягом трьох років після його припинення або скасування будівлі і споруди закладів вищої освіти за згодою засновника та вищого колегіального органу громадського самоврядування закладів вищої освіти надаються в оренду для проживання внутрішньо переміщених осіб у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, за умови що зазначені будівлі і споруди не використовувалися за призначенням станом на початок навчального року та протягом останніх 12 місяців, що йому передували.

{Розділ XV доповнено пунктом 6^{-1} згідно із Законом № 4080-IX від 20.11.2024}

7. Рекомендувати засновникам закладів вищої освіти:

1) протягом двох років привести тип і статути навчальних закладів у відповідність із цим Законом;

2) забезпечити приведення закладами вищої освіти своїх освітніх програм у відповідність із вимогами абзацу третього частини другої статті 56 цього Закону, врахувавши при цьому, що нові освітні програми, які передбачають зменшення обсягу одного кредиту ЄКТС до 30 годин і зменшення максимального навчального навантаження науково-педагогічного працівника до 600 годин, починають діяти з 1 вересня 2015 року. При цьому зменшення максимального навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника до 600 годин на навчальний рік не є підставою для збільшення чисельності штатних одиниць.

Президент України **П.ПОРОШЕНКО**

м. Київ

1 липня 2014 року

№ 1556-VII

Положення про організацію освітнього процесу

(із змінами згідно рішення Вченої ради від 27.01.2025 року)

Джерело: https://knu.ua/pdfs/official/Polozhennia-pro-organizatsiyu-osvitniogo-procesu-01_06_2 024-with-changes-31_01_2025.pdf

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Положення про організацію освітнього процесу (далі – Положення) у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Університет) визначає основні засади й принципи освітньої діяльності, особливості формування освітніх програм, їх реалізації і науково-методичного супроводу, оцінювання результатів навчання та присвоєння кваліфікації, забезпечення якості освітньогопроцесу, прав та обов'язків учасників освітнього процесу.

1.2. Положення розроблене відповідно до Закону України "Про вищу освіту", з урахуванням вимог Законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", "Про професійно-технічну освіту", "Про професійний розвиток працівників" та інших законів України, Указів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, Статуту Університету, інших норматив- но-правових актів у сфері вищої освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, а також рекомендацій і стандартів, визначених документами Болонського й Копенгагенського процесів, що визнані Україною.

4. ФОРМИ НАВЧАННЯ

3.1. Навчання в Університеті може здійснюватися за такими формами: ▪ інституційні: очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева; ▪ індивідуальна (екстернатна); ▪ дуальна. Порядок здійснення навчання за дистанційною, мережевою, індивідуальною (екстернатною) та дуальною формами на кожному рівні освіти регулюють окремі положення.

3.1.1. За очної (денної, вечірньої) форми здобувач освіти бере безпосередню участь в освітньому процесі. Денна форма навчання є основною формою здобуття освіти та/або кваліфікації із відривом від виробництва. За вечірньої форми – можливе здобуття освіти та/або кваліфікації без відриву від виробництва.

3.1.2. Заочна форма здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою в проміжку між ними. Заочна форма навчання є формою здобуття освіти та/або кваліфікації без відриву від

виробництва. Освітній процес за заочною формою навчання організовується з урахуванням передбачених чинним законодавством пільг для осіб, які поєднують роботу із навчанням.
3.1.3. Дистанційна форма здобуття освіти – індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого- 40 педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.
3.1.4. Мережева форма здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участі різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють на договірних засадах.
3.1.5. Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присвоєння освітньої кваліфікації здійснюється відповідно до законодавства.
3.1.6. Дуальна форма освіти – спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти із навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації на основі відповідних договорів.

3.2. Особа, яка навчається, може поєднувати форми навчання. Не допускається одночасне навчання на двох програмах очної денної форми за кошти державного замовлення.

3.3. Післядипломна освіта здійснюється за очною (вечірньою) та заочною формами Інститутом післядипломної освіти Університету. Організація післядипломної освіти регулюється Положенням про Інститут післядипломної освіти Університету.

4.ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ, ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ І КОНТРОЛЮ

4.1. Організація освітнього процесу на всіх рівнях освіти може бути індивідуальною, груповою, колективною та реалізується із застосуванням таких форм: ▪ за програмами середньої освіти: урок, практикум, факультатив, екскурсія, домашня самостійна робота, предметний гурток (майстерня, студія, наукове товариство), олімпіада (конкурс) тощо; ▪ за програмами вищої освіти: 1) навчальні заняття (лекція, семінарське заняття, практичне заняття,

лабораторне заняття, індивідуальне навчальне заняття, консультація, факультатив); 2) самостійна робота (самостійне опанування освітніх компонентів, індивідуальне завдання, у т. ч. курсове й дипломне проєктування); 3) практична підготовка (навчальні та виробничі практики, науково-дослідницька робота); 4) контрольні заходи (іспит, залік, диференційований залік, вхідні та підсумкові контрольні роботи, захист курсових і кваліфікаційних/дипломних робіт тощо).

4.2. Освітній процес може здійснюватися в таких основних формах: пояснювально-ілюстративно репродуктивній, проблемній, програмованій і дослідницькій.

4.3. Навчальні заняття проводяться за такими основними видами: лекція, семінарське заняття, практичне заняття, лабораторне заняття, індивідуальне навчальне заняття, консультація, факультатив, урок.

4.3.1. ЛЕКЦІЯ – це особливий вид заняття, протягом якого викладач у концентрованій, логічно витриманій формі повідомляє слухачам новий або структурує вже відомий навчальний матеріал, а особи, які навчаються, його активно сприймають. Лекція є найбільш економічним способом передавання навчальної інформації. Лекції розрізняють: 1) за місцем в освітньому процесі (вступні, установчі, поточні, заключні й оглядові); 2) за способом проведення (інформаційні, проблемні, візуальні, бінарні, лекції-провокації, лекціїконференції, лекції-консультації, лекції-дискусії тощо). Тематика лекцій визначається робочою програмою навчальної дисципліни, яка розробляється кожним лектором самостійно. Лекції читають лектори – професори та доценти, а також провідні науковці або фахівці, що запрошені для їх читання. Допускається, за окремим дозволом, читання лекцій асистентами/викладачами, що мають наукові ступені та/або досвід науково-педагогічної і практичної роботи. Лектор, що вперше претендує на читання лекцій, має подати до науково-методичної (навчально-методичної, методичної) комісії (ради) відповідного структурного підрозділу конспект лекцій (як виняток – детальний зміст лекційного курсу) і провести пробну відкриту лекцію. Лектор зобов'язаний дотримуватись робочої програми навчальної дисципліни щодо тем лекцій, але не обмежується в питаннях тлумачення навчального матеріалу, послідовності його викладення, формах і засобах донесення його до студентів.

4.3.2. ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ – вид навчального заняття під керівництвом викладача, під час якого здобувачі освіти проводять експерименти чи дослідження з використанням відповідного навчально-методичного забезпечення, устаткування, комп'ютерної техніки з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень відповідної

науки (дисципліни), набувають практичних навичок роботи із лабораторним устаткуванням, обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній сфері. Лабораторні заняття проводять у спеціально 43 обладнаних приміщеннях (лабораторіях) із використанням лабораторного обладнання, що пристосоване до освітнього процесу (хімічних реактивів, лабораторного посуду, приладів, лабораторних установок, спеціального ліцензованого програмного забезпечення, картографічних матеріалів). Допуску здобувачів освіти до лабораторних занять із будь-якої дисципліни передує інструктаж із питань охорони праці й техніки безпеки. Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості до виконання конкретної лабораторної роботи, виконання завдань за темою лабораторної роботи, оформлення індивідуального звіту (протоколу) з виконаної роботи та його захист перед викладачем. Виконання лабораторної роботи оцінює викладач. При проведенні лабораторних занять академічні групи поділяють на дві-три підгрупи (8-13 осіб). З окремих навчальних дисциплін, з урахуванням правил техніки безпеки та санітарних норм, допускається поділ академічної групи на підгрупи із меншою кількістю осіб. Перелік таких навчальних дисциплін формують науково-методичні (навчально-методичні, методичні) комісії (ради) структурних підрозділів і, за рекомендацією Науково-методичної ради Університету, затверджується наказом ректора.

4.3.3. ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ – вид навчального заняття, під час якого викладач організовує детальний розгляд здобувачами освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння їх практичного застосування шляхом індивідуально- го виконання студентом відповідно сформульованих завдань. Перелік тем практичних занять визначає робоча програма навчальної дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – наборі завдань різної складності для розв'язання їх на занятті. Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок здобувачів освіти, постановку загальної проблеми викладачем і її обговорення, розв'язання завдань з їх обговоренням, контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання. Практичні заняття проходять в аудиторіях, що оснащені необхідними технічними засобами навчання. Одним із видів практичних занять є комп'ютерний практикум. Практичні заняття зазвичай проводять з однією академічною групою (20-25 осіб). З окремих дисциплін практичні заняття можуть проводитися із половиною академічної групи, в

клінічних групах (5-7 осіб), що визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

4.3.4. СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ – навчальне заняття у формі колективного обговорення наперед визначених викладачем питань, доповідей, рефератів, зав- дань, есе тощо. Семінарські заняття спрямовано на поглиблення та систематизацію знань здобувачів освіти, організацію та підвищення рівня автономності їх самостійної пізнавальної діяльності, формування оціночних суджень. Перелік тем семінарських занять визначено та затверджено у робочій програмі навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює якість виконання здобувачами освіти зав- дань, їх виступи, активність, уміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Методику проведення семінарського заняття (семінар-бесіда, семі- нар-заслуховування, семінардиспут тощо) для конкретної навчальної дисципліни розробляють ті викладачі, що її викладають. Семінарські заняття звичайно проводять з однією академічною групою. У випадку незначної кількості студентів в академічних групах допускається зведення на семінарському занятті двох і більше 45 академічних груп (сукупна кількість студентів у зведеній групі не має перевищувати 30 осіб).

4.3.5. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ – заняття, що проводиться з окремими студентами задля підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. Індивідуальні навчальні заняття організовують за окремим графіком, вони можуть охоплювати частину або повний обсяг занять з однієї або кількох навчальних дисциплін. Проведення індивідуальних навчальних занять передбачає значно вищий, порівняно з іншими видами навчальних занять, обсяг самостійної роботи студента. Кількість індивідуальних навчальних занять визначено у навчальному плані, а їх види, форми та методи проведення – у робочій програмі навчальної дисципліни.

4.3.6. КОНСУЛЬТАЦІЯ – вид навчального заняття, під час якого студент отримує від викладача пояснення щодо окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування; відповіді на конкретні запитання у межах навчальної дисципліни. Консультація може бути індивідуальною або колективною, залежно від того, консультує викладач студентів з питань, що пов'язані із виконанням індивідуальних завдань чи з теоретичних питань навчальної дисципліни. Час, що відведений для проведення консульта- цій із конкретної дисципліни, визначається навчальним планом.

4.3.7. ФАКУЛЬТАТИВ (ФАКУЛЬТАТИВНЕ ЗАНЯТТЯ) – заняття, які спрямовано на розширення науково-теоретичних знань і практичних умінь шляхом: 1) поглибленого вивчення навчальних дисциплін; 2) вивчення

додаткових дисциплін у межах чи поза межами фаху. Факультативні заняття є додатковою освітньою 46 послугою, не є обов'язковими для осіб, які навчаються, і не мають наслідків для присвоєння передбачених Освітньою програмою освітніх кваліфікацій. Умови доступу до факультативних занять (у т. ч. питання оплати) вказано в Освітніх програмах і/або в навчальних планах.

4.3.8. ПРАКТИКУМ (за програмами середньої освіти) – вид навчального заняття, під час якого учні за завданням і під керівництвом викладача виконують лабораторні та практичні роботи в навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях, на навчально дослідних ділянках, в учнівських виробничих комбінатах. За програмами вищої освіти практикум може застосовуватися для перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу великих розділів програми.

4.3.9. УРОК (за програмами середньої освіти) – вид навчального заняття, під час якого педагог упродовж фіксованого часу організовує, використовуючи різноманітні засоби і методи, пізнавальну, творчу та іншу діяльність учнів, сприяє розвитку їх особистості. Структура уроку визначається послідовністю та взаємозв'язками його компонентів. Основними компонентами уроку є пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, перевірка знань, умінь, навичок. Уроки можуть бути змішаними та спеціальними, розрізняться за змістом, місцем і способом проведення.

4.3.10. ЕКСКУРСІЯ (навчальна) – заняття, метою якого є спостереження та вивчення різних об'єктів і явищ. Екскурсії поділяють: 1) за місцем в освітньому процесі (вступні, поточні, підсумкові); 2) за цілями (оглядові й тематичні); 3) за об'єктами спостереження. Екскурсії можуть передбачати програми навчальних дисциплін і навчальних практик.

4.4. САМОСТІЙНА РОБОТА – форма організації освітнього процесу, за якої студент (учень, слухач) опановує освітній компонент (навчальну дисципліну) виконує проектів/роботу, проходить практику) в час, вільний від навчальних занять. Метою самостійної роботи є засвоєння в повному обсязі навчальної програми і формування в студента здатності бути активним учасником освітнього процесу, а також вміння самостійно (без безпосередньої участі викладача) опановувати теоретичні і практичні знання, у тому числі використовуючи сучасні інформаційні технології. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів мають передбачати можливість проведення самоконтролю. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова фахова література, підручники, посібники, періодичні видання. При організації самостійної роботи студентів (учнів)

передбачається можливість отримання необхідної консультації або методичної допомоги з боку відповідних фахівців (викладачів). Зміст самостійної роботи за освітнім компонентом визначається його робочою навчальною програмою та забезпечується навчально-методичними засобами (підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій тощо), завданнями та вказівками викладача. Самостійна робота також може виконуватись у формі індивідуальних завдань (курсові, кваліфікаційні/дипломні роботи/проєкти) тощо). Обсяг часу, відведений для самостійної роботи студента, визначається рівнем освітньої програми за Національною рамкою кваліфікацій, фіксується в описі освітньої програми, навчальному плані і становить (для денної форми навчання, у відсотках загального обсягу навчального часу дисципліни): ▪ за освітньо-професійним ступенем фахового молодшого бакалавра – від 33% до 66%; ▪ за освітнім ступенем молодшого бакалавра і за освітнім ступенем бакалавра – від 50% до 66 %; 48 ▪ за освітнім ступенем магістра – від 66% до 73 %; ▪ за освітньо-науковим ступенем доктора філософії – від 66% до 73 %.

4.4.1.ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ – один із видів самостійної роботи студентів. До індивідуальних завдань належать: підготовка курсових і кваліфікаційних/дипломних робіт/проєктів, рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, розроблення програмного забезпечення, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні дослідження, участь у конференціях, олімпіадах тощо. Індивідуальні завдання студенти виконують самостійно; за згодою вченої ради структурного підрозділу допускаються випадки виконання робіт із комплексної тематики кількома студентами. Індивідуальні завдання, які виконуються в рамках дисципліни, визначаються в робочій програмі навчальної дисципліни. Індивідуальні завдання, що мають міждисциплінарний характер, визначаються Освітньою програмою, мають у навчальних планах окрему позицію та власний кредитний вимір. Невиконання без поважної причини визначених робочим і/або індивідуальним навчальним планом індивідуальних завдань є невиконанням навчального плану та вважається академічною заборгованістю.

4.4.2. АНАЛІТИЧНІ ОГЛЯДИ (реферати, есе тощо) – це завдання, які сприяють поглибленню та розширенню теоретичних знань студентів з окремих тем наук (дисциплін), розвивають навички самостійної роботи із навчальною та науковою літературою.

4.4.3. КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЄКТ) молодшого бакалавра, бакалавра та магістра (дипломна робота/проєкт молодшого спеціаліста, фахового молодшого бакалавра) виконується, відповідно до навчального

плану, на завершальному етапі навчання певного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та передбачає: 1) систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних виробничих та інших завдань; 2) розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних із темою проєкту (роботи). Здобувачу освіти надається право обрати визначену в установленому порядку тему кваліфікаційної (дипломної) роботи (проєкту) або запропонувати свою з обґрунтуванням доцільності її розроблення. Затвердження назв тем і керівників кваліфікаційних робіт (за потреби – і мови виконання та/або захисту роботи) здійснюється вченою (педагогічною) радою структурного підрозділу не пізніше ніж на початку останнього семестру. Порядок перевірки на плагіат кваліфікаційних робіт, їх захисту, оприлюднення і зберігання (відповідно до вимог регламенту Національного репозитарію академічних текстів) регулюються окремими положеннями.

4.4.4. КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ) є одним із видів індивідуального завдання, виконується, відповідно до навчального плану, з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, що отримані здобувачами освіти за час навчання, і їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового зав-дання. Тематика курсових проєктів/робіт має відповідати практичним потребам фаху або завданням конкретної навчальної дисципліни. Студент виконує не більше однієї курсової 50 роботи/проєкту за семестр. Її захист відбувається перед комісією за участі керівника курсового роботи/проєкту. Мета, завдання та порядок виконання курсових робіт/проєктів, вимоги до змісту, структури та оформлення, інші вимоги визначено в Освітніх програмах та Положенні про курсові роботи/проєкти, яке затверджується вченими/педагогічними радами структурних підрозділів.

4.4.5. НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА – це форма організації роботи студентів, під час якої їх залучають до активної самостійної (або під керівництвом викладача) науково-дослідної діяльності для формування наукового світогляду, розвитку дослідницьких умінь, навичок творчого вирішення практичних завдань. Ця форма сприяє опануванню методології і методів 51 наукового пошуку молодими дослідниками. Науково-дослідна робота студентів в Університеті здійснюється за такими основними напрямами: 1) науково-дослідна робота в освітньому процесі (визначається навчальними планами та робочими навчальними програмами); 2) науково-дослідна робота студентів у поза навчальний час; 3) науково-організаційні заходи – конференції, конкурси, олімпіади тощо.

4.5. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА – обов'язковий компонент освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, що спрямований на набуття студентом професійних і загальних компетентностей і передбачає: 1) оволодіння здобувачами освіти сучасними методами, формами організації і знаряддями праці у сфері їх майбутньої професії; 2) формування у здобувачів освіти професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи у реальних ринкових і виробничих умовах; 3) виховання потреби систематично оновлювати свої знання й творчо їх застосовувати упрактичній діяльності; 4) розвиток навичок науково-дослідної роботи та вирішення прикладних завдань; 5) формування навичок командної роботи; 6) підвищення здатності до працевлаштування; 7) отримання здобувачем освіти досвіду роботи, що необхідний для присвоєння професійної кваліфікації.

4.5.1. Практики, залежно від спрямованості та умов проведення, специфічних для конкретного фаху навчальних цілей, поділяють на такі види: ▪ навчальна (тренінг, екскурсійно-оглядова, ознайомча, технологічна, навчально-виробнича експлуатаційна, навчально-виробнича конструкторська тощо), під час якої особа, що навчається, під постійним керівництвом викладача у складі групи або індивідуально вирішує навчальні завдання; ▪ виробнича (педагогічна, асистентська, переддипломна, науково-дослідна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська тощо), під час якої студент повністю або частково виконує функціональні обов'язки працівника відповідного фаху та рівня та вирішує ре- альні завдання. Структура виробничої практики за-лежить від змісту практичного навчання та має забезпечити виконання основних професійних функцій тих посад, на які може претендувати студент після здобуття відповідного освітнього ступеня. Перелік видів практик конкретної Освітньої програми, їх зміст, форми, тривалість, терміни проведення визначено в описі Освітньої програми та навчальних планах.

4.5.2. Практичну підготовка здобувачів освіти проводять із врахуванням компетентнісного підходу на базах практики Університету, в органах державної влади, у наукових установах, на підприємствах, в організаціях, у закладах освіти та культури України та інших країн. Організацію практичної підготовки регламентує Положення про проведення практики студентів, інші нормативні документи Університету. Із метою врахування специфіки практичної підготовки за різними спеціальностями у кожному структурному підрозділі на підставі Положення Університету розробляються власні Положення про організацію практики та програми практик, які затверджують вчені (педагогічні) ради цих підрозділів. Захист звіту про практику відбувається перед комісією за участі керівника практики від Університету.

4.6. КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ включають діагностичний, поточний і підсумковий контроль. Діагностичний контроль проводиться у формі вхідного контролю із дисципліни, ректорських і міністерських контрольних робіт тощо. Поточний контроль як правило, здійснюється під час проведення практичних, лабораторних і семінарських занять, має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача освіти до виконання конкретної роботи. За рішенням лектора поточний контроль може здійснюватися і при проведенні лекційних занять. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання рівня знань визначаються робочою програмою відповідної навчальної дисципліни (програмою практики). Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому (освітньо-кваліфікаційному) рівні або на окремих його завершених етапах. Присвоєння здобувачу освіти кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю. Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувачів освіти.

4.6.1. Семестровий контроль проводиться у формі іспиту, диференційованого заліку або заліку із конкретної навчальної дисципліни в обсязі навчального матеріалу, що визначений її навчальною програмою, і в терміни, що встановлені навчальним планом. Здобувач освіти може бути не допущений до семестрового контролю з конкретної навчальної дисципліни, якщо у встановлені графіком освітнього процесу терміни він не підтвердив опанування на мінімальному рівні результатами навчання, оцінювання яких, згідно із робочою програмою навчальної дисципліни, має відбутися під час 54 семестру. Терміни семестрового контролю визначають графіки освітнього процесу та захисту курсових робіт/проєктів і практик. Іспити проводяться, згідно із розкладом, який доводиться до відома викладачів і здобувачів освіти не пізніше, як за місяць до початку семестрового контролю. Вимоги щодо оцінювання визначено у п. 7.1 цього Положення. За наявності об'єктивних підстав здобувачу освіти розпорядженням декана факультету (директора інституту, коледжу) за згодою проректора з науково-педагогічної роботи може бути встановлений індивідуальний графік семестрового контролю. Семестровий іспит – форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що відбувається як окремий контрольний захід. Форма проведення іспиту (письмова, усна, письмово-усна) та вид завдань (тест, запитання з відкритими відповідями, кейсзавдання) визначено у робочій програмі навчальної дисципліни. В оцінюванні зазвичай бере участь більш ніж один викладач. При визначенні підсумкової оцінки враховують результати

навчання, оцінені під час семестру, однак позитивна оцінка з дисципліни не може бути виставлена інакше, ніж у результаті успішного складання іспиту. Семестровий диференційований залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні комісією засвоєння студентом навчального матеріалу із певного освітнього компонента винятково на підставі результатів виконаних індивідуальних завдань (розрахункових, графічних тощо). Застосовується, зокрема, при оцінюванні практик і курсових робіт(проєктів). Семестровий залік – форма підсумкового контролю, що передбачає оцінювання засвоєння здобувачем освіти навчального матеріалу на 55 підставі поточного контролю (за результатами роботи на практичних, семінарських або лабораторних заняттях, а також контрольних заходів). Виставлення підсумкової оцінки здобувачу освіти може бути здійснено за його відсутності.

4.6.2. Атестація здобувачів освіти здійснюється екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією після завершення навчання на певному освітньому (освітньо-кваліфікаційному) рівні або його етапі з метою встановлення фактичної відповідності рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів освіти та Освітньої програми. Форми атестації визначено у відповідному стандарті освіти та Освітній програмі. Екзаменаційна комісія створюється як єдина для всіх форм навчання із кожної спеціальності. За наявності великої кількості випускників створюють комісії за Освітніми програмами; може бути створено кілька комісій для однієї програми. За незначної кількості випускників може бути організована об'єднана комісія для споріднених спеціальностей. До складу екзаменаційної комісії можуть бути включені представники роботодавців і їх об'єднань. Порядок формування та діяльності екзаменаційної комісії визначає окреме положення. Рішення екзаменаційної комісії щодо присвоєння кваліфікації є остаточним. 4.7. Права і обов’язки учасників освітнього процесу (здобувачів освіти) при проведенні всіх видів занять і контрольних заходів в умовах дії карантинних обмежень з використанням технологій дистанційного навчання.

4.7.1. Обов’язковою умовою проведення всіх видів занять і підсумкового контролю є синхронна в часі взаємодія учасників освітнього процесу з використанням засобів аудіо- та відео-зв’язку. Засоби асинхронної комунікації (електронна пошта, месенджери тощо) можуть використовуватись для 56 консультування та інформаційного забезпечення здобувачів освіти.

4.7.2. Вибір найбільш зручної платформи синхронної взаємодії із здобувачами освіти для ефективної реалізації конкретного завдання за певною дисципліною здійснює, із врахуванням обмежень, визначених

наказом ректора про проведення занять і контрольних заходів із використанням технологій дистанційного навчання, здійснює викладач.
4.7.3. Відповідальність за технічне забезпечення своєї участі в синхронній взаємодії учасників освітнього процесу лежить на споживачеві освітніх послуг.
4.7.4. Університет забезпечує стабільний Інтернет - трафік для учасників освітнього процесу в навчальних корпусах та гуртожитках Університету. У випадку приєднання учасників освітнього процесу до навчальних занять і контрольних заходів з-поза меж Університету, здобувачі освіти та викладачі беруть на себе відповідальність за дотримання необхідних умов підключення.
4.7.5. Необхідною умовою участі у всіх видах занять здобувачів і викладачів є увімкнена веб камера. Текстовий ідентифікатор учасника має бути виконаний шляхом відображення його імені та прізвища (за бажанням – по батькові), здійсненого кирилицею або в латинській транслітерації. Прізвище без скорочень пишеться на першому місці. Інша інформація у текстовому ідентифікаторі не допускається.
4.7.6. У випадку тимчасової неможливості транслювання свого поточного відеозображення засобами відео конференції на навчальному занятті здобувач освіти з дозволу викладача може її вимкнути, у цьому випадку ідентифікатором здобувача має бути його актуальна фотографія яка забезпечує його надійну ідентифікацію.
4.7.7. У випадку тимчасової неможливості транслювання свого поточного відеозображення засобами відеоконференції під час проведення процедур оцінювання здобувач освіти відразу попереджає викладача і не бере участь у відповідному контрольному заході. У такому випадку здобувачу упродовж 48 годин повідомляється новий термін проведення контрольного заходу (викладачем при проведенні поточного контролю, групою супроводу освітнього процесу факультету/інституту – при проведенні підсумкового контролю). Здобувач, який не попередив про неможливість транслювання свого поточного відеозображення засобами відеоконференції, в якій проводиться оцінювання, визнається таким, що отримав незадовільну оцінку (0 балів) на відповідному контрольному заході. Викладач зобов’язаний вести запис проведення контрольного заходу і зберігати його до наступного семестрового контролю. Здійснені відеозаписи заборонено поширювати і використовувати з іншою метою ніж встановлення фактів недотримання академічної доброчесності.
4.7.8. При проведенні занять із використанням засобів синхронної взаємодії всі учасники освітнього процесу мають неухильно дотримуватись правил техніки безпеки. Категорично забороняється участь в навчальних заняттях та

контрольних заходах осіб, які переміщуються по вулиці та інших місцях масового скупчення людей, здійснюють керівництво транспортним засобом, здійснюють інші види діяльності, які можуть створити ризики життєдіяльності для учасника чи інших осіб.

4.7.9. Викладач має право відключити здобувача освіти, який порушує правила визначені пунктами 4.7.5. , 4.7.6, 4.7.8. Відключений здобувач вважається таким, що не з’явився на заняття. Якщо здобувач освіти одночасно підключився з 58 кількох пристроїв або з кількох облікових записів і через це унеможливлюється доступ інших здобувачів освіти до відеоконференції, то викладач має право відключити додаткові підключення здобувача освіти, залишивши йому тільки одне підключення.

4.7.10. У випадку здійснення контрольних заходів із використанням засобів асинхронної взаємодії здобувач, який не дотримався визначених термінів подання роботи, і не надав викладачу документального підтвердження об’єктивних причин неможливості своєчасного надсилання роботи, вважається таким, що отримав незадовільну оцінку.

7. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Відповідно до вимог Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти оцінювання результатів навчання як інструмент визнання успішного завершення здобувачем освіти обов'язкових видів навчальної діяльності й досягнення визначених результатів навчання – як за окремими навчальними дисциплінами (присвоєння кредитів), так і за програмою загалом (присвоєння кваліфікації), – є найважливішим елементом освітнього процесу.

7.1. Основні засади політики оцінювання

7.1.1. Оцінювання результатів навчання здійснюється на принципах об'єктивності, систематичності та системності, плановості, єдності вимог, відкритості, прозорості, економічності, доступності та зрозумілості методики оцінювання, урахування індивідуальних можливостей студентів.

7.1.2. Мова оцінювання та мова викладання зазвичай збігаються. Про застосування іншої мови оцінювання та/або викладання здобувачі освіти мають бути попереджені до початку вивчення відповідної дисципліни (проходження практики).

7.1.3. Співвідношення результатів навчання та форм (методів) і критеріїв оцінювання ґрунтується на таких засадах: ▪ результати навчання із відповідними стратегіями та критеріями оцінювання визначаються для Освітньої програми загалом, для кожного її освітнього компонента окремо

(навчальної дисципліни, практики, курсової і кваліфікаційної роботи) та фіксуються у відповідних нормативних документах Університету – описі Освітньої програми, робочій програмі навчальної дисципліни тощо; ▪ форми (методи) та критерії оцінювання, що вибрані для поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни (практики, індивідуального завдання, іншого освітнього компонента), узгоджуються із результатами навчання із цієї дисципліни та з видами навчальної діяльності, що реалізовувалися в процесі навчання; ▪ форми (методи) оцінювання забезпечують валідність оцінювання успішності студентів і встановлення факту досягнення результатів навчання. Критерії оцінювання базуються на очікуваних результатах навчання; ▪ форми підсумкового контролю з освітнього компоненту визначаються Освітньою програмою та не можуть замінюватися на інші.

7.1.4. Підсумкове оцінювання результатів навчання в Університеті здійснюється за єдиною 100-бальною шкалою. Оцінка здобувача освіти відповідає відношенню встановленого при оцінюванні рівня сформованості професійних і загальних компетентностей до запланованих результатів навчання (у відсотках). За необхідності застосовується така шкала відповідності з оцінками за п'ятибальною системою оцінювання: Відмінно / Excellent 90-100 % Добре / Good 75-89 % Задовільно / Satisfactory 60-74 % Незадовільно / Fail 0-59 % Зараховано / Passed 60-100 % Не зараховано / Fail 0-59 % За Освітніми програмами вищої освіти при перезарахуванні оцінок, що отримані в інших закладах освіти, застосовуються рекомендації Європейської кредитно-трансферної накопичувальної системи (якщо інше не передбачене двосторонньою угодою).

7.1.5. Умови визнання успішного навчання в Університеті: ▪ кредити присвоюються окремим студентам після завершення навчальної діяльності, якої вимагає формальна навчальна програма або окремий освітній компонент, успішного оцінювання досягнутих ними результатів навчання; ▪ критерієм успішного проходження студентом оцінювання є досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компонента та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом; ▪ мінімальний пороговий рівень оцінки за кожним запланованим для навчального (освітнього) компонента результатом навчання визначається відповідною робочою програмою (положенням), але не може бути нижчим за 50% від максимально можливої кількості балів; ▪ мінімальний пороговий рівень оцінки з навчального (освітнього) компонента є єдиним в Університеті, не залежить від форм і методів оцінювання та становить 60% від максимально можливої кількості балів; ▪ здобувач освіти

може бути недопущений до підсумкового оцінювання, якщо під час семестру він: 1) не досяг мінімального порогового рівня оцінки тих результатів навчання, які не можуть бути оцінені під час підсумкового контролю; 2) набрав кількість балів, що є недостатньою для отримання позитивної оцінки навіть у випадку досягнення ним на підсумковому контролі максимально можливого результату. Умови недопущення затверджуються у робочій програмі навчальної дисципліни. Рішення про недопущення за поданням викладача приймає декан/директор (заступник декана/директора із навчальної роботи); воно оприлюднюється до 75 початку відповідного контролю; ▪ підсумкова оцінка з освітнього компонента, підсумковою формою контролю за яким встановлено залік або диференційований залік, визначається як сума оцінок/балів за всіма, успішно оціненими, результатами навчання. Оцінки нижче від мінімального порогового рівня до підсумкової оцінки не додаються; ▪ підсумкова оцінка з освітнього компонента у цілому, підсумковою формою контролю за яким встановлено іспит, визначається як сума оцінок/балів за всіма успішно оціненими результатами навчання під час семестру (оцінки нижче від мінімального порогового рівня до підсумкової оцінки не додаються) та оцінка, що отримана під час іспиту. Якщо оцінка студента на іспиті є нижчою від мінімального порогового рівня (60 % від максимально можливої для визначеної форми контролю кількості балів), то бали за іспит не додаються до семестрової оцінки (вважаються рівними нулю), а підсумкова оцінка із дисципліни є незадовільною; ▪ за неуспішного проходження оцінювання результатів навчання за освітнім компонентом кредити здобувачу освіти не присвоюються; ▪ якщо здобувач освіти, допущений до семестрового контролю, не бере в ньому участі із залежних від нього причин, вважається, що контроль не складено та отримана оцінка "0" балів ("незадовільно"). Про незалежні від здобувача причини (у т. ч. тимчасову непрацездатність через хворобу), які можуть виправдати його відсутність, він має негайно повідомити заступника декана/директора із навчальної роботи. За своєчасного (не пізніше, ніж упродовж трьох робочих днів після завершення періоду тимчасової непрацездатності) подання відповідної заяви із підтвердженням (довідка встановленого зразка) 76 тимчасової непрацездатності, здобувачу подовжується термін складання семестрового контролю: у межах, що визначені графіком навчального процесу – за рішенням декана/директора, на пізнішій термін – розпорядженням проректора із науковопедагогічної роботи. Термін подовження складання семестрового контролю не може перевищувати термінтимчасової непрацездатності; ▪ кількість кредитів, які можуть бути присвоєні студенту, що демонструє власні (здобуті поза програмою)

досягнення, рівноцінна кількості кредитів, що встановлені для відповідного освітнього компоненту програми; ▪ якщо навчальна дисципліна (практика) триває два й більше семестри, підсумкова оцінка визначається на останньому семестровому контролі. Порядок формування таких оцінок затверджується в робочій програмі навчальної дисципліни.

7.1.6. Оцінювання сприяє ефективному навчанню: ▪ при проєктуванні поточного оцінювання забезпечується зворотній зв'язок: здобувачі освіти повинні мати можливість використати результат оцінювання так, щоб поліпшити свої показники під час наступного оцінювання; ▪ за можливості запроваджуються завдання, під час виконання яких здобувачі освіти використовують результати своїх досліджень; ▪ кількість підсумкових оцінювань має бути мінімізована, за можливості – здобувачам освіти має бути запропоновано на вибір низку методів оцінювання; ▪ система оцінювання має допомогти здобувачу освіти визначити наявність/відсутність прогресу в опануванні освітнього компонента.

7.1.7. Забезпечення об'єктивності оцінювання: ▪ здобувачі освіти повинні мати певний час для навчання, перш ніж їх оцінюватимуть; 77 ▪ науково-педагогічні (педагогічні) працівники та інші особи, які залучені до оцінювання (далі – оцінювачі), мають бути ознайомлені із наявними методами проведення тестування та екзаменування, отримати, за необхідності, підтримку для розвитку власних навичок у цій сфері; ▪ за можливості оцінювання має проводитися більш ніж одним оцінювачем; ▪ рішення щодо кількості оцінювачів, їх персоналій і залучення зовнішніх оцінювачів має прийматися своєчасно; ▪ оцінювачі мають можливість не брати участь в оцінюванні при виникненні конфлікту інтересів; ▪ графік оцінювання студентів, які займаються за індивідуальним графіком, має за структурою та послідовністю відповідати стандартному графіку оцінювання, а терміни оцінювання – затвердженому індивідуальному графіку; ▪ за можливості оцінювана робота студента має бути анонімною; ▪ оцінювання має бути послідовним, справедливим та об'єктивно застосовуватися до всіх студентів, проводитися відповідно до встановлених процедур; ▪ місце проведення оцінювання, умови роботи та виконання завдань студентами, які мають особливі потреби, мають бути чітко визначені; ▪ упродовж встановлених термінів повинні зберігатися чіткі та достовірні записи процедур оцінювання і рішень з оцінювання (залікові та екзаменаційні відомості, протоколи засідань комісій тощо). Роботи студентів (крім тих, щодо яких визначені інші терміни) повинні зберігатись упродовж наступного семестру.

7.1.8. Вимоги щодо забезпечення прозорості оцінювання, створення рівних можливостей і упередження несправедливих пільг: ▪ інформація щодо оцінювання має бути чіткою, точною й доступною для всіх учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, викладачів, керівників практик, незалежних членів екзаменаційної комісії); ▪ критерії і методи оцінювання, виставлення оцінок мають бути оприлюднені заздалегідь (до початку оцінювання); ▪ особам, стан здоров'я яких перешкоджає дотриманню в повному обсязі передбачених правилами проведення контролю процедур, за заявою на ім'я декана/директора, яка подана щонайменше за місяць до оцінювання, відповідно до доведеної тяжкості перешкоди та обмеженості можливостей може бути подовжений час виконання завдання (але не більш ніж на половину від встановленого терміну) або надано іншу, адекватну ситуації, можливість пройти заходи контролю; ▪ іншим особам, що проходять оцінювання, в яких установлені та підтверджені медичною довідкою хронічні захворювання або тимчасова непрацездатність, що можуть істотно вплинути на виконання оцінюваної роботи, за заявою на ім'я декана/директора (має бути подана до початку семестрового контролю), також можуть бути надані адекватні ситуації можливості пройти заходи контролю.

7.1.9. Умови проведення оцінювання: ▪ терміни проведення підсумкових оцінювань мають дозволяти ефективно й точно оцінювати запланований результат навчання; ▪ обсяги навантаження процедурами оцінювання для здобувачів освіти та викладацького складу мають бути прийнятними. Зокрема, не допускається складання здобувачем освіти двох іспитів упродовж одного календарного дня. При укладанні графіку іспитів за денною формою навчання іспити студентам плануються не частіше, ніж раз на два дні; ▪ графік підсумкового оцінювання, у тому числі останні терміни подання здобувачами освіти своїх 79 робіт, має бути визначений заздалегідь; ▪ форма проведення контролю та його тривалість, особливі вимоги щодо процедури проведення мають бути доведені до відома осіб, які навчаються, завчасно (щонайменше напередодні контролю); ▪ особи, які навчаються, мають бути повідомлені щодо засобів контролю за дотриманням правил академічної доброчесності, які застосовуватимуться під час оцінювання, і щодо наслідків їх порушення; ▪ при проведенні будь-яких форм контролю оцінювачем (екзаменатором, екзаменаційною комісією тощо) має визначатися вичерпний перелік дозволених допоміжних засобів; ▪ особи, допущені до проведення контролю та оцінювання, повинні мати при собі документ, що посвідчує особу; ▪ особа, яка проходить контроль, не має права використовувати будь-яку зовнішню (сторонню) допомогу; ▪ якщо оцінювач підозрює особу, що проходить контроль, у використанні недозволених допоміжних засобів, він

має право запропонувати їй учинити дії, які б спростували підозру. Якщо особа, що проходить контроль, відмовляється від пропозиції оцінювача, її результат оцінюється як "0" балів ("незадовільно"); ▪ якщо здобувач освіти намагається вплинути на результат оцінювання шляхом списування, використовує не дозволені допоміжні засоби чи зовнішню допомогу (обман), його результат оцінюється як "0" балів ("незадовільно"); ▪ якщо здобувач освіти порушує порядок проведення контролю, то оцінювач має право прийняти рішення про припинення процедури. У цьому разі контроль оцінюється як "незадовільний" (0 балів); ▪ порушення у процесі складання іспиту (захисту курсових робіт/проєктів і практик) мають бути 80 негайно оголошені оцінювачем (оцінювачами). Документ, що засвідчує факт порушення (доповідна записка, протокол тощо) має бути переданий керівництву структурного підрозділу Університету в той самий день; ▪ до завершення оцінювання студенти мають отримати інформацію про час оприлюднення його результатів; ▪ терміни для повторного складання підсумкових форм контролю мають бути визначені до початку оцінювань.

7.1.10. Результати оцінювання під час семестрового контролю мають бути внесені до заліково-екзаменаційних відомостей і (крім негативних результатів) – до залікової книжки (індивідуального навчального плану) здобувача освіти.

7.1.11. Перескладання семестрового контролю з метою покращення позитивної оцінки не допускається.

7.1.12. Методика, зміст і порядок проведення всіх форм поточного та семестрового контролю, оцінювання курсових робіт/проєктів і практик, умови допуску до семестрового контролю, критерії оцінювання результатів для різних рівнів освіти та порядок їх документування, особливості організації семестрового контролю для різних форм навчання регулюються відповідними положеннями або наказами ректора. Конкретні умови змісту, методики проведення та оцінювання всіх форм контролю з окремої дисципліни, практики, курсової роботи (проєкту) визначаються викладачем, гарантом програми, схвалюються кафедрою (цикловою комісією) та відображаються, відповідно, в робочій програмі навчальної дисципліни чи практики, методичних вказівках до курсового проєктування тощо.

7.2. Процедури розгляду звернень здобувачів освіти щодо оцінювання

7.2.1. Поточний контроль. Упродовж тижня після оголошення результатів поточного контролю (але не пізніше початку семестрового контролю) здобувач освіти може звернутися до оцінювача по роз'яснення щодо отриманої оцінки. Оцінювач має надати роз’яснення протягом тижня, але в такий термін, щоб у здобувача освіти залишалась можливість оскарження

результатів до початку семестрового контролю. У випадку незгоди з наданим йому роз'ясненням щодо отриманої оцінки здобувач освіти не пізніше 12:00 наступного робочого дня після отримання роз'яснення (але не пізніше початку семестрового контролю) може звернутись з умотивованою заявою щодо неврахування оцінювачем важливих обставин при оцінюванні до декана/директора свого структурного підрозділу. Декан/директор ухвалює рішення за заявою здобувача освіти, керуючись аргументами, якими здобувач освіти мотивує свою незгоду з оцінкою, та поясненнями (усними чи письмовими) оцінювача. За рішенням декана/директора може бути створена комісія з науково-педагогічних працівників, що викладають ту ж саму чи суміжну дисципліну або мають достатню компетенцію для оцінювання роботи здобувача освіти. В останньому випадку рішення щодо висловленої здобувачем незгоди приймає комісія.

7.2.2. Семестровий контроль у формі заліку або іспиту. У випадку незгоди з рішенням оцінювача щодо результатів семестрового контролю здобувач освіти може звернутися до оцінювача (оцінювачів) з незгодою щодо отриманої оцінки в день її оголошення (звернення не може оскаржувати результати поточного оцінювання, оскарження якого визначене п.7.2.1). Рішення щодо висловленої 82 здобувачем незгоди приймає оцінювач (оцінювачі). У випадку незгоди з рішенням оцінювача (оцінювачів) здобувач освіти може звернутися до декана/директора свого структурного підрозділу з умотивованою заявою щодо неврахування оцінювачем важливих обставин при оцінюванні (звернення не може оскаржувати результати поточного оцінювання, оскарження якого визначене п.7.2.1). За рішенням декана/директора письмова робота здобувача освіти може бути надана для оцінки іншому науково-педагогічному працівнику, що викладає ту ж саму чи суміжну дисципліну або має достатню компетенцію для оцінювання роботи здобувача освіти. Декан/директор ухвалює рішення за заявою здобувача освіти, керуючись аргументами, якими здобувач освіти мотивує свою незгоду з оцінкою, та поясненнями (усними чи письмовими) оцінювача. У разі, якщо оцінка першого і повторного підсумкового оцінювання відрізняються більше ніж на 10 відсотків, рішенням декана/директора робота передається для оцінки третьому оцінювачу, а підсумкова оцінка визначається як середнє трьох оцінок. В іншому разі чинною є оцінка, виставлена при першому оцінюванні.

7.2.3. Семестровий контроль у формі диференційованого заліку (захист практики або курсової роботи). За незгоди із результатами захисту курсової роботи або практики здобувач освіти у день оголошення оцінки може звернутися до комісії, яка проводила оцінювання, з незгодою щодо отриманої

оцінки. Рішення щодо висловленої здобувачем незгоди приймає комісія. Якщо здобувач освіти не згоден із рішенням комісії і вважає, що мало місце порушення процедури захисту, він може подати письмову заяву декану/директору структурного підрозділу. Керівник структурного підрозділу своїм рішенням формує комісію для розгляду питання дотримання процедури. У разі підтвердження викладених у заяві здобувача освіти обставин за розпорядженням ректора (проректора з науково-педагогічної роботи) проводиться новий захист з іншим складом комісії.
7.2.4. Підсумкова атестація здобувачів освіти. У разі незгоди з оцінкою за кваліфікаційний іспит та/або захист кваліфікаційної (дипломної) роботи (проєкту) здобувач вищої освіти має право не пізніше 12 години наступного робочого дня за днем оголошення результату іспиту подати апеляцію на ім'я ректора. У разі надходження апеляції розпорядженням ректора (проректора з науково-педагогічної роботи) створюється комісія для розгляду апеляції. Апеляція розглядається протягом трьох робочих днів після її подання. Порядок оскарження і розгляду апеляційної скарги визначається Положенням про порядок створення та організацію роботи Екзаменаційної комісії у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.
7.2.5. Процедури передбачені пп.7.2.1-7.2.4 не можуть бути використані здобувачем освіти у випадку незгоди з оцінками інших здобувачів освіти.

7.3. Повторне складання семестрового контролю
7.3.1. Повторне складання у випадку отримання незадовільних оцінок. Оцінка з освітнього компонента, отримана здобувачем освіти під час семестрового контролю, вважається незадовільною, якщо оцінювання не є успішно пройденим відповідно до вимог п. 7.1.5. Здобувачеві освіти, який одержав на момент завершення семестрового контролю не більше двох незадовільних оцінок, дозволяється ліквідувати академзаборгованість до початку наступного семестру. Повторне складання семестрового контролю допускається не більше двох разів з кожної дисципліни: один раз викладачеві, другий – комісії, яка створюється деканом факультету (директором інституту/коледжу, завідувачем відділення). До складу такої комісії викладач, який приймав іспит (виставляв залік), як правило, не включається.
7.3.2. Повторне складання у випадку порушення процедури оцінювання. Якщо створена за заявою здобувача освіти (або за поданням оцінювачів) розпорядженням керівника структурного підрозділу (або проректора) комісія виявить, що в ході семестрового контролю мали місце порушення, які вплинули на результат іспитів і не можуть бути усунені, ректор, не пізніше, ніж упродовж трьох місяців після завершення семестрового контролю, може

прийняти рішення щодо скасування його результатів і проведення повторного оцінювання для одного, кількох або всіх здобувачів.
7.3.3. За наявності документально підтверджених об'єктивних підстав, які унеможливили участь здобувача у заходах семестрового контролю та/або складання ним академічної заборгованості у терміни, визначені цим Положенням і графіком навчального процесу на відповідний навчальний рік, здобувачу освіти за його заявою (підтриманою керівництвом структурного підрозділу), рішенням ректора (проректора) може бути затверджено індивідуальний графік для складання семестрового контролю та/або індивідуальний графік ліквідації академічної заборгованості. У випадку відмови в укладанні індивідуального графіку складання семестрового контролю (ліквідації академічної заборгованості), за заявою здобувача освіти на ім'я ректора, поданою і зареєстрованою до завершення термінів семестрового контролю (підсумкової атестації), для розгляду питання наявності обставин, які завадили 85 йому взяти участь у заходах семестрового (підсумкового) контролю створюється комісія у складі 5 осіб: проректор, керівник (заступник керівника) структурного підрозділу, представник юридичного відділу, представники органів студентського самоврядування структурного підрозділу (Ради молодих вчених – у випадку, що стосується здобувачів третього рівня вищої освіти) та Університету. Рішення комісії є остаточним.

7.4. Використання результатів оцінювання
7.4.1. Оцінювання результатів навчання є основою для прийняття рішень щодо переведення студентів на наступні курси, присвоєння часткових і повних кваліфікацій, визнання освітніх декларацій, формування розподілів оцінок і рейтингів студентів, а також використовуються для цілей моніторингу Освітніх програм.
7.4.2. За результатами оцінювання під час семестрового контролю відбувається зарахування кредитів за окремими навчальними дисциплінами (практиками, курсовими роботами/проєктами) і, за умови виконання навчального (індивідуального навчального) плану, допуск студента до навчання у наступному семестрі (переведення на наступний курс).
7.4.3. Оцінювання результатів навчання певної частини програми за визначеною процедурою може бути підставою для присвоєння часткової кваліфікація, якщо таке передбачено Освітньою програмою.
7.4.4. За результатами семестрового контролю оцінювань за весь період навчання та атестації здобувачів освіти присвоюються освітні кваліфікації

(ступені), а також професійні кваліфікації (порядок присвоєння кваліфікацій викладено в розд. 8).
7.4.5. На підставі результатів оцінювання під час семестрового контролю за весь період навчання за 86 визначеною Освітньою програмою всіх здобувачів освіти, які одночасно вступили на навчання, формується розподіл оцінок (дистрибуція) Освітньої програми для відповідного року вступу. Розподіл оцінок показує, з якою частотою у межах однієї програми виставляються однакові оцінки. Згідно із рекомендаціями ЄКТС, основою прийняття рішень при перезарахуванні оцінок, що отримані в іншому закладі освіти, є порівняння статистичних розподілів оцінок у різних закладах освіти. Розподіли оцінок використовують в Університеті також для порівняння застосування шкали оцінювання на факультетах/в інститутах, у різних предметних сферах/спеціальностях. Порівняння оцінок здобувача освіти із розподілом оцінок визначає рівень успішності студента та дозволяє порівняти його з рівнем успішності здобувачів освіти за іншими програмами.
7.4.6. Академічний рейтинг здобувача освіти – це його порядкова позиція серед здобувачів освіти певного курсу, спеціальності, Освітньої програми, яка визначається рівнем результатів прямих вимірів навчальних досягнень здобувачів освіти з кожного навчального компонента (дисципліни, практики, курсової роботи/проєкту) під час підсумкового контролю. Академічні рейтинги можуть розраховувати за семестр (семестровий рейтинг), за курс (рік навчання) або за весь термін навчання за визначеною Освітньою програмою (загальний академічний рейтинг). Порядок формування рейтингів визначає Вчена рада Університету. Якщо інше не визначено відповідним положенням, рейтинговий бал розраховують як середнє з усіх позитивних оцінок, що отримані (перезараховані) за визначеною Освітньою програмою за обраний період часу. До академічних рейтингів не включають здобувачів освіти, які мають академічну заборгованість на момент укладання рейтингу. Правила розрахунку рейтингових балів для цільових рейтингів (напр., семестрового рейтингу успішності для призначення стипендії) можуть включати інші, крім успішності, компоненти (напр., додаткові бали за участь у науковій, науково-технічній діяльності, громадському житті, творчій і спортивній діяльності тощо) або обмеження щодо включення до рейтингу (за формою оплати за навчання, за наявністю академічної заборгованості під час семестру тощо), що має бути визначено відповідним положенням. Рейтинги можуть використовуватись у встановленому порядку при: ▪ переведенні з контрактної форми на вакантні місця навчання за державним замовленням; ▪ призначенні академічних стипендій (ординарних, у підвищеному розмірі, таких, що засновані Президентом України, Верховною Радою України,

Кабінетом Міністрів України тощо); ▪ конкурсному відборі для участі в міжнародних програмах обміну, стажування, проходження практики на підприємствах, в організаціях; ▪ конкурсному відборі при розподілі за спеціалізаціями та/або вибірковими дисциплінами; ▪ інших конкурсних відборах. Відповідальність за укладання академічних рейтингів студентів факультету (інституту, коледжу) та достовірність результатів покладається на керівника відповідного структурного підрозділу.

7.4.7. Результати семестрового контролю контролю за освітньою програмою щосеместру аналізуються гарантом програми (робочою групою програми), доповідаються та обговорюються на засіданнях кафедр, вчених рад факультетів/інститутів та Вченої ради Університету. Результати обговорень на вчених радах є підставою для ініціації змін в освітніх програмах, в 88 умовах допуску до освітніх програм, у правилах оцінювання. При ухваленні рішення щодо введення в дію будь-яких змін до правил оцінювання терміни запровадження таких змін, а також поширення їх на осіб, які вже навчаються за освітніми програмами, погоджуються з органами студентського самоврядування.

8. ПРИСВОЄННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

8.1. Здобувачам освіти, які успішно виконали вимоги Освітньої програми Університету, присуджується повна або часткова освітня кваліфікація та видається відповідний документ про освіту (диплом, атестат, сертифікат, свідоцтво тощо). Освітні програми можуть передбачати також здобуття особою, що навчається, повних або часткових професійних кваліфікацій, присвоєння яких може відбуватися в незалежних кваліфікаційних центрах або в Університеті.

8.2. Освітня кваліфікація

8.2.1. Університет присуджує, визнає та підтверджує освітні кваліфікації за ліцензованими в Університеті спеціальностями та рівнями освіти або (якщо спеціальним законом передбачена акредитація) за акредитованими Освітніми програмами.

8.2.2. Освітня кваліфікація визначається освітнім рівнем (освітнім, освітньо-науковим ступенем), назвою спеціальності (за потреби – назвою освітньої програми та/або спеціалізації). Формулювання назви освітньої кваліфікації у документі про освіту визначено нормативними документами.

8.2.3. Освітня кваліфікація присуджується Університетом за рішенням відповідної 89 кваліфікаційної/екзаменаційної комісії особі, яка здобула визначені Освітньою програмою результати навчання.

8.2.4. Процедури присудження/присвоєння та підтвердження освітніх кваліфікацій, порядок утворення та роботи кваліфікаційних/екзаменаційних комісій визначають окремі Положення.
8.2.5. У випадку присвоєння часткової освітньої кваліфікації за короткостроковою (не спрямованою на здобуття ступеня вищої освіти) освітньою програмою, при залученні до викладання за цими програми застосовуються вимоги сформульовані у п.10.2 цього Положення. Контроль за дотримання кадрових вимог у цьому випадку покладається на проректора з науково-педагогічної роботи.

8.3. Професійна кваліфікація
8.3.1. За умови успішного опанування Освітньої програми, яка містить та виконання зазначених у ній особливих умов здобувачу освіти за окремою процедурою може бути присвоєна відповідна професійна кваліфікація. Рівень професійної кваліфікації, що присвоюється, не може бути вищий за рівень Освітньої програми, згідно із Національною рамкою кваліфікацій. Здобувачу вищої освіти за результатами виконання ступеневої освітньої програми може бути присвоєно не більше двох повних професійних кваліфікацій (не більш як одну за обов'язковою, і не більш як одну – за вибірковою складовою програми) програми, згідно із Національною рамкою кваліфікацій.
8.3.2. Умови присвоєння професійної кваліфікації в Освітній програмі мають відповідати сформульованим у відповідному професійному стандарті (за наявності) вимогам щодо необхідних для виконання певного виду роботи або здійснення 90 професійної діяльності результатів навчання та компетентностей, а також затвердженій у встановленому порядку процедурі.. У випадку відсутності професійного стандарту Освітня програма: ▪ має містити опис компетентностей та результатів навчання, що дають підстави для присвоєння визначеною освітньою програмою професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій) та враховують кваліфікаційні вимоги відповідних кваліфікаційних характеристик професій або відповідають відомостям з баз даних ISCO 08/ESCO, EUROPASS (за наявності); ▪ має передбачати практичну підготовку здобувача освіти в обсязі не менше 6 кредитів ЄКТС для присвоєння повної професійної кваліфікації і не менше 3 кредитів — для присвоєння часткової професійної кваліфікації; ▪ має надавати інформацію про мінімально необхідний для присвоєння професійної кваліфікації рівень опанування результатів навчання; ▪ має бути погоджена із Національним агентством кваліфікацій: для освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти — не пізніше ніж через рік після початку її реалізації; для освітньої програми другого (магістерського)

рівня вищої освіти - не пізніше ніж через півроку після початку її реалізації; У випадку відсутності професійного стандарту при прийнятті рішення про присвоєння професійної кваліфікації використовується затверджений в Університеті Порядок присвоєння професійних кваліфікацій.
8.3.3. У випадку присвоєння часткової професійної кваліфікації за короткостроковою (не спрямованої на здобуття ступеня вищої освіти) освітньою програмою при залученні до викладання за цими програми застосовуються вимоги 91 сформульовані у п.10.2 цього Положення. Контроль за дотримання кадрових вимог у цьому випадку покладається на проректора з науково-педагогічної роботи
8.3.4. Університет не може присвоювати здобувачам освіти професійну кваліфікацію, щодо якої: ▪ передбачена необхідність проведення зовнішньої (незалежної від Університету) процедури оцінювання (напр., тестування, сертифікація тощо); ▪ установлено вимоги наявності попереднього досвіду роботи або стажування на відповідних посадах.
8.3.5. Мінімальні вимоги Освітньої програми щодо присвоєння професійної кваліфікації включають: ▪ визначення результатів навчання, що достатні для присвоєння професійної кваліфікації, і рівня їх опанування; ▪ здобуття оціненого роботодавцями досвіду практичної діяльності за фахом; ▪ окрему процедуру присвоєння професійної кваліфікації у межах підсумкової атестації. Конкретні вимоги до присвоєння професійної кваліфікації, у тому числі щодо змісту індивідуального навчального плану студента, можуть включати визначення обсягу навчальної роботи студента за рахунок вибіркової частини навчального плану, а також мінімально необхідний рівень оцінок.
8.3.6. Університет не має жодних зобов'язань щодо присвоєння професійної кваліфікації здобувачам освіти, якими не виконано умови її присвоєння (навіть за умови успішного опанування Освітньої програми).

8.4. Підсумкова атестація здобувачів вищої освіти
8.4.1.Атестація здобувачів вищої (фахової 92 передвищої) освіти проводиться в Університеті за напрямами, спеціальностями та освітніми програмами та завершується видаванням документів встановленого зразка про присудження відповідного ступеня освіти та присвоєння здобутої кваліфікації. Вимоги щодо атестації здобувачів вищої освіти визначаються законами України «Про вищу освіту» і «Про фахову передвищу освіту», постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими документами центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, стандартами вищої освіти, Положенням про порядок створення та організацію роботи екзаменаційної

комісії у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, іншими спеціальними положеннями Університету. Питання атестації здобувачів вищої освіти у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка регулюються також відповідними нормативними актами Міністерства оборони України. Питання атестації здобувачів вищої освіти за освітніми програмами спеціальності "Медицина" регулюються також відповідними нормативними актами Міністерства охорони здоров'я України.

8.4.2. Атестація здобувачів освіти, крім випадків, що передбачені законодавством, здійснюється відкрито й гласно. Здобувачі вищої освіти та інші особи, що присутні на атестації, у тому числі під час захисту дисертації доктора філософії, можуть вільно здійснювати аудіо- та/або відеофіксацію процесу атестації.

8.4.3. Атестація встановлює відповідність засвоєних здобувачем вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти та Освітньої програми.

8.4.4. Форми атестації здобувачів вищої освіти (захист кваліфікаційної роботи/проєкту, 93 кваліфікаційний іспит, комплексний кваліфікаційний іспит тощо) визначені в Освітній програмі та враховують вимоги відповідних стандартів освіти. Атестація осіб, які здобувають ступінь магістра, може здійснюватися у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та у порядку, що визначений Кабінетом Міністрів України.

8.4.5.Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра та магістра, здійснює Екзаменаційна комісія, до складу якої можуть бути включені представники роботодавців і їх об'єднань. Порядок формування Екзаменаційної комісії визначено в Положенні про порядок створення та роботи екзаменаційної комісії в Університеті.

8.4.6. Екзаменаційна комісія створюється щорічно, затверджується наказом ректора за поданням структурного підрозділу та діє впродовж календар- ного року. Графік роботи Екзаменаційної комісії затверджується ректором (проректором) та оприлюднюється не пізніше, ніж за місяць до початку її діяльності.

8.4.7. Засідання Екзаменаційної комісії є відкритими та відбуваються за участі більш ніж половини її складу та за умови обов'язкової присутності голови Екзаменаційної комісії. Засідання Екзаменаційної комісії оформлюють протоколом.

8.4.8. Комплексний підсумковий іспит зі спеціальності для осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснює окрема Екзаменаційна комісія.

8.4.9.Атестацію проходить кожен здобувач вищої освіти після повного виконання ним навчального плану за відповідним освітнім рівнем. Терміни проведення атестації визначено у навчальних планах підготовки фахівців і графіку освітнього 94 процесу.
8.4.10. Присвоєння кваліфікацій вищої освіти за рівнями молодшого бакалавра, бакалавра та магістра здобувачам освіти, які отримали позитивні оцінки за передбаченими Освітньою програмою формами атестації, здійснюється наказом ректора Університету на підставі рішення екзаменаційної комісії.
8.4.11. Порядок видачі диплома із відзнакою та мінімальні необхідні вимоги для його отримання визначено у "Положенні про диплом із відзнакою Київського національного університету імені Тараса Шевченка". Рішення щодо відповідності навчальних і наукових/творчих досягнень здобувача вищої освіти вимогам Положення про диплом із відзнакою приймає екзаменаційна комісія.
8.4.12. Здобувач вищої (фахової передвищої) освіти, який при складанні підсумкової атестації отримав незадовільну оцінку, не допускається до складання інших заходів підсумкової атестації (за їх наявності) і відраховується з Університету. Йому видається академічна довідка встановленого зразка.
8.4.13. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою відповідного факультету/інституту Університету на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач ступеня доктора філософії має право на вибір спеціалізованої вченої ради.

8.5. Кваліфікаційний (комплексний кваліфікаційний) іспит
8.5.1. Програма кваліфікаційного (комплексного кваліфікаційного) іспиту формується на основі визначеного в Освітній програмі переліку загально професійних і спеціалізовано-професійних компетентностей (що сформульовані у термінах 95 результатів навчання).
8.5.2. Програма, методика та форма проведення кваліфікаційного (комплексного кваліфікаційного) іспиту, критерії оцінювання на іспиті відокремлених для іспиту результатів навчання визначаються на основі затвердженої Освітньої програми її гарантом, погоджуються профільною кафедрою (кафедрами, цикловою комісією), науково-методичною (навчально-методичною, методичною) комісією (радою) структурного підрозділу та затверджуються вченою (педагогічною) радою факультету, інституту, коледжу. У разі присвоєння професійної кваліфікації програма

іспиту має бути погоджена із провайдерами сертифікації. Програма кваліфікаційного (комплексного кваліфікаційного) іспиту маж бути доведена до відома здобувачів освіти не пізніше, ніж за півроку до проведення атестації.
8.5.3. Оцінювання результатів складання кваліфікаційних (комплексних кваліфікаційних) іспитів здійснюється в порядку, що передбачений прийнятою в Університеті системою оцінювання результатів навчання.
8.5.4. Якщо відповідь студента на кваліфікаційному (комплексному кваліфікаційному) іспиті не відповідає вимогам рівня атестації, то Екзаменаційна комісія ухвалює рішення про те, що студент не пройшов атестацію, що має бути відображено в протоколі засідання.
8.5.5. За незгоди з оцінкою із кваліфікаційного (комплексного кваліфікаційного) іспиту здобувач вищої освіти має право не пізніше 12 години наступного робочого дня за днем оголошення результату іспиту подати апеляцію на ім'я ректора. У випадку подання апеляції розпорядженням ректора (проректора з науково-педагогічної роботи) створюється комісія для її розгляду. Апеляція розглядається протягом трьох 96 робочих днів після її подання.

8.6. Захист кваліфікаційних/дипломних робіт/проєктів
8.6.1. Захист кваліфікаційної/дипломної роботи/проєкту для осіб, які здобувають кваліфікацію молодшого спеціаліста, фахового молодшого бакалавра, ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, відбувається на засіданні екзаменаційної комісії, до роботи якої, відповідно до Положення про порядок створення та роботи екзаменаційної комісії в Університеті, можуть бути залучені представники роботодавців і їх об'єднань. Науково-педагогічні працівники, які рецензували кваліфікаційні/дипломні роботи/проєкти, за можливості можуть бути присутні під час їх захисту.
8.6.2. Програма, методика та порядок організації захисту кваліфікаційних/дипломних робіт/проєктів молодших спеціалістів, фахових молодших бакалаврів і молодших бакалаврів, бакалаврів, магістрів, критерії оцінювання результатів навчання під час захисту визначають на основі затвердженої Освітньої програми її гарантом, погоджують з профільною кафедрою (кафедрами, цикловою комісією), науково-методичною (навчально-методичною, методичною) комісією (радою) структурного підрозділу та затверджують на вченій (педагогічній) раді факультету, інституту, коледжу.
8.6.3.Тема кваліфікаційної (дипломної) роботи (проєкту) заявляється здобувачем вищої вищої (фахової передвищої) освіти і, за поданням

керівника кваліфікаційної (дипломної) роботи (проєкту), затверджується вченою (педагогічною) радою структурного підрозділу, як правило, перед початком останнього семестру (але не пізніше як на початку останнього семестру). Право затвердження тем кваліфікаційних (дипломних) робіт (проєктів) може 97 бути делеговане профільній кафедрі (кафедрам, цикловій комісії) або комітету освітніх програм.

8.6.4. Мова виконання і захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт (проєктів) (якщо інше не визначено освітньою програмою) – українська. Рішення щодо виконання та/або захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт (проєктів) іншою мовою (англійською, іншими офіційними мовами Європейського Союзу) може бути прийняте проректором із науково-педагогічної роботи за підтриманою вченою (педагогічною) радою структурного підрозділу заявою здобувача освіти, але не пізніше затвердження ректором складу екзаменаційних комісій.

8.6.5.Кваліфікаційну/дипломну роботу/проєкт здобувач освіти подає на профільну кафедру у визначений вченою (педагогічною) радою структурного підрозділу термін, але не пізніше, ніж за тиждень до дня захисту в Екзаменаційній комісії.

8.6.6.Кваліфікаційна/дипломна робота/проєкт здобувача освіти підлягає обов'язковій перевірці на академічний плагіат. Її анотація має бути розміщена на сайті факультету (інституту, навчально-наукового центру, коледжу) напередодні захисту.

8.6.7. Оцінювання кваліфікаційних/дипломних робіт/проєктів здійснюється під час захисту на Екзаменаційній комісії, члени якої при оцінюванні захисту можуть ураховувати відгуки на роботу наукового керівника та рецензентів. Підсумкову оцінку формують як середню з оцінок присутніх членів комісії.

8.6.8. Якщо захист кваліфікаційної/дипломної роботи/проєкту не відповідає вимогам рівня атестації, то Екзаменаційна комісія ухвалює рішення про те,що здобувач освіти не пройшов атестацію, що маж бути відображено у протоколі засідання.

8.6.9. У випадку незгоди з оцінкою із захисту кваліфікаційної/дипломної роботи/проєкту здобувач 98 вищої освіти має право не пізніше 12 години наступного робочого дня за днем оголошення результату за- хисту подати апеляцію на ім'я ректора. У випадку надходження апеляції розпорядженням ректора (проректора з науковопедагогічної роботи) створюється комісія для її розгляду. Апеляцію розглядають протягом трьох робочих днів після її подання.

8.6.10. Повнотекстові електронні версії кваліфікаційних/дипломних робіт/проєктів після їх захисту мають бути передані профільними кафедрами

до Репозитарію академічних текстів Університету, що функціонує на правах локального депозитарію, що входить до Національного репозитарію академічних текстів. Передавання повнотекстових електронних версій академічних текстів до Центрального репозитарію здійснюється в терміни та за процедурою, що встановлені Розпорядником Національного репозитарію академічних текстів.

8.6.11. Здобувачі вищої освіти, які не склали кваліфікаційні іспити та/або не захистили випускну кваліфікаційну/дипломну роботу/проєкт через неявку без поважних причин або отримання незадовільної оцінки, мають право за окремим договором про надання освітніх послуг на повторну (із наступного навчального року) підсумкову атестацію протягом трьох років після відрахування із закладу вищої освіти. При встановленні академічного плагіату повторного захисту роботи на ту саму тему не допускається.

8.6.12. Особливості підготовки та захисту кваліфікаційних/дипломних робіт/проєктів за спільними освітніми програмами з іншими закладами вищої освіти регулюються угодами про відповідні Освітні програми.

8.7. Документи про освіту

8.7.1. Перелік інформації, яка має міститися у документі про освіту, установлює Кабінет Міністрів України. Порядок виготовлення, видачі та обліку документів про освіту, що передбачений спеціальними законами, вимоги до їх форми та/або змісту затверджують центральний орган виконавчої влади у сфері освіти та науки з урахуванням вимог спеціальних законів. Зразки та технічний опис документів про вищу освіту затверджує Вчена рада Університету; вони мають бути та оприлюднені на офіційному веб-сайті.

8.7.2. Документ про освіту (освітньо-науковий ступінь) видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню програму та пройшла підсумкову атестацію. Відмітка про відзнаку в додатку до диплома здійснюється відповідно до спеціального положення.

8.7.3. Університет видає такі види документів про присудження повної освітньої (освітньо-наукової) кваліфікації відповідного рівня: ▪ документ про загальну середню освіту; ▪ диплом молодшого спеціаліста; ▪ диплом молодшого бакалавра; ▪ диплом бакалавра; ▪ диплом магістра; ▪ диплом доктора філософії.

8.7.4. Невід'ємною частиною диплома бакалавра, магістра, доктора філософії є додаток до диплома європейського зразка, що містить структуровану інформацію про завершене навчання. Невід'ємною частиною дипломів молодшого бакалавра та молодшого спеціаліста є додаток до диплома.

8.7.5.Документ про вищу освіту державного зразка Університет видає тільки за акредитованою Освітньою програмою. За неакредитованою 100 Освітньою програмою Університет виготовляє та видає власні документи про освіту в порядку та за зразком, що визначені Вченою Радою Університету.
8.7.6. Документи про освіту державного зразка для осіб, які навчаються за державним замовленням, Університет виготовляє та видає за рахунок коштів державного бюджету, а для осіб, які навчаються за кошти фізичних або юридичних осіб, вартість документів про освіту включено до вартості навчання. Граничну вартість документів про освіту державного зразка встановлює Кабінет Міністрів України.
8.7.7. У разі здобуття особою вищої освіти за узгодженими між Університетом та іншими закладами вищої освіти, у тому числі іноземними, Освітніми програмами Університет має право виготовляти та видавати спільні дипломи за зразком, що визначений спільним рішенням вчених рад.
8.7.8. У разі здобуття особою вищої освіти одночасно за двома спеціальностями/програмами Університет має право виготовляти та видавати подвійний диплом за зразком, що визначений Вченою радою.
8.7.9. Інформація про видані документи про освіту (крім дипломів випускників Військового інституту) моє бути внесена до Єдиного державного реєстру документів про освіту в порядку, що визначений центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.
8.7.10.Університет у встановленому порядку здійснює видачу документів (сертифікат, свідоцтво) про присудження часткових освітніх кваліфікацій у межах відповідного освітнього (освітньо-наукового) рівня. Підрозділи Університету, які виконують функції підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців за ліцензованими спеціальностями, мають право видавати сертифікати та свідоцтва про підвищення кваліфікації за програмами затвердженими Університетом в установленому порядку.

8.8. Видача дублікатів документів про освіту
8.8.1. У разі втрати, знищення або пошкодження документа про освіту Університет видає його дублікат, зміст якого відповідає раніше виданому документу про освіту за чинною на момент видачі формою. Виготовлення дублікатів відбувається за рахунок коштів особи, яка отримує дублікат.
8.8.2.Виготовлення та видача дубліката документа про освіту здійснюються за наказом ректора (проректора з науково-педагогічної роботи), який видається на підставі особистої заяви особи – власника кваліфікації – про втрату документа про освіту (з інформацією щодо найменування документа, назви навчального закладу й дати його закінчення, причини втрати,

контактної інформації тощо) та архівної довідки. До заяви про видачу дубліката мають бути додані: ▪ копія документа, що посвідчує особу; яка згідна на збирання й обробку персональних даних; довідка органу внутрішніх справ про втрату документа про освіту (за наявності); копія втраченого, знищеного або пошкодженого документа про освіту (за наявності); ▪ копія свідоцтва про шлюб або розлучення, про зміну імені, прізвища та по батькові(за необхідності); ▪ копія оголошення у друкованих засобах масової інформації за місцем проживання власника кваліфікації про визнання недійсним документа про освіту (із вказівкою назви, ким і кому виданий, номера й дати видачі).

8.9. Академічна довідка

8.9.1. Особа, що відрахована з Університету до 102 завершення навчання за Освітньою програмою (крім відрахування у разі, якщо особа не приступила до занять), отримує академічну довідку.

8.9.2. Порядок виготовлення, видачі та обліку академічної довідки, вимоги до її форми та/або змісту (інформація про Освітню програму, результати навчання, назви вивчених дисциплін, захищені курсові роботи/проєкти та звіти про практику, отримані на заліках та іспитах оцінки, здобуту кількість кредитів ЄКТС, тема дисертації, результати звітування про виконання індивідуального плану наукової роботи (для здобувачів ступеня доктора філософії) тощо) затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням вимог спеціальних законів. Зразок і технічний опис академічної довідки затверджує Вчена рада Університету.

8.9.3. Якщо навчання здійснювалося за програмою, в якій не присуджувалися кредити ЄКТС, до академічної довідки має бути внесена інформація про обсяг навчального часу в годинах.

8.9.4. До академічної довідки не вносять освітні компоненти, з яких здобувач вищої освіти одержав незадовільні оцінки. Особам, які вибули з першого курсу Університету та не складали іспити та/або заліки, видають академічну довідку із записом про те, що здобувач освіти заліків та іспитів не складав.

8.9.5. Здобувач вищої освіти має право за заявою отримати академічну довідку в разі переривання навчання.

8.10. Скасування документів про освіту

8.10.1. Помилково виданий документ про освіту має бути скасований, вилучений і, за необхідності, замінений.

8.10.2. Документ про освіту може бути скасований у разі виявлення, зокрема у кваліфікаційній роботі, 103 академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, списування, обману, хабарництва.
8.10.3. Особа, яка має ступінь вищої освіти та якій присвоєно відповідну кваліфікацію, до подання експертного висновку, що готується за результатами перевірки інформації щодо можливих фактів порушення академічної доброчесності або помилкового видання, може добровільно відмовитися від ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації, подавши до Університету відповідну заяву в довільній формі, завірену нотаріально або з використанням кваліфікованого електронного підпису. Протягом десяти робочих днів із дня надходження заяви Університет видає наказ про скасування рішення. Подана заява про відмову від ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації не може бути відкликана з дня видання Університетом наказу про скасування рішення
8.10.4. Підставою для прийняття рішення про скасування виданого документа про освіту є складений у встановленому порядку акт про помилкове виготовлення та/або видачу документа про освіту, або встановлений (згідно із визначеним Вченою радою Університету порядком виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності) факт порушення академічної доброчесності, або добровільна відмова здобувача вищої освіти від ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації.
8.10.5. Повноваження щодо прийняття рішення про скасування виданого документа про освіту належать ректору Університету.
8.10.6. У разі скасування рішення про видачу документа про освіту Університет протягом трьох робочих днів інформує особу, щодо якої прийнято рішення, заявника (за наявності), звертається до МОН із заявою про внесення відповідної інформації 104 до Єдиної державної електронної бази з питань освіти, документує рішення в особовій справі особи, щодо якої прийнято рішення, а також розміщує зазначену інформацію у відкритому доступі на офіційному вебсайті Університету. В інформації у відкритому доступі відображаються рік випуску, спеціальність, спеціалізація та/або освітня програма, серія та реєстраційний номер диплому. У разі скасування рішення відповідний документ про вищу освіту та документи про вищу освіту, видані на його основі, стають недійсними.

Навчальне видання

АНДРЄЄВА Ольга Миколаївна
ДАНИЛЕНКО Сергій Іванович
ЯКОВЕЦЬ Анатолій Володимирович

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

ПІДРУЧНИК З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ОП «МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ»

Подається в авторській редакції